

VARGA CSABA

**A Pázmány Péter
Katolikus Egyetem
és Jogbölcseleti Intézete
(1995–2011)**

VARGA CSABA
A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
ÉS JOGBÖLCSELETI INTÉZETE
(1995–2011)

JOGFILOZÓFIÁK

Szerkeszti
DR. VARGA CSABA

CSABA VARGA
The Pázmány Péter Catholic University
and its Institute for Philosophy of Law
(1995–2011)

Első borítón a babilóniai napisten Samas táblája
(*British Museum*)

A hátsó borítón Hammurapi törvény-sztéléje Samassal,
amint átadja a királynak a kiadandó törvényeket
(*Louvre*)

* * *

Mert Samas az, aki „Naponta végigjárja a mindenséget, lát és tud
mindent; bíró, aki előtt semmi nem marad rejtve és aki mindig
az igazság és a törvény szerint ítél: jutalmaz vagy büntet.”
(*Magyar Katolikus Lexikon*)

VARGA CSABA

A PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM
ÉS JOGBÖLCSELETI INTÉZETE
(1995–2011)

Budapest
2024

© Dr. Varga Csaba, 2024

ISBN 978-615-02-0036-1
ISSN 0865-0349

Szerzői kiadás

TARTALOMJEGYZÉK

I. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Jogbölcséleti Intézete/Tanszéke (1995–2011)	7
1. A formálódás évei [10] 2. Továbbalakulások [18] 3. Projektumsikerek [25] 4. Teljesítmények [33] 5. Kari könyvtár-építésben és könyvkiadásban részvétel [44] 6. Adminisztráció [56] 7. Köszönet és remény [58]	
<i>Bibliográfia-függelék</i>	60
I. (Jogfilozófiák / Philosophiae Iuris / Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest) [60] II. (Osiris–Századvég Könyvtár: Jog / Osiris Könyvtár: Jog / Pázmány Könyvek / Pázmány/Osiris könyvek / Pázmány Books / A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei / Bibliotheca Facultatis Iuris Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest) [64] III. (Varga Csaba jelen tárgykörben publikált írásai) [67]	
<i>Dokumentum-függelék</i>	71
A. {könyvtár bejárás} (2000. október) [71] B. {LÁBADY / SÓLYOM / JOBBÁGYI / VARGA levele minőségbiztosításhoz} (2001. május) [73] C. {tárgyunk államvizsgából kivonásáról} (2002. június) [77] D. {nemzetközi cserekapcsolatokhoz mintalevél} (2002. június) [80] E. {PÉTERFI VILMOS karunknak hagyatékozásáról} (2003. március) [82] F. {folyóirat-koncepció} (2003. december) [85] G. {megállapodása kari tankönyv-, jegyzet- és tansegédlet-kiadásról} (2003. december) [89] H. {záróvizsga-ügyben rektornak} (2004. május) [91] I. {ismét PÉTERFI-hagyatékáról} (2004. június) [92] J. {panasz pénzügyi adminisztrációról} (2004. július) [93] K. {tárgy-önértékelés} (2006. december) [94] L. {intézményfejlesztési tervhez} (2007. február) [97] M. {segítő részvétel kari múltban} (2009. április) [101]	
II. Az Egyetemről, a Karról, az Intézetről/Tanszékről	105
Egyetemi létünk éthoszáról (2006) [107]	
Európa jövője és a keresztény hagyomány (Koltay Gábor beszélgetése Varga Csabával, 2005) [110]	
Jövőalapozás közös szándékkal a katolikus egyetemi jogászképzés beindulásakor (2010) [119]	
Egy közös vállalkozás íze: Emlékezés Zlinszky Jánosra (2015) [124]	
Karunk tanárai (Wetzel Tamás interjúja Varga Csabával, 2000) [130]	
Búcsúírás (2003) [134]	
Tudásban hit, hitben tudás (Búcsúzó hallgatóinknak, 2004) [137]	

»Az volt a szándékunk, hogy tiszta, morális, teológiaiilag tisztázott alapokról indítsunk« (Tóth Máté Rabán életút-interjúja Varga Csaba professor emeritussal, 2011) [140]
 Stílussteremtő erővel (2021) [170]
 Minden pillanat a morális helytállás pillanata (2021) [178]

III. A tárgyról

181

Mérték és érték, avagy az öncélúság önveszélyessége (2004) [183]
 Szent Tamás időszerűsége (Kipke Tamás interjúja Varga Csaba egyetemi tanárral, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogbölcseleti intézete vezetőjével, 2005) [186]
 The Philosophy of Teaching Legal Philosophy in Hungary (2007) [189]
 I. The State of Teaching Legal Philosophy [189] II. The Philosophy of Teaching Legal Philosophy [190] III. Programme at the Catholic University of Hungary [193] (*I. Graduate Studies* [194] a) Basic Subjects [194] / b) Facultative Seminars [198] / c) Closing Subjects [202] / d) Written Memoranda and the Thesis [204] // 2. *Postgraduate Studies* [205] // 3. *Conclusion*) [207] IV. Perspectives [208]
 Partitúra és katarzis: Mi végre szolgál a jog? (2010) [211]
 Magam a gondolkodni – a jogban gondolkodni – megtanítását tűztem célul magam elé (Hanich Veronika interjúja, 2016) [215]

IV. Adalékok a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem létrejöttéhez és állami befogadtatásához (Egy kormányfőtanácsos emlékeiből, 2022)

221

1. Hátterek [221] 2. Pázmány Péter Katolikus Egyetem [224] 3. Károli Gáspár Református Egyetem [236] 4. Összegzés [254]

Képjegyzék

255

Névmutató

257

I.

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
JOGBÖLCSELETI INTÉZETE/TANSZÉKE
(1995–2011)

1. A formálódás évei [10] 2. Továbbalakulások [18] 3. Projektumsikerek [25] 4. Teljesítmények [33] 5. Kari könyvtár-építésben és könyvkiadásban részvétel [44] 6. Adminisztráció [56] 7. Köszönet és remény [58]

Bibliográfia-függelék I. (Jogfilozófiák / Philosophiae Iuris / Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest) [60] II. (Osiris–Századvég Könyvtár: Jog / Osiris Könyvtár: Jog / Pázmány Könyvek / Pázmány/Osiris könyvek / Pázmány Books / A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei / Bibliotheca Facultatis Iuris Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest) [64] III. (Varga Csaba jelen tárgykörben publikált írásai) [67]

Dokumentum-függelék A. {könyvtár bejárás} (2000. október) [71] B. {LÁBADY / SÓLYOM / JOBBÁGYI / VARGA levele minőségbiztosításhoz} (2001. május) [73] C. {tárgyunk államvizsgából kivonásáról} (2002. június) [77] D. {nemzetközi cserekapcsolatokhoz mintalevél} (2002. június) [80] E. {PÉTERFI VILMOS karunknak hagyatékozásáról} (2003. március) [82] F. {folyóirat-koncepció} (2003. december) [85] G. {megállapodása kari tankönyv-, jegyzet- és tansegédletkiadásról} (2003. december) [89] H. {záróvizsga-ügyben rektornak} (2004. május) [91] I. {ismét PÉTERFI-hagyatékról} (2004. június) [92] J. {panasz pénzügyi adminisztrációkról} (2004. július) [93] K. {tárgy-önértékelés} (2006. december) [94] L. {intézményfejlesztési tervhez} (2007. február) [97] M. {segítő részvétel kari múltban} (2009. április) [101]

A múlt nem feltétlenül ok, és főként nem kizárólagos. Önmagában nem is igazolás. Igazodási pontként legfeljebb számos további lehetőség egyike lehet. Viszonyítás-alap az, aminek minőségében talán a leginkább gondolható. Persze, mint egy álombeli játék, érvényes következmények nélkül. Mert a múlt a múltban határozódott meg, a jelen a jelen összetett meghatározásaiban. De e kettőt elszakíthatatlan láncként összefogják keretek, alanyok és tárgyak, s mindebben a kihívásokra való emberi válaszkérés, megoldásokra ösztönződés, adottságok és éthoszok egymásra következésében is valamelyes állandóság érzete, saját történelmünk alakí-

tásának a vágya. Legalább is emlékeinkben s tárgyi hagyatékunkban a múlt tehát van, amiként a jelenünk is. Tanulásként egyikből s másikból egyaránt.

A jelen feldolgozást a negyed évszázados kari jubileumra való előkészülés ihlette, amikor magamnak is számot kellett adnom e körülhatárolt időben és térben zajlott történésekről.¹

1. A formálódás évei

A Jogbölcséleti Intézet gondolatilag a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Karközi Szervezőbizottságának öttagú grémiumába² történt meghívatással kezdett előzetes formát ölteni, mely bizottság a munkáját 1994 szeptemberében kezdte és december 30-tól már operatív döntések sorát hozta meg. A leendő teljes kari szervezet részeként, a majdani intézetvezetők megnevezésével³ intézetünket formálisan az 1995. március 22-i alapító oktatói értekezlet hozta létre.⁴

- 1 Vö. Varga ‘Történeti visszatekintés...’ (2020) in Bibliográfia-függelék III.
- 2 Elnök ZLINSZKY JÁNOS (1928–2015) volt, tagjai pedig az egyházat s a hittudományi társkart szintén képviselő ERDŐ PÉTER (1952–) és az akadémiai és ELTE-kötődésű Varga Csaba egyetemi tanárok, JOBBÁGYI GÁBOR (1947–) miskolci egyetemi docens és TERSZTYÁNSZKYNÉ VASADI ÉVA (1936–) alkotmánybíróági főtanácsos. Állandó konzulensünk volt BAGDY GÁBOR (1957–) közgazda; olykor nyilván jelen volt GÁL FERENC (1915–1998) első rektor és a bölcsészkarunkat már megalapított, korábban ELTE-körben munkálkodó akadémiai ókori kutatócsoport-vezető MARÓTH MIKLÓS (1943–). Mind elnökünk, mind rektorunk még a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületben viselt szerepemből volt személyes ismerős számomra. Az előbbivel ti. konzultáltam az alkotmánybíróóság akkori XIII. kerületi székhelyén az ún. *lex Zétényinek* a kormányzat mögötti politikai erő szemében botrányos és érthetetlen megsemmisítéséről, utóbbival pedig többször kellett tárgyalnom még a felsőkrisztinavárosi plébánián lévő honában, éppen katolikus egyetemalapítási ügyeket kormányzati szempontból tisztázandó. S ismerős volt még egyetemalapítás előtti időkből kollegiális és baráti-családi szálon az alapító bölcsészkar dékán is.
- 3 BÁNRÉVY GÁBOR (1928–1913) (nemzetközi jog), BÉKÉS IMRE (1930–1910) (büntetőjog), BOTOS KATALIN (1941–) (közgazdaság), ERDŐ PÉTER (kánonjog), JOBBÁGYI GÁBOR (polgári jog), RADNAY JÓZSEF (1927–2014) (munkajog), TAMÁS ANDRÁS (1941–) (közigazgatási jog), Varga Csaba (jogbölcsélet) és ZLINSZKY JÁNOS (római jog és jogtörténet) nevezetett majdani intézetvezető gyanánt meg.
- 4 Az összegyűlt sokadalom névsor szerint Zlinszky János – *A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának kezdetei* (Budapest: Szent István Társulat 2008), 25 – dokumentumából ismerhető meg. Saját területem körében számomra már ismerősként PACZOLAY PÉTER és még ismeretlenként FRIVALDSZKY JÁNOS volt, akik a Politika tanítására kiszemelt oktatókként szerepeltek ZLINSZKY JÁNOS akkor általam még nem ismert ún. szervezési koncepciójában (1995. január 31). Vö. *uo.* 109.

Megjegyzendő, hogy ZLINSZKY JÁNOS, aki a kor kényszerei folytán ügyvédkedésből élő egyetemi közegbe csak Miskolcon, ötvennyolc éves korában került, a kor élő és aktív magyar jogtudomány-művelőiből jószerivel kizárólag azokat ismerte, akik római joggal vagy jogtörténettel foglalkoztak, vagy akik közismerten katolikus/piarista gyökérzetűek, avagy miskolciak, netalán alkotmánybíróágiak voltak. Egyéb egyetemi vagy akadémiai embereket nemigen ismert, középgenerációikat még kevésbé, így hát egyáltalán nem csodálható, ha e szűkített forrásvidékről táplálkozás már az alapozáskor, újratermelődéssel pedig

Már benne voltunk a nyárban, mikor szervező dékánunktól meghívottan összejöttünk Piliscsabán, ahol rektorunk, GÁL FERI bácsi szentmise celebrálását követően dékánunk – számomra nem várt meglepetésként – meginvitált, hogy bemutassa nekem úgymond majdani kollégáimat, akiket a leendő Jogbölcseleti Intézetbe ő máris beszervezett,⁵ így

-
- sokáig, úgyszólván máig erőteljesen rányomta karunk személyi alakulására a bélyegét.
- 5 Kellő önállósággal jártam ugyan el, de magam – mivel elnökünk saját cselekvéseit illetően még legszűkebb körében is szófukar volt, idő szerinti terveiről s várakozásairól nem szólt, nékem felhatalmazást saját intézet építhetéseére egyáltalán nem adott, sőt ilyesmit szóba sem hozott – a leendő intézet személyi állományának feltöltésére akkor még – idő-előttiként – álmomban sem gondolhattam. Kizárólag az Államelmélet leendő tárgyjegyzőjének személyes kiválasztása lehetett feladatom ekkor, hiszen be kellett biztosítanom egy évvel előre, hogy kivel is munkálkodunk majd. Ám fel sem tételezhettem, hogy teljes alakulatlanságban és forrásnélküliségben – olyan időben, mikor anyagilag éppen még mi támogattuk friss szüleményünket, merthogy dékánunkkal s talán még másokkal magam is több év tartamában formális munkaviszony nélkül, tehát úgymond szívességből, mert bárminemű fizetség nélkül, de jövőbizó lelkesedéssel végeztem munkámat, ráadásul e majdani kollégáknak sokáig még munkájuk sem adódhatott – dékánunk már eleve az intézeti állomány teljes feltöltésében gondolkodik, s anélkül, hogy erre akár csak leghalványabb utalást tenne, ezt – is – csakis maga, történetesen a majdani intézetért felelős háta mögött végzi el.

Más számára kész helyzetet eredményező efféle gondolkodás éppen nem volt idegen személyiségtől. Egyfelől az ilyen eljárást nem érezhettem sem előzékenynek, sőt akár a legkevésbé korrektnek, másfelől ő ezt a legnagyobb természetességgel, úgyszólván gyermeki ártatlansággal cselekedte. Miután pedig a zavartalan s feltétlen bizalmon alapuló együttműködés fontosabb volt ekkor, mint bármiféle sérelem, nem lett volna értelme még annak sem, hogy akár csak utólag, akár csak szóban hozzam tudomására egy ilyesfajta eljárás kollegialitást nélkülöző egyoldalúságát.

Mert különös karakter volt alapító dékánunk: egyszerre nyitott és zárt – vagyis akivel mindig és mindenről felettébb tartalmasan és előreivően, a legmélyebben baráti hangon lehetett és érdemes is volt beszélgetni, aki azonban önmagába, csigaházába és céljaiba visszazáródva hozta meg döntéseit. Nem rejtette véka alá, hogy mire törekszik, viszont a másik felet mindig meglepte azzal, hogy mi mindenki másnál elképzelhetlent tud még sikere érdekében mozgósítani. Abban tehát, hogy karként létrejöttünk, eltökélt és maximálisan sikeres volt. Mindannyian annak tudatában segítettük, hogy egyszerre karizmatikus és akaratos személyisége nélkül közös vállalkozásunk beteljesedésre nem számíthatott volna. Miután társ is voltam, karunk alapítása, kialakítása és vezetése ügyeiben bármikor vettem a bátorságot, hogy vitatkozzam vele; meghozott döntését azonban tiszteletben tartva sohasem kritizáltam. Ez azonban csakis az ő belső bizalmi körében elképzelhető alapállás volt.

Hiszen létezett egy külső kör is, a maradék világ. Ennek akadémiai, valamint általam leginkább ismert budapesti s pécsi egyetemi közegében – magam tanúsíthatom egyebek közt mint egy a hazai jogtudományban jobbra ismeretlen új szereplő, ZLINSZKY JÁNOS egykori kandidálása (1984) kapcsán – még a neve is ismeretlen volt. (Jelesül, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében, mely mégis csak megkérdőjelezetlenül honi tudományközpontként működött, a hazai és nemzetközi tudománytermelésben a karok összes teljesítményét messze meghaladva, senki sem tudta, hogy ki ő, mikor történetesen hozzánk látogatóként SZAMEL LAJOS (1919–1998) Pécssett tanszékvezető fővárosi államigazgatási professzor hangosan hergelni kezdett kandidátus-jelöltsége ellen.) Ám miután magam be

• H. SZILÁGYI ISTVÁN (1963–) miskolci (de korábbi látogatásaimból már jól ismert s becsült⁶) adjunktust, ki 1995-től nálunk folytatta adjunktusként és 1999-től docensként;

• HORKAY HÖRCHER FERENC (1964–) filozófust, a Tudományos Minősítő Bizottság ösztöndíjasát, aki – ekkor kezdve el tanítani bölcsészkarunk esztétika tanszékén – rögvest beiratkozott hozzánk joghallgatónak (talán az első évet végezve el), majd 1996-ban félállású adjunktusunk, utóbb kiváló docensünk lett, ám bármiként is próbáltam lebeszélni róla,⁷ 2003 nyarán távozott tőlünk, mert (ekkor még sikeresnek nem bizonyuló) bölcsészkar filozófiai intézetvezetői pályázatát

voltam ágyazódva a törekvései iránt semleges, idegenkedő, vagy éppen ellenséges intézményekben egyaránt (amilyen maradt sokáig nemcsak a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete, de az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara is), érzékelhettem a már alkotmánybíróvá emelkedett miskolci professzor katolikus karalapítási terveire és megnyilatkozásaira folyvást idegesen, olykor érthetően elutasító, ha nem éppen megvető reakciókat. Ti. például olyan döntési helyzetben lévő főhatóságnál, akkreditációs vagy egyéb bizottságnál, ahol a kar létrejötte ügyében instanciázni volt kénytelen, a történetesen dobogón ülők csakis egy bármiféle harcmodorra elszánt és semmi másra nem ügyelő harcost láthattak benne, egy legyőzhetetlen, mert megvertségben is megújult erővel újra támadót, akivel zöld ágra vergődni lehetetlen, mert ha a dobogó magaslata történetesen ténykérdést tesz fel, mert állásfoglalásához tényrögzítés szükséges, akkor sem egyenesen, hanem kitérően válaszol, mert mindig reményének a biztonságával, okfejtésével és levezetésével (esetünkben tehát esetleges „ha, akkor”-kombinációk fennállóként állított fikcióival) felel. E külvilágból pedig sokan, mint például az akadémikus LŐRINCZ LAJOS (1935–2010) vagy történetesen ez utóbbinak miskolci régi polgári gyökerű társa, RÁCZ ATTILA (1938–2019) legmélyről feljövő felháborodással és legkeményebb szavakkal számoltak be mindig nékem ilyen helyzetek újabb és újabb előfordulásairól, akik így, mintha éppen karunk ösbűnéről lenne szó, efféle negatív benyomásait nem kevesen és sokáig magára az intézményünkre is rávetítették.

6 Ismeretségünk a korai 1990-es években alapozódhatott meg, amikor meghívására előadást tarthattam a miskolci egyetemen általa szervezett és hatékonyan aktivált Bibó István Olvasóköri.

7 Úgy látszik, nem gondolkodott eléggé sem rendszerszerűen, sem defenzíven. Ti. azt, hogy nem jogvégzetten jogi oktató legyen, jogi tárgyat kollokváltasson, alap- és záróvizsgákon vezető tanár legyen, csupán első, tehát a felépülés idejére készült Szervezeti és Működési Szabályzatunk tette lehetővé. A kérdéses időben hatályban lévő új szabályozás viszont már kizárta ezt. Vagyis elvileg mindaddig, amíg az első szabályzat szerint létrejött munkáltatása tart, ez folyamatosan, hiszen már létrejöttével legitimálja, annak megszűntével viszont e régi szabályzat szerinti pozíció nem lesz többé elérhető. Amikor megkeresett, többször is érveltem ezzel; ő azonban mindannyiszor saját szándéka makacsságával távozott. Bölcsészkar reményeiben kudarcot szenvedve mindazonáltal ősszel máris visszatérési vágyával jelentkezett a dékánál, s tapasztalhatta, hogy pontosan az, amitől óvtam, bekövetkezett. Olyannyira nem gondolkodott reálisan, hogy most már nyomással kísérletezett. Régi-új intézetvezetője, a nála bő három évtizeddel idősebb piarista tudós még a rektorunknál is inszinuált engem, áttételesen mintegy ránk mint úgymond szembenálló félre telepítve az ezért viselendő felelősséget s kötelességet egyaránt, amely logika jegyében nekünk mint Karnak kellene találnunk megoldást az ő figyelmeztetés ellenére karrier-számításból mégis elkövetett meggondolatlansága okán normatíve megoldhatatlanná lett helyzetre.

kívánta már megszerzett piliscsabai esztétikai tanszékvezetői pozíciójának a kizárólagossága felmutatásával bebiztosíthatni;⁸

- CHERTES ATTILA (1966–2018) miskolci egyetemi tanársegédet, aki szeptembertől már a mi tanársegédünk, majd 2000-től adjunktus lett, míg csak ügyvédi pályára váltása okán tőlünk 2006-ban nem távozott;

- FRIVALDSZKY JÁNOS (1969–) ELTE olasz diplomás demonstrátort s egyben ELTE politológus-hallgatót, ki 1995 szeptemberétől lett tanársegédünk, majd politológiai tanulmányai befejeztével (1997) 1999-ben beiratkozott a miskolci jogi karra, ahol 2004-ben jogi diplomát szerzett, s 2002-ben lett adjunktus, majd három év múltán docens;⁹ és

– folytatva azokkal, akik bár akkor és ott nem jelentek meg, de indulástól ve-lünk voltak –

- PÉTERI ZOLTÁN (1930–2024) kandidátus, akadémiai jogtudományi intézeti osztályvezető, egyszersmind ELTE-docens (és nékem akadémiai intézeti indulásomkor több éven át főnököm¹⁰) dékánunktól szintén felkérített nálunk munkálkodásra – docensként kezdve, egyetemi tanári kinevezést 1997-ben¹¹ (s emeritusi státust 2004-ben) nyerve –, akire így, amikor nálunk történő foglalkoztatásáról dékánunk értesített, rögvest rábízhattam a szeptembertől már induló BEVEZETÉS A JOGTUDOMÁNYBA propedeutikumát; továbbá

- PACZOLAY PÉTER (1956–) kandidátus, szegedi dékánhelyettes és politológiai tanszékvezető, s változatlanul (és másfél évtizede ELTE-másodállásomból már ismert kollégaként) ELTE-docens, akit – akkor egyedül ő volt a saját választottam – magam hívtam a második évben beindulásra váró ÁLLAMELMÉLET tárgyfelelősenek, ám aki egy évnyi latolgatással e többletterhelést nem vállalva máris átadta a stafétabotot; és

- TAKÁCS PÉTER (1955–) párhuzamos filozófiai végzettséggel rendelkező jogász kandidátus (ugyanazon másodállásomból szintén régi ismerős) ELTE-docens, aki – szintén meghívásomra – 1996-ban félállású docensként lett nálunk az ÁLLAMELMÉLET tárgyfelelőse, hamarosan tanszékvezetője, ám aki – bár tárgyát sikeresen újító lelkes tanítványi kollégákkal s utóbbiak köréből verbuvált

8 Utóbb piliscsabai pozíciójából 2004 tavaszán még megkísérelt valamiféle »Politikai és társadalomelméleti munkacsoport« felállítását örvén karközi kötelező oktatási tárgyfela-jánlást összegyetemi szinten elfogadtatni; az ilyenféle és hasonló kihívásokat elhárítva karunk e felvetésre például a KATOLIKUS EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSA saját kurrikuláris kifejlesztésével válaszolt.

9 Vö. <<https://frivaldszkyjanos.hu/>>.

10 Ld. Varga Csaba 'Pályakezddés az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Jogösszehason-lító Osztályán' *Jogelméleti Szemle* 2010/1 in <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga41.html>>, háttér-ként pedig Varga Csaba 'Encountering Comparative Law in Hungary' *Discovering the Unexpected Comparative Legal Studies in Eastern and Central Europe*, ed. William E. Butler & O. V. Kresin (Clark, New Jersey: Talbot Publishing 2021), 249–276 [Studies in Comparative Law, Second Series 1].

11 Vö. III/2003. (VII. 1.) KE határozat 'Egyetemi tanári kinevezések' tárgyában in *Magyar Közlöny* (2003. július 1.) 77, 6061 (Varga Csaba korábbi, 1992-ben megszerzett ELTE-professzorsága melletti PPKE-professzorságának megszerzése pedig 6062. számon).

nagyszerű kollektív kezdeményezésekkel és publikációkkal a háta megett, de – kettős pozíciójába belefáradva 2001-ben szintén távozott.

Kevéssel utóbb még csatlakozott hozzánk

- GYÖRFI TAMÁS (1966–) – 2007-ig tartva főállású miskolci pozícióját – 1998-tól félállású adjunktus és 2002-től docens, ki 2009-ben távozott tőlünk Aberdeen-be, ahol ma egyetemi tanár.¹²

Az első tanévkezdéskor – az irgalmas nővérek Ménesi út 27. alatti zárdájának keleti szárnya első emeletén átadott néhány helység s pincéjüknek konyhájukkal egy légtéréből átengedett „előadótermünk” helyszíne¹³ – döntés született arról, hogy a teljes kari struktúra felépítése csak fokozatos lesz, aminek a belépő tárgyak szabják majd meg a sorrendjét. Következésképpen elsőként egyszerre indulhattak felépülésnek egyfelől a JOGBÖLCSELET s másfelől a RÓMAI JOG / JOGTÖRTÉNET intézetei.

Magam, aki ANTALL JÓZSEF miniszterelnök tanácsadó testületének kormányfőtanácsos tagjaként néhány évvel ezen történések előtt már szorgoskodtam a katolikus, majd a református egyetemalapítás¹⁴ ügyeinek kormányzati oldalról történő előmozdításában, szervezésében, ekkorra nyilván kialakítottam s gondolatban dédelgettem leendő tanításunkat illető némely előzetes nemzetstratégiai megfontolást, hiszen már csak a kormányzati pozíció tisztázása végett is rengeteget vitatkoztunk a *miért?* és *miként?* kérdéseiről egyaránt. Leendő oktatásunk profilja tekintetében leglényegesebbnek azt láttam – ami tudományos szemléletemben s az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogelméleti tanszékén félállásos oktatásomban már kialakult bennem,¹⁵ s ami alakot is öltött akkor, amikor jó néhány éven át a Bibó István Szakkollégiumban meghívottjukként az első tucatnyi évfolyamnak egyik meghatározó tanára lehettem¹⁶ –, hogy az, amit képzésünk célzó, ne

12 <<https://www.abdn.ac.uk/law/people/profiles/t.gyorfi>>.

13 Felülről a Ménesi útra és egész Lágymányosra néző gyönyörű nagy szobám volt, egyetlen hatalmas íróasztallal, hozzá székkal és egy fotellel. A titkárnői szobácska az udvari front-ra került. Ebédelni GÁLL EMESÉVEL a majdnem szomszédos Kertészeti Egyetem kiváló választékú, erkélyes kollégiumi éttermébe jártunk át – vagy jó néhány száz méternyi léleknyugtató sétával hol sűrű, hol ligetes, folyvást emelkedő gyönyörű arborétumán keresztül. Így már csak ezért is minden nap élménynek számított. Az első nyarak egyikén vele, CHERTES ATTILÁVAL és két tanítvánnyal magunk is meglátogattunk általuk tisztainokai vályogtéglás, nádfedeles XIX. századvégi parasztházunkban.

14 Ld. ‘A Károli Gáspár Református Egyetem alapítása’ in <<http://www.kre.hu/portal/index.php/home/az-alapitasrol.html>> ill. ‘Stílussteremtő erővel – Varga Csaba Professzor Úr születésnapjára köszöntés’ [Elmer István összeállítása] (2021. május 25.) <https://pazmanyonline.blog.hu/2021/05/25/stilussteremto_erovel>.

15 Hiába voltam baráti jó viszonyban SAMU MIHÁLY (1929–2015) tanszékvezetővel, ezen időket végigkísérte féltékenykedő zsörtölődése, miszerint gyakorlati foglalkozásokon hallgatóimmal nem tankönyvi tételeit ismételjük, hanem arról beszélünk, ami megalapozóként bármiféle ilyen tétel mögött szerintem rejlik.

16 Ilyen megalapozás gyanánt felkérésükre, amiben mindvégig élen járt két akkori kiemelkedő képviselőjük, érdeklődésük és szakmai aktivitásuk okán hozzám kiváltképpen kötődő SZÁJER JÓZSEF és ORBÁN VIKTOR – ld. 72. jegyzet ill. ‘A politikát választották – tudósok is lehetnek volna [Varga Csaba egyetemi tanár emlékezése a Fideszt megalapító tanítvá-

technikák, hanem távlatok és bennük foglaltan gondolkodás módok legyenek. Azaz annak mélyebb megértéséhez vezessenek el, hogy civilizációtörténeteinkben milyen hagyományokból s miként alakultak egyáltalán jogi képződmények; és ezzel arra szintén felkészítsen, hogy hallgatóink megtalálják a járandó utat akkor is, amikor e képződményekben nem található egyértelmű iránymutatás, és egyszersmind képessé váljanak már kialakított minták jövőbeni továbbformálására, esetleg felváltására úgyszintén. Mélyebben megfogalmazva tehát, nem a pozitív jog a kiindulópont, hanem éppen megfordítva legyen: azt kell tudatosítanunk, hogy istenhitek, erkölcsök, eszmények, társadalomrendezési tapasztalatok lenyomatából válik mindenkor jog. Következésképpem a tárgyunkat megszabó megközelítés kulturális kell legyen, ami már komplex – közgazdaságtól, politikától filozófiáig, logikáig, nyelvig és kommunikációig ívelő – látásmódot igényel. Vagyis az általánosból próbáltam kibontani a különöst, ami esetünkben a jog volt.¹⁷

Dékánommal egyetértve azért gondolhattam, hogy egy ilyen elgondolás és szakmai program „súlypontot képezett volna az oktatásban, a tanulmányokat egymásra épülő tárgyaival végigkísérve”, mert

„– egyfelől a kommunizmus utáni átalakulásban, másfelől az európai csatlakozást követő felzárkózásban, harmadfelől a globalizmus kihívásaiban mind a nemzeti jogrendszerek tételes joga, mind annak klasszikus pozitivisztikus működtetése erőteljes erodálódást mutat, nagyobb egységekben feloldódást és a klasszikus jogászai látásmód és módszerek vegyülését közvetlenül társadalmi értékelésekkel, amiben a jogbölcseleti gondolkodás szolgálhat leginkább biztos, a változó körülmények közt is használható eligazítással;

– úgyszólván ez az utolsó szervezett alkalom és lehetőség arra, hogy gondolkodásra tanítsunk; hogy a jogászkodás mint *know-how*, mint merő technika helyett maga a jogi közvetítés történelmileg alakult miértjét és hogyanját érzékeltesük; és hogy ezzel közéleti szerepvállalásra, a pusztá jogműködtetési gépezetben betöltendő fogaskerékszerű szerep helyett stratégiai gondolkodásra, illetőleg határhelyzetekben is jogi dilemmák megoldására fel- és előkészítsünk;

– saját (európai, keresztény, katolikus) kultúránkat, hagyományainkat, értékrendünket a jogot illető filozofikus gondolkodásban, tehát az alapozásban magában elsajátíttassuk.”¹⁸

nyairól]’ *Vasárnapi Hírek* 14 (1998. május 17.) 20, Háttér: 1 & 7 & <<https://zenodo.org/record/6654067#Yqt77FRByUk>> –, két féléves kutatószeminárium gyanánt pontosan azt a tematikát dolgoztam ki és tanítottam az 1980-as évek kezdetétől bő évtizeden át, amiből sokszoros továbbmunkáláson keresztül majd katolikus jogbölcseleti oktatásunk első másfél évtizedének az alaptárgya lett. Vö. Varga Csaba *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 1998) 388 [Osiris Könyvtár: Jog], 18–19. Ugyanis a *Jog és nyelv*, valamint a *Jog és antropológia* (ld. Bibliográfia-függelék I.) vállalkozása is bennem ekkor, ezekre már ott specializálódó kurzusaimon alapozódott meg.

17 Így kerülték érdeklődési körömbé és írásaimba fokról fokra makro-szociológiai, antropológiai, történelmi és jogtörténeti nézőpontok, valamint a jogi komparatiztika általános tanai is.

18 Varga Csaba ‘Beszámoló a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogbölcseleti Tanszékének tevékenységéről (2007. május)’ in *A Kari Tanács 2007. június*

Akkor és ott meg is erősödhettem ezekben az előfeltevésekben, mert mindezt az éthoszt s törekvést alapító dékánunk szintén eleve osztotta, s mindez így természetesen szerveséggel beágyazódhatott jogászképzésünk keresztény/katolikus szellemi megújulásába. Ez az igény mindaddig, amíg a jogi képzés országos miniszteriális egyöntetűsítésére nem került sor és püspökarunk szigora újító lendületességünk sokféle szárnypróbálgatását nem nyesegette vissza, a kurrikulum formálásában számos „Jog és ...” típusú stúdiumot eredményezett.¹⁹

Intézetünk tehát²⁰ dékáni megbízásból kilenc félévet átölélő stúdium-sorozatra készült,²¹ a következő tárgyakkal: BEVEZETÉS A JOGI GONDOLKODÁSBA / A JOGI GONDOLKODÁS PARADIGMÁI / ÁLLAMELMÉLET (Elmélettörténet) / ÁLLAMELMÉLET (Rendszerez) / JOGBÖLCSELET/JOGELMÉLET (Modern elmélettörténet) / JOGBÖLCSELET/JOGELMÉLET (Rendszerez) / POLITIKA²² / JOGANTROPOLÓGIA/JOGSZOCIOLÓGIA / ÖSSZEHAONLÍTÓ JOGI KULTÚRÁK ÉS ÖSSZEHAONLÍTÓ BÍRÓI GONDOLKODÁSMÓD.²³ Az ezredfordulóra – mintegy a *trial and error* mód-

22-i ülése (1. sz. melléklet a II. napirendi ponthoz) <<https://jak.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/38725/file/kth070622.pdf>>, 29, 6.

- 19 Eleve így épült bele saját karunk szervezeti rendszerébe egyfelől a közgazdaság, másfelől a filozófia (ismeretelmélet, logika), retorika, média és kommunikáció, harmadfelől pedig – bár dékánunk kezét egyre jobban lefogták a Karunkon megindult pezsgés és újító szellem láttán az egyetemi és az egyházi vezetésben felhorgadó ellenérzések, valamint a kívülről érkezően rivalizálástól tartó akadályoztatások, olykor akkoriban még előforduló bosszúszomjak is – további kiágaztatásokat reméltünk még azzal, hogy az államtudomány topikáját kiterjesztjük a politikatudomány és rokon területei felé.
- 20 Intézetünk költözködés után az ezredforduló körüli időig a mai kánonjogi komplexum helyén, az utcára néző főemeleti rektori helyiség két északi szomszédos szobája volt: a nagyobbik a professzori, mellette a kisebbik az adminisztrátori; és speciálkollégiumokra magunk használtuk az ezekhez a fölépcsőház nyúlványából vezető közös kis belső folyosóról nyíló s a függőfolyosóra néző kis szemináriumi termet is. Legkíváncsiabbnak ebédelni a pazar konyhájú Építész Pincébe jártunk, ahol gyakran találkoztunk rektori vendég római professzorokkal, s ahová félévenként a köszönet ebédjeire meginvitáltam két állandósult adminisztrációs segítőimként VARGA MÁRTÁT és HAJDÚNÉ GULYÁS ARANKÁT. Őket egy-két alkalommal zugligeti lakásunk erdei udvarán is vendégül láttuk, sőt utóbbit távoli falusi nyári lakunkban, Tiszainokán is.
- 21 „[A] jog- és államelmélet végigkíséri a tanulmányokat.” – írja Zlinszky János ‘Jogászképzés a Pázmány Egyetemen’ *Vigilia* LX (1995) 10, 735.
- 22 Dékánunk a magyar hagyományt felelevenítően politikának nevezte azt, ami idő közbeni diszciplináris fejlődésével részben modern államtanná, majd államelméletté, részben pedig önmagában is szakosodó politikatudománnyá lett.
- 23 Majdani dékánunk 1995. január 31-én rögzített (és általam akkoriban nem ismert) szervezési koncepciója szerint féléves kollokviumokkal, majd elméleti államvizsgával záruló tárgysorozatunk egyenként három órás tárgyakkal a következők szerint alakult volna: Bevezetés a jogi ismeretekbe / Jog- és állambölcseleti tanok története / Jogszociológia / Politika / Jogdogmatika. Vö. Zlinszky *A Pázmány Péter Katolikus Egyetem...* (2008), 106. Az 1995. július 27-i (tehát még a tényleges tanítás megkezdése előtti) akkreditációs kérelemben pedig magam úgy szerepelek, mint a Bevezetés (I. évfolyam) és a Jogelmélet (II–III. és V. évfolyam) tárgyfelelőse; ugyanakkor PACZOLAY PÉTERRE pedig – erről sem tudtam úgyszólván a jelen visszatekintés írásáig – az Államtan (III. évfolyam) tárgyfele-

szertani mintáját²⁴ követő – továbbtervezések nyomán ez aztán ilyenné alakult: I/1. félév: BEVEZETÉS / I/2. félév: JOGELMÉLET I. (Paradigmák) / II/1. félév: ÁLLAMELMÉLET I. (Klasszikus jog- és állambölcseleti eszmetörténet) / II/2. félév: ÁLLAMELMÉLET II. (Modern eszmetörténet) / III/1. félév: ÁLLAMELMÉLET III. (Rendszeres) / III/2. félév: JOGELMÉLET II. (Modern eszmetörténet) / IV/1. félév: JOGANTROPOLÓGIA ÉS JOGSZOCIOLÓGIA / V/1. félév: JOGELMÉLET III. (Rendszeres) / V/2. félév: JOGELMÉLET IV. (Jogi módszertan).²⁵

PROF. DR. CSABA VARGA
Comparative Legal Cultures Project Director
TEMPUS OFFICE
Eötvös Loránd University Faculty of Law
H-1364 Budapest Egyetem tér 1-3
Phone/Fax: (361) 117-5861

TEMPUS hivatali bélyegzőm
(1995–1998)

Intézeti rész
körbélyegzőnk
(1998 körül)

Ezek gondozására jött létre az Intézetünkön belül indulásunkkor elsőként egy Jogbölcseleti Tanszék (saját vezetésemmel), majd a második évben egy Államelméleti Tanszék²⁶ (TAKÁCS PÉTER, távoztával pedig PÉTERI ZOLTÁN vezetésével), s végül²⁷ a Jogbölcseleti Tanszéken belül még egy Jogantropológiai/Jogszociológiai Csoport (H. SZILÁGYI ISTVÁN vezetésével).²⁸

lőssége volt eleve szignálva; vö. uo., 120.

24 Vö. <https://en.wikipedia.org/wiki/Trial_and_error>.

25 1999. július 25-i kelettel rögzíti így a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz a dékántól benyújtott „hároméves felfutási terv”. A 2001/2002-es tanévben ez még az alábbi tárgysorozatként él: Bevezetés / Államelmélet I–II. / Jogelmélet I–III. / Jogantropológia és jogszociológia.

26 Aminek alapítására eredetileg PACZOLAY PÉTERT hívtam, ám nem vállalta.

27 Kiegészítésként megjegyzendő, hogy az alapító dékán elgondolása eredményeként 1997 végétől a saját személyi állománnyal felfuttatott Kommunikációs és Filozófiai Ismeretek Csoportjai – vezetői HORÁNYI ÖZSÉB (1942–) ill. BENEDEK ANDRÁS (1956–) – a Szervezeti és Működési Szabályzat melléklete szerint „a mindenkor jog- és állambölcseleti intézet-vezető vezetésével működnek.” Ennek jegyében többször találkoztam, beszélgettem velük, de mivel minden esetleges döntés dékáni szintről kezdeményeztetett, aligha maradt más feladatom, minthogy az adott kereteken belül fedezem egyébként aktív és termékeny, mindenben önálló működésüket.

28 E csoport megbízásos előadója lett 1998–2000 közt Miskolcra érkezett ZOMBOR

2. Továbbalakulások

A tárgyak félévente történő fokozatos belépésével hamarosan szükségessé vált volna – merthogy alapító dékánunk még kiterjedt köz- és magánjogi komparatistikát is szeretett volna taníttatni, amihez a Jogbölcséleti Intézettől felvállalt propedeutika szolgált volna alapul – egy Összehasonlító Jogi Tanszék létesítése; ez azonban azzal, hogy maga PÉTERI ZOLTÁN, akinek akadémiai intézetünkben mind tudományos titkári, mind tudományos munkássága pontosan ezen alapult, sajnos nem vállalta vezetését, s így meghiúsult.²⁹ Majd 2002 tájára terveztünk még Jogi Kultúrák és Módszertanok Összehasonlító Tanszékét is (vezetőjeként velem); ez viszont a tételes jog többlet tárgy-igényeinek az időközben történő elhatalmasodásával és nem kis mérvű eluralkodásával akadt meg. Hiszen az oktatási folyamatba történő lépcsőzetes, de öt éven át tartó belépéseivel a félévenként oktatásra kerülő tételes jogi tárgyakat jegyző intézetvezetők folyamatosan olyan tömegnyomással éltek, ami végül már dékánunkat szintén hátralépésre s a nekem adott biztosítékok nem csekély mérvű visszavonására kényszerítette.³⁰ Pedig alapító dékánunk számára fontos volt, hogy jó légkörben s egyetértésben vigyük előre közösként felfogott ügyeinket, és ezért sokat és fáradhatatlanul tett is³¹ – csakúgy, mint akkoriban még katolikus egyetemünk és karunk többi vezetője úgyszintén.³²

FERENC (1967–), aki utóbb szintén elvégezte az Európai Jogelméleti Akadémiát (2004).

- 29 Ti. a később tárgyalandó második TEMPUS-projektumomban még vállalta e körben tankönyv megírását, a projekt lezárultáig (1998) azonban ebből semmi sem készült el, s ez most már ígéret szintjén sem maradt meg.
- 30 Nem egyszer fordult elő ugyanakkor, hogy dékánunk is már-már zavarba került e nyomás tömegességétől és kielégíthetetlennek tetsző fokozódásától. Megelégedésére ekkor vetettem fel, hogy legalább egy próba erejéig most már magunknak kellene az általunk nyújtott oktatás tárgyává lennünk, hogy álhallgatókként magunk örvendjük-szenvedjük végig azt, amit mi magunk hallgatóinkkal művelünk. Ekkor nyerhetnénk csak pontos képet, már ha egyáltalán, esetleges aránytalanságokról, feleslegességekről, ismétlésekről. Ilyen tesztelés azonban, bármennyire akár később is kívánatos lehetett volna, érthető okokból nem történt.
- 31 Megható volt az a gondoskodás s az az úgyszólván nagycsaládi légkör, amellyel ZLINSZKY JÁNOS Bartók Béla úti otthonában visszatérően látta teára vendégül tanszékvezetőit, hogy oldott légkörben gondoljuk újra karunk gondjait s lehetőségeit. Magam ezt azzal viszonoztam, hogy dékánsága kései idején teljes hétvégére hívtuk meg őt feleségével Tiszainokára, Tiszazug egyik falucskájában lévő nádtetős birtokunkra, ahol némi séták mellett két teljes napot oldottan végigbeszélgettünk.
- 32 Családi házába, falujába ilyen emlékezetes, de teljeskörű kari meghívással BÁNDI GYULA dékánunk is élt. Informalitást biztosítottak olyan alkalmaink, mint közös erdélyi kirándulásunk, beleértve a csiksomlyói búcsút. Kellemes légkört biztosítottak első jogászbájlaink, ahol meghívottként ZLINSZKY vagy RADNAY dékán mellett helyettesekként magunk is megjelenve oldottan, családi együttesben vacsorázva beszélhettük át távlati dolgainkat. – S nem más funkciót célzott ERDŐ PÉTER rektorunk sem, mikor a diplomaátadások közti szünetek pezsgőkoccintásában dékánok és helyettesek körében ráérősen beszélgethettünk. – Ezt és hasonlókat kellett volna intézményesítenie egy professzori társalgónak, aminek kijelölését s berendezését az alagsori teremben ZLINSZKY JÁNOS el is kezdte, de oktatási célú igénybevételel lassan elhalt maga a gondolat is.

Vendégelőadóként emigrációból
visszatérten a 90 éves
CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN
(2007. február 27-én)
(fotó: Varga Csaba)

►
Vendégelőadóként küldetéséből
visszatérten a 85 éves
NEMESHEGYI PÉTER S.J.
(2008. szeptember 29.)
(fotó: Varga Csaba)

Még további tanmenet-változtatásokkal fűszerezve végül is az első félévtől kezdve egy valamelyest kurtább tárgysorozat alakult ki: BEVEZETÉS A JOGI GONDOLKODÁSBA / A JOGI GONDOLKODÁS PARADIGMÁI³³ / ÁL-

33 Mihelyt karként valamelyest konszolidálódtunk és a kánonjogi posztgradualitás is előrehaladt, 1996-tól indulóan négy tanéven át okítottam jogbölcseletként A JOGI GONDOL-

LAMELMÉLET (Elmélettörténet) / ÁLLAMELMÉLET (Rendszeres) / JOGBÖLCSELET/JOGELMÉLET (Modern elmélettörténet + Rendszeres). Mindezt ugyanakkor speciálkollégiumok úgyszólván tömegének a kollégáinktól szabadon meghirdethető változatossága kísérte,³⁴ a záró félévben pedig saját államvizsgáz-

KODÁS PARADIGMÁIt már felnőttként érett munkásságú, az utódállamok egyházának magyar papjaiból is bőven verbuvált hallgatóimnak. Megtisztelő megbízást jelentett, egy-szersmind örömteli feladatot, hogy a teologicumnak s az egyháztörténetnek a kifejtésekre bevont rengeteg határterületén esendő laicitásom megállja a helyét. Érdeklődésük és nyitottságuk lebilincselő volt, s háttértudásuk a legjobb saját levelezős hallgatóinkét is felülmúló. Így emlékezem különösen a latin-magyar-szlovák egyházjogi szótár (1997) utóbbi részét biztosító GÁBOR BERTALAN szepesi esperes plébánosra, akit számos évvel később meg is látogattam. Pedig saját levelezős hallgatóink közt volt több szakvizsgás budapesti orvosegyetemi adjunktus (mint pl. dr. LŐRINCZ JENŐ) vagy az orvosi kísérletezés etikájában és gyakorlatában egyik legjáratosabb specialista (mint pl. DR. RAJHÁTHY BEATRIX) egyaránt. Sajnáltam hát, amikor a kánonjogi jogbölcseletre is kiterjesztetett a szent tudományok saját és specifikusan approbált oktathatásának hatóköre.

- 34 Csupán példa kedvéért, az 1999/2000-es tanévben speciális kollégiumként Chertes Attila: Jogházagok (A jogértelmezés és jogi érvelés technikái); Frivaldszky János: Jog és igazságosság az eszmétörténetben, valamint A természetjog eszmétörténete I. és II.; Győrfi Tamás: Morális dilemmák és alapjogi bíraskodás; Hörcher Ferenc: Konzervativizmus, valamint Ész és hit; Péteri Zoltán: Bevezetés a jogösszehasonlításba, valamint Jogcsaládok I. és II.; Szilágyi István: Bibó István államelmélete I. és II., továbbá Jogi antropológia I. és II., valamint A hazai roma kisebbség jogi helyzete, illetőleg A magyar jogbölcseleti gondolkodás története; és végezetül Varga Csaba: Jogállami átmenet I. és II., valamint A jog mint szöveg I. és II. tárgyait hirdettük meg.

Saját ilyen kurzusaimon megindultak a meghívásos alkalmak, amelyek légkörét így érzékeltette például egyik akkori résztvevője – Boronkay Miklós 'Egy találkozás története: Bogár László (újabb) látogatása a Karra' *Élelet* VII (2005. február) 6 –: „A nem éppen népes hallgatói delegációnak tekintélyes részét viszont egy kisebb csoport tette ki: azok tudniillik, akik a Jogbölcseleti Intézet szerda és/vagy csütörtök esti óráinak állandó résztvevői. Ezek az alkalmak ugyanis (az érdeklődő ingyencsek kedvéért pontos címük: »Összehasonlító jogi kultúrák / Jog és nyelv«, valamint »Jogállami átmenet és a jelenkori jogfejlődés dilemmái«) nem szokványos speciálkollégiumok, ahogy azt »kutatószeminárium« elnevezésük is sejtetni enged, hanem annál minőségileg többek, mások. Egyrészt nem egy- vagy másfél, hanem háromórásak, csak jelzésszintű hivatalos zárórával, hiszen a beszélgetések sokszor szó szerint estebe nyúlnak (ne higgye bárki is, hogy a résztvevők többsége nem maradna még tovább, ha egyéb körülmények ezt lehetővé tennék), másrészt nem amolyan előadás pótlékok, hanem sokkal inkább tudományos diákköri ülések – ami a színvonalat, vagy épp a szakmai beszélgetések szabad légkörét illeti. Ilyenkor egy előadó valamely témát feldolgoz és mintegy félórás terjedelemben előad, ezt követően pedig szabad a vásár, mindenki hozzászólhat. [...] Negyed óra múlva már a szerda és csütörtök esti kutatósze-mináriumok megszokott helyén, a Jogbölcseleti Intézet gyakorlójában ücsörögtünk, némi enni- és innivaló kíséretében (melyek kiválasztásánál gondosan ügyeltünk a hazai származásra, nehogy a globalo-komprádor multinacionális cégek termékeivel kínáljuk vendégünket). Természetesen a könyvről (vagy Könyvről?) folyt a diskurzus. [...] A találkozás meghatározó élményt jelentett nekünk, hallgatóknak – melynek létrejöveteleért elsősorban BOGÁR LÁSZLÓnak és VARGA CSABA professzor úrnak tartozunk hálával –, számomra pedig azt az üzenetet hordozza, hogy nem kezd reménytelen vállalkozásba az, aki hallgatóként a meglévő nyitottságokat és egyébként céltudatos cselekvésben meg nem nyilvánuló érdek-

tatásunk³⁵ zárta. Ugyanúgy, mint a tételes jogi tárgyaknál, ez is magában foglalta az Intézet keretében tanított összes főtárgyat.

Megnyugtató volt érzékelnem, hogy – bár saját paradigma-kifejtésem például széleskörű kultúr- és filozófiai-jogi anyagot mozgatott meg háttérként, s ezzel hallgatóink némi fáradság nélkül aligha tudtak megbirkózni – e végső számadásnál a túlnyomó többség, gazdagodva persze öt év átfogó jogi tanulmányaival – amibe tanulságaival természetesen nemcsak a jogtörténet szintetizálódott, de az elméleti-történeti tárgyak minden lényeges probléma-fókuszának a tételes jogi tárgyak körében saját módjukon való, tehát különféle közegekben ismétlődő felvetődése

lódéseket és készségeket némi kezdeményezői bátorsággal és szervezői kitartással közös mederbe akarja terelni.”

Az akkori hallgatói aktivitás folytonos növekedésére jellemző, hogy például a 2007/2008. tanévben speciálkollégiumi hallgatóim maguk kezdeményezték alkalmi vendéglelőadóinkként olyanok beszervezését, mint BOGÁR LÁSZLÓ közgazda volt államtitkár, BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁN (1956–) református püspök, CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN (1917–2011) koalíciós külügyminisztériumi titkár és kisgazdapárti külügyi osztályvezető (1945–1948) s emigrálásában a kinti magyar sajtó egyik vezéroszlopaként az Occidental Press (Washington, 1951–1990) alapító vezetője, CZAKÓ GÁBOR (1942–) egykori pécsi évfolyamtársam, gyakorló jogász múltú katolikus író, DRÁBIK JÁNOS (1938–) jogász közíró, HACK PÉTER (1959–) ELTE-büntetőeljárásjogász volt SzDSz-tisztségviselő (1988–2002), KELECSÉNYI ERZSÉBET (1936–) ügyvéd, a valahai Magyar Demokratikus Fórum jogi bizottságának vezetője, LÁNCZI ANDRÁS (1956–) politológus tanszékvezető a Közgazdasági/Corvinus Egyetemen, NEMESHEGYI PÉTER (1923–2020) S.J. teológiaprofesszor (Sophia Egyetem, Tokyo, 1956–1993), PETHŐ BERTALAN (1935–2020) pszichiáter posztmodernizmus-kutató, POKOL BÉLA (1950–) professzor (Szeged) alkotmánybíró, RÓTH MIKLÓS (1943–) ügyvéd jogvédő, STRAUSZ JÁNOS (1934–2020) volt alkotmánybíró ügyvéd, TÍMÁR GYÖRGY (1937–2021) volt országgyűlési képviselő ügyvéd, VÁRSZEGI ASZTRIK (1946–) pannonhalmi főpap, ZÉTÉNYI ZSOLT (1941–) ügyvéd, volt MDF parlamenti képviselő, valamint ZLINSZKY JÁNOS volt alkotmánybíró római jogi professzor.

Számosan voltak olyan éveink, amikor városukban akár első számú vezetők levelező hallgatóinkként kifejezetten a *Jogállami átmenet* vitáiban résztveendő utaztak fel hétről hétre az ország távoli szegleteiből, számukra olykor már ötödik-hatodik féléves folytatásra, vállalva azt is, hogy ilyenkor náluk akár évtizedekkel fiatalabb nappali hallgatóinkkal vegyülnek és vitáznak a közösen feltett kérdésekről. Mert 1995 szeptemberétől indulóan kihagyás nélkül, csaknem ötven féléven át ismétlődött folyamatos megújulással e kurzus, nem ritkán olyan intenzitással, hogy három óra múltán is csak az épülethasználati fegyelem rekesztette be az izgalmas vitázást és folyamatosan újakezdődő újragondolásokat.

Túlnyomórészt ugyanebből a speciálkollégiumból nőtt ki egy saját alumni kikövetelése is volt hallgatóimtól, akik – köszönhetően az azóta oktatótárrsá is lett SOBOR DÁVID fáradhatatlan szervezésének – évente-kétévente két-három tucatnyian tisztelik meg ily foglalkozásszerű rendezvényünket immár talán féltucat alkalommal, hogy az egykor boncolgatott problematikákat mai fejjel és megváltozott környezetünkben némiképpen valahai napjának egykor volt késő délutáni órájában újakezdve folytassuk; vö. harmadik ilyen találkozónk beszámolójaként Sobor Dávid ‘Varga Csaba alumni-találkozó’ *Ítélet* (2012. december 7.) in <https://itelet-pazmany.blog.hu/2012/12/07/beszamolo_varga_csaba_alumni-talalkozo>.

- 35 „A jogelmélet és a politika (államtan) az általános jogtörténettel együtt az elméleti záróvizsgában zárja majd le a tanulmányok e részét.” – erősíti meg a karalapító dékán már 1994 decemberében rögzített korai elgondolását; vö. Zlinszky ‘Jogászképzés...’ (1995), uo.

is – „már boldog, mély belső megértésről, egyenesen bizonyos bölcsességről tanúskodó visszajelzést nyújtott”.³⁶ És valóban: vizsgaeredményeink kiegyenlítettek voltak, a tételes tárgyak átlagába úgyszintén belesimulóak. S jó benyomásainkat még tovább erősíthette, hogy évfolyam- és diplomamunkák tanszéki honaként mindvégig az egyetem egyik kedvenc műhelye voltunk és maradtunk. S ez a tudományos diákköri elköteleződésben csakúgy előretörést eredményezett,³⁷ mint hallgatóinknak még hallgatói státusukban publikációkat eredményező tudományos búvárkodásában;³⁸ amiként ugyanígy, végzésük után a doktori (Ph.D.) továbbtanulásban csakúgy, mint immár önálló felnőtt jogásszá lett egykori tanítványainknak a saját szakmai életútjait kiegészítő tudományos búvárkodásában egyaránt.³⁹

36 Varga Csaba ‘Beszámoló a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogbölcseleti Tanszékének tevékenységéről (2007. május)’, 6. Alapító dékánunk szerencsés újítása volt, hogy záróvizsgálatainkra elnökként nem kizárólag külső kollégákat hívtunk, a mi esetünkben az ország minden karáról és tudományos műhelyéből (beleértve akadémiai intézeti volt főnökömet, PESCHKA VILMOS (1929–2006) akadémikust), hanem – mintegy szellemünk bemutatása alkalmaként – püspököket, szerzetesrendi előljárókat, teológiai tanárokat is. Magam ilyen minőségükben élvezhettem például PASKAI LÁSZLÓ (1927–2015) bíboros finom humorral elegy bölcsességét, a professzortárs ERDŐ PÉTER rektor, majd bíborossal a saját törekvéseinket illető baráti diskurzust, a számos közös kura-tóriumai részvételből általam már jól és barátként tisztelt BOLBERITZ PÁLLAL (1941–1920), a társkar katolikus filozófia professzorával különösen egyházpolitikai és tudományainkról szóló nézetcsereket; utólag csupán azt sajnálva, hogy ZAKAR FERENC POLIKÁRP (1930–2012) zirci főpap általánosabb témákon túl nem beszélgettem – hiszen nem tudtam – közös pécsi gyökereinkről s abban a már az édesapám alma materül szolgáló cisztercita Nagy Lajos Gimnázium szerepéről. Külső kollégáink s az egyházi előljárók e félnapot el-rabló megtiszteltetést mindazonáltal örömmel vették és élvezték, mi pedig csakis elismerő szavakat hallottunk vissza tőlük.

37 A tudományos diákköri szervező munka már az első években mindenki szívügye lett. Amikor ez is formalizálódni kezdett, feladatát 2000-től H. SZILÁGYI ISTVÁN látta el saját körünkben, amit utóbb FEKETE BALÁZS, illetőleg KÖNCZÖL MIKLÓS folytatott komparatis-ta, illetőleg elméleti-jogi irányban, nagyszerű helyezések úgyszólván tömegét elnyerve.

38 Pl. Drienyovszky Lilla ‘Emberi jogok az iszlámban’ *Jogtudományi Közöny* LVIII (2003) 10, 440–446 és Németh Borbála ‘A jog, mint narratíva (Bernard S. Jackson jogi szemio-tikájának teoretikus rekonstrukciója’ *Jogtudományi Közöny* LXI (2006) 1, 26–31; Tschet Péter tollából pedig ‘A jog funkcionális értelmezése: A jog kulturális, társadalmi-politikai és időbeli dimenziójáról’ *Jogelméleti Szemle* (2006) 4 in <http://jesz.ajk.elte.hu/2006_4.html>, ‘Kontinuus vagy diszkontinuus szuverenitástörténet’ *Valóság* XLIX (2006) 7, 32–38, ‘A jog funkcionális értelmezése’ *Valóság* L (2007) 5, 63–76, továbbá ‘Az »érvényes-ség« mint a jog intézményesedett értelmének biztosítója’ *Jogelméleti Szemle* (2007) 4 in <http://jesz.ajk.elte.hu/2007_4.html>. Ugyancsak e körben említendő Németh Borbála fordítása – Joseph Ratzinger [XVI. Benedek pápa] ‘A jog jelenkori válsága’ *Iustum Aequum Salutare* I (2005) 1, 7–10 –, mely vélem együttműködésben, mint a szövege születésekor még bíborosnak saját római díszdoktor-avatási ünnepségén tartott tudományos előadása, kari folyóiratunk beköszöntőjében számában jelenhetett meg.

39 Egyetlen alkalommal ez formálisan is láthatóvá lett, amikor tőlünk távoztával Szegeden önálló politikatudományi profilját felépítő PACZOLAY PÉTER a Magyar Politikatudományi Társaság XVI. szegedi 2010. júniusi vándorgyűlésükre egy önálló szesszió megszervezésére meghívott, ahol időközben tanártársakká lett egykori hallgatóim csakúgy, mint im-

A korábbi változatokból végül kötelező főtárgyként stabilizálódott a BEVEZETÉS A JOGFOGALMAKBA (1. félév: tárgyfelelős PÉTERI ZOLTÁN, 2006 tavaszától H. SZILÁGYI ISTVÁN), az ÁLLAMELMÉLET (2–3. félév: tárgyfelelős PÉTERI ZOLTÁN, 2006 tavaszától H. SZILÁGYI ISTVÁN) és a JOGELMÉLET (5–6. félév: tárgyfelelős Varga Csaba). Ezekhez 2002 őszétől indulóan – a 9. félévi kísérleti JOGSZOCIOLOGIA ÉS JOGANTROPOLÓGIA tárgykomplexumát (felelős H. SZILÁGYI ISTVÁN) felváltva – még kötelező választás társult JOGSZOCIOLOGIA (H. SZILÁGYI ISTVÁN), TERMÉSZETJOG (FRIVALDSZKY JÁNOS) és/vagy ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KULTÚRÁK (Varga Csaba) között; amikor pedig a TERMÉSZETJOG (FRIVALDSZKY JÁNOS) mint főtárgy 2006 őszén önállósult,⁴⁰ az előbb jelzett ötös választékhoz továbbként befogadva még POLITIKAI SZOCIOLOGIA (FRIVALDSZKY JÁNOS) járult.

A saját államvizsgáztatás az országban a legelső közt, 2002-ben vétetett el intézetünkől. Voltaképpen indoka ma sem ismeretes előttem, alapító dékánunk pedig nemcsak feladta saját támogató igényét széleskörű jogbölcseleti alapozásra, de hallgatag és őszintén, ezen ügyben csaknem ellenséges lett velünk szemben. Közvetlenül és nyilvánosan senki sem támadta, kritizálta vagy akár csak korlátozta tárgysorozatunkat; még a mindebben egyáltalán megszólaló dékánhelyettes társam, az egykori ZLINSZKY-évfolyamtárs BÁNRÉVY GÁBOR sem ragadtatta magát többre, mint „a helyzet fokozódik” Delphoira emlékeztető homályos bölcsessége jegyében a felváltásra ajánlott két saját tárgya növekvő közpolitikai súlyának és fontosságának ecsetelésére. Mindazonáltal a döntés addig – mindmáig – ismeretlen, határozottan méltatlan körülmények közt történt. Külföldi szereplésem idején, tehát hivatalos távollétemben, bármiféle indokolás nélkül, de puccsszerű körülmények közt esett meg a kari tanácsi döntés felváltásunkról a NEMZETKÖZI JOG / EURÓPAJOG javára. Indokot, jegyzőkönyvet utólag sem kaptam. Ám függetlenül attól, hogy bár átbeszéletlenül és megvitatlanul, merő hatalmi szóval, a kari struktúrában addig elismert helyünket megtagadva, összeesküvésszerű szervezkedéssel és hozzánk képest külső erőszakkal történt, oktatásfilozófiánk⁴¹ kiérleltségén mindez jótányit sem változtatott.

Időközben több végzettünk csatlakozott a különféle kötelező gyakorlatvezetésekkel együtt óriási óraterhelésüvé növekedett Intézethez – mely egy újabb kari reformnak köszönhetően a 2004/2005-ös tanév során Jogbölcseleti Intézetből Jogbölcseleti Tanszékké redukáltatott –, így

- PAKSY MÁTÉ (1976–) 2000-től, 2008-tól adjunktusként;
- TATTAY SZILÁRD (1977–) 2001-től, 2008-tól adjunktusként;

már kormányzati pozícióba került társaik a hajdani tanulságokat felelevenítő mives tanulmányokkal nagyszerűen szerepeltek. A közülük publikációt is vállalók közül ld. FALUSI MÁRTON, FRÖHLICH JOHANNA, RIXER ÁDÁM és VARGA CSABA írását in *Iustum Aequum Salutare* VI (2010) 3, 5–44.

40 Többszörös előzetes megbeszéléseket zárva FRIVALDSZKY JÁNOS 2006. április 22-én kelt és általam saját indoklással feltétlenül támogatott előterjesztése nyomán vált ez önálló tárggyá.

41 Vö. Bibliográfia-függelék III., különösen Varga ‘The Philosophy of Teaching Legal Philosophy in Hungary’.

- CSERNE PÉTER (1976–) párhuzamos jogi és közgazdasági végzettséggel 2001-től tanársegédként, ám aki 2008 táján addig is folyamatos külföldi állomás-helyei egyikén maradt s mára több európai uniós egyetem után Aberdeenben egyetemi tanár;⁴²

- FEKETE BALÁZS (1980–) 2003-tól, 2008-tól adjunktusként; valamint

- KÖNCZÖL MIKLÓS (1981–), aki párhuzamos jogi és klasszika-filológiai végzettséggel 2006-tól gyakornokként került hozzánk, s 2007-től kezdve tanársegédként munkálkodott.

A 70 éves PÉTERI ZOLTÁNT köszöntöm
az Építész Pincében (2000)

TAKEHIRO OHYA (Nagoya)
jogfilozófussal és PÉTERI ZOLTÁNNAL
BÁNDI GYULA dékánnál

▼ (2005. szeptember 12.)

42 Vö. <https://www.abdn.ac.uk/people/peter.cserne#panel_profile>.

3. Projektumsikerek

Leglátványosabb fejlődést intézetként létrejöttünk első három évében mutathattunk fel, az Európai Gazdasági Közösségtől ezen időszakra általam elnyert – egy korábbi hasonló sikeremet⁴³ újabbal tetéző – giga-projektumnak köszönhetően.⁴⁴ Éles kontrasztban országunk és karunk akkori szegénységével,⁴⁵ eme

- 43 Ez volt a TEMPUS »Bridges« Maastricht Joint European Project No. 0426/1990–93, mely az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara teljes (az idegennyelvi lektorátus igényeit is magában foglaló) spektrumát felölelően az előző rezsim politikai és szakmai megkötöttségeivel szakító megújulást volt hivatott elősegíteni, három év tartamában mai mércével mintegy százötven milliónyi nagyságrendű forint értékű támogatásával, melyből könyvtári megújulás, igen számos tanári tanulmányút és az ERASMUS-t megelőző egy-két féléves hallgatói külföldi stúdiumvállalás, új tárgyak és tananyagok, akkor a világon legfejlettebbnek tekintett és legdrágább norvég berendezésű nagy nyelvi labor és egyébek születtek.

Megjegyzem, az ELTE kari hivatalossága sohasem érezte igazán magáénak ennek és későbbi TEMPUS-projektumomnak ügyét és hatalmas lehetőségeit. Részben talán azért, mert kívülről érkeztem oda, s feltehetően leginkább azért, mert ez kész és zárt programot jelentett, ráadásul nem intézményi, hanem – brüsszeli kikötés volt ez még akkor – egyszemélyi felelősséggel. Így ez ügyben nem is kerültem közvetlen kapcsolatba az akkor regnáló dékánnal, az akadémiai intézetbeli több évtizedes közös múltból barátként tisztelt HARMATHY ATTILÁVAL (1937–); vö. 'Jubileumi interjúk IV – Harmathy Attila' in <<https://www.ajk.elte.hu/content/jubileumi-interjuk-iv-harmathy-attila.t.2850>>. Bár a törzsfinanszírozás a hivatalos maastrichti egyetemi számlára érkezett – Nico Roos projektvezető professzor felelősségével –, ám ennek hazai mindenkori soktízmillió Ft-nyi *pendantját* brüsszeli kikötésre személyes magánszámlán kellett tartanom. Személyes védelmemre ezért e számlanyitásban bevontam az ELTE ÁJK két dékánhelyettesét – RÉVÉSZ TAMÁS (1945–) jogtörténész és SZAKÁCS ISTVÁN (1951–2009) közgazda docent – azzal a belső megállapodással, hogy abba korlátlan betekintési jogosultsággal természetszerűleg igen, de rendelkezési joggal nem rendelkeznek. E történet nem örömteli befejezése viszont, hogy amikor Roos barátom utójára járt e minőségében Magyarországon, meg szerettem volna lepetni valamiféle ELTE-elismeréssel, ám a hivatali magasságosoktól könyörgésem ellenére csak valamiféle emléktárgy kurtarövid átadására futotta. Életrajza rejtőzködő: (1949–), 1985-ben lett a Maastrichti Egyetemen a Metajuridica professzora, ahonnan 2004-ben az oktatási rendszerükben csatlódottan távozott...; vö. <<https://www.speakersacademy.com/en/speaker/nico-roos/>>.

- 44 Ez a TEMPUS S_JEP 09090–95 az akkori jogi fakultások (ELTE, Miskolc, Pécs, Szeged, majd – a brüsszeli TEMPUS-központ és minden egyes résztvevő és konzorciumbeli rektor írásbeli egyetértésével engedélyezetten – utólag csatlakoztatva PPKE) jogelméleti/államelméleti fejlesztését célozta egy hatalmas, a korábbi projektumomból örökölt nemzetközi konzorcium – Alicante, Barcelona (Univ. Pompeu Fabre), Bécs, Berlin (Freie Univ.), Bologna, Brüsszel (Katholieke Univ. és Facultés Univ. Saint-Louis), Edinburgh, Granada, Graz, Groningen, Konstanz, Lisszabon (Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa), Lund, Maastricht, Madrid (Univ. Autónoma), Münster, Oñati (Intl. Inst. for the Sociol. of Law), Palma de Mallorca, Róma (La Sapienza), Salamanca, San Sebastian, Tilburg, Trento, Trier, Zaragoza (közvetlenül finanszírozható), illetőleg Athén, Helsinki és Szaloniki (közvetlenül nem finanszírozható) – részvételével. Három év összehátolttsága mintegy 400e ECU volt (hozzávetőlegesen akkori 600e USD vagy 100m HUF értékben). Ld. Dokumentum-függelék.

- 45 Akkoriban az ELTE és az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete egyaránt lassított (per-

giga-projektum giga-finanszírozottságának hála, mely akkor roppant bőkezűnek tetszően – a szocialista hazai gyakorlatból akkorra már kikopó honorárium esetleg és olykor még elérhető maximumának csaknem dupláját, tanári tanulmányutaknál a hazai (bennünket egyébként meg nem illető) első osztályú ellátást meghaladó mértéket kínálva – tanári utakat, külföldi hallgatói féléves/éves stúdiumokat csakúgy finanszírozott, mint művek könyvsorozatokká duzzadó kiadását,⁴⁶ nemzetközi szakfolyóiratok visszamenőleges teljes sorozatait magában rejtő könyvtárfejlesztést,⁴⁷ számítógépek és hasonló készségek problémátlanul bő saját beszerzését, s persze több nemzetközi konferenciát. Ráadásul mindezek engedélyezése, menedzselése és adminisztrálása, ha projektumomon belül nevesített vagy egyáltalán igazolható/védhető volt, úgy rám hárult. Vagyis egyszerű adminisztrációs műveletként történhetett ugyan mindez általam, ám minuciózus hazai és EGK-szabályozásnak, valamint folytonos és többszintű (mert magyar, valamint brüsszeli és luxemburgi) számszaki ellenőrzésnek s diszciplinálásnak, és végső soron ki is kényszerített személyes anyagi felelősségemnek alávetet-ten.⁴⁸

sze ha nem is eredmény nélküli tetszhalott) állapotban leledzett, semmi forrással a merő bérköltségen túl. Nem véletlen tehát, ha az évszázad talán legfontosabb jogtudományi művét – Hans Kelsen *Tiszta jogtan* [Reine Rechtslehre, 1934] Bibó István fordításában [1937], szerk. Varga Csaba (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bibó István Szakkollégium 1988) XXII + 106 [Jogfilozófiák] – csakis tanítványaim (az őket testületileg támogató Soros Alapítvány pénzét felhasználva) adhatták ki. Ezért szerepel a kiadvány impresszumlapján, hogy „A sorozatot szerkeszti Varga Csaba. / A sorozatot gondozza Orbán Viktor és Szájer József.” Javára vált a kezdeményezésnek, hogy intézményi ernyőjük, az ELTE Bibó István Szakkollégiuma névadójának kéziratban szunnyadó fontos ifjúkori nyersfordításáról volt szó, sorozatban pedig azért gondolkodhattunk, mert ezen ifjú és ambiciózus pályakezdőkkel és hasonlóan ígéretes társaikkal szoros szövetségben kezdtünk előkészülni három további kötetre is – egyre fontossága okán, kettőre pedig azért, mert-hogy náluk kurzusokat tartottam témájukban –, jelesül Carl Schmitt *Politikai teológiája* (aminek nyersfordítása a Szakkollégiumban hallgatói munkával már elkészült), s egy-egy antológia *Jog és nyelv* ill. *Jog és antropológia* címmel. Ezeket utóbb végül már magam, TEMPUS-finanszírozásban jelentethettem meg, immár miskolci ill. katolikus egyetemi kollégák bevonásával.

46 Ld. Bibliográfia-függelék I. Ebből kitetszik, hogy saját projekt-megrendelésemre első kiadóm 1992-től maga ez e projekt – Eötvös Loránd Tudományegyetem »Összehasonlító Jogi Kultúrák« projektum – volt, amit 1994-ben kezdett felváltani az Osiris-Századvég, majd 1998-tól az Osiris – ekkor és még később sokáig az ETO-Print ill. az Akaprint nyomdávalatalkozás készséges és gyümölcsöző közreműködésével.

47 Pl. az *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, az *Internationale Zeitschrift für die Theorie des Rechts*, a *Rechtstheorie*, avagy az *Archives de Philosophie du Droit* és a *Droits*, valamint a *Natural Law Forum* és egyéb orgánumok sok polcfolyóméternyi teljes sorozatainak a reprintje elsődleges megismerési lehetőséget rejtett akkoriban, ilyen teljességben egyetlen hazai gyűjteményben sem hozzáférhetően, hiszen scanning és digitalizáció akkoriban még nem volt ismert.

48 Kapcsolatunk barátsággá alakulása s közös ügyszeretetünk lehetővé tette, hogy ZLINSZKY JÁNOS saját TEMPUS-projektumával (02114/1991–1994) alkalmanként összedolgozhattam, ha és amennyiben azonos értékben s kölcsönös szakmai érdekeltséggel felvállalhattunk egy-

Ebből épült intézetünknek országosan is kiemelkedő, klasszikus és friss kiadványokban csakúgy, mint hazai és nemzetközi antikváriumi ritkaságokban egyaránt bővelkedő könyvtára,⁴⁹ kari szinten akkor páratlan eszközellátottsága,⁵⁰ és

mástól olyan megoldandó/megvalósítandó részfeladatokat, amiket a projektbe foglálás lehetőségei szerint egyikünk finanszírozhatott, míg másikunk nem. Úgy adódott, hogy ilyesmit először, majd a továbbiakban is inkább ő kezdeményezett, persze egyenértékű viszonzószolgálat jegyében. Nos, projekt-beszélgetéseinkből tudtam meg, hogy nem szabályszerű költés okán őt úgyszólván évente sújtották komoly (és immár személyes felelősségűvé vált, tehát saját pénztárcát terhelő) visszatérítési kötelmekkel, kizárólag laptop-vásárlásai szabályatlannak minősülése okán. A magyar történeti jogtudomány nagy kára, hogy ZLINSZKY újabb projektisméltlése már nem járt sikerrel. Kérésére külön utazással magam repültem Brüsszelbe, hogy támogatására bírjam a döntéshozókat, ám sajna sikerületlenül. Ugyanezen ügyben a nagy ívű gondolkodó és szervező professzortárs ERDŐ PÉTERnek egyszer lakásunkon részleteztem a TEMPUS-pályázás rejtelseit; az említett brüsszeli kilincselés nyomán azonban fájdalommal kellett tájékoztatnom, hogy a TEMPUS-hatalmasságok bár minden megújulást a szocializmusból megmaradt hivatalos intézményekkel szemben szkeptikusan, tehát a céloországban kizárólag magánalappá téve támogatnak, ezt azonban egyszersmind egyháztól független, röviden egyházellenes éllel teszik, s ezért bármiféle kánonjogi megújulás elől, profil-idegének tekintvén, úgyszintén elzárkóznak.

Magam a második, a PPKE JÁK JB-t is magában foglaló TEMPUS-projektumom (1995–1998) végső zárásakor, 1999 nyarán kerültem vitába a brüsszeli központot ellenőrző luxemburgi számvittel annak kérdésében, hogy hova sorolandó be a nálam roppant részarányt elfoglaló könyvkiadás-finanszírozás általános fogyasztási adója. Hiába érveltem szabályzatuk mégsem tökéletesen kimerítő taxativitásával, megoldásom logikai levezet-hetőségével, sőt a szabályanyag nem egyértelműségében az általuk megadott beszámoló táblázatok rovatserkesztésének engem igazoló voltával, mégis visszatérítésre köteleztek közel akkori egymillió forint ECU-értékében, ami teljes össztámogatásuk mintegy 8%-ét jelentette: saját számlámról kellett átutalnom ezt az összeget az ebben már számlavezető ELTE-számlára magának az általuk történő kiutalásnak a költségével növelten, hogy utóbbiról a transzfer megtörténhessék.

Elszámolási probléma-előzményként említem, hogy a holland barát NIKOLAS H. M. Roos vezette első TEMPUS-projektumom (1990–1993) félidejében pedig az történt, hogy a számlavezető Rijksuniverteit Limburg a nyár közepén még augusztus végéig elköl-tendő tekintélyes summa számlájukon rendelkezésre állásáról értesített, kérve, nehogy az felhasználatlanként Brüsszeltől szeptemberben visszavonassék, alkalmasan dokumentált projekt-igazolhatósággal még elköltssem. És csak késő ősszel, a projekt-év lezárulta után pénzügyi beszámolásunk előkészítésére Bécsben összeültünkkor derült ki, hogy téves volt e jelzés: a számlavezető saját pénze volt átmenetileg a számlán. Most viszont már nem volt mit tenni: saját egyetemi költségvetésüknek kellett lenyelnie a békát.

- 49 Már 1990-től beszerző kapcsolatban voltam New York több jogi antikváriumával (s többször is személyesen búvárkodtam Linda K. Montemaggi hatalmas és káprázthatóan értékes manhattani lakásboltjában), a spanyol nyelvű világot reprezentáló Marcial Pons Madrid-közepe felszázazer-féle jogi művet árusító boltjával, a Blackwell's (Oxford) negyedmiliós választékával, Párizs rengeteg csábító helyével, s persze a folyóirat-reprintelő németországi Schmidt Periodicals világcéggel egyaránt; itthon az Atlantis Könyvsziggettel kötött előnyös megállapodást élvezte projektumunk. Közbeszerzés még hál'Istennek nem volt, így értékek (rég és/vagy külföldi kiadványok) legkülönbözőbb antikváriumi fellel-séből, helyi múzeumi, levéltári és egyéb kiadványokból helyi beszerzéssel egyaránt bőven táplálkozhattunk.

- 50 1999-ben az intézetben négy számítógép, egy-egy printer, szkennel, másológép, spirálozó,

általam gondozottan ennek köszönhető két tudományos könyvsorozat nagyszámú magyar és angol nyelvű műve⁵¹ csakúgy, mint konferenciázásainknak a nemzetközi kiadványa.⁵² Ez támogatta egyebek közt, hogy az Európai Jogelméleti Akadémia⁵³ két féléves brüsszeli posztgradualitására indulhasson HORKAY HÖRCHER FERENC (1997) – akit már eltérő forrásból követhetett utóbb PAKSY MÁTÉ (2002), TATTAY SZILÁRD (2004), majd KÖNCZÖL MIKLÓS (2006).

Első TEMPUS-konferencia

Miskolcon:

„The Poster and Its Model”

(fotó: Mark Van Hoecke [Brussels]) (1997)

Első TEMPUS-konferencia

Miskolcon: WERNER KRAWIETZ

(Münster) professzorral (1997)

E három év nemcsak kitüntetetté tette Intézetünket az alakuló kari struktúrában – tanári/hallgatói⁵⁴ mobilitásban, könyvtárunk és készségeink gazdagságá-

üzenetrögzítő telefon, diktafon és lejátszó, számos ventilátor, két kávéfőző és konferencia-ki-
szolgálásra alkalmas porcelán-, pohár- és csésze-készlet egyaránt ebből adódott, amikből
alkalmanként természetszerűleg karunk egyéb – hozzánk képest majdhogynem nincstelen
– egységeit, így a szükséges dékáni reprezentációt is rendre készséggel kíségtettük.

- 51 A szerzői honoráriumtól a nyomdaköltségen át az ingyenes terjesztés postaköltségéig (ami saját munkáimnak gyűjteményes kötetekbe szerkesztése esetén honoráriumot természetesen nem, csak nyomtatási s terjesztési költségeket tartalmazhatott). Ld. Bibliográfia-függelék I.
- 52 *On Different Legal Cultures, Pre-Modern and Modern States, and the Transition to the Rule of Law in Western and Eastern Europe* ed. Werner Krawietz & Csaba Varga (Berlin: Duncker & Humblot [2003]) xi + 139–531 [Rechtstheorie 33 (2002) 2–4: II. Sonderheft Ungarn].
- 53 A European Academy of Legal Theory <<https://www.legaltheory.eu/>> alapításában (1989) és brüsszeli előadás- és konferencia-sorozatainak ekkoriban meghatározó szereplőként magam is részt vettem.
- 54 Amikor például Losonczy *Abriß...* (2002) (Bibliográfia-függelék I.) kiadásának előkészítése zajlott, meghívhattam WERNER KRAWIETZ (1933–2019) münsteri barátom legjobb demonstrátorát, MATTHIAS NEEB-et (ma münsteri ügyvéd), aki saját itteni stúdiumai mellett néhány hét tartamában a könyvnyi méretű addig kiadatlan német nyelvű kéziratot szerkesztői szemmel átnézve a sajtó alá rendezést segítette.

ban, nemzetköziesített mozgásunkban –, de roppant erőteljes nyomatékot jelentett oktatandó tárgyaink megújításának felgyorsítására. Szöveggyűjteményeink s a bennük megjelentetett fordítások⁵⁵ a maguk kritikai szövegkiadásszerű minőségével a nyugat-európai/atlanti térségtől leszakíttaságunk rég esedékes pótlását,⁵⁶ a kollegiális szerzőinktől származó áttekintő, monografikus vagy új irányok belépésével felérő munkák pedig saját reflexióikkal országos jelentőséggel tudományos előrelépésünket szolgálták.⁵⁷

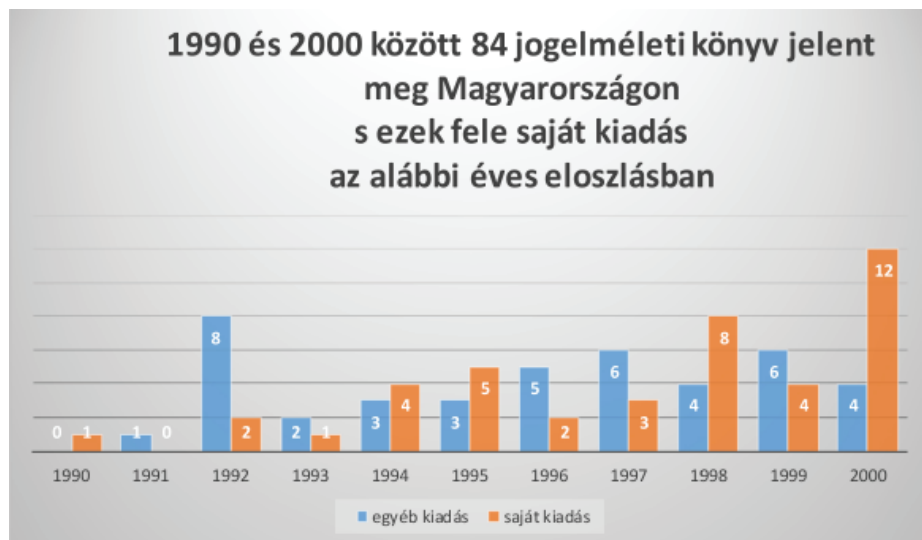
- 55 Klasszikusaink fordításban történő hozzáférhetőségének hiánya elméleti-jogi tájékozódásunkban mindig zavart. Hiszen tankönyveket beleértve boldog-boldogtalan hivatkoztunk változatlanul MAX WEBERre, HANS KELSENre, CARL SCHMITTRE, de szövegeikből talán tucatnyi teoretikus kollégánk ha valaha is olvasott az egész országban. Kulcsár Kálmán *A jogszociológia problémái* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1960) 269 feltáró műve után hasonlóképpen már mindenki az amerikai realizmusról beszélt, noha egy-két évtizeden át műveikből hazai gyűjteményeinkben még egyetlen példány sem volt található.

- Nem véletlen hát, ha TEMPUS-projektumaimban ily szerep jutott ezeknek, valamint rövidített hiánypótlás gyanánt tematikus antológiáknak, hiszen ezzel a *Modern polgári jogelméleti tanulmányok* szerk. Varga Csaba (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete 1977) 145 s a *Jog és filozófia* Antológia a század első felének polgári jogelméleti irodalma köréből, szerk. Varga Csaba (Budapest: Akadémiai Kiadó 1981) 383 kezdeményezését folytattam, végre saját kézben megvalósíthatva azt, amiről még Yale-egyetemi évem (1988–1989) nyomán a Ford Alapítvánnyal, majd LAWRENCE EAGLESBURGER (1930–2011) külügyminiszterrel, végül MARK PALMER (1941–2013) budapesti nagykövettel jobbára egyoldalú levelezést kezdeményeztem, amiről végül az 1990-es évek elején Magyarországon tartózkodó (ám egy-két éven belül az általa támogatott Szabad Demokraták Szövetségéből – mint elpanaszolta, úgymond KIS JÁNOS (1943–) elnök bírálhatatlanságától – kiábrándultan távozott) GEORGE FLETCHER (1939–) (Columbia) barátommal az ELTE-közi Csendes Étteremben számos alkalommal közösen tárgyaltunk.
- 56 Különösen a »Jogfilozófiák« sorozat első kötetei – hangsúlyosan Kelsen *Tiszta jogtan* (1988), Schmitt *Politikai teológia* (1992), *Joguralom és jogállam* szerk. Takács (1995) és *Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés* szerk. Paczolay (1995) (Bibliográfia-függelék I.) – a kommunista múlttól elszakadás s a jogállami átmenet úttörésében fél évszázados, olykor régebbi klasszikus alapvetések első hazai hiteles híradását és megjelenítését jelentették. Nem véletlen, hogy példányainak projektumomtól fedezett első címzettjei maguk a kormányzati vezetők, alkotmánybírák, igazságügyi vezetők és pártállástól függetlenül országgyűlési képviselők voltak – legtöbbjük számára ezek eredeti klasszikusainak magyarított változataiból az első hiteles üzenetet igazi olvasmányélményként biztosítva abból, amit cselekedni igyekeztek. Ezzel magyarul adhattam kézbe tehát azt, amiknek nem csekély része hazai gyűjteményeinkben akkoriban eredeti nyelven sem volt található.

- Akkoriban bosszantott, hogy hány levelet kaptam országos vezetőktől, melyekben a küldött példány *muszáj* továbbajándékozására vagy éppen (mint pl. a könyvgyűjtéséről is ismert ISÉPY TAMÁS (1924–2004) miskolci MDF-képviselő államtitkár) repülőn vagy vonaton olvasása utáni véletlen otfelejtésre/elvesztésre hivatkozva instanciáltak nálam újabb példány(ok) küldéséért. Úgy éreztem, mint akit ingyen-szolgáltatóként merő ellátó-mechanizmusra lefokozottan kezelnek, még ha tisztelet és köszönet hangján is – pedig csak ezen sikeresen végrehajtott küldetésnek egy klasszikus értelemben Nyugat-konform rendszerváltoztatás eszmei orientálásában és szubsztanciálásában játszott primordiális szerepét húzta mindez alá, a szükségesség igazolásául.

- 57 A kérdéses bő másfél évtizedben a szakmánkba vágó teljes magyarországi könyvtermésnek pontosan a felét saját kiadványaink adták.

Egyetemi összefüggésben persze legközvetlenebbül mindezeknek az oktatási hasznosítása érdekes. Ez pedig mind a sikerrel elkészült,⁵⁸ mind a pusztán terve-

58 Ld. Bibliográfia-függelék I–II.

Megjegyzem, hogy két TEMPUS-pályázatomból és igencsak számos hazai pályázati sikerem nyomdaköltség-finanszírozási részének előlegként átutalását a kérdéses kiadónak/nyomdának korábbi elszámolási veszteségem (111. jegyzet) ellenére folytattam, mert ez volt az egyedüli lehetőség arra, hogy a pályázat kifutása után elkészült kéziratokat – legemlékeztetesebben ilyen volt PACZOLAY PÉTER (2003) négy évet késő kézírata, kinek ennek folytán s mély sajnálatára (hiszen belekényelmesedve kiszolgálásukba, szerzőim örök jogon égi áldás nékik járó mannájaként voltak hajlamosak érezni azt, amit saját fáradtságom

zett s elvileg finanszírozott, de szerzőik oldalán felmerülő okokból meg nem valósult könyvcímek – témák, problematikák – tekintetében sokat elárul arról, hogy miként láttuk tudományosságunk helyzetét akkor, sőt, ezen továbbmenve, olyan már akkoriban megfogalmazott hiányokat is jelez, amelyek ügyében esetleg nem jutottunk előrébb mára sem.⁵⁹

folytán egyáltalán teljesítményükért megkaphattak) honoráriumot már nem juttathattam – mindazonáltal könyvvé formáltam mégis kinyomtatathassam. Ugyanígy bízalom biztosította azt is, hogy még első TEMPUS-projektumom (1990–1993) idején vásároltattam fel az (egykor akadémiai intézetünk budai várbeli udvarán működött) Akaprint Nyomdaipari Vállalattal a Diósgyőri Papírgyárnak az akkori kiadásúskor meglévő teljes és gyönyörű, sárga merített vízjegyes papírkészletét, amit több könyvemhez felhasználtattam (1994–1998), sőt maradékát, amit számomra gondosan megőriztek, egy évtizeddel később (2001–2004) használtattam el.

59 Ilyenek között található

- 1994-ben Paczolay Péter (szerk.) *A közép-európai új demokráciák általános államtan* (Allgemeine Staatslehre);
- 1996 őszén Szabadfalvi József (szerk.) *Magyar jogbölcseleti bibliográfia*; Varga Csaba (szerk.) *Jogbölcselet* Enciklopédia; továbbá általam szerkeszteni reméltem a HORVÁTH BARNÁ-tanítványként a kommunista eluralkodáskor Michiganbe szakadt BOLGÁR VERA (1913–2003) *írásai* magyar nyelvű kiadása, illetőleg *Papers by Ágost Pulszky & Julius Pikler* With a bibliography – a »Philosophiae Iuris: Excerpta Historica Philosophiae Hungaricae« alsorozatam keretében;
- 1997 októberében korábbról áthozottan még változatlanul finanszírozottként olyan művek vállalása, mint Takács Péter (szerk.) *Law and Morality* (2½ ív saját tanulmány + 15 ív szövegfordítás) [aminek megjelentetése korabeli feljegyzés szerint 2000 őszére lett volna esedékes, PPKE és miskolci PhD-kurzusokon kerülve kötelező felhasználásra, bevezető tanulmányát és bibliográfiáját követő tizenhét, eredetileg 1797 és 1968 között keletkezett angol ill. német nyelvű klasszikus szövege pedig már kiadásra készen állt]; Szabó Miklós (szerk.) *Jogdogmatika* (Juristische Grundlehre); Frivaldszky János *Jog Eljárási perspektívában* (5 ív); Visegrády Antal (szerk.) *A bírósági eljárás módszertana* (Juristische Methodenlehre) (25 ív); Péteri Zoltán *Összehasonlító jog* (9½ ív); Szilágyi Péter (szerk.) *Jogalkotáselmélet* (Gesetzgebungstheorie) (17 ív); Frivaldszky János *Természetjog* Egzisztencialista alapok (4 ív); Szlovák Tibor *Jog és közgazdaság*; Badó Attila *Kockázatos döntések* (Risky choices); s végül államelméleti oldalról Szilágyi Péter (szerk.) *Általános államtan* Német klasszikusok (15 ív) és Paczolay Péter (szerk.) *Általános államtan* Mai szerzők (8½+15 ív);
- 2000 nyarán még jelezve Frivaldszky János *Interszubjektivitás a jogban* (36 ív) monográfiájának öszre történő megjelentetését [mely fűlszövege szerint „a görög polisztól a posztmodern korig [...] lét és legyen kategóriáit értelmezi újra, immár egy megújult jogi antropológiai szemlélet nyomában”];
- sőt, máig égető szükségét jelentően, 2005 tavaszán még előkészítésben lévő műként szerepel Paksy Máté – Tattay Szilárd (szerk.) *Természetjog és jogászai érteleme* Szövegek (Budapest: Szent István Társulat 2005) cca. 25 ív [Jogfilozófiák], valamint Péteri Zoltán (szerk.) *Összehasonlító jog* Válogatás az elmúlt száz év klasszikus írásaiból (Budapest: Szent István Társulat 2005) cca. 15 ív [Jogfilozófiák]; valamint
- egy 2006. évi (akkor már finanszírozásra TEMPUS-forrásból nem számítható) tervezésben Paksy Máté – Tattay Szilárd (szerk.) *Jogdogmatikai szöveggyűjtemény*; továbbá Varga Csaba *Philosophy of Law at the turn of the Millennium* I: Legal Theory, II: Legal Cultures and Transitions Compared (Budapest: Akadémiai Kiadó 2006) cca. 700 o. [Phi-

Szemben a hazai akadémiai lehetőségek számomra mintegy sorsszerű kudarccal,⁶⁰ adódott még egy olasz kezdeményezésű projektum, mely egyetlen éven át ugyan, de annál erőteljesebben aktiválta intézetünket. 2005-ben ti. kánonjogi intézetünk kért meg engem arra, hogy vállaljam át tőlük a részvételt egy, kizárólagos célja szerint AQUINÓI SZENT TAMÁS *Summa Theologiae* »De Lege« I-II, 90–108 önmagában könyvnyi méretű részének latin, angol, magyar, olasz és spanyol nyelvű internetes megjelenítésére irányuló olasz–katalán–magyar projektumban.⁶¹ Nem túl hosszú egymásutániségben budapesti, barcelonai, palermói legtágabban nemzetközi, mert valóban világméretű reprezentativitású euro-atlanti konferen-

losophiae Iuris], ami végül 2012–2013-ban némileg megújult szerkesztésben jelent meg, akkor már trilógiaként; s végül Barna Horváth *Schriften zur Rechtsphilosophie* I: 1926–1948: Prozessuelle Rechtslehre; II: 1926–1948: Gerechtigkeitslehre; III: 1949–1971: Late Papers in Emigration, szerk. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006) cca. 800 o. [Philosophiae Iuris: Excerpta Historica Philosophiae Hungaricae Iuris], ami elvileg kiadásra már akkor is készen állott, de forráshiány okán – ami az Osiris-végelszámolás részükről diktum-jellegéből adódott – azóta sem jelenhetett meg.

- 60 Második TEMPUS-pályázatom 1995. szeptember 1-én indult, amikor a Ménesi úton katolikus egyetemi karunk berendezkedettnek még aligha volt mondható, infrastruktúrája primitív kezdést is alig tett lehetővé, s az eredeti pályázathoz képest a PPKE JÁK intézményi bevonása a kedvezményezett körbe egyébként is csak utólagosan vált lehetővé. Kézenfekvőnek tűnt tehát, hogy egyszemélyi menedzselésének hatalmas adminisztratív terhet kényelmes akadémiai intézeti munkaszobámban vállaljam, amihez az infrastrukturális háttér is adott volt. Az intézeti vezetés azonban LAMM VANDA (1945–) igazgatóval az élen mereven elzárkózott ettől, hacsak a döntéshozatalba bevonásukon túl az előnyökben túl jelentős részesedéshez juttatást is cserében fel nem ajánlom.

Az MTA 2002 tavaszi felhívására pályáztam egy – pályázati nevén – »MTA Jogbölcséleti Egyetemi Kutatócsoport« létrehozására (és hivatalosan mindenekelőtt »A jogpozitivizmus válságjelenségei és alternatív útkeresés a jelenkori kultúrákban« vizsgálatára) 2003-tól az első pályázatban tervezhető négy évre, évente 13m Ft (összesen 54m Ft) finanszírozás igényével. Nemzetközi együttműködő hálózatunk a szakma legkiemelkedőbb képviselői közül a münsteri jogszociológus WERNER KRAWIETZ (1933–2019), a regensburgi jogtörténész REINHARD ZIMMERMANN (1952–), a brüsszeli Saint-Louis-egyetemi jogelméletész FRANÇOIS OST (1952–), a Laval-egyetemi (Québec) jogbölcsész BJARNE MELKEVIK (1952–) és a montreali McGill-egyetemi komparatista PATRICK H. GLENN (1940–2014) nagyszerű, ma méltán világhírűnek tekintett alkotók együtteséből állt volna. Saját állományként elvileg félállásban rajtam mint csoportvezetőn kívül a miskolci SZABÓ MIKLÓS (1951–) tanácsadó, TAKÁCS PÉTER főmunkatárs, H. SZILÁGYI ISTVÁN főmunkatárs, GYÖRFI TAMÁS munkatárs, FRIVALDSZKY JÁNOS munkatárs, PAKSY MÁTÉ segédmunkatárs, CSERNE PÉTER segédmunkatárs, TATTAY SZILÁRD segédmunkatárs, valamint a karunkon akkor két éve végzett JAKAB ANDRÁS (1978–) segédmunkatárs, és negyedállásban a miskolci HEGYI SZABOLCS (1977–) részvételével. Évente ez a team 50/50 belföldi/külföldi kiküldetés és 700e Ft külsős és/vagy fordítói megbízás, továbbá 200e Ft könyvtárfejlesztés lehetőségével végezte volna munkáját. Káosz övezte akkor (is) akadémiánkat, így az értékelés egy éves késéssel történt; eredményéről értesítést pedig a mai napig nem kaptam. Ti. az elutasításáról is – melynek indokáról nem értesülhettem – pusztán az elfogadó döntések közzétételéből szerezhettem tudomást.

- 61 Saint Thomas Education Project, vö. <<http://www.thomasinternational.org/projects/step/step.htm>>; ld. még 'Szent Tamás időszerűsége'(2005) (Bibliográfia-függelék III).

ciák valósultak meg ebből,⁶² amikhez intézetünkön túl kari és karközi részvételt egyaránt biztosíthattam,⁶³ továbbá e körben két forráskötet nyomdai munkálatait fedeztettem.⁶⁴

4. Teljesítmények

Magától értetődőnek tetszik hát, hogy az időközben jogbölcseleti tanszékké vizsgaminősített intézetnek kizárólag voltaképpen hivatására – oktatásra és önálló kutatásra – koncentrálni légkörében⁶⁵ legtöbbünk gyakorlatilag úgyszólván egész

- 62 Számomra legemlékezetesebbként az Európai Unió személyzeti politikájában katolicizmus miatt meghurcolt s biztos-jelöltként így nem fogadott ROCCO BUTTIGLIONE (1948–) római professzor, valamint több évtizedes barátként JOHN FINNIS (1940–) (Notre Dame Law School) és VITTORIO VILLA (Palermo) részvételével.
- 63 Tanszékünkéről FRIVALDSZKY JÁNOS, PAKSY MÁTÉ és TATTAY SZILÁRD (utóbbiak ketten Barcelonában is), karunkról továbbá ZLINSZKY JÁNOS, a hittudományi társakról pedig még KUMINETZ GÉZA (1959–) és ROKAY ZOLTÁN (1947–) szerepelt; magam mind a háromban.
- 64 Aquinói *A Summa Theologiae kérdései...* (2011) és Horváth *A természetjogról* (2012) (Bibliográfia-függelék III).
- 65 Ami egyszersmind kényszerűen következett is a feltételszabásból. Ti. a ZLINSZKY JÁNOS készítette első szabályzat a három éves intézeti és/vagy tanszékvezetői megbízatás kari tanácsai megadását/hosszabbítását intézeti/tanszéki többségi véleménynyilvánítástól tette függővé, már pedig állományunkat egyetlen kivétellel ő alakította ki, s ebbéli későbbi személyi gyarapodásunk is ezen állomány felfedezettjeiből került ki. S hamarosan tudatára ébredhettem annak, hogy túlnyomó többségükben pályakezdő ifjú koruktól függetlenül kritikus mentalitást kifejlesztett büszke függetlenségű kollégákat kaptam. Saját tárgyaimat bírálva és átvenni kívánva/követelve már kezdő kollégák is főtárgyi nappali előadást, saját tankönyvírást vindikáltak maguknak. Amikor például az időközben filozófiai diplomát is szerzett JAKAB ANDRÁS (1978–) – utóbb budapesti akadémiai intézeti igazgató, ma salzburgi közjogprofesszor, az *Austrian Journal of Public Law* (vagyis a már KELSENÉKTŐL 1915-ben kezdett és méltán nagyhírű *Zeitschrift für öffentliches Recht* jogutódja) mai szerkesztője; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Jakab_András_\(jogász\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Jakab_András_(jogász))> ill. <<https://www.uni-salzburg.at/index.php?id=208014&L=1>> – nálunk 2001-ben végzett és kiemelkedő teljesítményénél fogva természetesen érdekelt volt az egyetemi kutatói-tanári folytatás kilátásai és lehetőségei iránt, kollégáim már azelőtt tudomra hozták kollektív tiltakozásukat („ha idehozza, mi távozzunk”), mielőtt magam akár az elvi lehetőségeket végiggondolhattam volna. És ugyanez ismétlődött akkor, amikor a szintén kiugróan tehetséges s voltaképpen egyetlen igazán saját jelöltem, a XXIX. OTDK I. díjas TECHET PÉTER (1984–) (vö. <<http://www.jura.uni-freiburg.de/de/institute/rphil/rtheo/team/techet>>; akinek köszönhetően akkor magam is Mestertanár Aranyérmet átvehettem), ma freiburgi tudományos munkatárs és élesszemű politikai esszéista alkalmazhatását egyértelmű ellenpropagandakeltéssel, csendes, ám kitartó ellenállással eleve lehetetlenítették.

Közös nyelvként kollégáimmal így a szakmaiság maradt. Habár szükség diktálta, mégis tökéletes megoldásnak bizonyult, hiszen az évek során egyfajta versengésben ki-ki a legjavát adta. Magam mindvégig támogattam kollégáim saját helykeresését nemzetközi stúdiózásban – állományunk így lehetett a gyakorlati oktatásban lekötöttnek csaknem

nap bent munkálkodott,⁶⁶ mintegy ki-ki saját szerencsésének, jövőbeni tudományos elismertettségének a kovácsaként, aminek eredménye a szakma országos műhelyei közt elfoglalt elsődleges s a kar tudományos produktumához való jelentős hozzájárulásban egyaránt megmutatkozott. Tudományos könyvsorozataink⁶⁷ (s köztük úgyszólván páratlan nemzetközi részvételtől tanúskodó alkalmi ünneplő köteteink⁶⁸) csakúgy, mint publikációs összteljesítményünk általában⁶⁹ egyaránt valóban figyelemreméltó volt.

duplája, merthogy néhány kolléga folyvást (és tartósan) külföldön tartózkodott –, sőt egyéb együttműködés híján abban is, hogy szabadon szervezhessenek akár kari szintű, akár nemzetközi eseményeket. Könyvkiadványaikat magam gondoztam (Bibliográfia-függelék I–II.). Lehetővé tettem azt is, hogy a főtárgy JOGELMÉLET II. oktatásában és tansegédletének megírásában résztvegyen egy fejezettel FRIVALDSZKY JÁNOS, kettővel GYÖRFI TAMÁS, és három-hárommal pedig CHERTES ATTILA és H. SZILÁGYI ISTVÁN. És amint korábban korábban említettem, 2006 őszétől FRIVALDSZKY JÁNOS már saját tankönyvvel és szöveggyűjteménnyel oktathatta főtárgyként önállóan saját TERMÉSZETJOGát. Vö. egyfelől Chertes et al. *Jogbölcsélet* (1999) és másfelől Frivaldszky *Természetjog* (2001) ill. *Természetjog* szerk. Frivaldszky (2004) (Bibliográfia-függelék I–II.).

A légkör jellegétől függetlenül intézeti/tanszéki értekezlet a szükséghez képest mindig volt (a megbeszélendőkön/beosztandókon s egyebeken túl ott zajlottak a kritikák s az igénybejelentések); ezen kívül azonban az állomány közös gondolkodásra vagy munkára mozgíthatatlan volt. Amikor az ezredforduló elején belépő két végzettünkkel megkíséreltem hetente egy alkalommal késő délután, mikor órájuk végeztével amúgy is bent voltak, kutatási témákról, módszerekről, jegyzetelésről s hasonlókrol gondolatot cserélni, csökönyös hallgatásuk obstrukciója hamar lelohasztott. Munkaügyben azonban – ha ez egyéb koordinációt nem feltételezett – kollégáim teljesítőkészsége nemcsak problémátlanul, de kimagasló eredményességgel működött.

- 66 Magam általában dél körül, még bőven ebéldő előtt értem be; ügyintézés végeztével eleinte GÁLL EMESE, CHERTES ATTILA és egy-két tanítvány, utóbb VARGA MÁRTA és HAJDÚNÉ ARANKA társaságában mentünk ki ebédelni, s nagyjából este tíz óra körül maradtam. Amikor saját éttermünkben vált már lehetővé étkezés, leggyakrabban egyedül mentem, mert ritkán találkozott kari kollégákkal véletlenül összejőve – vagy nem ritkán megbeszéltem, hogy például BOYTHA GYÖRGY (1929–2010) professzortársammal világképek dolgában egymást faggassuk – zavartalanul beszélgethettünk, avagy éppen mintegy munkabédnként saját hazai vagy külföldi vendégeimmel ekkor és ott találkoztam.
- 67 Ld. Bibliográfia-függelék I–II. Fontossága okán saját második pályázatomba beépítettem Zlinszky *Keresztény erkölcs...* (1998) finanszírozását úgyszintén, nyomdaköltséggel és tekintélyes honoráriummal együtt (amit ő, mint utólag megtudtam, egy másik pótlólagos forrással az Alkotmánybíróságtól még megduplázott) egyaránt.
- 68 S ezek a *Theatrum legale mundi* ed. Cserne et al. (2000) és *Ius unum...* ed. H. Szilágyi & Paksy (2005) (Bibliográfia-függelék I.), valamint *Standing Tall* Hommages à Csaba Varga, ed. Bjarne Melkevik (Budapest: Pázmány Press 2012) 487 [Xenia] & <<https://philpapers.org/archive/MELSTH-3.pdf>> & <<https://zenodo.org/record/6474062#YmCXGTW8qUk>> & <https://www.academia.edu/6118421/STANDING_TALL_HOMMAGES_à_CSABA_VARGA_ed_Bjarne_Melkevik_>.
- 69 A kari tanácsülésre készített beszámoló (35. jegyzet) tanúsága szerint 2006-ban publikáltan például a tanszék oktatói 54 művet jelentettek meg: 4 magyar és 3 idegen nyelvű könyvet, 1 konferenciakötetet, valamint 32 magyar és 14 idegen nyelvű tanulmányt.

SAMUEL GREGG kutatási igazgatóval (Acton Institute, Michigan) és NORA O'CALLAGHAN professzorral (Ave Maria School of Law, Naples) a STEP budapesti konferenciáján (2005. július 12.)

STEP-konferenciánk plakátja Dísztermünk ajtaján

Hiteles, látványos hivatalos megerősítése lett e tényleges előretörésnek, hogy a Magyar Akkreditációs Bizottság 2006-ban „Kiválósági Hely – Place of Excellence” kitüntető címet adományozott a Jogbölcséleti Tanszéknek – egyedüli karon belüli egységként az egész országban, a teljes felsőoktatási hálózatban.⁷⁰ Az indokolásban egyként hangsúlyosan szerepelt oktatásunk tudományos háttere, csapatépítésünk színvonala,⁷¹ és nem utolsó sorban nemzetközi beágyazottságunk⁷²

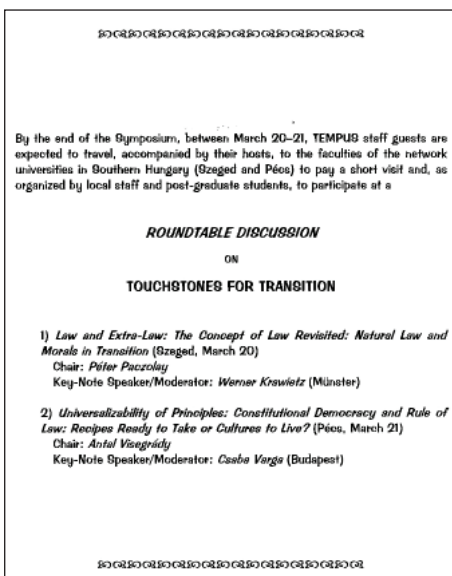
- 70 Vö. MAB 2004/7/III/4. sz. határozata a Kiválósági hely cím odaítélésének eljárási rendjéről. Felülvizsgálatnak/meghosszabbításnak éppen emeritáltatásom évében, 2011-ben kellett volna megtörténnie. A Magyar Akkreditációs Bizottság azonban sajnálatunkra időközben lemondott az intézmény-minősítésben e csúcslismerés további alkalmazásától. Saját kitüntetésünkhöz ld. Varga 'Elsőként oktatnak...' (2006) (Bibliográfia-függelék III.).
- 71 Országos Tudományos Diákkörön például I. díjas lett PAKSY MÁTÉ (1999/2001), II. díjas TATTAY SZILÁRD (2002) és KÖNCZÖL MIKLÓS (2005); CSERNE PÉTER pedig egy nemzetközi versengésben (további öt OTDK- és három egyéb kiemelt helyezésétől) elismert első lett (2001).
- 72 Ugyanezen tanév „projekttervező űrlapján” az egy évtizeddel korábbi kiterjedt TEM-PUS-kontakthálózat még Bejrút (GEORGES SAAD, Université Saint-Joseph), Naples (Florida, Ave Maria Law School), Paris X (MICHEL TROPER, Nanterre), valamint Târgoviște (PETRE MARES, Université Valachie) egyetemével egészül ki.

Ami a külföldi továbbiskolázódást vagy hosszabb tanulmányutat illeti, 2007 nyaráig összesen kilenc intézeti/tanszéki munkatársam mindösszesen szüztvennyolc hónapot töltött az alábbi helyek egyetemének valamelyikén: Aix-en-Provence, Bécs, Brüsszel, Edinburgh, Graz, Groningen, Hamburg, Leuven, Milánó, Montréal, Moszkva, Münster, New York, Oxford, Párizs (Nanterre, majd CNRS), Regensburg, Róma, Strasbourg, valamint Triest. Ugyanaddig a 2000 és 2006 közt hozzánk került négy legfiatalabb munkatársunk a következő egyetemek szervezte konferenciákon szerepelt: Barcelona (ketten is), Brüsszel, Ghent, Haifa, Leuven, Párizs, Róma, Saarbrücken, Siena, Târgoviște (ketten is), Torino és Washington.

egyaránt, ami nyilván a teljes tanszéki együttes lelkes, mindennemű tudományos próbát kiálló szorgalmának volt köszönhető.

Mert valóban: a karon elsők lehetünk például azzal, hogy saját tankönyv született.⁷³

Korán jelentkeztünk sikeres országos és nemzetközi konferencia-szervezésekkel, valamint olyan könyvbemutatókkal, amelyek nemcsak tömegesen csábították be akár levelezőseinket, de kimerítő beszélgetésekbe úgyszintén be tudták vonni az egész – és tényleg tömegesen megjelenő – hallgatóságot.⁷⁴

73 Varga *Előadások...* (1996) és Varga *Előadások...* (1998) (Bibliográfia-függelék I–II.) két bővítéssel kilenc kiadásban; utolsó változata *A jogi gondolkodás paradigmái* jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2004 [utánny. 2006]) 504 & <<http://mek.oszk.hu/14600/14633/>>.

Ráadásul mindehhez rögvest járult az, amire – például piliscsabai bölcsészoktatásunkkal szemben – mindig is különös hangsúlyt fektettünk, ti. hogy az általunk eredeti szövegváltozatokban tanulmányozásra kijelölt régi vagy külföldi szövegek bármely hallgató számára könyvtári keresés nélkül rögvest és otthonukban is biztos elérhetők legyenek; vagyis – esetünkben – ezt szolgálta a *Szövegek...* szerk. Varga (1996), majd átalakítással *A jogi gondolkodás paradigmái* Szövegek, szerk. Varga (1998) és *Összehasonlító jogi kultúrák* szerk. Varga (2000) (Bibliográfia-függelék I.).

Megjegyzendő, hogy erről, Karunk első kiadványáról az első recenzió az alapítás előkészítésében társunk, későbbi rektorunk tollából jelent meg: Erdő Péter ‘Tudományelmélet és jogtudomány’ *Távlatok* 37 (1997) 5, 677–678 & <<http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok37.htm#37SZEMLE>>, valamint *Vigilia* 63 (1998) 1, 79–80 & <https://epa.oszk.hu/02900/02970/00689/pdf/EPA02970_vigilia_1998_01_073-080.pdf#page=7>.

Voltaképpen ez az anyag eredetileg másfél évtizeddel ezen idő előtt körvonalazódott, és történetesen éppen szintén a Ménesi úton adódó használatra. Ti. az ELTE Bibó Szakkollégiumában akkori tanítványaimtól (kik történetesen a ma kormányzó párt és politikai erő vezetői) kértem, emberi és egyben szakmai világképük megalapozására dolgoztam ki akkor nekik, heti egyszeri három órás előadással kettő, majd három féléves anyagként; vö. Varga Csaba ‘A politikát választották – tudósok is lehettek volna [Varga Csaba egyetemi tanár emlékezése a Fideszt megalapító tanítványairól]’ *Vasárnapi Hírek* 14 (1998. május 17.) 20, Háttér: 1 & 7 & <<https://zenodo.org/record/6654067#.Yqf77FRByUk>>.

74 Egy országos vezető napilap – *Napi Magyarország* II (1998. április 18.) 91, 11 – ad hírt például arról, hogy „KAHLER FRIGYES volt igazságügy-miniszter (sic!) beszélget Varga Csaba professzorral, a tudós szerző két könyvéről április 23-án, csütörtökön 17,30-tól a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Dísztermében (Szentkirályi u. 28.).” Egy másik híradás – *Magyar Nemzet* LXVI (1998. április 23.) 95, 4 – pontosítja ezt, megnevezve tárgyait: Varga *Jogállami átmenetünk* (1998) ill. *Kiáltás gyakorlatiasságért*

spontaneitásnak, az addig zavartalanul önállóként megvalósulható közvetlenül hallgatói szerveződésnek és szervezésnek.⁷⁵

Jogtudományi, jogbölcseleti nemzetköziesedésünket nagyban előmozdíthatta, hogy ekkorra már negyed évszázada szervezhettem itthoni szakmai életünket a Magyar Jogász Szövetség jogelméleti szekciójának titkáráként (1971–1990), illetőleg az *Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie* (IVR) (alapítása München, 1909) magyar nemzeti tagozatának ügyvezetőjeként (1975–2016) az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetéből, kitüntetett és hivatalosan is támogatott kapcsolatban öt kontinens szakmai társaival, nemzetközi szakmai szervezeteivel úgyszintén.

Különféle rendezvényeink sorában említendő paradigma-tankönyvemnek ifjú tanárkollégáimtól kezdeményezett megvitatása 1997 elején;⁷⁶ a TEMPUS-projektumon belül általam szervezett nemzetközi konferenciázás (»Comparative Legal Cultures« Symposiums: »Transition to Rule of Law« címmel) Budapesten, kiegészítve kerekasztal-megvitatásokkal Pécsen és Szegeden 1997 korai tavaszán;⁷⁷ 1998-ban pedig (»Comparative Legal Cultures« Symposiums: »The

75 Bőven éltünk átmeneti megoldásokkal. Ilyen volt annak megszervezése például, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar MAYER MIHÁLY (1941–) pécsi megyéspüspök vezetett *Iustitia et Pax* Bizottságának 1998. szeptember 24-én saját problematikáinkat is lefedő nemzetközi konferenciáját hoztam (mint egyébként e bizottság vezető grémiumának tagja) társszervezőként és zárászó-összegzőként dísztermünkbe – vö. H. J. 'Gazdaság és etika' *Új Ember* LIV (1998. október 11.) 41 [No. 2620], 6 –; vagy hogy a szintén MAYER MIHÁLYtól elnökkölt (eredetében a katolikus egyetemünket létrehozó Antall-kabinet több miniszterével s vezető kormányzati tisztviselőjével közösen alapított és ma is élő) Baranya Barátainak Egyesülete az én szervezésemben és szerepléssel 2002. június 2-án (a rektorunktól, majd a piliscsabai bölcsészdzékántól adott fogadást is beleértve) nálunk konferenciázhatott; avagy hogy ugyanezen tavaszon, február 26-án a Professzorok Batthyány Köre részéről és »Párbeszéd féldőben« programja indítójaként saját kérdéssorozattal bevezetve vitát szervezhettem DÁVID IBOLYA igazságügyminiszterrel „Az igazság ügyének országos gondjai (Megvalósulatlanul megvalósult, vagy megvalósultan megvalósulatlan jogállam?)” címmel. Vö. Varga Csaba 'Milyen a jog egy felelősen politizáló kormányzat alatt? Kérdések DÁVID IBOLYA miniszterasszonyhoz' *Ítélet* III (2000. március 24.) 3, 10–13 és LXIII (2000. április 8., szombat) 83, 8; híradás in *Magyar Nemzet* LXIII (2000. február 23.) 45, 19. Kérdésözlőnének rövidített publikálására ld. Varga Csaba 'Jog és erkölcs harmóniája: otthon a társadalomban' *Napi Magyarország* IV (2000. március 1. szombat), Nézet, 21, teljes terjedelemben pedig Varga Csaba 'Megvalósulatlanul megvalósult vagy megvalósultan megvalósulatlan jogállam? A közjó becsülete' *Magyar Nemzet* LXIII (2000. április 8. szombat) 83, 8 {újry. in Varga Csaba *Jogfilozófia az ezredfordulón* Minták, kényszerek – múltban, jelenben (Budapest: Szent István Társulat 2004) 450 [Jogfilozófiák] & <<http://mek.oszk.hu/15100/15172/15172.pdf>>, 343–349 és in Varga Csaba *Jogállami? átmenetünk?* (Pomáz: Kráter 2007) 241 [PoLiSz sorozat könyvei 5] & <<http://mek.oszk.hu/14800/14850>>, 22–31}.

76 Chertes Attila 'Jogi gondolkodás és jogdogmatika (Egy szakmai vita nyomában)' *Jogtudományi Közlöny* LII (1997) 7–8, 351–355.

77 1997. március 17–19. közt volt konferenciánk a PPKE JÁK Dísztermében »Transition to Rule of Law« címmel egyebek közt WERNER KRAWIETZ (Münster), PABLO DE LORA (Madrid), DAMIAAN H. M. MEUWISSEN (Groningen) és NIKOLAS M. ROOS (Maastricht)

Methodology of Law» címmel) szintén Budapesten, kiegészítve miskolci kerekasztallal, aminek az eredménye egy hatalmas nemzetközi folyóirati különszám lett.⁷⁸ FRIVALDSZKY JÁNOS kollégám rendezett országos konferenciát »Van-e létjogosultsága korunkban a természetjogi gondolkodásnak?«,⁷⁹ majd Varga Csaba »A társadalomelmélet helyzete és problémái korunkban« címmel munkaértekezletet 1999-ben.⁸⁰ »Társadalomelmélet és jog« címmel ismét FRIVALDSZKY JÁNOS szervezett három könyvbemutatóval (Varga Csaba két műve, valamint KARÁCSONY ANDRÁS és BALOGH ISTVÁN közös munkája megvitatásával) egybekötött országos értekezletet 2000-ben,⁸¹ 2002-ben pedig a már kezdettől igen aktív FEKETE BALÁZS szervezte meg egy kari TDK-program sorozat ünnepélyes megnyitóját a »Jogösszehasonlítás – Jogi kultúrák« megvitatására (PÉTERI ZOLTÁN és Varga Csaba bevezető előadásai),⁸² kevéssel később pedig saját Összehasonlító Jogi TDK-ja körében HANS-JÜRGEN BARTSCH (Strasbourg) 'Összehasonlító jogi munka az Európa Tanácsban' kari nyilvánosság előtti előadását vitattatta meg.⁸³ Az elmúlt közel fél évszázad kommunista múltjának jogtudományi, tehát a társadalomtudományok körében máig ívelően úttörőnek számító elszámoltatásában – saját OTKA-projektumom köré szervezetten – »A szocializmus marxizmusának jogelmélete és a marxizmus« témakörét országos részvétellel vitattuk meg 2003-ban, aminek továbbszerkesztett tanulmányaiból először teljes *proceedings*-dokumentációként egy elektronikus folyóirati különszám, majd – az adott terjedelmi korlátra figyelemmel – egy ebből válogatott, tudományos igényességben elismert akadémiai folyóirati különszám keletkezett.⁸⁴ Kevéssel később a Faludi Ferenc Akadémia égisze alatt fáradhatatlan kollégánk, FRIVALDSZKY

előadásai, majd 20-án Szegeden »Law and Extra-Law: The Concept of Law Revisited: Natural Law and Morals in Transition« címmel PACZOLAY PÉTER elnökletével és WERNER KRAWIETZ bevezető előadásával, végül 21-én Pécsen »Universalizability of Principles: Constitutional Democracy and Rule of Law: Recipes Ready to Take or Cultures to Live?« címmel VISEGRÁDY ANTAL (1950–) elnökletével és Varga Csaba bevezető előadásával. Megjegyzendő, hogy ilyesféle, TEMPUS-projekttel támogatott nemzetközi konferenciáinkat az említett IVR nagy hagyományú, már századelő-közeli indulásától az angol–amerikai világra is kiterjedő *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* (Stuttgart) kéthavi és a *Rechtstheorie* (Berlin) negyedévi folyóiratában is meghirdettem, s így adódott hozzá nemcsak nemzetközi érdeklődés, de tényleges tanulmányi részvétel is az euro-atlanti világtól egészen Oroszország Moszkvájáig.

78 *On Different Legal Cultures...*, ed. Krawietz & Varga (2003).

79 1999. április 8-án.

80 1999. május 5-én.

81 2000. november 17-én.

82 2002. március 13-án.

83 2002. szeptember 23-án.

84 2003. február 8-án, megjelenve mint *A szocializmus marxizmusának jogelmélete* (OTKA-munkaértekezlet [T032156]) szerk. Varga Csaba – Jakab András [különszámi függelék in] *Jogelméleti Szemle* 2003/4 <http://jesz.ajk.elte.hu/2003_4.html>, valamint újradolgozva és erőteljesen rövidítő válogatással 'Marxizmus és jogelmélet' szerk. Varga Csaba = *Világosság* XLV (2004) 4, 1–116 & <<https://epa.oszk.hu/01200/01273/00012/pdf/>>.

JÁNOS szervezett saját záró előadásával országos nyilvánosságú konferenciát karunk dísztermében »A nizzai emberi jogi karta és a Konvent: egy európai alkotmány felé?« címmel.⁸⁵ 2004 májusában a „Pázmány Nap” keretében teljes napnyi programot szervezett PAKSY MÁTÉ és CSERNE PÉTER,⁸⁶ majd H. SZILÁGYI ISTVÁN és PAKSY MÁTÉ 2005 szeptemberében »*Ius unum – lex multiplex*« címmel országos szakmai nyilvánosságú emlékülést rendeztek a PÉTERI ZOLTÁNNAK szentelt ünnepi kötet átadása alkalmából. A következő évben H. SZILÁGYI ISTVÁN máig élő sorozatot kezdeményezett szimpóziumával a honunkban akkoriban még csak alig felbukkant »Jog és irodalom« témakörének szentelten 2006 májusában,⁸⁷ míg PAKSY MÁTÉ 2007 novemberében, a címadó Európai Unió évfordulójára szántan, az »Európai jog és jogfilozófia« problematikájának szintén országos többnapos jog- és állambölcseleti konferenciát szervezett.⁸⁸ Tanítványomként a még joghallgató tanítványom, TECHET PÉTER kezdeményezett és vezetett végig »Fent kontra lent« címen egy országos részvételt eredményező, országos figyelmet kiérdemlő, a politikum figyelmét is kiváltó összejövetelt ugyancsak 2007 novemberében.⁸⁹ 2008. április 17-én esett meg a *Theatrum legale mvndi Symbola* Cs. Varga oblata festschrift-kötetének⁹⁰ ünnepélyes bemutatója. FRIVALDSZKY JÁNOS (társként POKOL BÉLÁVAL) szervezte meg »Jhering és jogelméletének hatása« konferenciáját 2009-ben,⁹¹ H. SZILÁGYI ISTVÁN és FEKETE BALÁZS pedig a »Jog és irodalom« immár III. szimpóziumát Piliscsabán, 2010. április 18–19. napján. TECHET PÉTER pedig úgyszintén fáradhatatlannak bizonyult, s talán említett korábbi kezdeményezésének sikerén felbuzdultan, de immár legszélesebb körű országos interdiszciplinaritást megmozgatva, hatalmas reprezentativitással és a legkülönbözőbb irányzatoknak egyaránt helyt adva, »Kortársunk-e Carl Schmitt?« címadó felütéssel egy akkoriban még kényesként elhallgatott kérdés megvitatásának szentelt konferenciát 2010-ben, piliscsabai kollégáinkat is sze-

85 2003. március 1-jén.

86 A globalizmus jogi visszasságairól dokumentumfilmmel és előadással, filmek vetítésével BIBÓ ISTVÁNról, majd H. SZILÁGYI ISTVÁN moderálta széleskörű kerekasztal-vitával.

87 *Iustum Aequum Salutare* III (2007) 2 & <<http://ias.jak.ppe.hu/hir/ias/ias.htm>>, 7–132.

88 A 2007. november 9–10. napjain tartott konferencia anyagára ld. *Európai jog és jogfilozófia* szerk. Paksy (2008) (ld. Bibliográfia-függelék I.).

89 Varga Csaba speciálkollégiumának mintegy kibővített üléseként 2007. november 27-én, egyebek közt BALÁZS ZOLTÁN (1966–) akadémiai intézeti politológus, BOGÁR LÁSZLÓ (1951–) volt államtitkár közgazda docens, GERŐ ANDRÁS (1952–2023) történész, HORKAY HÖRCHER FERENC, KARÁCSONY ANDRÁS (1957–) ELTE JÁK-filozófus jogbölcész, MOLNÁR ATTILA KÁROLY (1961–) esztörténész PPKE-docens (1995–2012), FLECK ZOLTÁN (1965–) ELTE JÁK-jogsociológus és SCHIFFER ANDRÁS (1971–) Lehet Más A Politika pártalapító (2010–2016) ügyvéd részvételével; ld. Techet Péter 'Fent kontra lent' *Ítélet* X (2007. december 6.) 6 & <https://issuu.com/itelet-pazmany/docs/xevf_6sz/2>, 7.

90 Ld. Bibliográfia-függelék I.

91 *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása* szerk. Frivaldszky János & Pokol Béla (Buda-pest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara 2011) 263 [A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei: Tanulmányok 2].

repeltető országos bölcsészrészsvétellel.⁹² CSERNE PÉTER, PAKSY MÁTÉ és TATTAY SZILÁRD időközben társalapíthatták a *Central and Eastern European Forum of Young Legal, Political and Social Theorists* fórumát, mely – számomra meglepetésként hatva mind a társaságalapítást, mind egy hatalmas nemzetközi rendezvénynek általában és különösen karunkon történő megszervezését illetően, hiszen csak abból szereztem az egészről tudomást, hogy bankett-vacsorájukra meghívtak ugyan, magáról a többnapos rendezvényről azonban úgymond nemfiatalként, vagyis köreikbe nem illőként távolmaradásomat kérték – a második konferenciáját szintén 2010-ben rendezte.⁹³ Végezetül pedig – mintegy tanszékvezető időszakom lezárásaként – a tanszékvezetés folytatásával megbízott FRIVALDSZKY JÁNOS szervezett dísztermünkben hazai konferenciát »A jogelmélet kutatása és oktatása hazánkban a rendszerváltás után (A 70 éves Varga Csaba tiszteletére)« címmel 2011-ben.⁹⁴

A Professzorok Batthyány Köre 2000. február 26-i rendezvényére Dísztermünkbe érkező DÁVID IBOLYA igazságügyminiszter beszélget Prof. TAXNER-TÓTH ERNŐ elnökkel, a vendéglátó dékánnal s velem, aki „Megvalósulatlanul megvalósult vagy megvalósultan megvalósulatlan jogállam?” címen (*Élelet* 2000. március 24.) kérdéseimet majd felteszem

- 92 A 2010. május 28–29. napjain tartott konferencia programját ld. in <<http://regnumportal.hu/regnum2/node/431>>, anyagára pedig *Világosság* LI (2010) ősz & <https://epa.oszk.hu/01200/01273/00058/pdf/Vilagosság_2010_osz.pdf>, 1–161.
- 93 A 2010. május 21–22. napján tartott konferencia programjára ld. in <http://www.cee-forum.org/conferences_forum_2010_budapest>, anyagára pedig in *Legal and Political Theory in the Post-National Age Selected Papers Presented at the Second Central and Eastern European Forum for Legal, Political and Social Theorists* (Budapest, 21–22 May 2010), ed. Cserne Péter & Könczöl Miklós (Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang 2011) xii + 196.
- 94 *Iustum Aequum Salutare* VII (2011) 3 & <<http://epa.oszk.hu/02400/02445/00022/pdf/>>, 5–124.

Nemzetközi konferenciaszereplésen
Vilniusban (2003. május 16.)

Nemzetközi konferenciaszereplésen
Taipeiben (2009. május 26.)

Nemzetközi konferenciaszereplésen délkelet-ázsiai résztvevőkkel
Nagoyában (2006. december 9.)

Mindezek sorában akadémiai, egyetemi és egyéb szakmai vendégeimnek úgyszólván rendszeresen évfolyam- vagy kari/tanszéki szintű előadások sorát rendeztem.

A fentiekhez járult bizonyos tudományos minősítésben történő előmenetel, vagyis hogy – PÉTERI ZOLTÁN (CSc 1963) és VARGA CSABA (CSc 1977; DSc 1991)⁹⁵ meglévő fokozatain túl – kollégáink közül PhD címet szerzett H. SZILÁGYI ISTVÁN (Miskolc, 1998), FRIVALDSZKY JÁNOS (ELTE Politológia, 2004), CSERNE PÉTER (Hamburg, 2008), a strasbourgi összehasonlító jogi fakultás mindhárom szesszióját is elvégző FEKETE BALÁZS (2010), továbbá egyenes sorban folytatva PAKSY MÁTÉ (2011), majd TATTAY SZILÁRD (2012).

Kari előrelépésünket segíthette a *Faculté Internationale pour l'Enseignement du Droit comparé* (Strasbourg) tavaszi és nyári szesszióin már évtizedek óta rendszeresen oktató PÉTERI ZOLTÁN, hozzájuttatva olykor másfél tucatjával fiataljainkat, hogy ezeken a fenti nemzetközi intézmény általa biztosított ösztöndíjának hathatós támogatásával vehessenek részt.

95 Saját esetemben ehhez járult még 1999-től a Széchenyi Professzori Ösztöndíj; vö. *Magyar Hírlap* XXXI (1998. május 16.) 116, 19.

Második
TEMPUS-konferenciánk
programja
(Budapest, 1998)

Tisztelt Kollégák!

az MTA meghívására budapesten tartózkodó

Prof. Ohya Takehiro

The Positions of Interpretation in Japanese Legal System

címmel angol nyelven előadást tart

2005. szeptember 12-én hétfőn 17 órakor

a dékáni Tanácssteremben

A TANSZÉK MINDEN MUNKATÁRSÁT IDEVÁRVA!

TAKEHIRO OHYA
előadasmeghívója
(PPKE JÁK Jogbölcséleti
Intézet,
2008. szeptember 12.)

5. Kari könyvtár-építésben és könyvkiadásban való részvétel

Az a tény, hogy magam karalapítástól külügyi és tudományos dékánhelyettesként szolgáltam (1995–2002), ügyeinken nem sokat lendített, mert hatalmas munkakedvével és munkabíráásával maga intézve gyakorlatilag mindent, dékánunk egyszerűen nem hagyott teret számomra önálló feladat felvállalásához⁹⁶ – túl azon, hogy külföldiekkel való megbeszélésein persze meghívására rendszeresen részt vettem, és voltak bőven protokolláris tennivalóim is.⁹⁷

96 Nem szigorúan e tisztből fakadóan, de annak tudatában, hogy Közép-Európánkban a legnagyobb – és történelmileg legrégebb – műkincstulajdonos a római katolikus egyház, amely nemzeti műkincsállományról a napi gondoskodás egyébként ordináriusként túlnyomórészt az illetékes megyéspüspök belátásának függvénye, és ilyen képzés Bécsen és Krakkón kívül nincsen e hatalmas területen, kezdeményezésemre VARGA KOPPÁNY (1968–) művészettörténész fiam lépett fel, megszervezve és vezetve az ország elérhető – és mindaddig fragmentált, közös munkára még nem összeszerveződött – szakosított (múzeumi, igazgatási, szerzői jogi, biztosítási, bünyügyi stb.) erőinek bevonásával 1997 őszétől az ART AND LAW négy féléves, 200 órás komplex (a mű létrejöttétől, szerzői és tulajdoni mivoltától műtárgy- és műemlékvédelmen át muzealizációig és kereskedelméig a speciális szállítást és biztosítást is magában foglaló) képzését, amely beindult s talán egy alkalommal be is fejeződött. A Deák Ferenc Továbbképző Intézet ekkori szerveződése és első vezetőjének, PETRIK FERENC (1933–2020) volt miniszterhelyettesnek akkreditációs nehézségei közepette azonban értelmetlenül sok többletfáradozást kívánt már volna ennek adminisztrálása, így sajnos nem folytatódott. Ám amikor a 2000-es évek közepén a Seuso-kincs miniszteri biztosa, BÁNKUTINÉ HAJDÚ ÉVA (1954–) kormányzati meghívására a témakör világhírű nemzetközi szakértője, NORMAN PALMER (1948–2016) ügyvéd londoni professzor – a világon akkor egyetlenként az Institute of Art and Law és fórumaként az *Art, Antiquity and Law Journal* (1996) megalapítója – Budapestre érkezett és előzetes beszélgetésekkel már szót tudtunk érteni annak elképzelhetőségéről, hogy egy közép-európai tagozat nálunk és velünk közösen szerveztessék, e lehetőség további latolgatására meginvitáltam őket BÁNDI GYULA (1955–) dékánunkhoz. A pillanat hevében azonban akkor és ott sajnos a kedélyesség szintjét meghaladó kari érdeklődés s elköteleződés hiányában nem jutott az ügy előbbre.

97 Legkellemesebb emlékem ANDREI MARGA (1946–) filozófus kolozsvári rektor, volt román kultuszminiszter kétnapos látogatása és a vele való igen tartalmas többszörös beszélgetés volt. Másként jó emlék akkori gyakori látogatónk, ANGELO ACERBI (1925–) roppant világlátott s tapasztalt bíboros apostoli nunciusunk (1990–1997), benyomásom szerint konzervatív mentalitású zsinati újító, aki – bár az általa érzékelt állapotok kapcsán nem ritkán kritikus távolságtartással – a véle folytatott több órás eszmecserekből számomra egy nagy formátumú gondolkodó élményét közvetítette.

Hivatalos feladatnélkülségem persze nem zárta ki, hogy – lévén karunk alapítási idejére már három évtizede voltam meglehetősen gyakran utazó akadémiai kutató s később egyetemi oktató, karunk akkori állományában talán az egyik legkiterjedtebb nemzetközi kapcsolatrendszerrel hátam mögött – segítsem formálódó intézményünk nemzetközi beágyazódását, egyebek közt az *International Sociological Association* égisze alatt három évtizede a spanyol baszkföldön alakult Nemzetközi Jogszociológiai Intézettel (Oñati), aminek munkájában akkoriban magam (konferencia- és kurzus-előadóként, sőt tudományos igazgatójuknak kiszemeltként) aktívan vettem részt. Ezekről és más hasonlókról emlékezett 1999. május 25-én Zlinszky – *A Pázmány Péter Katolikus Egyetem...* (2008), 303 – úgy, hogy „Saját személyes kapcsolataim keresztül sok külföldi összeköttetést épített ki a JÁK és más intézmények között.”

Am azzal, hogy kineveztettem a könyvtári bizottság elnökének (1996–2002), már kiharcolhattam egyebek közt olvasótermünk függőfolyosóval ellátását, kellő raktártér biztosítását, folyóiratállományunk közvetlenül hozzáférhetővé tételét,⁹⁸ szerzeményezéspolitikánkban pedig egyfelől a kontrollálatlan tanszéki ön-kényeztetés helyett a beszerzéseknek az összkar javát szolgáló racionalizálását, másfelől a cserekapcsolatok sokszoros megkísérlésének kierőszakolását,⁹⁹ ami akkor egy bő évtized tartamára számottevő sikerrel meg is valósult.¹⁰⁰

Néhányunk saját *senior* státusa kapcsán említendő, hogy eleinte – ami azért hosszú éveket jelentett – dékánunk és magam nyertük a Karról beadott legtöbb kutatási és könyvkiadási vagy egyéb tudományos pályázatot; ld. pl. paradigma-könyvem kapcsán (1.200e Ft) in *Magyar Hírlap* XXX (1997. május 26.) 120, 18.

98 Ld. mindenekelőtt 2000. október 10-i könyvtári bizottsági ülésen általam felvetetteket, miután e bizottság bejárta az elkészült beruházást, amelynek tervezését s kivitelezését időközben az egyetem átvette a kartól. További megfontolások a könyvtár számítógépes rendszerét és az állományfeldolgozás tárgyszavazását érintették.

99 Ld. pl. KOLTAY TIBOR könyvtárvezetőnknek megküldött cserekapcsolatra felhívó angol körlevél-szövegemet (Dokumentum-függelék C.). Magam számos intézménnyel bonyolítottam cserekapcsolatot kari könyvtárunk javára, így különösen a Baltikummal (külön is szívéllyesként emlékezve Riga akadémiai és Tartu egyetemi könyvtárára) és Skandináviával. Azért, hogy kívánatos monográfiák lehessenek máris felajánlásunkban, az Akadémiai Kiadótól még 2000-ben a Kar megrendelte SÓLYOM LÁSZLÓ két és Varga Csaba három monográfiája idegen nyelvű változatának javított új kiadása számos, évekkel később pedig *European Legal Cultures* ed. Volkmar Gessner, Armin Hoeland & Csaba Varga (Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney: Dartmouth 1996) xviii + 567 [Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures I] és a BÁNDI GYULA részvételével készült *European Environmental Law Comparative Perspective* ed. Gerd Winter (Aldershot: Dartmouth 1996) xv + 443 [Tempus textbook series on European law and European legal cultures 3] a kiadóunktól szerkesztőiknek készletcsökkentés címén csakhogynem szimbolikus áron felajánlott közel száznyi példányát. – 2002 novemberében Palesztina budapesti képviselőjével vettem fel izraeli jogi elemzéseik kérésével a kapcsolatot, valamint – teljes sikerrel egy hatalmas kiadványtömeg képében – a Nemzetközi Vöröskereszt közép-európai regionális delegációja (ahol mai nemzetközi jogi docens, VARGA RÉKA (1977–) lányom jogi tanácsadóként tevékenykedett) vezetőjénél, PHILIPPE GAILLARDnál (aki egyébként a hírhedt ruandai népirtáskor az ott és akkor hivatalos számos nemzetközi szervezet – így az ENSz katonai kontingense – elmenekülésével egyetlen helyén maradó, és állandó életveszélyben életek százezres tömegét mentő tisztségviselője volt, ld. pl. <<https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/ghosts/interviews/gaillard.html>> és <<https://www.icrc.org/en/document/harvest-ghost-rwanda>>).

100 Sikertelen maradtam azonban legalább három tekintetben, amiknek kíváncsisága azonban saját meggyőződésem szerint azóta sem változott.

- Reménytelen volt a küzdelmem azért, hogy tanszéki szobákban kollégák saját, személyes tulajdonú magánbibliotékája lehessen csupán (mint csaknem bárhol nemcsak a világban, de pontosan az akkori időkben általánosulón szerte Európában, így a ZLINSZKY JÁNOSTól különösen becsült Ausztriában is), és minden közösségi erőfeszítés a kari könyvtár egységes központi elhelyezésében e tényleg közösségi gyűjtemény gyarapítására s könyvtári hozzáférhetősége időbeli maximálására szoríttassék. Am maga ZLINSZKY volt az első, aki ellenállt, mintegy predestinálva egy minden mai fáradozás ellenére e tekintetben kudarcos, noha időközben hál'Istennek méretében hatalmasra sikeredett könyvtári gyűjtemény sorsát, hiszen önzetlenül átadta saját állományát ugyan, de csakis saját professzori szobája környezete számára, ragaszkodva ahhoz, hogy kedvenceit – bele-

Külföldi gyűjtemények duplikátumaiból személyes helyszíni válogatással könyv- és folyóirattömeget szállít(tat)hattam be főként és évenként ismétlődően Regensburgból,¹⁰¹ valamint Salzburgból,¹⁰² de valamelyest Bécsből csakúgy, mint kontinensünk legnagyobb jogi könyvtárából (Institute for Advanced Legal Studies Library, London), a legtekintélyesebb francia jogi gyűjteményből (Bibliothèque Cujas, Paris),¹⁰³ a spanyol-baszk nemzetközi jogszociológiai központ Oñatiból, valamint Trentóból.¹⁰⁴

értve a kari szerzeményezésű szűk római jogi gyarapítást – maga mellett tudhassa. Vagyis magam egy egységes és osztatlan kari könyvtár híve voltam, osztrák, svéd és egyéb mintákra hosszú nyitvatartási idővel, szemben a fragmentált és zárt, mert tanszéken kívülről nehezen – ha egyáltalán – hozzáférhető, úgyszólván magánérdekűvé alakuló tanszéki gyűjtemény-együttesekkel.

- Canberrától Tokión át Yale, Edinburgh és Oñati gyűjteményeiig kutatóként értékelhettem, hogy egy használható könyvtárban nem különül el olvasóterem és raktár, és a polcokon minden egyes mű, akár a kodifikációról vagy Dosztojevszkijről, a gyomorról vagy a predesztinációról szóljon is, a másik ugyanerről szóló mellett található, mert maga a raktári szám/betű-kombinációval egyszersmind eszerint szakozott. Ezt a nálunk regensburginak nevezett rendszert szerettem volna bevezettetni a mai rendszertelenség helyett, de legutódasabb könyvtárosunk sem vállalta vagy vitte el a cselekvésig.

- Végül, miután különlenyomatot itthon kizárólag nemzeti könyvtárunk gyűjt és csakis akkor, ha az önálló hungaricum, azaz a befoglaló gyűjtőkötet/folyóíratszám nincs meg a gyűjteményben (gyakorlatilag tehát külföldi szak fórumon történő megjelenés esetén), kíváncsún tartottam volna, hogy legalább karunk minden publikáló munkatársának teljes életműve (minden művének minden kiadása, különnyomata, akár újságkivágata) meglegyen könyvtárunkban. Ígéret ugyan több is elhangzott, de feldolgozással kísért tudatos gyűjtés úgyszólván mindmáig gyakorlatilag nem indult el.

101 Összesen négyszer töltöttem három-három napot merő válogatással és csomagolással ott, mindannyiszor Opelem teljes hátsó részét és karakterét telezsúfolva; majd egyszer kari kisbuszunk is teljes terheléssel szállította még haza a maradékot.

102 Egybekötve minden év első hónapja végén részvételemmel az ott rendezett Rechtsinformatisches Symposium elméleti-jogi szekciójában.

103 Kiegészítő jellel még Paris X (Nanterre) egyeteméről.

104 Egy párizsi utamkor az egyetemi rangú Institut catholique (Párizs) rektorát meg tudtam győzni arról, hogy megkaphassuk könyvtáruk állományból kimaradó teljes duplumkészletét, amennyiben elhozataláról gondoskodni tudunk. Meg is szemlélhettem egy hatalmas alagsori terem felhalmozott könyvoszlopain, francián túl bőven egyéb nyelveken, s persze hittudományi–kánonjogi–bölcész típusú többségben, de rengeteg profán jogi kiadvánnyal is a feles tömegben. Egykori ANTALL-kormányzatbeli MDF-kapcsolatomból – lelkesedést kiváltó országos ügynek tetszett akkor az ország történetében először egy katolikus egyetem ügye – meg is tudtam szervezni akár különféle európai helyszínekről akár sorozatos ingyenes kamion-fuvar hazáig: DRAGON PÁL (1945–2010) ügyvéd, MDF-képviselő rögzítette ígéretét 1996. június 28-án dobozott anyag kérdéses hely vámszabad-területéről történő elszállításáról. Sajnos, GÁL FERENC rektorunk – bár előterjesztette kérésünket június 30-án, amit szeptember 12-én a gyakorlati teológiát művelő vallásszociológus rektor-helyettes JEAN JONCHERAY készséggel visszaigazolt, felhatalmazva egyszersmind személyes válogatásra engem – elodázta az ingyenes fuvarozásra vállalkozó politikai barátom meghatalmazásának szignálását, így e hatalmas kiadványhalmaz végül valahol Afrikában landolt. – Ugyanígy jártam sajnos egykori atyai barátom és mentorom, Biblia-részeket eredeti nyelvükön olvasó és BACHOT hatalmas pneumatikus saját orgonáján otthonában játszó,

ZLINSZKY JÁNOS és neje kétnapos meghívatással tiszainokai birtokunkon (első hat kép) és vendégeskedésünk PFEFFER FERENC mérnök, nagygazda barátunknál (utolsó három kép) (fotó: Varga Koppány)

a háború utáni francia jogfilozófiai életet világközponttá szervező kiváló katolikus MICHEL VILLEY (1914–1988) személyes könyvtárával is. Gyakori látogatásaimból özvegyét jól ismerve, ki gyakori párizsi hónapjaiban szinte pótanyaként faggatgatott és óvott, hajlott volna férje könyv- és folyóirat-kollekciója nálunk különgyűjteményként történő megőrzítésére, de egyetemi támogatás híján szállíttatását sajnos nem tudtam megoldani. – Nem jártam több sikerrel szintén baráti kapcsolatomban VIRGINIA BLACK professzorasszonnyal (Pace Univ., New York), az amerikai Természetjogi Társaság és folyóirata, a *Vera*

Mindezt nyilván megelőzte a könyvtárépítés alapjainak lerakása, ami rögvest helyünk elfoglalásával a Ménesi úti zárdától biztosított kis helyen elkezdődött, s amiben nyilván az akkor és ott buzgólkodó lelkesek vettek részt. ZLINSZKY kiharcolhatott engedélyt egyfelől az Országos Széchenyi Könyvtárnak az államosított főúri, szerzetesi és egyéb könyvállomány akkori könyvtári terítésével foglalkozó Könyvelosztójából (1954–1973) kinőtt Fölőspéldány Központtól (1973–2000), hogy szabadon kutakodva onnan elhozott tételekkel igen komoly mértékben gyarapíthasson, másfelől pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Könyvtárától, hogy állományból kihagyottan elfektetett, porlepte két szobában felhalmozott s részben régi ritka, de a szocialista jogi kultúrához nem igényelt műveket nagy számban szabadon elhozhasson. Rajta kívül tanítványaként HORVÁTH ATTILA (1959–) és TÓTH ZOLTÁN JÓZSEF (1967–2018) lehetett e fárasztó, rákoscsabai-törökbálinti kijárást, piszokban turkálást és cipekedést egyaránt feltételező munka oroszlánrésze, akik zokszó nélküli fáradhatatlansággal kértek maguknak minden elérhető munkában részt.

Ez időben magam két hatalmas anyagot biztosíthattam. Részben az ANTALL-kormányzatból való kapcsolataimból megtudhattam, hogy a parlament épületében székel miniszterelnökség egykori Minisztertanács Tanácsi Hivatala (1970–1991) megszűntével valahai munkaszobáiban hatalmas államigazgatási könyvtár leledzik, amit átszállíthattam. Valaha az Országgyűlési Könyvtár arany korszakában, VÁLYI GÁBOR (1922–2003) igazgató meghívására harmadállásban ott több évtizedig munkálkodván, jó ismerőssé lett a titkárságvezető OROSZ ÁGNES, aki akkor néhány éve már a Ménesi út nyúlványában székelő Államigazgatási Főiskola könyvtárvezetője volt. Átballagva hozzá, beszélgetés közben kértem segítséget, mire válaszul egész kisteherautónyi duplikát-anyagukat felajánlotta, ami szintén hozzánk került.

Időközben valamikor, szintén dékáni kiválasztásra, régi piarista kapcsolatból önálló mb. könyvtárvezetőnk is adódott, az eredetileg könyvtár-szak végzett volt piarista SZENDE ÁKOS, aki maga szinte kizárólag ZLINSZKY JÁNOS saját, letétként már a karra/tanszékére átvitt személyes könyvtárának feldolgozásával kívánt bajlódni,¹⁰⁵ de kikényszeríthettem, hogy az általunk, önkéntesektől kezdeményezett gyarapításoknak legalább a szállítása megszervezése szintén rá háruljon.

Rengeteget vártam a pannonhalmi könyvtártól, különösen mert duplumaik széles kínálata már régóta jelen volt fővárosi antikváriumok polcain, s nálam valamelyest fiatalabb főapátjával akkor pár éve már egy kormányzati projektumban egymásra hangoltan s csaknem baráti tónusban közösen munkálkodtunk.¹⁰⁶

Lex alapítójával sem, aki még 1995 decemberében szintén filozófus férjével közös teljes könyvtárát ajánlotta fel, amennyiben biztosíthattuk volna elszállíttatását.

105 „1996. március 12-én kelt a legelső leltárkönyvi bejegyzés [...]. Az első 60 könyvet a leltárkönyvi bejegyzés szerint ZLINSZKY JÁNOS dékán úr ajándékaként tüntették fel.” – rögzíti in Aczél-Partos Adrienn ‘Könyvtár’ in *Az emberibb jövőért* 30 éves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem [összeáll. Elmer István] (Budapest: Pázmány 2022), 249–255, 250 a mai könyvtárvezető.

106 VÁRSZEGI ASZTRIK (1946–) pannonhalmi főapát (1991–2015). Vö. Varga Csaba ‘Hunga-

Gyakori Budapest–Bécs-közi TEMPUS-autózásaim egyikén, egyeztetett időben, hogy véle és legendás könyvtárvezetőjével, BÁNHEGYI B. MIKSÁVAL (1928–2009) találkozassak, hatalmas doboznyi könyvajándékkal tértem be hozzájuk, ám számomra mindez teljes kudarccal, a fukarság elidegenítő megélésével végződött: semmit sem kaptunk a bencésektől sem akkor, sem azóta. Lelkesítő volt ezzel szemben, hogy a budai ferencesek s az akkor még Mikszáth-téri piaristák lényegesen szerényebb könyvgyűjteménye,¹⁰⁷ valamint a vasvári Domokos Rendtörténeti Gyűjteményben történő újraindítványesedés¹⁰⁸ annál adakozóbbnak bizonyult, mert közös, katolikus ügy támogatására képes volt.

Átköltözve a Szent István Társulat mágnásnegyedbeli egykori székházába, sokáig még szintén hagyatékok képezték gyarapításunk fő forrását. ZLINSZKY nem avatott be ausztriai (és német? és svájci?) professzori hagyatékszerzéseibe, amiként abba sem, hogy miként szerezte meg a Magyar Ügyvédi Kamara könyvtárából a régi anyag hatalmas (rész)tömegét és a megszűnő Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó tekintélyes munkakönyvtárát. Magam szintén gyarapíttathattam, részben régi jó ismerősként az Országgyűlési Könyvtár szerzeményezési főnökétől, MUNTÁG ILDIKÓTÓL, duplumrészlegük tekintélyes anyagából, részben pedig a Közép-Európai Egyetemnek akkori – alapító – könyvtárvezetőjétől, SZLATKY MÁRIÁTÓL, akit még ANTALL JÓZSEFnek mint a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár korábbi vezetője egyik akkori helyetteseként ismerhettem, különösen értékes külföldi duplikátumaik gazdag választékából.

Mestertanár kitüntetésem átvétele
HILLER ISTVÁN oktatási minisztertől
és SZENDRŐ PÉTERTŐL, az Országos Tudományos
Diákköri Tanács elnökétől (2009)

A Szibériai Szövetségi Egyetem
(Krasznnojarszk)
vendégprofesszoraként
(2010. szeptember 11.)

rian Reference Library (CD-ROM Hungary, Kultúrdiplomáciai program és kudarca az ANTALL-kormány idején: *Polgári Szemle* 16 (2020) 1–3, 314–322 & <<https://doi.org/10.24307/psz.2020.07/9>>.

107 Köszönőlevelem kelte 1999. február 19.

108 <<https://www.dominicana.hu/>>, ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS (1966–) gyűjteményvezetőnek köszönhetően.

POZSGAY IMRE előadását követő előadásom a *Húsz éve szabadon Közép-Európában*
SIMON JÁNOS rendezte konferenciáján az MTA Dísztermében (2010. november 25.)

2000-től induló – ZLINSZKY JÁNOST felváltó – első dékánága idején az addig is abban egyébként szorgalmasan közreműködött RADNAY JÓZSEF (1927–2014) azonban hamarosan a könyvtári bizottságot gyakorlatilag megszüntette,¹⁰⁹ majd saját elnöklete mellett alakította újjá, amely – tagként még volt nominális szerepem benne – számomra emlékezetes szerepet már nem játszott.

Egy-két évvel korábban történhetett, hogy karunkat megkereste PÉTERFI VILMOS (1924–2002) nyugdíjasan hazaköltözött amerikai egyetemi (magyar értelemben főiskolai) tanár, magyar szépíró, gazdag könyvtárhagyatékának és csatolt részeinek majdan karunkra testálásával. Dr. KLEININGER LÁSZLÓNÉ második könyvtárvezetőnkkel¹¹⁰ mentem ki a vállaltan magányosan, mintegy szerzetesként élő, kertjében kápolnát építő, zsúfolt lakásában kincseit s a római pap PROKOP

109 Ezért kellett 2010. november 16-án az alábbi körlevéllel körbefordulnom: „Tisztelt Kollégák! Szeretett Barátaim! Mint érzékelhették, a legutóbbi Kari Tanács ülésen Dékán Úr bejelentette a karunkon működött összes azon bizottság tisztének lejártát s maguk e bizottságok megszüntét, amelyek fennállásáról kötelezőként egyetemi szabályzatunk nem rendelkezik. Így kartörténeti emlékké nemesedett eddigi fáradozásunk. Egyetlen tisztem maradt e körülmények között: kollégáimnak/barátainknak köszönetet mondani, akikkel együtt munkálkodhattam e bizottság égisze alatt célkitűzései megvalósítása céljából. Ismételt köszönettel s a legjobb kívánságokkal: VargaCsaba.”

110 Ettől kezdve (KLEININGERNÉTől dr. KOLTAY TIBORON át KALOCSAI ILONÁig) feladatom volt a leendő könyvtárvezető kiválasztása: könyvszakmai álláshirdetés – pályázás – esélyesekkel többszörös beszélgetés – rangsorolás nyomán mindenkori dékánunk, szintén a jelölttel való személyes benyomásszerzés után, történetesen mindhárom esetben jóváhagyta jelölését.

PÉTER (1909–2003) festményeivel körített házi oltárát rejtő idősödő úrhoz, hogy számunkra történő végrendekezésében segítségére legyünk. Halálával könyvei, kéziratai, festményei, szobrai, földgömbjei, s szülőhelye, a Pozsony melletti nevezetes *modori* fazekasközpont nagyszámú reprezentációja – az általa fáradságosan a világ legkülönbélebb antikvitás-központjaiból és aukcióiból beszerzett – ritka cserépedény-gyűjteménye – mind hozzánk került.¹¹¹ Sajnos könyveinek talán csak 10-20%-a illet kari profilunkba.¹¹²

111 Kézirataiból egyetlen unikális egység maradt karunkon: annak gépiratos leirata, amit HAROLD H. TITTMANN Jr. (1893–1980) – vö. még <https://en.wikipedia.org/wiki/Harold_H._Tittmann_Jr.> – emlékezőként PÉTERFINEK mondott magnetofonba az 1941 utáni háborús évekről, amikor az amerikai elnök személyes képviselőjeként tevékenykedett ügyvivőként XII. PIUS pápa mellett a Vatikánban: *The Tittmann reminiscences* [Morris, 1971] iv + 349 lap a kézirat mikrofilmjével és a felvétel körülményeit rögzítő kézírásos jegyzetfüzettel (PPKE/JÁK Kvt. raktári szakjel: 45127/1–2). Képeiből Pázmány Pétert ábrázoló két festményt emelt ki Dékány Tanácstermébe karunk.

Szépiírói életművének sorozatát és az azzal összefüggő kéziratokat 2015 tavaszán a Petőfi Irodalmi Múzeum Levéltárának (VARGA KATALIN) adtam át, MINDSZENTY és az amerikai katolicizmus több dossziényi (ottani elnöki, bíborosi, hírszerzési levéltárakból fotózott) dokumentummásolatát és némely friss magyar egyházpolitikai ügy vita- és levelezésanyagát pedig az esztergomi érseki levéltárhoz juttattam el. Szépirodalmi könyveiből a szintén nekünk juttatott, olykor címenként akár száznyi példányszámot mai könyvtárvezetőnk, ACZÉL-PARTOS ADRIENN példás gondossága juttatta el érdeklődő közkönyvtárakhoz.

Sok tucatnyi, roppant fáradsággal Csehszlovákiában, Magyarországon s a maradék világon Amerikából összegyűjtött cserépkollekciója – Modor a történelmi Magyarország tizedik legnagyobb fazekasműhely-koncentrációja volt! – szintén unikális lehetett. Tájékozódva, telefonon megígértem a Néprajzi Múzeumnak, hogy mivel náluk a második világháború során a Modort képviselő saját fazekastárgyaik megsemmisültek, örömmel adjuk nekik. De RADNAY dékán nem avatott be a hagyaték sorsába, s mivel a többi festmény – akkor divatos amerikai realizmus piktúra-termékei –, a szobrok, földgömbök, s persze a cserepek azóta sem bukkantak fel, 2003. március 5-én, majd 2004. június 29-én írtam ezek feltehetően „kallódó s porosodó lom” gyanánt kezelése ügyében egymást váltó dékánainknak, remélvén, hogy nem kézen-közön elenyészettség lett a sorsuk; válasz azonban azóta sem érkezett.

112 Ezért kiválogatva a kari profilba vágó címeket (amik maguk is többnyire amerikai használtkönyvpiacra beszerzett puhafedélű esendő példányok voltak), a maradék – szépirodalmi, történelmi, politikai, vallási, amerikanista tárgyú – kiadványok a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára számára juttattattak el, ahonnan az esetleg nekik is duplikátum tételek a beregszászi Rákóczi Főiskola Könyvtárának továbbítottak.

Ilyes kapcsolatot Sárospatakkal közel fél évszázada, az 1970-es években építettem ki, aminek eredménye feltehetően harmincezer körüli tétel általam odajuttatásában mérhető. Már eleve ide küldtettem tovább a Minisztertanács Tanácsi Szervek Hivatala megszűnt hivatali könyvtára profilunktól idegen (főként történelmi) tételeit (kivéve a sárospataki gyűjteményben már meglévő igen számos akadémiai monográfiát és történelmi dokumentum-gyűjteményt, amiket közvetlenül a Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárának vittem el). De ez lett a sorsa a még hőskorunkban a Magyar Máltai Szeretetszolgálattól a rengeteg bútor mellett ZLINSZKY JÁNOS fáradozásának köszönhetően kapott svájci kisvárosi kölcsönkönyvtár-hagyatékunk is: a mintegy ötezres német lektűr-tömegből alig százvalahány címet volt csupán érdemes megtartanunk.

Dedikáláson
a Szent István Társulat sátoránál
a Vörösmarty-téren
(fotó: Varga Koppány)

Valamelyest később megjelent karunkon a londoni *The Statute Law Revision Society* alapító vezetője minőségében egy ottani fiatal ügyvéd, STOCKINGER úr, aki lényegében az angol igazságügyi és egyetemi könyvtárakból új kiadások okán tömeges selejtezéssel kikerült döntés- és szabályanyagok hatalmas sorozatait s egyéb tételes jogi gyűjteményeket és ezekhez képest elenyésző számú monografikus kiadványt kínált nekünk. Javaslatát túl általános, mereven célratörő s egészében berzenkedtető volt: csupán letéti elhelyezést kínált, ám ugyanakkor nagypapájáról kari könyvtárunk elnevezését.¹¹³ *Captatio benevolentiae*, küldött valóban számos alig használható súlyos könyvcsomagot, ám miután nem ért el könnyű sikert,¹¹⁴ lassan el is halt az együttműködés.

Azzal pedig, hogy a kiadói bizottság elnökéül (1996–2011) szintén megbízattam,¹¹⁵ elindíthattam, majd kifogástalan gyorsaságú és rugalmasságú mederbe

113 Az új-zélandi állampolgár VICTOR RICHARD STOCKINGER (1959–) egyszer a nyomatékosítás kedvéért elhozta a Dohány utca táján lakó édesanyját is, ki talán régi nagyságában kívánva hatni, egy pillanat bántottságában azt is megjegyezte nekünk, hogy „Pedig már hány évtizede vagyunk katolikusok...” A névadásban emlékezni vágyott nagypapáról anyyi volt megtudható, hogy STOCKINGER JÁNOS volt ő, a budapesti kir. ítélőtáblához berendelt bírósági jegyző, pártfogó tisztviselő, a fiatalkorúak budapesti felügyelő hatóságának tagja – *A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon* összeáll. Kun Béla, Marschalkó János, Rottenbiller Fülöp (Budapest: Wodianer 1911), 119 írról –, s utóbb igazságügyi tanácsos. Az édesanya mesélt nékem saját apjának igazságügyminisztériumi küzdelméről azért, hogy pedagógiai és szociális jobbító gondoskodásból előrelendítse a rabmunka ügyét. Ezt természetesen megindítóan méltányolandó személyes teljesítményként érzékelhettem, de miután például az általam frissen meglátogatott lisszaboni katolikus egyetemi jogi gyűjtemény éppen akkoriban vette fel II. JÁNOS PÁL pápa nevét, egy gyors és direkt ilyen névadást aligha helyeselhettem.

114 2002. január 22-én kelt válaszmom tisztázta a feltételeket.

115 Korábbi professzortársunk, ERDŐ PÉTER már rektorsága első évétől egyetemi szinten központosítandó – mert ezzel is az egyetem egységét szimbolizáló – lehetőségként érzékelte saját közös egyetemi könyvkiadás megindítását, aminek kíváncsalmáról sokat beszélgettünk, miközben ő maga már (művenként külön támogatással) a Szent István Társulaton keresztül kánonjogi területen rendszeresen publikáltatott. Mindehhez – joggal – előkér-

segíthettem terelni kari könyvkiadásunkat¹¹⁶ és annak finanszírozási rendszerét,¹¹⁷ különösen miután kölcsönösen előnyös (mert az előre nem tervezhetően éppen felmerülő kari igényeket mindenkor készségesen kielégítő, a szerzőknek ugyanakkor az eladás bevételeiből méltányos részesedést kínáló) és mindenben jólesően együttműködő munkakapcsolatot építhettem ki a Szent István Társulat igazgatójával és készséges munkatársaival.¹¹⁸ Sikertült ezzel ügyeinkben szinte baráti légkört kiala-

désnek tekintette a majdani katolikus egyetemi könyvkiadás formakincsének és *manual of style*-jének kialakítását, aminek részletvitáival (amik amúgy a maguk mikrofilológiai precizitásával és történelmi alternatíváik tömkelegével önmagukban is izgalmasak voltak) úgyszólván évek mentek el. Számára az inkább forrás, semmint viszonyítási alap az ELTE római jogi tanszéke körül munkálkodó és beszélgetéseinkre olykor meghívott vitapartner RIHMER ZOLTÁN (1974–) volt, aki fantasztikus mikrofilológiai igényességgel a referálás/citálás történelmi alakulásától adott és végtelenített részletességű sablon kidolgozásáig terjedő talán több száz kéziratoldalas műben fejtette ki álláspontját, amivel kapcsolatban – döbbenetes kidolgozottsága okán – minden érvelés úgyszólván rögvest visszahullott. Ám mivel egyetemi kiadó végül nem jött létre, saját sorozataimban mindvégig magam felépítette egységesített stílust érvényesítettem s lehetőleg érvényesíték a mai napig.

116 Magától értetődő, hogy aki folyóiratszerkesztési vagy könyvkiadásban programvezetői szerepet vállal, óhatatlanul valamelyes megrendelő/műpártoló szerepet is betölt. Öröm tehát visszaemlékezni olyan alkalmakra, ahol nem már elkészült kézirat követelt magának fórumot, hanem visszatérő rábeszélés és biztatás eredményezte egy mű elkészültének élményét. A bíró múltú BOROS GÁBOR (1929–2018) jogtörténeti művei (ld. Bibliográfia-függelék II.) például kifejezetten unszolásra jöttek létre, míg pályázatból visszamaradó finanszírozhatóság értéktérmető felhasználása, vagyis maradványösszeg gyors elköltésére alkalmas mű ki- vagy megtalálása és időben létrejövéshez segítése pedig – számos más munka között – Hörcher Hayek és a brit felvilágosodás (2002) szerkesztett vagy Kovács *International Law and Minority Protection* (2000) szerzői művének a megszületéséhez vezetett.

Pályázati vagy egyéb források kiharcolásából adódó anyagi és/vagy egyéb előnyök kollégáknak történő biztosításakor ugyanakkor előfordul, hogy a szerződött teljesítményért cserében ily előnyt élvező társ maga helyezi magát valamiféle kegyosztó szerepbe, nem érzékelve magát a szituációt, amelyben ő került valaki más önzetlen fáradozásának köszönhetően egyáltalán ilyen és különösen az ország akkori sanyagu állapotában egyedi – kivételes és kivételeztető – helyzetbe. Így eshetett meg, hogy miután TEMPUS-forrásból az Akadémiai Kiadónál elindíthattam a *Philosophiae Iuris* sorozatát, abba utóbb belevettethettem azt az angol nyelvű kismonográfiát – Hörcher *Prudentia Iuris* –, amit szerzője ugyanezen TEMPUS-forrásból finanszírozott két félévnyi brüsszeli tanulmányai záródolgozataként írt. Az angol szakon bölcsészvégeztett szerző kézirata azonban távol állott bárminemű elvárható gondosság felmutatásától. Miután még egyeztetéshiányaival és mondat-befejezetlenségeivel is vívódnom kellett, felpanaszoltam neki igénytelenségét, amire furán válaszolt. Mint kioktatott, nem érdekelheti, ha éppen szívességből, könyvsorozataim minőségén örködvé bajlódom történetesen az ő kéziratával, mert bármiféle könyvkiadás eleve úgy szervezendő meg, hogy abban mindennek honorált helye legyen, amiben mindenki a saját dolgát végzi, panasznak így hát helye nincs. Hasonló helyzet ismétlődött a jegyzet elején említett két mű kapcsán is.

Nos, efféle élmények is érlelhettek bennem annak elhatározását, hogy a magam részéről ne végtelenítsem a mások teljesítményével is számoló pályázati erőfeszítéseket.

117 Ld. Bibliográfia-függelék II.

118 A kiadválasztás csak fokozatosan mehetett végbe, s ez korántsem volt problémátlan vagy

buktatók nélküli. Első TEMPUS-projektumom (1990–1993) során nagyszerű kapcsolat épült ki az Osiris Kiadóval. Mihelyt azonban az egyetemi tudományosság igényét meghaladták az egyetemi oktatási szükségek, ugyanez a struktúra már nem működhetett. Amennyire tökéletesen vállalta ugyanis az Osiris kizárólag tudományos oldalunkat, annyira nem lett már inyökre a tananyagszükséglet merő kielégítése. Tudományos oldalának kiteljesedését elérve a kiadót tulajdonló GYURGYÁK JÁNOS (1956–) már fokozatosan az előbbi körbe eső kiadásoktól is kezdett elzárkózni, egyáltalán nem kívánva többé felvállalni olyan kiadványokat, amiket nem maguk kezdeményeztek s készítettek elő. Végelszámolásra ezért BÁCSKAI ISTVÁN akkori Osiris-főszerkesztővel került sor. Én a rég bevált gyakorlatomat folytatva sikeres pályázati könyvkiadási pénzforrásaimat előleg jogcímén mindig kiadómnál teauráltam, bizalmi alapon nyitva ezzel egy másik, *gentlemen's agreement* típusú könyvelést, hogy határidőn túlfuthassanak tényleges könyvkiadások. Nos, ezúttal a második TEMPUS-projektumom (1995–1998) és sikeres számos további hazai pályázatom könyvkiadási összegeinek előlegátutalás gyanánt ily módon hozzájuk juttatott tekintélyes tömegének számbavétele és aktuálissá vált elszámolása saját nyilvántartásom szerint az én terhemre komoly nagyságrendben veszteségesnek bizonyult, csalódottnak érezhettem hát magamat, miközben persze egy eleve kikényszeríthetetlen bizalmi megalapodás hatásáigilag vagy utólag nyilván már aligha lett volna sikerrel bolygatható.

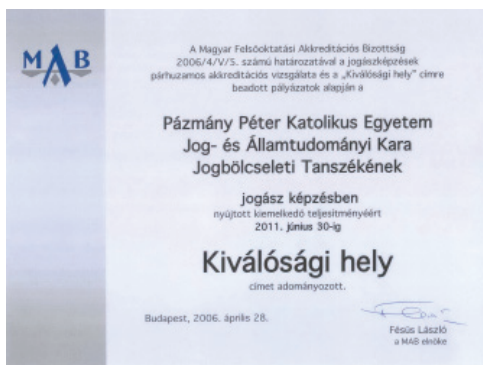
Innen viszont a Szent István Társulathoz történő átmenet, megrendeléses munkáink saját kiadói termékükként vállaltatása s mindebben a kölcsönös érdekeltség és bizalom kiépítése lassú, fáradságos, és mindenekelőtt frusztráló folyamat volt, azért, merthogy a történetesen igazgatóként éppen élen álló nagyszerű lexikonszerkesztő szerző DIÓS ISTVÁN (1943–) – vö. <<http://lexikon.katolikus.hu/D/Diós.html>> – atyával nemigen tudtam dűlőre jutni. Pedig katolikus egyetem voltunk okán s persze látva az ERDŐ PÉTER-től szervezett kánonjogi könyvkiadás sikerét, részemről a legtermészetesebb megoldásnak tetszett a hozzájuk történő kapcsolódás igénye; ezért is jelent már meg 1997-től Szent István Társulat-kiadású tankönyvünk.

Időközben pedig a frankfurti könyvvásárra készülődés pályázatát több műhöz elnyerve 1999-től elkerülhetetlenné lett az Akadémiai Kiadó igénybevétele, ráadásul a folyamatosság okán 2000-ig még az Osiris is adott ki tőlünk címeket, s az átmenet bizonytalanságaiiban kari vagy intézeti saját kiadással (külső céghez tehát pusztán nyomdaként fordulással) szintén 2000-ig bőven éltünk.

Végül is a Szent István Társulat az után tudott partnerré, és abban is az elképzelhető legremekebbé válni, hogy az igazgatói pozíciót 1999-ben FARKAS OLIVÉR (1955–) – vö. <<http://lexikon.katolikus.hu/F/Farkas.html>> – foglalhatta el, akivel kezdődő hivatalosságunk hamarosan közös egyszerűen nyugvó barátsággá érlelődött. Ez után a Szent István Társulat mint saját kiadónk gyakorlati kizárólagossága saját kari könyvkiadási felelősségem végéig fennmaradt. Természetesen saját tananyagot szerző kollégáinknak ez nem köteles utat, csupán általam kijárt lehetőséget jelentett (vagyis a normatív kari könyvkiadási támogatás kivihető volt esetleg a szerző által inkább preferált más kiadóhoz is); ennek ritkasága azonban egyszersmind pozitív bizonyosság volt a választott út és modalitásai mellett. A napi kiadói együttműködésben mindvégig számíthattunk közvetlen munkatársai, így leggyakrabban MESTER ZSOLT, majd SIKLÓSI PÉTER megbízható és egyszersmind készséges ügyvitelére.

Kiadványaink terjesztése eredeti székházukban berendezett könyvesboltjukban – amely történelmi székházba, engedményüknek hála, karunk és rektorátusunk beköltözhetett –, de országosan s könyvklubjukon keresztül is példászerű volt. Saját árnyékukon azonban nem tudtak túllépni, így (és erről is szól pl. az igazgató úrnak 2005. január 26-án kelt levelem) honlapjuk kellő nemzetköziesítésében, hogy rendelések külföldről is történhessenek; kiadványaink országos könyvesbolt-hálózati hozzáférhetőségének biztosításá-

kítanunk, kiegyensúlyozottan közös érdekeltségben, s nemcsak zökkenőmentesen, de a sürgősség olykori nehéz pillanatait is szolidáris megértéssel kísértén, jogtudomány-termelésünket egyszersmind belevonva a Társulatnak az ország minden katolikus közösségét elérő hatalmas hálózatába híradásban, hozzáférhetővé tételben, könyvvünnepi figyelemfelhívásban és dedikációkban a Vörösmarty téren vagy a Ferenciek terén egyaránt. Minden oldalról támogatott munkaközpontú légkör volt tehát az, ami lassan sikeres kari folyóiratalapításhoz,¹¹⁹ sőt – bár ekkor még megvalósulatlanul – karközi és egyéb fórumok gondolatához¹²⁰ is elvezethetett.¹²¹

A Magyar Akkreditációs Bizottság
„Kiválósági hely” cím
adományozásának diplomája
(2006. április 28.)

ban; valamint az „Új könyvek” típusú híradásokba bekerülésben (főként a *Népszabadság* és a *BUKSz* hasábjain), aminek elősegítésére magam építettem ki legkollegiálisabb kapcsolatot az előbbinél mindezért felelős VARGA LAJOS MÁRTON (1942–2017) rovatvezetővel; ám éppen nem rajta múlt, hogy nem sokkal jutottunk előre.

Mindazonáltal habár magam több kar általi elfogadtatáshoz affiliáció híján nem tudtam eljutni (egyedül *Jog és nyelv* szerk. Szabó Miklós és Varga Csaba válhatott két kari háttérűvé – persze speciálkollégiumi példányszámban), másnak ez sikerült. Az *Államtan* szerk. Takács Péter grandiózus műve országos felhasználással oly átütő erejűnek bizonyult, hogy igazgató úr bizalmasan elmesélhette: a felszenteléskor papjainknak élethosszig tartó napi olvasásra biztosított breviárium egyik legkényesebb alkotó része az elvileg több tízezernyi használat strapáját is álló selyem könyvjelző, amelyet különleges anyagból és gondosságból aranyáron egyetlen olasz üzemben állítanak elő, és ennek fedezetét ennek jövedelméből tudták biztosítani.

119 2003. december 14-én kelt feljegyzésem (Dokumentum-függelék III.) szolgált alapul annak sok vita után ténylegesen 2005-ben történt beindulásához. Címadásban magam másodlagos javaslata volt a *Iustum Aequum Salutare*; elsődlegesként a *Scientia Iuridica* mellett tettem le az eredeti előterjesztésben a voksot.

120 Egy 1999. január 22-én kelt feljegyzésem Sáry Pál *Bűnvádi eljárások az Újszövetségben* (Budapest: Szent István Társulat 2000) 218 művét még egy megszervezésre váró kari *Ius et humanum* sorozat első köteteként indítja; 2000. november 11-én kelt feljegyzésem pedig *Ius Naturale* címen javasol évi két-három számmal egy közös egyetemi orgánumat, mindkettőt ERDŐ PÉTER rektori elnöklése és FRIVALDSZKY JÁNOS szerkesztése, valamint a mindenkori jogbölcséleti intézetvezető főszerkesztése mellett; rektorunk azonban idő előttinek értékelte ezek tényleges beindíthatását.

121 Működése végén e bizottsággal (2010. április 29-i feljegyzésem rögzíti ezt) az addig egységes kari könyvsorozatot már magunk bontattuk fel egyfelől »Jogtudományi monográfiák« (szerk. Schanda Balázs) és »Tanulmányok« (szerk. Szabó István), másfelől »Tankönyvek« (szerk. Kiadói Bizottság, elnök Varga Csaba) alsorozatra.

Tanszékvezetői szobám, kiürítése előtt (2011 nyár) (fotó: Varga Koppány)

6. Adminisztráció

Az intézet/tanszék sikeréhez, nyugodt légköréhez, a rendezettség, megállapodottság és gondosság érzetéhez s nem utolsósorban a mindennapok egészében sikeres vitéléhez¹²² nagyban hozzájárultak hölgyeink, kik titkárnő, adminisztrátor, ügyintéző, visszatérően szakfordító feladatot egyszerre láttak el, amikből az akkori idők legfőbb napi kihívása, a tárgyakra és vizsgákra történő személyes jelentkezés a manualitás még meg nem haladott korában már önmagában hatalmas (és ma aligha visszaidézhetően nyomasztó) feladattömeget jelentett.¹²³ Aranykorunkban három titkárnő teljesített nálunk szolgálatot, legalább kettő kiemelkedő angol tudással, s hármójuk közül legalább egynek kellett a szabályzatok kimerítő tudásával rendelkeznie. Szinte minden középdelelőtt telefonon – mert magam még otthonról – egyeztetünk az asznapról, s az értelmezést vagy döntést igénylő kérdéseket végigvitattuk. Egy titkárnő fő munkája éveken keresztül pedig az angol nyelvre történő szakfordítások nyersfordítói előkészítése volt. Könnyű dolguk sohasem lehetett, de lankadatlanul végezték, jó kedélyű, serény közegben, mindegyikünkötől kölcsönösen megbecsüléssel és szeretettel övezetten.

Leginkább meghatározóként hálásan kell megemlékeznem jó emléket hagyó egykori kollegináink közül azokról, kik közös ügyünket huzamosan szolgálták. Majdnem első volt köztük az 1996-ban belépett GÁLL EMESE, ki mindenesből lassan hivatásos szintűvé emelkedett fordító lett, és aki csak amerikai férjhez menetelét

122 Hálával kell emlékeznem arra, hogy mihelyt az Intézetünkön belül PÉTERI ZOLTÁN tanszékvezető társam lett, a maradék másfél évtizeden keresztül az Intézetet érintő minden lényeges stratégiai, koncepcionális, tervezési ügyet átbeszélhettem vele, s teljességgel megbízhattam nemcsak értékítéleteiben s élettapasztalatával felgyűlt előrelátó bölcsességében, de közös és támogató ügyvállalásában is.

123 Előfordult, hogy a csoport- vagy vizsgabeosztásra jelentkező hallgatók sora a főlépcsőháztól függőfolyosónkon át a titkárnők asztaláig tartott oly sűrűségben, hogy panasza szerint egy ízben maga ERDŐ PÉTER rektorunk sem tudott rajtuk keresztül átvergődve eljutni saját kánonjogi intézetéhez.

GÁLL EMESE,
meghívottunkként
Tiszainokán
(1998 nyarán)
(fotó: Varga Csaba)

VARGA MÁRTA ÉS HAJDÚ ANTALNÉ GULYÁS ARANKA
a titkárnői szobában, íróasztaluknál
(2011 körül) (fotó: Varga Csaba)

követően, személyes örömeiben mindazonáltal sajnálkozva 2004-ben távozott közülünk;¹²⁴ kevéssel később érkezett a velem egyidős s már akkor nyugdíjas VARGA MÁRTA, aki egy bő évtizeden át, tőlünk is nyugalomba vonulásáig, legprofesszionálisabb titkárnőnek, szabályzatértőnek, szükség esetén többnyelvű fordítónak, és főként nagyszerű és diplomatikus készségű nemzetközi szervezőnek bizonyult;¹²⁵ valamint a nálam pár évvel fiatalabb, bennünket szintén már nyugdíjas volta mellett vállaló HAJDÚ ANTALNÉ GULYÁS ARANKA, ki szintén igen hosszú időn át, nagy

124 Sepsiszentgyörgyből telepedve le Budapesten, huszas évei közepe táján került hozzánk, s mindvégig lelkes szervező és megbízható munkatársként tanszékeinkkel és diákjainkkal mindenben azonosuló, s számomra bármiféle gond megbeszélésére kiváló partner volt. Mint a Magyar Atlanti Tanács (aminek létre szervezése történetesen még a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületben 1993-ban egyik saját feladatunk volt) önkéntese ismerkedett meg az ugyanott ösztöndíjas idejét töltő CHRISTOPHER BALL közgazdával, leendő férjével. Számos egyéb munkán túl frankfurti könyvvásári részvételünk finanszírozásában ők készítették el mesterien magyarból Varga Csaba *Lectures on the Paradigms of Legal Thinking* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999) vii + 279 [Philosophiae Iuris] szövegét. Férje 2003-ban tért vissza, most már a Quinnipiac Egyetem (Hamden, Connecticut) professzori kötelékébe, ahol egy igen mozgékony és sikeres közép-európai intézet – <<https://www.qu.edu/on-campus/institutes-centers/central-european-institute.html>> – alapító vezetője lett, egyszersmind hazánk Connecticut-ban akkreditált tiszteletbeli konzulja. Felesége azóta ugyanott művészeti tanácsadó s férjének konzuli segítője.

125 Külkereskedelmi főiskolai végzettségén belül három felsőfokú nyelvvizsgával, a brüsszeli kereskedelmi kirendeltségen nemzetközivé lett gyakorlattal került hozzánk; magam őt a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület vezető titkárnőjeként (1990–1994) ismertem meg.

és gyakorlott biztonsággal végezte a tanszéknek a hallgatókkal s az önadminisztrációval való foglalatosságait.¹²⁶ Számottevő időn át munkálkodott tanszékünkön szakfordítóként HOVANYECZ TÜNDE jól továbbépíthető nyersfordítások készítésével;¹²⁷ s VARGA MÁRTI végleges nyugdíjba vonulásakor került hozzánk SZILFAINÉ KOVÁCH LÍVIA, ki szintén jó néhány éven át munkálkodva nálunk, egyszersmind utolsó függetlenített, egymagában nemzetközi érintkezésben is szervezőképes adminisztrátor-titkárnőnként szolgált.¹²⁸

7. Köszönet és remény

Csupán remélhető, hogy e vázlatosan körvonalazott törekvésekkel¹²⁹ a Jogbölcseleti Intézet/Tanszék közös ügyvállalása – függetlenül attól, hogy a lelkesedés és a tettvágy alapításkori korlátlan áradását felválthatta-e vajon a mi esetünkben is az intézményesedés rutinizáló ereje¹³⁰ – tényleg közelségbe került a „tudásban hit, hitben tudás” fémjelezte eszményi egységhez,¹³¹ szakmánkban pedig ahhoz, hogy „a folytonos párbeszéd és személyes jelenlét formájában eleven kapcsolatra az euroatlanti jogfilozófia főáramlataival, és az adott szellemtörténeti helyzetekben megújuló kísérletre az európai és magyar jogelméleti hagyomány egyesítésére”¹³² mindenkor készen álljon.

Az áttekintett időszak összeteljesítménye nyilvánvalóan az abban szereplők mindegyikének saját közvetlen felelősségi körén belüli és kívüli tárgyszeretetéből s a közös ügyvállalásból adódó személyes teljesítményén nyugodott, aminek nem egyszerűen környezetét s keretét adta karunk és egyetemünk, de nyilvánvalóan állandó interakciós közeget is, ami esetenként olykor netalán lassíthatta, de túlnyomórészt bizvást és bizton gyorsíthatta, ösztönözhetette is a résztvevők saját fejlődését, szabad kibontakozását. Ebben fő tényezőként egyfelől a katolikus egyházszervezési hagyományban amúgy is erőteljes s z u b s z i d i a r i t á s jelenlétére, tehát

126 Szolnokról Dunakeszire költözve került a fővárosba, informatikai adminisztrációs múlttal, mint magánéletében helyi és dunakanyari képzőművész szerveződésekkel és önállóan is kiállító amatőr festő; vö. Katona István 'Vendégségben Gulyás Aranka Erzsébet festőművésznél' *Dunakeszi Polgár Városi Magazin* XIII (2012. július) 7, 18 & < <http://dkvk.hu/adatbazisok/kaa/gulyas-aranka-erzsebet/> >.

127 HOVANYECZ LÁSZLÓ (1940–2013) ELTE-adjunktus, *Mozgó Világ* rovatvezető, a *Társadalmi Szemle* és a *Népszabadság* orgánumainál főszerkesztő-helyettes, majd utóbbinál főmunkatárs, intellektuális zsurnaliszta mélyen katolikus ihletettségű lánya, akinek teljesítménye olykor ingadozó volt, ám munkáját mindvégig ragaszkodással s szeretettel végezte.

128 Üzleti körben töltve előéletét, szintén Dunakeszről járt be.

129 2012. október 8-án a rektortól egyetemi Pázmány-plakett Varga Csabának adományozásáról számol be az *Új Ember* LXVIII (2012. október 28.) 44 [No. 3349], 4.

130 A kari intézményfejlesztési terv megalapozásához kért 'Észrevételek'-változatom (2007. december 13.) drámaian érzékelteti a volt és a van majdnem mindent átformáló másneműségét, amit a hallgatóság érdeklődése s felkészültsége tekintetében az oktatott tárgyaitmairól kért 'Önértékelés' (2006. december 22.) mutat be.

131 Vö. Varga 'Tudásban hit...' (2004) (Bibliográfia-függelék III.).

132 Cs. Kiss Lajos 'Recepció és jogelmélet: Laudáció' *Iustum Aequum Salutare* VII (2011) 3, 15.

ki-ki önsorsformáló lehetőségére gondolok, mely intézeti/tanszéki egységeikben eleve biztosította a saját törekvések, szakmai önmegvalósítások adott intézményi formációkon belüli maximálhatóságát, másfelől a k o m m u n i k á c i ó r a, egy állandósuló párbeszéd lehetőségére és kíváncsiságára, mely változó mértékben és intenzitással ugyan, de mindenkor hozzájárult ahhoz, hogy karunkat ne csak a magunkénak érezzük, de egyszersem mindannyiunkkal együtt folyvást formálódónak, a változó kihívásokra válaszadásra képes s ezért nem csekély mértékben közös produktumunknak.

Alumni-találkozó
a Székely Nemzeti Tanács elnöke,
Izsák BALÁZS vendégül látásával
(2014)

Alumni-találkozó
az azokat szervező SOBOR DÁVIDdal
(2011)

Alumni-találkozó egyebek közt (jobbra) szintén volt hallgatómként
DR. LŐRINCZ JENŐ mentálhigiénés szakorvossal,
a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete munkatársával

BIBLIOGRÁFIA-FÜGGELÉK I.

Az általam kezdeményezett jogbölcseleti szériák első kettőjét a TEMPUS-projektumnak köszönhettem, s a »Jogfilozófiák« sorozat (1995–2012) 24 művet 29 kiadásban, a »Philosophiae Iuris« (1995–2013) 15 művet 16 kiadásban, a kizárólag oktatási célú »Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest« és II. Dissertationes – III. Fasciculi – V. Praelectiones alsorozatai (1996–2006) viszont jobbára kari forrásból vagy üzleti vállalkozásban 8 művet 25 kiadásban jelentetett meg – ez mindösszesen 47 könyv 70 kiadása.

JOGFILOZÓFIÁK

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

[magyar nyelvű tudományos sorozat]

[ELTE körében kezdve, két TEMPUS-projektummal felfejlesztetten]

1995–2012 között: 24 mű 29 kiadásban

1988–2012 közötti teljes időben 28 mű 34 kiadásban

Hans Kelsen *Tiszta jogtan* Bibó István fordításában, szerk., bevezetés Varga Csaba [sajtó alá rend. Erdélyi Leonóra] (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem 1988 [!1989]) xxii + 106 / (Budapest: Rejtjel 2001) xxii + 105

Carl Schmitt *Politikai teológia* ford. és bevezetés Paczolay Péter (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 1992) xx + 39

George Jellinek *Általános államtan* ford., bev. tanulmány Szilágyi Péter (Budapest: Osiris-Századvég 1994) 125

Varga Csaba *Jogi elméletek, jogi kultúrák* Kritikák, ismertetések a jogfilozófia és az összehasonlító jog köréből (Budapest: ELTE "Összehasonlító jogi kultúrák" projektum 1994) xix + 503 [Jogfilozófiák]

A társadalom és a jog autopoietikus felépítettsége Válogatás a jogi konstruktivizmus irodalmából, szerk. Cs. Kiss Lajos és Karácsony András (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 1994) 124

Joguralom és jogállam Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből, szerk., előszó Takács Péter [válogatásban közreműk. Pethő Sándor és Szilágyi Péter] (Budapest: [Osiris-Századvég] 1995) 329

Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés szerk. és előszó Paczolay Péter (Budapest: ELTE „Comparative Legal Cultures” Project 1995) 216

- Jog és filozófia* Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből, szerk. Varga Csaba (Budapest: [Osiris] 1998) viii + 238
- Varga Csaba *A jog társadalomelmélete felé* (Budapest: [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] 1999 / Budapest: Szent István Társulat 2005) 326
- Varga Csaba *A jog mint logika, rendszer és technika* (Budapest: [Osiris] 2000) 223
- Összehasonlító jogi kultúrák* szerk és bev. tanulmány Varga Csaba (Budapest: [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcséleti Intézete] 2000 / Budapest: Szent István Társulat 2006) xl + 397
- Jog és nyelv* szerk. Szabó Miklós és Varga Csaba [bev. tanulmány Szabó Miklós] (Budapest: [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] 2000) 270
- Frivaldszky János *Természetjog* Eszmetörténet (Budapest: Szent István Társulat 2001) 371
- Varga Csaba *Útkeresés* Kísérletek – kéziratban (Budapest: Szent István Társulat 2001) 167
- Jog és filozófia* Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből, szerk. Varga Csaba, 3. bőv. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2001; ⁴2003; ⁵2008) xii + 497
- Losonczy István *Jogfilozófiai előadások vázlata* szerk. Varga Csaba (Budapest: Szent István Társulat 2002) xvi + 282
- Hayek és a brit felvilágosodás* Tanulmányok a konstruktivista gondolkodás kritikájának eszmetörténeti forrásairól, szerk. és bevezetés Horkay Hörcher Ferenc, ford. Horkay Hörcher Ferenc és Kiss Balázs (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2002) xviii + 112
- Paczolay Péter *Az alkotmányelmélet fejlődése és az európai kihívás* (Budapest: Szent István Társulat 2003) 153
- Államtan* Írások a XX. századi általános államtudomány köréből, szerk. Takács Péter [közreműk. Cs. Kiss Lajos et al.] [jegyzetek Jakab András et al.] (Budapest: Szent István Társulat 2003) xvi + 962
- Varga Csaba *Jogfilozófia az ezredfordulón* Minták, kényszerek – múltban, jelenben (Budapest: Szent István Társulat 2004) 450
- Természetjog* Szöveggyűjtemény, szerk. és bev. tanulmány Frivaldszky János (Budapest: Szent István Társulat 2004) 213 + [5] / 2. jav., bőv. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2006) 329
- H. Szilágyi István *A jogi antropológia főbb irányai* Történeti és elméleti vázlat (Budapest: Osiris 2000 / Budapest: Szent István Társulat 2005) 173
- Jog és antropológia* szerk. és bev. tanulmány H. Szilágyi István (Budapest: Szent István Társulat 2005) viii + 365
- Ius unum, lex multiplex* Liber amicorum studia Z. Péteri dedicata: Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcsélet köréből / Studies in Comparative Law, Theory of State and Legal Philosophy, szerk. H. Szilágyi István és Paksy Máté (Budapest: Szent István Társulat 2005) 573 + [13]

- Jerome Frank *Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt* Válogatott írások, szerk. és ford. Badó Attila (Budapest: Szent István Társulat 2006) 164
- Európai jog és jogfilozófia* Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünnepére, szerk. Paksy Máté (Budapest: Szent István Társulat 2008) 397
- Zsidai Ágnes *A tiszta jogszociológia* Horváth Barna szinoptikus jogbölcselte (Budapest: Szent István Társulat 2008) 183
- Varga Csaba *Jogrendszerek, jogi gondolkodásmódok az európai egységesülés perspektívájában* Magyar körkép – európai uniós összefüggésben (Budapest: Szent István Társulat 2009) 282
- Aquinói Szent Tamás *A Summa theologiae kérdései a jogról* szerk. Varga Csaba, ford. Tudós Takács János (Budapest: Szent István Társulat 2011) ix + 269
- Horváth Sándor *A természetjogról* szerk. és bev. Varga Csaba (Budapest: Szent István Társulat 2012) 331

PHILOSOPHIAE IURIS

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

[idegennyelvű tudományos sorozat]

1995–2013 között 15 mű 16 kiadásban

1994–2013 közötti teljes időben 19 mű 20 kiadásban

- Varga Csaba *Law and Philosophy* Selected Papers in Legal Theory (Budapest: ELTE “Comparative Legal Cultures” Project 1994) xi + 530
- Varga Csaba *Études en philosophie du droit / Estudios de filosofía del derecho* (Budapest: ELTE “Comparative Legal Cultures” Project 1994) xii + 332
- Varga Csaba *Rechtsphilosophische Aufsätze* (Budapest: ELTE “Comparative Legal Cultures” Project 1994) xii + 292
- Варга Чаба *Право* Теория и философия (Budapest: ELTE “Comparative Legal Cultures” Project 1994) xv + 281
- Varga Csaba *Transition to Rule of Law* On the Democratic Transformation in Hungary (Budapest: ELTE “Comparative Legal Cultures” Project 1995) 190
- Felix Somló *Schriften zur Rechtsphilosophie* hrsg. und eingel. Csaba Varga (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999) xx + 114
- Varga Csaba *Lectures on the Paradigms of Legal Thinking* transl. Emese Gáll (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999) 279
- Historical Jurisprudence / Történeti jogtudomány* ed. József Szabadfalvi (Budapest: [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcséleti Intézete] 2000) 303
- Hörcher Ferenc *Prudentia iuris* Towards a Pragmatic Theory of Natural Law (Budapest: Akadémiai Kiadó 2000; 2002) 176 + [3]
- Losonczy István *Abriß eines realistischen rechtsphilosophischen Systems* hrsg. und eingel. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2002) 144
- Scandinavian Legal Realism / Skandináv jogi realizmus* ed. Antal Visegrády (Budapest: [Szent István Társulat] 2003) xxxviii + 160

- Julius Moór *Schriften zur Rechtsphilosophie* Hrsg., Bio- und Bibliographie Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006) xxii + 485
- Horváth Barna *The Bases of Law / A jog alapjai* ed. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006) liii + 94
- Die Schule von Szeged* Rechtsphilosophische Aufsätze von István Bibó, József Szabó und Tibor Vas, hrsg., Bio- und Bibliographie Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006) 246
- Theatrum legale mvndi* Symbola Cs. Varga oblata, ed. Péter Cserne [et al.] (Budapest: Szent István Társulat 2007) xiii + 674
- Varga Csaba *The Paradigms of Legal Thinking* 2nd enlarged ed. (Budapest: Szent István Társulat 2012) 418
- Varga Csaba *Comparative Legal Cultures* On Traditions Classified, their Rapprochement & Transfer, and the Anarchy of Hyper-rationalism with Appendix on Legal Ethnography (Budapest: Szent István Társulat 2012) 253 + [2] {Colligatum I}
- Varga Csaba *Theory of Law* Norm, Logic, System, Doctrine & Technique in Legal Processes, with Appendix on European Law (Budapest: Szent István Társulat 2012) 371 {Colligatum II}
- Varga Csaba *Contemporary Legal Philosophising* Schmitt, Kelsen, Lukács, Hart & Law and Literature, with Marxism's Dark Legacy in Central Europe; On Teaching Legal Philosophy in Appendix (Budapest: Szent István Társulat 2013) 342 {Colligatum III}

**BIBLIOTHECA CATHEDRAE PHILOSOPHIAE IURIS ET RERUM
POLITICARUM UNIVERSITATIS CATHOLICAE DE PETRO
PÁZMÁNY NOMINATAE BUDAPEST**

II. Dissertationes / III. Fasciculi / V. Praelectiones

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

[intézeten belül tankönyvpótló sorozat]

1996–2006 között: 8 kötet 25 kiadásban

A jogösszehasonlítás elmélete Szövegek a jelenkori komparatiztika köréből, szerk. Fekete Balázs, előszó Péteri Zoltán (Budapest: [Szent István Társulat] 2006) 195 [Bibliotheca Cathedrae Historiae Juris Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nominatae Budapest]¹³³

[II. Dissertationes]

Varga Csaba *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* (Budapest: [Osiris] 1996; 1997) [4] + 191

[III. Fasciculi]

Szövegek a jogi gondolkodás paradigmáinak tanulmányozásához szerk. Varga Csaba, ford. Varga Koppány és Varga Csaba (Budapest: PPKE 1996; 1997) iii + 139

133 A megrendelés szerint a saját sorozatba rendelt mű kiadói tévedés folytán neveztetett át jogtörténetivé.

A jogi gondolkodás paradigmái Szövegek, szerk. Varga Csaba, ford. Varga Koppány, Varga Csaba (Budapest: PPKE 1998; 1999) iii + 71 / (Budapest: PPKE Jogbölcséleti Intézet 2003; 2006) iii + 71

[V. Praelectiones]

Hörcher Ferenc, Péteri Zoltán, Takács Péter *Állam- és jogbölcsélet* Kezdetektől a felvilágosodásig [ideigl. kiad.] (Budapest: PPKE JÁK JBI 1997; 1998; 2000; 2001; 2002; 2005) 167

Takács Péter *Eszmék és elméletek az államról a XIX–XX. században* [ideigl. kiad.] (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcséleti Intézete 1997) 148

Péteri Zoltán *Természetjog, államtudomány* Eszmetörténeti, rendszer- és módszertani alapok [lejegyzés Nógrádi Mária] [ideigl. kiad.] (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcséleti Intézete / Szent István Társulat 1997; 1998; 2001; 2005) 61 + [3]

Horkay Hörcher Ferenc *Előadások a XIX. és XX. század állambölcsélete köréből* [jegyzetek és bibl. Jakab András] (Budapest: Szent István Társulat 1998; 2000; 2002; 2003; 2005) 102

BIBLIOGRÁFIA-FÜGGELÉK II.

A kari szinten általam kezdeményezett »Osiris Könyvtár: Jog« sorozat (1995–1999) 6 művet 9 kiadásban, a »Pázmány Könyvek« (1999) 1 művet 1 kiadásban, a »Pázmány–Osiris könyvek« (1999) 1 művet 1 kiadásban, a »Pázmány Books« (2000) 1 művet 1 kiadásban, »A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei« (1997–2017) 11 művet 49 kiadásban s a »Bibliotheca Facultatis Iuris Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest« (1999–2007) 13 művet 36 kiadásban jelentetett meg – mindösszesen 33 könyv 97 kiadását.

Osiris–Századvég Könyvtár: Jog

(sorozatszerkesztő Varga Csaba – Zlinszky János)

Zlinszky János *Ius publicum* Római közjog (Budapest: Osiris–Századvég 1994) 213 folytatásként

OSIRIS KÖNYVTÁR: JOG

(sorozatszerkesztő Zlinszky János – Varga Csaba)

1995–1999 között: 6 mű 10 kiadásban

H. L. A. Hart *A jog fogalma* ford. és vál. irodalomjegyzék Takács Péter (Budapest: Osiris 1995) 375

Horváth Barna *Jogszociológia* A jog társadalom- és történelemelméletének problémái, ford. és bev. tanulmány Zsidai Ágnes (Budapest: Osiris 1995) 430

Zlinszky János *Ius publicum* Római közjog (Budapest: Osiris 1997) 228 / 2. jav. kiad. (1998) 228

Varga Csaba *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* (Budapest: PPKE [nyomda: Osiris] 1998) 388 / (Budapest: Osiris 1999; 2000) 429

Zlinszky János *Ius privatum* A római magánjog története (Budapest: Osiris 1998) 197 / 2. jav. kiad. (1998) 217

Varga Csaba *A jog mint folýamat* (Budapest: Osiris 1999) 429

PÁZMÁNY KÖNYVEK

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

1999: 1 mű 1 kiadásban

Gaizler Gyula *Bioetika* [sajtó alá rend. Gaizler Gyuláné Madarász Judit és Nyékyné Gaizler Judit] (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 1999) 285

Pázmány/Osiris könyvek

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

1999: 1 mű 1 kiadásban

Horváth Éva, Kálmán György *Nemzetközi eljárások joga – a kereskedelmi választottbíráskodás* (Budapest: Osiris 1999) 164

PÁZMÁNY BOOKS

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

2000: 1 mű 1 kiadásban

Kovács Péter *International Law and Minority Protection* Rights of Minorities or Law of Minorities? (Budapest: Akadémiai Kiadó 2000) 173

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK KÖNYVEI

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

[tankönyvek és tudományos gyűjteményes kiadványok]

1997–2017 között 11 mű 49 kiadásban

[1] *Iustum, aequum, salutare* Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére, szerk. Bánrévy Gábor, Jobbágyi Gábor és Varga Csaba (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 1998) 348

[2] Radnay József *Munkajog* (Budapest: Szent István Társulat 1997) 232 [16. fejr. Kertész István] / 2. jav. és átdolg. kiad. (2000) 282 / 3. átdolg. kiad. (2003) 294 [téves sorozatbeli kötetjelzés 9] / 6. átdolg. kiad. (2006) 292 [téves sorozatbeli kötetjelzés 9] / 7. átdolg. kiad. (2008) 288 / 8. kiad. (2009) 288

[3] Tamás András *A közigazgatási jog elmélete* (Budapest: Szent István Társulat 1997) 363 / 2. átdolg. kiad. (2001) 428 / 3. átdolg. kiad. (2005) 499 / 4. átdolg. kiad. (2010) 512

- [4] Bánrévy Gábor *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* (Budapest: Szent István Társulat 1998) 228 / 2. jav., bőv. kiad. (2001) 232 / 3. jav. és bőv. kiad. (2003) 232 / 4. kiad. (2004) 232 / 5. jav., bőv. kiad. (2005) 232 / 6. jav., bőv. kiad. (2007) 233 / 7. jav., bőv. kiad. (2009) 227 / 8. jav., bőv. kiad. (2011) 227 / 9. kiad. (2013) 227 / 10. kiad. (2015) 227
- [5] Varga Csaba *Jogállami átmenetünk Paradoxonok, dilemmák, feloldatlan kérdések* (Budapest: [AKAPrint] 1998) 234
- [5]! Boytha Györgyné *Versenyjog* [Előzetes kiad.] (Budapest: Szent István Társulat 1998) 231 / Boytha Györgyné *Versenyjog* Egyetemi jegyzet (Budapest: Szent István Társulat 2006) 233 + [3]
- [6] Zlinszky János *Keresztény erkölcs és jogász etika* (Budapest: Szent István Társulat 1998; ²2002; ³2006; ⁴2013; ⁵2017) 199
- [2]! Békés Imre ünnepi kötet *A jogtudomány és a büntetőjog dogmatikája, filozófiája* Tanulmánykönyv Békés Imre születésének 70. évfordulójára, szerk. Busch Béla, Belovics Ervin és Tóth Dóra (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2000) 307
- [8] Jobbágyi Gábor *Személyi és családi jog* (Budapest: Szent István Társulat 2000; ²2001; ³2002; ⁴2003) 347 / 5. átdolg. kiad. (2005; ⁶2006; ⁷2008; ⁸2009; ⁹2010; ¹⁰2012) 350
- [9] Horváth Éva, Kálmán György *Nemzetközi eljárások joga – a kereskedelmi választottbíráskodás* (Budapest: Szent István Társulat 2003; ²2005) 205
- [10] Jobbágyi Gábor és Fazekas Judit *Kötelmi jog* (Budapest: Szent István Társulat 2004; ²2005; 2007; 2008; 2010; 2012) 395

BIBLIOTHECA FACULTATIS IURIS UNIVERSITATIS CATHOLICAE DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATAE BUDAPEST

(sorozatszerkesztő Varga Csaba)

- [jegyzetek, tudományos összegzések főtárgyakhoz és/vagy speciálkollégiumokhoz]
1999–2007 között 13 mű 36 kiadásban
- Chertes [Attila], Frivaldszky [János], Győrfi [Tamás], H. Szilágyi [István], Varga [Csaba] *Jogbölcsélet XIX-XX. század: Előadások*, szerk. Varga Csaba (Budapest: Szent István Társulat 1999; 2001) 186 / (2002) 177 / (2005) 186
- Tóth Mihály *Vázlatok és szemelvények a büntető-eljárás jog tanulmányozásához* [független szerk. Csák Zsolt és Tóth Mihály] 1–2 (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 1999–2000) 232 + [1] / 227
- Botos Gábor *A büntetőeljárás jog története* (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2000) 216 / (2001) 221
- Jany János *Szaszanida birodalom magánjogának rendszere és továbbélése a Közel-Keleten* (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2000) 229

- Magyar közigazgatási jog* Szervezeti jog (Kivonatos jogszabálygyűjtemény) szerk. Demcsik Tamás 2., bőv. és módosított kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2001; 2002) 184 / 1–2: Szervezeti jog + Anyagi jog (2005) 194 + 334¹³⁴
- Botos Gábor *Esküdtbíráskodás az osztrák szövetségi köztársaságban* (Budapest: Szent István Társulat 2002) 58
- Tamás András *Legistica* A jogalkotástan vázlata (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 1999) 137 / (Budapest: Szent István Társulat 2001; 2002) 137 / (2005; 2008) 180
- Magyar közigazgatási anyagi jog* Kari jegyzet, szerk. Demcsik Tamás (Budapest: Szent István Társulat 2004; 2005) 256 / 3., átdolg. kiad. (2006) 254 / 4., átdolg. kiad. (2008) 265
- Bagi István *Ingatlanjog* [ideiglenes jegyzet] [szerk. és mellékletek Graf Tamás] (Budapest: Szent István Társulat 2002) 182 / (2005) 185 / (2006) 182 / *Ingatlanjog* Egyetemi jegyzet, 2., átdolg., bőv. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2007) 171
- Prugberger Tamás, Fabók András *Társadalombiztosítási jog* Egyetemi jegyzet (Budapest: Szent István Társulat 2005) 158 / 2., átdolg. és bőv. kiad. (2007) 197
- Péteri Zoltán *Bevezetés a jogfogalmakba* Előadások (Budapest: Szent István Társulat 2005) 34 / (2014) 36¹³⁵
- Tamás András *Magyar közigazgatási szervezeti jog* 1 (Budapest: Szent István Társulat 2001) 192 / 2., jav. kiad. (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara 2002) 189 / 4. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2004) 196 / 6. kiad. (2007) 300
- Versenyjog* Egyetemi jegyzet, szerk. Boytha Györgyné (Budapest: Szent István Társulat 2007) 223 + [3]

BIBLIOGRÁFIA-FÜGGELÉK III. Varga Csaba jelen tárgykörben publikált írásai

- ‘Karunk gondolkodó, közéleti szerepre alkalmas jogászokat akar nevelni’ [Szabó Viktor: Beszélgetés Prof. Dr. Varga Csabával] *Ítélet* IV (2001. december 12.) 12, 8–9
- ‘Jogi kultúrák’ [in Drienyovszki Lilla & Fekete Balázs ‘Összehasonlító jogtudományi törekvések a Karon’] *Ítélet* V (2002. április 17.) 3, 8–9¹³⁶

- 134 *Magyar közigazgatási jog* Szervezeti jog (Kivonatos jogszabálygyűjtemény) szerk. Demcsik Tamás (Budapest: Szent István Társulat 1999) 271 nyomán.
- 135 *Bevezetés a jogfogalmakba* Péteri Zoltán előadásai alapján összeáll. Vadas Gergő, Véghely Anita (Budapest: Szent István Társulat 1996) 45 / (1997) 101 / 3. jav. és bőv. kiad. ([Budapest]: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar [2002]) 93 / Péteri Zoltán *Bevezetés a jogfogalmakba* Előadások (Budapest: Szent István Társulat 1998) 34 nyomán.
- 136 Újrany. ‘Összehasonlító jogtudományi törekvések’ in Varga Csaba *Jogfilozófia az ezredfordulón* Minták, kényszerek – múltban, jelenben (Budapest: Szent István Társulat 2004) 450 [Jogfilozófiák] & <<http://mek.oszk.hu/15100/15172/15172.pdf>>, 19–21.

- ‘Búcsúírás’ in Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2003-ban végzettek évkönyve (Budapest: Alumni 2003), 119–122¹³⁷
- ‘A Professzor is csak ember... Dr. Varga Csaba – kicsit másképp’ [Gurbán Györgyi interjúja] *Ítélet* VI (2003. nyár) 4, 16–17 & [ms] 10 in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/biographical,-etc>>
- ‘Tudásban hit, hitben tudás’ in Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar A 2004-ben végzősök évkönyve (Budapest: Alumni 2004), 132–134¹³⁸
- ‘Küzdés és adomány’ & ‘Mi az igazság?’ in Kozma László *Élet-naptár II: Kultúránk, hagyományaink, ünnepeink* (Kecskemét: Korda Kiadó 2004), 23 & 100–101 [Nemzetközi Theológiai Könyv {szerk. Szathmáry Sándor} 66]
- ‘The Teaching of Legal Philosophy in Hungary’ *IVR Newsletter* (February–July 2004), No. 33, 23–24
- ‘Az öncélúság önveszélyessége: Jogászprofesszor – mértékről és értékről’ [Kipke Tamás interjúja] *Új Ember* Katolikus hetilap LX (2004. június 20.) 25 [No. 2915], 3 & <<https://archiv.katolikus.hu/ujember/Archivum/2004.06.20/0302.html>>¹³⁹
- ‘Európa jövője és a keresztény hagyomány’ [Koltay Gábor interjúja] in *Tízéves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara* szerk. Horváth Attila és Koltay András (Budapest: Szent István Társulat 2005), 221–232
- ‘Szent Tamás időszerűsége’ [Kipke Tamás interjúja] *Új Ember* LXI (2005. július 24.) 30 [No. 2971], 9 & <<http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.07.24/0901.html>>
- ‘Elsőként oktatnak természetjogot Magyarországon... Kiválósági hely lett a katolikus egyetem jogbölcseleti intézete’ [-et- interjúja] *Új Ember* LXII (2006. július 30.) 31 [No. 3024], 3 & <<http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2006.07.30/0305.html>> & in Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2007-ben végzettek búcsúkönyve (Budapest: Alumni 2007), 171–173
- ‘Place of Excellence: »Kiválósági hely« lett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Jogbölcseleti Tanszéke’ [Dorogi Zsolt Pál interjúja, lejegyezte Teleki László] *Ítélet* (2006/október), 6–7
- ‘Beszámoló a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogbölcseleti Tanszékének tevékenységéről (2007. május)’ in *A Kari Tanács 2007. június 22-i ülése* (1. sz. melléklet a II. napirendi ponthoz) <<https://jak.ppke.hu/storage/tinyce/uploads/old/uploads/articles/38725/file/kth070622.pdf>>, 29
- ‘Közös felelősségünk a jogért’ in Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2007-ben végzettek búcsúkönyve (Budapest: Alumni 2007), 166–

137 Utánnny. in Varga Csaba *Jogfilozófia a múlt, jelen és jövő ölelésében* (Budapest: Pázmány Press 2018) 616 [Tanulmányok 44] & <<http://mek.oszk.hu/18900/18995/18995.pdf>>, 563–566.

138 Újrany. [töredékes] ‘Az élet misztériuma’ in Kozma László *Élet-naptár II: Kultúránk, hagyományaink, ünnepeink* (Kecskemét: Korda Kiadó 2004), 22 [Nemzetközi Theológiai Könyv {szerk. Szathmáry Sándor} 66] & utánnny. ‘Tudásban hit, hitben tudás (Búcsúzó hallgatóinknak)’ in *Jogfilozófia a múlt...* (2018), 567–570.

139 Újrany. ‘Mérték és érték, avagy az öncélúság önveszélyessége’ in *Jogfilozófia* (2004), 244–247 & ‘Mérték és érték’ [töredékesen] in Kozma László *Élet-naptár II: Kultúránk, hagyományaink, ünnepeink* (Kecskemét: Korda Kiadó 2004), 259 [Nemzetközi Theológiai Könyv {szerk. Szathmáry Sándor} 66}].

- 170 & [bővített változatban] *Magyar Szemle* XVII (2008) 3–4, 94–108 & <http://www.magyarszemle.hu/cikk/kozos_felelossegunk_a_jogert>¹⁴⁰
- ‘Courses in Jurisprudence in Hungary’ *IVR Newsletter* (March–July 2007), No. 39, 12–17 & [erősen bővítve] ‘The Philosophy of Teaching Legal Philosophy in Hungary’¹⁴¹ in *Alternative Methods in the Education of Philosophy of Law and the Importance of Legal Philosophy in the Legal Education* Proceedings of the 23rd World Congress of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy »Law and Legal Cultures in the 21st Century: Diversity and Unity« in Kraków, 2007, ed. Imer B. Flores & Gülriz Uygur (Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2010), 49–60 [Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft 122] & *Iustum Aequum Salutare* 5 (2009) 2, 165–184 & <<http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20092sz/12.pdf>> & <http://epa.oszk.hu/02400/02445/00013/pdf/EPA02445_ias_2009_2_165-184.pdf> / ‘Macaristan’da Hukuk Felsefesi Öğretiminin Felsefesi’ [çeviren Casım Akbaş] in *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi* 18, hazırlayan Hayrettin Ökçesiz / Gülriz Uygur (Istanbul: Istanbul Barosu Yayınları 2008), 11–27
- ‘Kényszeredetten bolyongunk’ [Gazsó Balázs László & ifj. Lomnici Zoltán: Interjú Varga Csabával, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanszékvezető egyetemi tanárával.] *de Jure* [Jogászok magazinja] X (2009) 11–12, 2–7
- ‘Tövőalapozás közös szándékkal a katolikus egyetemi jogázképzés beindulásakor’ in Péteri Zoltán *Jogösszehasonlítás* Történeti, rendszertani és módszertani problémák, szerk. Fekete Balázs és Koltay András (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2010), 33–39¹⁴²
- ‘Partitúra és katarzis: mi végre szolgál a jog?’ in Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar *2008-ban végzettek évkönyve* (Budapest: Alumni 2010), 78–80 & Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar *2009-ben végzettek évkönyve* (Budapest: Alumni 2010), 76–78¹⁴³
- ‘»Teológiaiilag tisztázott alapokról akartunk indulni«’ [Tóth Máté interjúja] *Ítélet* (A PPKE JÁK lapja) XIV (2011) 6, 9–10 {+ fotó} & [erősen bővített változat] ‘»Az volt a szándékunk, hogy tiszta, morális, teológiaiilag tisztázott alapokról indítsunk«’ Életút-interjú Varga Csaba professor emeritussal’ [Tóth Máté Rabán] <http://itelet-pazmany.blog.hu/2011/12/18/interju_dr_varga_csaba_professor_emeritussal> 23
- ‘Experience with Teaching Comparative Jurisprudence in Hungary’ in *Порівняльно-правові дослідження* (2015) & [A Report to the International Round Table on Teaching Comparative Jurisprudence (Irpın/Kyiv/Ukraine, January 18, 2013)] 7 in *Social Science Research Network* (January 1, 2014) <<http://ssrn.com/abstract=2388647>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Papers>>
- {előadás Varga Zs. András *Eszményből bálvány?* A joguralom dogmatikája (Budapest: Századvég 2015) 227 o. [Szabadság] (PPKE JÁK, 2015. június 25.) könyvbemuta-
- 140 Újrany. in *Válaszúton – húsz év múltán* Viták jogunk alapjairól és céljairól (Pomáz: Kráter 2011) 256 [PoLiSz sorozat kötetei 7] & <<http://mek.oszk.hu/15100/15175>>, 85–97.
- 141 Abstract in [23rd World IVR Congress of Philosophy of Law and Social Philosophy] *Law and Legal Cultures in the 21st Century: Diversity and Unity* Special Workshops Abstracts (Kraków: Jagiellonian University Press 2007), 16.
- 142 Utánny. in *Jogfilozófia a múlt...* (2018), 557–561.
- 143 Újrany. in *Válaszúton* (2011), 98–102.

- tóján} in [Varga Zs. András - Esményből bálvány? - könyvbemutató 2015.06.25.] <<https://www.youtube.com/watch?v=prKcY6VkNUo>>
- “ in »In memoriam Zlinszky János (1928–2015): A kollégák búcsúja« *Iustum Aequum Salutare* XI (2015) 2 & <<http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/2015sz/01.pdf>>, 53–57¹⁴⁴
- »Magam a gondolkodni – a jogban gondolkodni – megtanítását tűztem célul magam elé.« Interjú Dr. Varga Csaba professzor úrral [Hanich Veronika] *Ítélet A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának lapja* XIX (2016) 2, 4–6 & <https://issuu.com/itelet-pazmany/docs/k__sz>
- ‘Történeti visszatekintés, 1995–2011 (Varga Csaba visszaemlékezése)’ in *Viginti Quinque Annis* I: Szemelvények a PPKE JÁK történetének negyedszázadából, főszerk. Szabó István; szerk. Dule Katalin – Molnár Sarolta – Steiger Anita (Budapest: Pázmány Press 2020) 280 [»Jogbölcseleti Intézet/tanszék«, 45–62], 45–54 & <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/2626397/file/Viginti_quinque_annis_I.pdf>
- ‘A magyar jog – tükörcserepekben’¹⁴⁵ *Magyar Jog* LXVIII (2021) 4, 227–235
- ‘Stílusreemtő erővel – Varga Csaba Professzor Úr születésnapjára köszöntés’ {Elmer István összeállítása} (2021. május 25.) <https://pazmanyonline.blog.hu/2021/05/25/stilusteremto_erovel>
- ‘»Varga Csaba professzor 80. születésnap«’ {Kuminetz Géza rektor / Szabó István dékán / Varga Csaba / Varga Zs. András} in <<https://drive.google.com/file/d/1Jv30rA-308TIA3PkYvXmR72vtBLItjZ2/view?usp=sharing>>
- ‘Jogképek és jogászai felfogások: Jogtudományi előfeltevések s eredmények, joghallgatói értékelések és választások’ *Magyar Jog* LXXI (2024) 5 [sajtó alatt]
- ‘Legal Images and Understandings of Law: Juristic Assumptions and Results, Student Evaluations and Choices’ *Journal of Comparative Law* 19 (2024) 1, 421–437

144 Utánn. ‘Egy közös vállalkozás íze (Emlékezés Zlinszky Jánosra)’ in *Jogfilozófia a múlt...* (2018), 551–556.

145 A 9. féléves kötelezően választható Összehasonlító jogi kultúrák írásbeli beszámolóinak véleményváltozata a hazai jog és a külföldi jogok egymáshoz viszonyított előnyeinek összehasonlításáról.

DOKUMENTUM-FÜGGELÉK

A.

Emlékeztető

a Könyvtári Bizottság

2000. október 10-én megtartott üléséről

[részlet]

Jelen vannak:

prof. dr. RADNAY JÓZSEF dékán,

prof. dr. ZLINSZKY JÁNOS prodékán;

prof. dr. VARGA CSABA, prof. dr. BÁNRÉVY GÁBOR és dr. KLEININGER

LÁSZLÓNÉ a Könyvtári Bizottság részéről;

KOVÁCS LÁSZLÓNÉ pénzügyi osztályvezető, BARKÓ ANTAL műszaki osztály-
vezető;

SZÉNÁSI ANNA és SIMONNÉ HAJDÚ HAJNALKA a Könyvtár részéről.

A könyvtári bizottsági ülésen három fő napirendi pont került megtárgyalásra:

(1) a Kari Könyvtárnak a 30-as épületben befejezett egyetemi beruházás kari átadását követő beköltözése folytán szükségessé váló helyreállítások és funkcionális módosítások a raktárban, az olvasóteremben és a katalógusszobában; [...]

Ad (1)

Raktár:

1999 szeptemberében SZENDE ÁKOS mb. könyvtárvezetővel egyeztetve a Könyvtár 70–90 ezer kötet elhelyezésére alkalmas ún. tömör raktárt kért. Az azóta elkészült belső térkialakításról¹⁴⁶ nem volt hozzáférhető semmiféle információ. A raktár belső berendezésének terve az utolsó pillanatig a kari Műszaki Osztályon nem volt hozzáférhető. Így a Bizottság meglepetéssel vette tudomásul, hogy a hiszeme szerint indokolt kérésének megfelelően elkészült raktár nem ún. tömör raktár. A berendezés egyáltalán nem könyvtári, inkább nehézgép-kereskedelmi diszkont-raktározáshoz illő 4½ m magas fémpolc-rendszer, ami a kérdéses raktárhelyiség szűkösége okából mozgathatatlan, mindennemű egyéb közlekedést és hozzáférést blokkoló, vaskos, s amit kizárólag segédmunkások által továbbhelyezhető, repülőgép-kerekes létra-gép szolgálhat ki. A raktár ezáltal embermagasság felett használhatatlan, halott. A polcsorok elrendezése egyébként is mintegy 45% erejéig helypazarló: a párhuzamos sorok egymáshoz mért távolsága átlagosan 125 cm, mivel elhelyezésükkor – a műszaki osztályvezető szerint – a vasbeton födémbe már a beruházótól beépített lámpatesteket kellett figyelembe venni, vagyis nem egyeztetett a villamossági és a belsőtervező. Ezen túlmenően az egyes polcsoro-

146 Ti. időközben a beruházást az Egyetem a Kartól átvette, s azóta nem volt kommunikáció a Karral.

kon belül a polcok magassága mindenütt 44 cm, mely távolság ismét inkább egy diszkontáruházi raktárban lenne megfelelő.

Lelketlen, könyvtárellenes ez az elrendezés. Kérdéses, vajon a beruházás tervezője járt-e már egyáltalán könyvtárban, vagy csak úgy tervezett?

A beruházó által berendezett raktárban a polcok összesen **748 polc-fm-t** tesznek ki, ami **37.400 könyvtári egység** elhelyezését teszi lehetővé.

A polcsorok egymástól való távolságát átlagosan 80 cm-re sűrítve – a világítótestek a polcokon is elhelyezhetők – s a polcok egymás közti magasságát 28 cm-re csökkentve 3 újabb állvány beállítására nyílik lehetőség. Ekkor **1176 polc-fm** áll rendelkezésre, ami **70.560 kötet** elhelyezésére elegendő.

A 4½ m magasságú polcok balesetveszélyesek. 2,20 m magasságban célszerű lenne a polcsorok között rácsos acélfödémeket kialakítani, így a balesetveszélyes magas létra nélkül is használható lenne a raktári állomány. Ez különösen azért fontos, mivel a raktárban is ugyanolyan szakrendben találhatók majd a kötetek, mint az olvasóban, ráadásul (külföldi könyvtárak példái alapján) a raktár is nyitott lesz majd PhD-hallgatók, oktatók, kutatók számára. [...]

Olvasóterem:

A rögzített polcsorok szintén pazarlóak, de a 33,5 cm magasságú polctávolságot itt már nem lehet megváltoztatni.

Terv szerint az ablakok közé még függesztett polcok készülnek. Ez azonban nem célszerű, mivel alatta olvasóasztalok lesznek. Ugyanakkor szükséges a galéria magasságának folytatásáig beépíteni a csigalépcső falán a galéria és a fal közötti üres falat.

Az olvasóban összesen **335,5 polc-fm** áll rendelkezésre, ami **16.700 könyvtári egység** elhelyezését teszi lehetővé.

Az olvasóterem két végébe (4½ m magas polcok) 2 db balesetmentes hosszú létrát kell vásárolni.

Katalógusterem:

Munkahely és folyóiratolvasó ez egyben; ilyen célra pedig hidegburkolat nem megengedhető. Az egész helyiségben padlószőnyeg lerakása indokolt. A helyiségből szimpla ajtó nyílik a függőfolyosóra, ennek hőszigetelő anyaggal való borítását, valamint a szimpla üveg hőszigetelt üvegre történő cseréjét utólag el kell végezni. Az ablakok szigetelése hasonlóképpen fontos.

A katalógusterem berendezése szép, de nem célszerű. Katalógusfiókot nem kérünk, mivel a katalógus számítógépen van. A bejárat melletti ún. »folyóiratpolc« valójában csak hírlap tárolására alkalmas, ugyanis átlagos méretű folyóirat csak fektetve fér el rajta. Egy könyvtári szabvány folyóiratpolc egészen másképp néz ki.

A tájékoztató pult szép, de a számítógépnek tervezett hely épp a bejáratnak hátul van, ezért az ellentétes irányban kell kialakítani számítógépes lehetőséget. [...]

B.

**[LÁBADY TAMÁS tszv. egy. docens,
SÓLYOM LÁSZLÓ tszv. egy. tanár, Doktori Iskola vezető,
JOBBÁGYI GÁBOR dékánh. int.vez. egy. tanár,
VARGA CSABA dékánh. int.vez. egy. tanár
közös levele
minőségbiztosításhoz szükséges lépések érdekében]**

Magánjogi Intézet

Budapest, 2001. május 28.

Prof. Dr. Erdő Péter
rektor úr

és

Prof. Dr. Radnay József
dékán úr
részére

Tisztelt Rektor Úr!

Tisztelt Dékán Úr!

- 1.) Alulírottak a PPKE–JÁK jövőjét érintő alapvető koncepcionális kérdésekben fordulunk egyetemünk, illetőleg karunk vezetőjéhez.
A kérdések eldöntése, illetve a döntések utáni cselekvés meghatározóan befolyásolja Karunk jövőbeli megítélését, az általunk kiadott diplomák értékét, az oktatás színvonalát.
- 2.) Helyzetelemzésünket s javaslatainkat jobbító szándékkal tesszük: szeretnénk elérni, hogy Karunk eddigi eredményei megmaradjanak, s viszonylagosan jó hírnevünket megőrizzük.
- 3.) Az elemzett kérdésekben a kialakult állapotok a Kar létrejöttének hallatlanul nehéz időszakában elfogadhatóak voltak: érthető módon először legfontosabb kérdésként az oktatás megindítását kezeltük, párhuzamosan teremtvé meg az infrastrukturális feltételeket.

Napjainkra azonban ezen alapadottságok már fennállanak, így most változtatni lehet és kell is olyan körülményeken, amelyek a kezdetekhez képest alapos változtatást igényelnek.

I.**A felvételi rendszerben szükséges változtatások**

Jelen felvételi rendszerünk kialakításában kiindulópontunkat az képezte, hogy az állami jogi karok felvételi eljárása kizárólag magyar és történelem vonatkozású lexikális tudásra épül, s így nem vizsgálja a jelöltek pályaalakalmasságát.

Ezért írásbeli és szóbeli vizsgáink nem annyira a ténybeli tudást, mint inkább a pályaalakalmasságot lennének hivatva vizsgálni. A rendszer működne is, amenny-

nyiben az írásbeli és szóbeli felvételiztetésben közreműködő kollégák valóban szelektálnának. Bár eddig minden felvételi előtt szóban és írásban felhívtuk oktatótársaink figyelmét a felelősségteljes értékelésre, mégis tömegével kapnak jó és megfelelő értékelést pályára egyértelműen alkalmatlannak minősülő emberek. Ehhez hozzájárul, hogy az önköltséges képzésre gyakorlatilag mindenkit felvettünk, akik az önköltséges képzéshez előírt minimális pontszámot elérték (a maximálisan elérhető pontszám 60%-át, Karunk esetében 54 pontot).

Felvételi rendszerünket eleve ismervé sokan jelentkeznek hozzánk olyanok, akik tudják, hogy az állami egyetemek felvételi rendszerében semmi esélyük nem lenne a bekerülésre.

A túl nagy hallgatói létszám a tanársegédek túlzottan megterheli, s így kevés idejük marad a továbbképzésre; vagy pedig túl sok tanársegédet kell alkalmazni, ami szintén nem jó.

A felvételi rendszer és az alacsony felvételi pontszám együttesen azt eredményezi, hogy a levelező és SZÁMTÁV-os tagozaton nagy számban található olyan pályára alkalmatlan emberek, akiknek állami egyetemre bekerülésre semmi esélye nem lenne.

II.

Vizsgáztatási rendünkről

A megfelelő szűrés nélkül felvett nagyszámú hallgató esetén rendkívül fontos lenne a következetes, szigorú számonkérésen alapuló vizsgáztatás, főként az első években. Sajnos, tanszékeink vizsgáztatóinak jelentős része nem vállalja a buktatás konfliktusát; több olyan tárgy, illetve vizsgáztató van, amelyeknél, illetve akiknél az indexek tanúsága szerint lehetetlen megbukni.

Mindez azt is eredményezi, hogy a kis számú, valóban elvszerűen, következetesen vizsgáztató tanszék és oktató válik a hallgatóság szemében keménykedővé, akikre nagy nyomás nehezedik, míg a konfliktuskerülő, jó jegyeket osztogató tanszékek és oktatók pedig emberbarát szerepben tetszeleghetnek. Nehezen hihető el, hogy az egyes tanszékek vizsgaátlaga közötti gyakran közel két jegynyi különbség a hallgatók szorgalmát, felkészültségét igazolná egyes tárgyakból.

Mindez azt eredményezi, hogy Karunkon meglehetősen nagyszámú olyan hallgató kerül felvételre, sőt jut is diplomához, akiknek erre állami egyetemen esélye nem lenne.

III.

A vezető oktató kinevezésekről

Hatályos szabályzatunk a vezető oktatói kinevezések (egyetemi tanár, docens) esetén lényegében ugyanolyan feltételeket támaszt – helyesen –, mint az állami egyetemek.

Szabályzatunk azonban az állások betöltésére azt írja elő, hogy a kinevezésre megbízás vagy pályázat útján kerül sor.

Az a tény, hogy Karunk megalakulása idején kizárólag megbízás alapján került sor kinevezésekre, lényegében ma már nem kifogásolható. A kezdeti időkben megbízás alapján általában olyan közismert oktatók kerültek kinevezésre, akiknek tudományos tevékenysége, állami egyetemen betöltött pozíciója mindenki előtt tudott volt.

A megbízás alapján történő kinevezés gyakorlata azonban általánossá vált, így egyetlen pályázat kiírására nem került azóta sem sor.

Az elmúlt években Karunkon az a gyakorlat alakult ki, hogy a jövőendő vezető oktatókról semmi írásos anyagot nem kaptak a Kari Tanács tagjai, hanem a dékán vagy az intézetvezető néhány mondatos rögtönzött szóbeli ajánlása alapján – a hatályos kari szabályzattal szembevetve ráadásul nyílt szavazással – megszavazott automatikusan olyan személyek kinevezése, akiket a többség egyáltalán nem is ismert.

Ezzel a módszerrel – alaposan feltételezhetően – kinevezésre kerültek olyan vezető oktatók, akik minden valószínűség szerint nem felelnek meg a hatályos kari szabályzatban előírt minősítési követelményeknek. Elfogadhatatlan az a gyakorlat, hogy Karunkon vezető oktatói szerepet olyanok töltsenek be, akik nem felelnek meg a szabályzatban előírt követelményeknek, s ezért semmi esélyük sem lenne arra, hogy állami egyetemeken vezető oktatók legyenek.

Az egyetemi tanári (és docensi) kinevezésnek az Ftv-ben meghatározott eljárása nem vonatkozik az egyházi egyetemekre, az Ftv-ben meghatározott anyagi (tartalmi) kinevezési feltételek azonban igen. A habilitáció tehát szükséges, de nem elégséges. A Pázmányon is követelmény a kiemelkedő tudományos teljesítmény, a mértékadó nemzetközi szakmai körök előtti ismertség stb. Ezek szigorú vizsgálatától, és az állami egyetemek esetében a MAB által konkretizált tartalmi követelmények alkalmazásától nem lehet eltekinteni, hacsak a következő akkreditációs vizsgálatkor nem akarjuk elveszíteni az állami elismerést.

IV.

Javaslatok

A kialakult helyzetben kiindulópontként kell elfogadni, hogy mind felvett, mind végzett hallgatóinknak, illetve vezető és beosztott oktatóinknak legalább olyan – ha nem magasabb – színvonalon kell állniuk, mint az állami egyetemek esetében.

Amennyiben oktatásunk színvonala az állami egyetemeké alá csökken, ez óhatatlanul Karunk és Egyetemünk morális és gyakorlati lehetetlenülését fogja eredményezni.

Javaslataink

- 1.) A jelen oktatási évben
 - a./ semmiféle körülmények között ne vegyünk fel hallgatókat a tájékoztatóban megadott keretszámon felül,
 - b./ semmiféle körülmények között ne vegyünk fel hallgatókat – az idei 120 pontos rendszerünk alapján – 95 pont alatt, még akkor sem, ha a keretszámot nem tudnánk kitölteni.
- 2.) A következő felvételi évben a jelenlegi írásbeli felvételi helyett vezessük be az állami egyetemeken kötelezően alkalmazott írásbeli teszt-felvételit. Szóbeli alkalmassági vizsgánk korrekciós lehetőségként megtartható.
- 3.) Módosítsuk szabályzatunkat úgy, hogy vezető oktatói állás a jövőben kizárólag olyan írásbeli pályázat alapján legyen betölthető, amelyet előzetesen az Oktatási Közlönyben nyilvánosan meghirdettünk. A beérkezett javaslatokat – egyetemi tanárok estében a Magyar Akkreditációs Bizottság írásbeli véleményének bevárása után – vezető oktatóinkból álló bizottság minősítse, majd a teljes pályázati anyagot és a minősítést a Kari Tanács minden főállású oktató tagja részére írásban a kari tanácsulást legalább két héttel megelőzően kézbesíteni kell, s csak ezután lehet kizárólag – és a Kari Tanács főállású oktató tagjainak – szavazniok titkos szavazással a kinevezésről.
- 4.) A korábbi vezető oktatói kinevezéseket az előbbi pontban megjelölt kari bizottság vizsgálja felül a hatályos kari szabályzat – és, egyetemi tanárok esetén, a Magyar Akkreditációs Bizottság – által kitűzött kritériumok szempontjából. Ha a vezető oktató sem kinevezése előtt, sem azóta nem teljesítette az ebben (ezekben) jelölt feltételek bármelyikét, úgy – amennyiben eredeti kinevezésekor a 60. életévét még nem töltötte be – ezek pótlásáról két éven belül gondoskodnia kell, avagy a megfelelő szintre vissza kell egyébként minősíteni.
- 5.) Létre kell hozni egy olyan személyügyi nyilvántartást, ahol rendelkezésre áll minden oktató tudományos önéletrajza, bizonyítványa, kitüntetési dokumentuma, publikációs jegyzéke, és így tovább.
- 6.) A 2001. év őszén meg kell indítanunk már nekünk is egy Kari Évkönyv kiadását (előbb egyetlen kötetben az elmúlt hat évről, majd évente/kétévente), amelyben – az állami egyetemi karok évkönyveinek mintájára, DEME ERZSÉBET kiadványfelelős szerkesztésében – egyebek mellett minden szervezeti egység és oktató tudományos tevékenységének bibliográfiája (a karunkhoz kapcsolódás időpontjától indulóan) szintén közlésre kerül.
- 7.) Minden szigorlati és kollokviumi tárgyból mutassuk ki az oktatókra lebontott vizsgaeredményeket és vizsgaátlagokat. Ez a néhány tanszéken már jól bevált gyakorlat jól érzékeltetheti az egyes tárgyak és oktatók közötti vizsgáztatási különbségeket. Hívjuk fel az oktatók figyelmét a felelősségteljes vizsgáztatásra.

Kérjük a Rektor Urat és a Dékán Urat, biztosítson lehetőséget számunkra a felmerült kérdések közös szóbeli megbeszélésére.

C.
[Levél a Dékánnak
tárgyunknak az államvizsgából kivonása
és oktatása kérdéseiről]

2002. június 11.

Tisztelt Dékán Úr!

Folyó év május 23-án 14.00 órára a Dékán Úr intézetvezetői értekezletet hívott össze, három napirendi pontjában elsőként a kreditrendszerre áttérés kérdéseinek megbeszélésére. Az előzetesen kiosztott előkészítő anyagban ugyan indokoltan szerepelt annak kérdése a kreditpontok számítása kapcsán, hogy a záróvizsgatárgyaknak összességükben vagy egyenként kell-e adott pontszámot felmutatniok, s amennyiben az országos közmegegyezés az utóbbit fogadná el, úgy ez a jogelmélet tekintetében a kreditpont-bővítés vagy egyéb megoldás dilemmáját vetné-e fel – mégis, senki sem készült vagy készülhetett egy ilyen hipotétikus kérdésfeltevés megvitatására, hiszen karunk az országos minta szerint működik, megválaszolása tehát nem tőlünk függ; s egyébként is tudvalévó, hogy a budapesti ELTE és a Károli RE, továbbá Szeged és Miskolc, sőt Győr sem fontolgat semmiféle hasonló irányú változtatási szándékot. Ráadásul tanulmányi dékánhelyettesünk bevezetőjében formálisan is megerősítette: előkészítő anyagában olyan feltevésről volt szó, ami azóta, hogy előbbi szerinti értelmezését hivatalosan megerősítették, immár aktualitását veszítette.

Ilyen körülmények között erőteljesen furcsállható, hogy – tán egyfajta szabad asszociációs *à propos*-ként, érdemében mégis egyértelműen puccsszerűen, tehát aligha korrekt módon: napirenden kívül, teljességgel előkészítetlenül – mégis vitára szólított, megkérdőjelezve a jogelmélet mint záróvizsgatárgy helyét; olyan előzetes megbeszélésekre hivatkozva, amelyek felhatalmazottságáról s tényéről másnak rajta vagy rajtuk kívül nem volt s nem is lehetett tudomása; ráadásul egy olyan állítólagos intézetvezetői értekezleten, ahol az intézetvezetők többsége tény-szerűen nem volt jelen. Mindebből következően – akárha véletlen rögtönzéseként a cserebogarak reprodukciója befolyásolhatóságának latolgatásába fogtunk volna – e sajnálatraméltó eseményen nem is hangozhatott el igen más, mint *ad hoc* ötletek, félig-meddig légből kapott vélekedések, szubjektív emlékképek sora.¹⁴⁷

Nem érezném megnyugtatónak, ha dolgok ilyenén alakulhatóságában kari vezetésünk új stílusjegyét vélhetném felfedezni. Kari problémafelvetésünk mikéntjét tán nem magunknak, nem most s nem így kellene felfedeznünk. Évszázadok óta kikristályosodtak már élhető demokratikus megoldások, amik karunk számára is rendelkezésre állanak.

*

147 Azaz magam csakis ezen intézetvezetői értekezleten szereztem tudomást arról, hogy egyáltalán államvizsgáztatásunk kérdésessé tétetett.

Alapításakor karunk küldetéseként fogalmaztuk meg, hogy közéleti szerep-betöltésre alkalmas látókörrel rendelkező, a technikai eljárasmódokon túl a mindenkor változó időkben, kultúrákban és feltételek közt egyaránt eligazodni képes, kritikus helyzetekben is alkotó eljárásra kész, tehát összehasonlító, történeti és elméleti tanulmányok során át a jogászai gondolkodás mintáit, változatait és lehetőségeit kellő szinten elsajátító, s műveltségében a keresztény és katolikus professzionális gondolkodási hagyomány elemeivel is megismerkedő szakembereket kívánunk nevelni. E küldetés beteljesítésére épült fel tárgyunk is, mely egyebek mellett a jogászai gondolkodás és módszertan, a természetjog, a jog és jogi kultúrák összehasonlító tanulmányozását egyaránt magában foglalja.

Tíz félév kurrikulumanak első felére koncentrálódó tananyagunk eleve úgy épül a teljes alapkursusra, hogy a félévenként kollokviumokon számonkért tudás a tanulmányok befejeztével a záróvizsgán a hallgatóság többségénél valóban új, a jogi problematika s a jogászai gondolkodásmód mély megértéséről tanúskodó – és ennyiben a kurrikulum második felére koncentrált tételes jogági ismeretekkel szervesen egységesülő –, személyesen megszerzett és gondolkodva vállalt tudásként köszön vissza. S mindez egy olyan korban, amikor nemcsak hazánk áll új kihívások előtt a kommunizmus hagyatékától továbblépő jogállami felépülésben s a keresztény és katolikus közéletiség újraintézményesedésének kívánalmában, de – lehetséges, hogy egyes kollégáink még nem ébredtek volna kellő tudatára ennek? – az európai egységesüléssel, benne a közösségi elveken és részszabályozásokon túl immár az európai közös alkotmányozás, magánjogi kodifikáció (stb.) kihívásával most már az eddig hagyományosan elkülönült kontinentális és angolszász (nemzetenként is sajátos) jogászai gondolkodásmódot is távlatában egy újfajta s korántsem csupán ezek alkotóelemeiből egységesülő, de egyszersmind az elmúlt évszázadokból általunk is megismert számos kötöttséget oldó, ezeket felváltóan új jegyeket, szellemiséget, éthoszt és készségeket (mert elveknek és szabályoknak az eddigiektől eltérő kezelését) felmutató jogászai érvelés váltja fel (néhány előrelátható körvonalukban ezek máris megjelennek az intézetünkötől gondozott oktatásban).

Továbbmenve: alapításunkkor katolikus kari főállásában küldetését megélő, nálunk élethivatásszerűen oktató, tehát valóban nálunk munkálkodó személyiségekre alapított intézményépítésről álmodoztunk. Nos, érdemes lenne megvizsgálnunk, vajon a mindenütt ügyvédkezés, üzletszerű országos szakértősködés, a vidékek közt ingázó tanítás – avagy, másik oldalról, a nálunk pusztán maradék energiákat égető oktatgatás – mai kórjától kari szinten (és különösen záróvizsgatárgyakat gondozó intézeteink esetében) mennyire sikerült mentnek maradnunk. Mindenesetre szíves figyelembe ajánlom, hogy a Jogbölcseleti Intézet teljes főállású stábjára – mindhárom vezető tanára, természetjogászként országos hírű s a közeljövőben adjunktussá kinevezendő kollégája és három tanársegédje – a fenti körbe tartozik, s teljes odaadásuk tán munkájukon, eredményességükön is érződik.

Még tovább menve, karunk alapításakor még élő szellemi műhelyek, országosan kompetitív tudásközpontok létrehozatalában reménykedtünk. Hiszen akkor még úgy véltük: nem egyszerűen diplomaosztáshoz vezető oktatási komplexum egy egyetem, hanem tudományos iskolák sora, s nem pusztán innen-onnan vett

szövegeket sajátított el, hanem éppen önálló kutatómunkában megnyilatkozó saját gondolkodói teljesítményével hitelesíti, hogy a tudásra vágyók elmélyedését elősegítheti tanulmányaikban. Nos, hét év múltán még nem tudhatjuk: mi valósult meg ezekből egyáltalán; igényességünkől annyira még nem futotta, hogy – például évkönyvben összefoglaltan – intézeti, tanszéki, személyes teljesítményünkről, publikációinkról és nemzetközi s hazai vitákban részvételünkről egymásnak számot adhassunk, és ezzel közelebb juthassunk ahhoz, hogy – akkreditáció, országos hírnév szempontjából oly meghatározó fontosságú – tudományos *output*-unkat (s benne intézeti részesedésünket) lemérjük. Kíváncsian várom a majdani eredményt, vajon létszamarányos kari összevetésben vagy tudományos műhelyek országos rangsorba állításában kimutatható lesz-e majd produktívabb s eredményesebb szakmai közösség saját intézetünkénél.

Érkeznek időnként hozzánk hírek, mintha némely hallgatók, szülők vagy kollégák érzékelnék mindezt, s karunk választásakor valóban ezt mondják el indokként. Abban biztosak vagyunk, hogy – amint erről a fent hivatkozott értekezés harmadik napirendi pontjához tanulmányi dékánhelyettesesünktől előkészítettett példás vizsgaátlag-statisztika is tanúskodik – tárgyunk a mindenki által oly erőteljesen vágyott szűrőszerepet szigorú átlagaival mindvégig valóban betölti, és egységesen működő intézetként ezt egységes osztályozási gyakorlattal, tehát megnyugtatóan számonkért igényességgel teszi. Mindezt megerősíti az a szoros korreláció is (amiről statisztika még nem készült), amely egyértelműen mutatja: saját záróvizsga-átlagaink erőteljesen belesimulnak a három tételes záróvizsgatárgy átlagába. Hallgatóink nálunk is pontosan azt mutatják fel, amit más tárgyakra áldoznak tehetségükből s idejükéből.

Sosem gondoltuk, hogy tárgyunk okításában tökéletesek lennénk, de tettünk – nem keveset s szakmánktól sem elismeretlenül – azért, hogy az országban tárgyunkból elérhető legjobb, leginkább korszerű, felelős s a jövőnek élébemenő oktatási program a miénk legyen. Igényességben, gondolkodtatásra nevelésben, jogászai érzékenység fejlesztésében, klasszikus s újként felvetődő dilemmák eredeti művek tanulmányozásával elsajátítása elősegítésében valóban sikerült országos s nemzetközi tekintetben egyaránt figyelemreméltó eredményt elérnünk. Örömmel fogadhatunk ezért például egy olyan kezdeményezést, hogy minőségért felelős kari bizottságunk gondozásában vizsgálódás induljon a kari program egyes tárgyai színvonalának, illeszkedésének, igény szintjének, országos és nemzetközi korszerűségének, korunk új kérdéseivel szembenezésben megmutatkozó érzékenységének a lemerésére.

Bizonyosan nem véletlen, hogy a leendő jogászt egyetemen, és nem technikus képezdékben készítik fel hivatására. Ebben az intézetünk által nyújtott képzés is nem kis súllyal szerepel. Már pedig a saját záróvizsgatárgyunktól feltételezett tudásanyag és elmélyedés gyakorlatilag az utolsó alkalom jogászok egész nemzedékei életében, hogy egyáltalán foglalkoznak közvetlen praxisukon túlmutató kérdésekkel, hiszen a mindennapi rutinba elmerülésüktől kezdve túlnyomó többségük már szakmája technikalitásának foglya lesz.

*

S mit tudhatunk a mai európai és magyar jogászképzés jövőjéről? Az európai joggal ismerkedés kétség kívül elengedhetetlen a ma induló s a már pályáján működő jogász számára. Ez magyarázza, hogy egyetemi alapképzésben és kötelező továbbképzésként jogászaink még számos (egyre több és visszatérő) alkalommal találkoznak majd e bővülő, napról napra változó, ez idő szerint jobbára technikai joganyaggal. Tudnunk kell, hogy minden szempontból a legfiatalabb, éppen induló diszciplínáról van szó; sem dogmatikája, sem tudományos hagyománya, sem kialakult rendszere egyelőre nincs; még alapidokumentumainak (egy európai alkotmánynak, polgári és büntető anyagi és eljárási törvénykönyveknek) előkészítéséről, ezek indokoltságáról s megvalósíthatóságáról is alig indultak meg a voltaképpeni viták. S ha évek, évtizedek múltán mindez kialakul, úgy akkor kezdődhet csak igazán rendszerré formálódása. Ez idő szerint még senki sem láthatja előre, hogy ekkor – európaiként – nem éppen ezek fogják-e majd felváltani az eddigi – nemzeti – közjogot, civilisztikát és büntetőjogot úgy, hogy az európai lesz az általános, s ennek réseiben, szubszidiaritás okán nyitva hagyott szegmenseiben fog megmaradni a mindeddig kizárólagosként művelt nemzeti jog. Mindenesetre Nyugat-Európában, Kanadában és másutt jogi kari oktatási programok és ekvivalencia-megállapodások már bejárt útként járnak elől úgy, hogy egyes karok más nemzetek jogát (is) oktatják vagy elfogadják teljes értékűként. Azaz a nemzeti kizárólagosság helyett egyre inkább valamely dogmatikailag fejlett s gyakorlatában összetettséget és viszonylagos megállapodottságot egyidejűleg felmutató jog példakénti elsajátítására tevődik át a hangsúly. E közegben pedig éppen az alapkérdésként felvetett dilemma változatlan marad, hiszen ezután is a saját vagy idegen nemzeti, avagy európai tételes jog mellett vetődik fel az általános elméleti megalapozás igénye.

Nem véletlen ezért, hogy tudtommal többségükben a jövő kérdéseként a jelenlegi magyar jogi kari dékánok sem a záróvizsgatárgyak felcserélését, hanem ezek sorának opcionálisan újabb (történetesen: európa-jogi) tárggyal kiegészítését fontolgatják – ha és amennyiben ennek tárgyi és személyi feltételei egyaránt biztosítottak lesznek, amit karaink még aligha mondhatnak el önmagukról.

Kérem ezért a Dékán Urat, hogy szíveskedjék támogatni karunkon a nyugodt munkát, építkezést, megalapozott jövőkép kialakítását, szükség esetén kellő szinten kellő színvonalú szakmai viták ösztönzésével, állandó bizottságaink foglalkoztatásával vagy *ad hoc* bizottságok életrehívásával.

D.

**[Könyvtárvezető számára írt mintalevél-vázlat
nemzetközi cserekapcsolatok kezdeményezéséhez]**

Budapest, June 2002

Dear Sirs,

The Faculty of Law and Political Sciences of Pázmány Péter Catholic University was re-established in 1995 as the successor in legal continuity of the first university in modern Hungary. The Faculty of Theology, the only part of the pre-war university that had survived (and functioned as an independent institution) after the communist takeover, was supplemented by a Faculty of Arts in 1993, then, following the foundation of the Faculty of Law and Political Sciences, a Faculty of Information Technology was established last year. Situated in the city centre of Budapest, in a historical ecclesiastic building, the Faculty of Law and Political Sciences educates approximately 4000 full-time, part-time and computerised distance education students in a five-year training (with a yearly admission of approx. 1200 new students). A few hundreds of students take part in a three-year PhD course. The Faculty incorporates the Deák Ferenc Postgraduate Institute which offers postgraduate specialisation courses, first of all in European studies. The basic curriculum has especially strong foundations in philosophy, economy, and communication theory. Theory of state and law is also recurrent in the final examination (beside public, private, and criminal law). In addition to Roman law and legal history, canon law is also included in the curriculum. Besides comparative law, a number of elective subjects (from Christian professional deontology to property law and the law of protection of historical monuments, as well as environmental law) serve the education of highly prudent and responsible public professionals.

The majority of students, entering the Faculty after successful entrance examinations that provide for strong selection among the applicants, have already a command of either English or French or German or of further languages. The students are required to study Latin and they can supplement their language skills with Spanish and Italian.

Having no antecedents, the Law Library is now a well-selected quality collection of about 30.000 units, that encompasses monographs and serials in several languages. We would like to enter into an international exchange of publications with law libraries of Catholic and secular universities to professionally extend our collection and to become acquainted with literature reflecting both Catholic (Christian) and secular positions in ongoing debates by the legal profession.

The list of publications we can offer in exchange is enclosed to this letter. We hope to acquire within the exchange monographs and serials with a theoretical focus, occasionally supplemented by offprints.

Our Faculty's network of international relations is still in the process of formation. In its turn, a well-functioning agreement on the exchange of publications, too, can lead to an institutional agreement on general co-operation.

I am looking forward to receiving your reply.

Yours sincerely,

Dr Tibor KOLTAY
The Law Librarian

Enclosures

List of publications offered for exchange
Excerpts from the brochure of the Faculty

E.

Feljegyzés

Dékán Úr részére,

**Prof. Dr. Péterfi Vilmos ajándékozási szerződés keretében
Karunkra hagyott könyvtári gyűjteményéről**

Budapest, 2003. március 5.

Tisztelt Dékán Úr!

Az alábbiakban karunk egyetlen képviselőjeként, aki a PÉTERFI professzort örökhagyó minőségében ismerte, ajándékozási gondolatát vele két találkozás során részletében megbeszélte, s szerződését kívánsága szerint formába öntötte, nem az ajándékozási szerződés szellemét és betűjét kívánom értelmezni, hanem végiggondolni a gyűjtemény sorsát, Karunk lehetőségei és prioritásai szempontjából – úgy, ahogyan immár minden emberi hívságtól megszabadultan, feltehetően a hagyományozó, a hazánkból elszakadt, majd idős korára becsületben és segítségvagyban visszatért PÉTERFI úr maga is szemlélné.

1. A Könyvtár nyomtatott és kéziratos dokumentumanyagától eleve külön kell választani a szépirodalmi és egyéb, tudománytól idegen anyagokat, melyek kezelésének külön intézkedés szerint kell történnie.
2. A Könyvtár immár szakmai jellegű könyv- és folyóirati része túlnyomó többségében minden bizonnyal nem kari gyűjtőkörbe tartozik, s így feltehetően magunkkal szemben követnénk el rosszat (az utólagos kiselejtezés végül mégis csak kikényszerítődő többletterhe mellett), ha a Könyvtár minden egyes dokumentumát minden további válogatás nélkül átvennénk.

Sejtésem szerint az állomány mintegy 30–60 %-a kínálkozik csupán gyűjteményünkbe.

A Karon belüli sokszoros és ellenőrzött szelektálás után a saját állományba vételre nem javasolt többi tételt egyéb szakkönyvtárnak átadandó és egységként megőrzendő továbbajándékozásra kell bízni, melyek közül preferencia-sorrendben az első a PPKE BTK (Piliscsaba), második az Országgyűlési Könyvtár, harmadik pedig a sárospataki Bibliotheca. Az első kettőhöz történő felajánláshoz nyilvánvalóan kínálati listát kell(ene) készíteni, rövidített bibliográfiai leírási szabvány szerint.

3. A szépirodalmi és egyéb állományrészről eleve külön kell választani a másoknál lehetséges gyűjtőköri értéket képező, ritkább emigrációs – akár szépirodalmi, akár politikai vagy általános érdekkörű – könyv- és folyóirati címetek, ame-

lyeket – szintén az előbbieik szerinti listával – preferencia-sorrendben az alábbi gyűjteményeknek kell felajánlani: elsőként az Országos Széchenyi Könyvtárnak, másodikként (kizárólag szépirodalmi részében) a Petőfi Irodalmi Múzeumnak [beszéltem RATZKY RITA főigazgatónővel, aki komoly érdeklődését fejezte ki], harmadikként a Somogyi Könyvtár országosan egyedülálló amerikai emigrációs vonatkozású ún. Vasváry Gyűjteményével (6701 Szeged, Pf. 441, Dóm tér 1-4., gyűjteményvezető: KORÁSZ MÁRIA: 62/425-525/139 v. 146, fax 426-521 és korasz@sk-szeged.hu), negyedikként pedig az említett sárospataki Bibliothecának.

A tisztán szépirodalmi állományrész, amely magyarországi kiadású és sem dedikációs különértéket, sem egyéb raritás-értéket nem képvisel, a SZALAY MÁRTA javaslata szerinti erdélyi iskolának, kellő formaiság mellett, darabszám szerint bízvást átadható.

4. Ami PÉTERFI VILMOS saját szerzői szépirodalmi munkáit illeti, kegyeleti okokból megfontolandónak, sőt egyenesen elengedhetetlennek tartom a legszebben bekötött, legjobb állapotú, sajátként használt első példányból Könyvtárunk számára egy teljes gyűjtemény külön kezelését. A többi példányt illetően célszerű lehetne a Petőfi Irodalmi Múzeumba és a Somogyi Könyvtárba menő listákhoz, továbbá, a Sárospataki Bibliothecába és a SZALAY MÁRTA-féle erdélyi címre menő állományrészhez eleve hozzávenni egy-egy példányt.

Ha és amennyiben egyes címekből több tucat, netán több száz példány adódna még, megfontolandónak tartom felvenni a kapcsolatot BÁGER GUSZTÁVVAL, Karunk tanárával (06-20-4601776, avagy lakásként 335-5854), aki költői minőségében az örökhagyó által már életében e célra rendelt különvagyonból létesített Péterfi Vilmos Irodalmi Alapítvány keretén belül félévente 600.000 Ft nettó értékben adományozott Péterfi Vilmos Irodalmi Díjnak az örökhagyótól megbízott vezető kurátora (POMOGÁTS BÉLA társaságában) – hátha a díjkiosztás mellé az örökhagyó megbecsülését fokozhatná műveiből néhány kínálati példánynak is az ünnepélyes emlékező átadása.

A maradékot minden esetre javaslok átadni egy ferences missziós alapítványnak vagy hasonló testületnek, országhatáron túli továbbajándékozásra (lehetségesen e körbe vonva a Sárospataki Bibliothecat is mintegy max. 10 példánnyal, hiszen ők hasonló funkciót töltenek be Kárpátalján, Délkelet-Szlovákiában, ill. Északkelet-Romániában.)

5. A könyvhagyatékból a tudományos érdekű kéziratokat magunknak kell gondoznunk, amiből majd külön javaslatot fogok tenni a II. világháború alatt a Vatikánba rendelt amerikai nagykövet emlékeire [*The Tittmann Reminiscences*] nézve.
6. A szépirodalom körébe tartozó olyan kéziratokat, amelyek nyomtatásban már megjelent művek háttéranyagai, javaslok felajánlani, elsőként a Petőfi Irodalmi Múzeumnak [RATZKY RITA főigazgató asszony kérésére felvette a kapcsolatot NAGY CSABA levéltárvezető beosztottjával aki majd nyilatkozhat fogadókészségükről], másodikként az említett Vasváry Gyűjteménynek.

- Ha és amennyiben találunk olyan kéziratot, amely irodalmi kezdeményezés, de sehol sem jelent meg [s e pillanatban ilyennek tűnik a *We Estonians* (1972) sok száz oldalas cselekményes irodalmi esszéje], úgy azt hiszem, erkölcsi felelősségünk végigjárni bizonyos utakat a kiadásra, netalán még némi anyagi áldozatvállalás árán is, amire a kezdő lépéseket szintén kész vagyok megtenni.
7. Modor (Modra), a majolikák készítésének helye, falucska Pozsony mellett,¹⁴⁸ ahonnan a hagyatékozó származik, s amelynek jellegzetes cserépedényeiből PÉTERFI úr kis gyűjteményt állított össze. A Néprajzi Múzeum cserépgyűjteményének vezetője fellelkessedett e híres cserépkészítő műhely említésére, hiszen a II. világháborús veszteségek óta gyűjteményük határon túli része nemigen fejlődött. Mindenesetre ő (CSUPOR ISTVÁN, 06-20-545-7176) készséggel megnézi e gyűjteményt, hogy felajánljuk-e dr. FEJŐS ZOLTÁN főigazgatónak címezten a Múzeumnak, avagy milyen egyéb gyűjteményt gyarapíthatnánk e külön gyűjteménnyel országos értéket gyarapítóan sikeresen.
 8. Az ajándékozási szerződés mellékletének 2., 3., 5. és 7. pontjában leírt szobrok, festmények és grafikák és az 5. és 6. pontban leírt tárgyak megőrzését javaslom, a 4. pontban megjelölt képző- és iparművészeti alkotásoknak azonban indokolt lenne valamiféle, egyébként nem méltatlan, ám Karunktól elidegenítő felhasználási területet találni, hiszen ezeket PÉTERFI úr túlnyomórészt komoly pénzért, havi törlesztéssel vásárolta – ám olyan nagyipari üzleti közvetítőktől, amik a mi egykori rossz emlékü Művészeti Alapunk megfelelőjeként működtek. Ugyanakkor lehet, hogy vidéki gyűjteményekben még megbecsülnék.
 9. A video- és audio-anyagok (kazetták és hanglemezek) pontosabb tartalmát nem ismerjük, de az előbbieket az örökhagyó nékem jobbára oktatási célúaknak, az utóbbiakat pedig zenei kedvtelés körébe tartozóknak mondta, következésképpen feltehetően nem őrzendők meg a Karon, hanem hasznosításukra nézve azonosításuk után a fentiek szellemében készséggel teszek majd pontosabb javaslatot.
 10. A fentiek okából ezért minden egyes dokumentumra – maradóra és kimenőre egyaránt – a 2. § b.) pontjában leírt etikett helyett egy ugyanakkora, de öt-hat-hét soros ragasztandó, mely mindenkinek tudtul adja, ki is volt az örökhagyó. Szövegére majd készséggel teszek javaslatot.
 11. Készséggel vállalkozom a fenti 2. pont szerinti szelektálás második lépcsőjének lebonyolítására, miután első lépcsőben a javaslatot a Könyvtár képviselői már megtették.

148 Pozsonytól 22 km északkeletre, közel Nagyszombathoz.

F.
**[Kari tanácsi felhívásra elkészített
 folyóirat-koncepció]**

2003. december 14.

Egyetlen folyóíratra van erőnk és felhatalmazásunk, és ezt kell olyanná formálnunk, hogy alkalmas legyen kari hazai és nemzetközi reprezentációra, katolikus szakintézményi voltunkból adódó magyar nyelvű (országos és határon túli) feladatbetöltésre, tanári publikálásra, valamint kiemelkedő pályakezdő tanári és (elsősorban PhD-)hallgatói dolgozatok közzétételére.

Komoly folyóírat nem viseli el az időközbeni változtatásokat: címe, formátuma, periodicitása, beosztása, nyelve már az első számnál kellően kiforrott kell legyen, akár többszörös előzetes egyeztetések, véleménybekérések feldolgozása révén is.

Számomra a pécsi *Jura* számos szempontból eszményi, jól átgondolt mintát kínál; követhetetlennek érzem az ELTE vagy Miskolc évkönyvszerű, illetőleg a pécsi *Studia* és Szeged cikk/füzet elgondolására formált mintáját. Papírmínőségben, vastagságban, tipográfiában optimum-ökonómiát feltételez az elegancia (kerüldőnek érzem az éppen bemutatkozó *Jogkontroll* köthetetlenségét, papírpazarlását, grafikákkal dúsítottágát, avagy a *Fundamentum* exkluzív költségességét). Irkászerű tűzött kötés a legcélszerűbb a majdani kötetenkénti bekötetéshez.

Kari döntés értelmében a folyóírat szerkesztő bizottsága a mindenkori *senior* kollektivitás. Ez maga választ – a maga kebeléből vagy kari vezető tanári körből – főszerkesztőt. Célszerű, hogy mindegyik rovat tervezéséhez, szükség esetén a rovatba írás megrendeléséhez, koordinálás végzéséhez, szerkesztőségi kézirati előkészítéshez és korrektúrázáshoz rovatonként egy-egy felelős PhD-hallgató vagy lehetőleg tanársegéd neveztessék ki. Az impresszumban természetesen a teljes közreműködői kör – főszerkesztő, szerkesztőbizottsági tagok, PhD-rovatfelelősök (stb.) – neve feltüntetésre kerül.

Kiadáspolitikájában, stratégiai tervezési szinten, valamint az egyéb kari kiadási tevékenységgel biztosítandó összhang érdekében a Kiadói Bizottság megfontolásokat ajánlhat a szerkesztőbizottság részére.

Formátum

Hely- és papírtakarékos, ugyanakkor évfolyam(ok) bekötését elősegítő formátum szükséges. Legcélszerűbb az A/4-es formátum (mint a *Jura*, a *Juristenzeitung*, a *Neue Juristische Wochenschrift* esetében), akár kéthasábos szedéssel a főrovatoknál, háromhasábossal az információs rovatoknál (mint a *Jogtudományi Közöny* esetében is).

Periodicitás

Negyedéves periodicitást javaslok – persze, kötetszámnak is a jelölésével –, mert elégségesnek tetszik, ugyanakkor szükség esetén összevontan megjelenhet akár félévenként is.

Kétnyelvűség

A folyóiratot eleve **kétnyelvűvé** kell tennünk, hogy (1) a katolikus egyetemek nemzetközi hálózatába és általában egy nemzetközi kiadványcserébe bekapcsolódhassunk; (2) esetenként külföldről meghívott szerzők, saját idegen nyelvű konferencia-anyagok közzétételét biztosíthassuk és saját szerzőinket idegen nyelvű megjelentetésre bátorítsuk; valamint (3) bármely nyelven saját szerzőtől már publikálásra került könyvméretű munkák kötelező recenzeálását, illetőleg saját tudományos rendezvényekről szóló beszámolók szintén kötelező közzétételét a nemzetközi szakmai közösség számára is elérhetően biztosíthassuk.

Cím

Jó lenne olyan címet találnunk, mely magyar és idegen nyelvű közegben egyaránt vállalható – ékezetes karaktert nem feltételező és érthető – lenne; optimális esetben esetleg halványan utalva még a katolikus háttérszellemiségre. (A *Jura* rövidségével s pontosságával telitalálat, de persze foglalt.) Javaslatom: ***Scientia Iuridica*** (nincs ilyen folyóirat- vagy önálló sorozat-cím a világon; az általam ismert egyetlen *Scientia* nevű folyóirat német–francia központtal általános tudománymódszertani érdeklődésű). Amennyiben elvettetnék ez, kisegítő megoldásként felvetném még a PÁZMÁNY PÉTERTŐL átvett jelszavunkat: *Iustum, aequum, salutare* – ez talán kevésbé szerencsés vagy címszerű, mégis egyedi, pontos, katolikus hagyományra is emlékeztető, s egyúttal elég rövid ahhoz, hogy címül szolgálhasson.

Rovatbeosztás

Nagyon egyszerű, lehetőleg egyszavas, latin köznyelvi fordulatként közérthető rovatolást javasolnék, alapvetően négy olyan fejezetben, ami köré esetleges jövőbeni további fejlesztő szándék is épülhetne. Eszerint a *Staff* vagy *Faculty* szintjét reprezentáló (1) tanári dolgozatok pl. ***Acta*** megjelöléssel, (2) hallgatói és PhD-fokozat előtti pályakezdő tanári dolgozatok pl. ***Dissertationes*** megjelöléssel, (3) tudományos művekről szemlecikkek s rendezvényekről beszámolók pl. ***Recensiones*** és/vagy ***Varia*** megjelöléssel, (4) karon kívüli mindenekelőtt külföldi egyházi és egyéb katolikus hivatalos és nem hivatalos megnyilatkozásokról és szakmai teljesítményekről, rendezvényekről és vitákról fordítások és/vagy beszámolók pl. ***Internationalia Catholica*** megjelöléssel.

Tudományos közlemények

A tudományos közlemények (az 1–2. rovatban) lehetnek magyar, avagy angol, német, francia, olasz, spanyol vagy latin nyelvűek. Idegen nyelvű tudományos közleményeknél kötelező a magyar nyelvű összefoglalás, magyar nyelvűeknél az idegen nyelvű összefoglalás. Ennek legalább 2500 karakter terjedelműnek kell

lennie, olyan töltelék-fordulatok („A szerző érdeklődése...”, „A cikk ezután azt vizsgálja...”, „2. pontjában aztán...”, „Befejezésül levonja...”) nélküli összegzés formájában, mintha a szerző kizárólag az adott terjedelemben írhatta volna meg egész kifejtését. Az összefoglalás a közleményt követi, legalább két ponttal kisebb karakterrel szedetten. A tartalomjegyzékben az összefoglalás címe az eredeti cím után, szögletes zárójelben elválasztottan kerül feltüntetésre.

Ha tiszteletbeli meghívott szerepel a számban (az első számban pl. megtisztelő lenne számunkra ERDŐ PÉTER prímás úrtól egy eredeti s nem szűken kánonjogi részterülettel foglalkozó tanulmányi írással indítanunk, egy valamikori következőben esetleg gondolható a már Rómában jogi díszdoktor JOSEPH RATZINGER bíboros felkérése), úgy annak tanulmányával indul a szám. Ha nincs ilyen, úgy merev alfabétikus sorrend mellőzésével célszerű egy egyedi értelmes, kiegyensúlyozott váltógazdálkodással élő sorrend kialakítása.

A hallgatói tudományos közlemények (2. rovat) terjedelme ne haladja meg a tanári közlemények (1. rovat) terjedelmét. Amennyiben többlet mutatkoznék egyébként közlésre érdemes hallgatói tudományos közleményekben, úgy a szerkesztőbizottságtól legjobbként kiválogatottakat kell magában a nyomtatott folyóiratban közölni, a többit pedig elkülönítve csupán az elektronikus változatban, egy-egy szám vagy az évfolyam függelékeként.

Különlenyomat készítését elősegítendő, a tudományos közlemények első oldalán a nemzetközi folyóiratokon szokásos azonosítás feltüntetendő (pl. *Scientia Iuridica* I (2004) 1, 28–36)

Szemlecek, beszámolók

A tudományos művekről szóló annotációk, recenziók, szemlecek, vitairások s a tudományos eseményekről szóló beszámolók (3. rovat) körében különbség teendő *A*) a kari termésről kötelező informálás s *B*) bármi egyéb közt.

A) Kari szerzőtől, szerkesztőtől származó minden könyvméretű kiadványról, valamint minden kari tudományos konferenciáról (a 2003. év elejétől kezdve) annotatív vagy beszámoló híradásnak kell megjelennie, saját reflexiót, önálló értékelést is magában foglaló szerzői írás formájában, egyenként legalább 5000 betűhely terjedelemben, idegen nyelven, magyar összefoglalást nem csatolva. Ezek szerzői a kar PhD-hallgatói közül verbuválódhatnak vagy jelöltetnek ki. (Amennyiben a tárgy igényli, kritikai reflexió természetszerűleg a folyóirat más rovataiban is tetszőleges nyelven megjelenhet.)

B) Minden egyéb kiadványról és tudományos eseményről szabadon adhat számot a rovat, választható nyelven, más nyelvű összefoglalás nélkül.

Katolikus szakmai szemle

A katolikus szakmai életet, mely interneten túlnyomórészt hozzáférhető, a magyar nyelvterületen senki sem figyeli. A jog- és államtudományi vonatkozásokról beszámolás (4. rovat) nem is várható el pl. teológusoktól vagy a hitoktatás, lelki gondozás gyakorlati művelőitől. Tanári karunk és hallgatóságunk érdeklődésének felkeltése, teológiával és más diszciplínákkal közös határterületek feltárása, a ma-

gyar ajkú szakmai és laikus közösség iránti katolikus szakintézményi felelősségünk szolgálatként ezt egyaránt igényli. Enciklikák, pápai megnyilatkozások, a Pápai Társadalomtudományi Akadémia rendezvényei és kiadványai, *Justitia et Pax*-viták, számtalan főpapi, katolikus egyetemi és egyéb hivatalos és nem hivatalos katolikus megnyilatkozás vár fordításra, rövidített fordításra, érdemi ismertetésre, kizárólag (idegen nyelvű összefoglalás nélkül) magyar nyelven s olyan témákban, amelyek a jog- és államtudományok legváltozatosabb köreit érintik (bioetikától a nemzetközi kapcsolatokig, természetjogtól a családjogig és környezetvédelemig).

Nem híreknek kell lenniük ezeknek, hanem kisebb-nagyobb cikk- és szemle-cikk-egységek gyűjteményének – számonként legalább 100.000 karakter összterjedelemben –, valamelyest hasonlíthatóan az egykori *Külföldi jogi cikkgyűjtemény* vagy *Jogi Tudósító* folyóirataihoz, avagy a *Magyar Jog* régebbi kitekintő rovatához. Fontos, hogy minden számban legyenek forrásként idézhető teljes fordítások, és a tömörítvények is olyan pontossággal, forrásmegjelöléssel, idézetszerű azonosítással készüljenek, hogy lényegi részeikben hivatkozás alapjául szolgálhassanak.

Önmagunk felé, katolicizmusunknak szakmai érdeklődéssel telítésére, közéleti informáltságunknak gazdagítására, s nem utolsó sorban a magyar jogászság és társadalomtudományi értelmiség, valamint a korunk nagy küzdelmei iránt fogékony papi és laikus rétegek számára ez a rovat lesz a leginkább alapvető fontosságú. Ennek előkészítésére és irányítására ezért önálló csapatot célszerű létrehozni a PhD-hallgatók köréből, lehetőleg egy főállású vezető tanár irányításával.

Elképzelhető, hogy egy ilyen periodikus szakinformációs tevékenységre többetpenz katolikus vagy egyéb külföldi vagy magyar forrásból szintén pályázható.

(Mindenesetre ez a rovat biztosíthatja, hogy saját tanári és hallgatói köreinken, a jogi könyvtárakon és a néhány szakfolyóiratot előfizető jogász szakemberen túl egyházi és általában keresztény intézmények és magánszemélyek egyaránt előfizetőinkké váljanak.)

Megfontolható, hogy a kari állományban munkálkodó volt könyvtárvezető és más olyan közvetlen dékáni alárendeltségben dolgozó beosztott, aki egyébként felsőfokú nyelvpótlékot élvez, megállapítandó havi teljesítmény-várakozással egészben vagy részben e feladatra csoportosításék át.

Honorárium

A főszerkesztő és a 4. rovatot vezető tanár számára a kötelező óraszámából kedvezmény javasolható.

Honoráriumot kizárólag a 3. rovatba kötelezően – A) pontban – elkészítendő s a 4. rovatban közlésre kerülő írásokért javasolnék, olyan mértékben, hogy jelképesen ugyan, de mégis határozottan jutalmazzon.

A folyóiratból 1–1 ingyenpéldányra jogosultak a Kiadói Bizottság és a szerkesztőbizottság tagjai, a főszerkesztő, a 4. rovatot vezető tanár és a rovatfelelős PhD-hallgatók, valamint a főszerkesztőtől megjelölt legfeljebb 5 további nem szerzőként közreműködő.

A folyóiratból 1–1 tiszteletpéldányra, valamint 20–20 különlenyomatra jogosultak a tudományos közlemények (1–2. rovat) szerzői.

A folyóiratból 1–1 tiszteletpéldányra jogosultak az egyéb (3–4.) rovatok szerzői (fordítói), amennyiben írásuk terjedelme a 10.000 karaktert eléri.

Elektronikus változat

Megfontolandó az egész folyóirat digitális felvitele az internetre *.pdf* formában, pl. egy egész évnyi késéssel követve a nyomtatott változatot. Ez esetben legalább évenként mindig az egész folyóirat digitális felviteléhez csatolandók a (2. rovatban) nyomtatásra nem került további hallgatói tudományos közlemények.

A folyóirati címlap, tartalomjegyzék és az egyes összefoglalások azonban minden körülmények közt azonnal digitálisan is hozzáférhetővé teendők, szöveggént felvíve, keresőprogramok alkalmazását biztosító módon.

Előfizetési díj

Differenciált legyen, mely a karral munka- vagy hallgatói jogviszonyban állók számára 1–1 példány előfizetését lehetővé teszi igen kedvezményes hallgató-barát áron. (A *Jura* – megemlítem – olyan módon is ösztönzi hallgatóságát előfizetésre, hogy mai tanulmányokat részben már, mint oktatási háttéranyagot, holnap számonkérhető anyagokként tervez.)

G.

A PPKE JÁK és a Szent István Társulat megállapodása kari tankönyvek, jegyzetek és egyéb tansegédletek kiadásáról

Budapest, 2003. december 15.

Közös feltételek:

- adott keretek közt a Kiadó a kéziratot üzleti vállalkozási keretében kötelezőként elfogadja;
- kéziratleadás mellékletek (adatlap intézetvezetői tanúsítvánnyal és lektori vélemény) kíséretében a PPKE JÁK Kiadói Bizottsága¹⁴⁹ részére Prof. Dr. Varga Csaba sorozatszerkesztő kezéhez (utolsó szerzői javítás átvezetése utáni nyomtatott formában és diszketten, a kézirat legfeljebb lektori szabványos korrektúra-jelzéssel elhelyezett csekély számú javítással);
- a kéziratok előkészítésének (tagolás, jegyzetelés, kiemelés, hivatkozás, bibliográfia stb.) kötelező stíluskönyve – mindaddig, amíg a Szent István Társulat saját stíluskönyve terjesztésre nem kerül – Gyurgyák János *Szerkesztők és lektorok kézikönyve* (Budapest: Osiris 1996), mely a kari könyvtárban s az egyes intézetekben külön-külön is hozzáférhető;

149 Kari határozat értelmében Prof. Dr. BÁNDI GYULA dékán, Dr. SZABÓ ISTVÁN dékánhelyettes, Prof. Dr. TÓTH MIHÁLY és Prof. Dr. JOBBÁGYI GÁBOR (mint tagok), valamint Prof. Dr. VARGA CSABA (mint elnök).

- a kiadói munkálatok elindulását követően felmerülő kérdésekben (technikai problémák megoldása, korrektúra stb.) a Kiadó közvetlenül lép kapcsolatba az adatlapon megjelölt szerzővel/szerkesztővel;
- megfelelő idejű és minőségű kéziratleadás esetén a Kiadó gondoskodik arról, hogy az érintett félév kezdetére a kiadvány forgalomba kerülhessen;
- a Kiadó az I. kategóriában összesen 10, a II–III. kategóriában 200 feletti példányszámnál 10, csekélyebb példányszámnál 5, változatlan utánnyomáskor pedig 5, illetve 2 tiszteletpéldányt biztosít a szerzőként/szerkesztőként feltüntetettek körének, 12 példányt pedig a sorozatszerkesztőnek továbbít (1–1 sorozatszerkesztői és dékáni felhasználásra, 1–1 a többi bizottsági tagnak, valamint további 5 kari és intézeti könyvtári feldolgozásra), változatlan utánnyomásnál pedig összesen 2 példányt (sorozatszerkesztői és dékáni felhasználásra).

I. kategória	II. kategória	III. kategória
A PPKE JÁK Könyvei	Bibliotheca Facultatis Iuris Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae	Collectio Facultatis Iuris Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae
B/5 fűzött keménykötéssel “tankönyv” amennyiben a felhasználás legalább 2 éven keresztül változatlan szöveggel biztosított évfolyamszinten kötelező vizsgával záruló tárgynál kéziratleadás 6 hónappal korábban kiadó vállalja: teljes kézirati előkészítés, lektorálás + korrektúra honorárium: kiadói szerződés szerzővel közvetlen elszámolással saját országos terjesztésre kerül	B/5 ragasztott puhakötéssel “jegyzet” amennyiben a felhasználás legalább 1 éven keresztül változatlan szöveggel biztosított évfolyamszinten kötelező vizsgával záruló tárgynál kéziratleadás 4 hónappal korábban kiadó vállalja: teljes kézirati előkészítés, lektorálás + korrektúra honorárium: jutalékként 10% nettó árbevétel éves elszámolásban saját egyetemi (esetleg országos) ² terjesztésre kerül	B/5 vagy A/4 ¹⁵⁰ spirálozott, puha borítóval “jegyzet” amennyiben a felhasználás legalább 1 éven keresztül változatlan szöveggel biztosított egyéb tárgynál kéziratleadás 2 hónappal korábban kiadó vállalja: közvetlen nyomás kapott <i>printről</i> ¹⁵¹ vagy diszkettről honorárium: jutalékként 10% nettó árbevétel éves elszámolásban saját egyetemi (esetleg országos) ² terjesztésre kerül

150 Kiadói választás szerint.

151 A nyomtatott kéziratnak a diszketten megegyezőnek s fotózásra alkalmas hard printnek kell lennie.

H.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog- és Államtudományi Kar

JOGBÖLCSELETI INTÉZET

1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.

Postacím: 1428 Budapest 8, Pf. 6.

Prof. Dr. Varga Csaba

intézetvezető Telefon: 429-7230, 429-7227 (titk.); Fax: 429-7226, 4297201

E-mail: varga@jak.ppke.hu vargamt@jak.ppke.hu (titk.)

Dr. Fodor György úr

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora

Helyben

2004. május 19.

Tisztelt Rektor Úr!

Visszaemlékezve a Rektor Úr társaságában történt záróvizsgáztatás alkalmával HÁRSFAI KATALIN tanárnő bevonásával folytatott beszélgetésünkre, mellékelem Intézetünk három vezető tanárának két évvel ezelőtt született beadványát az akkori dékánhoz, mely ama hír kapcsán született, hogy miután – máig sem tudom, milyen kezdeményezésre és érdekektől motiváltan – előbb alkalmatlan módon és időben, puccsszerűen felvetették a JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELET tárgynak a záróvizsgák sorából törlését, egy meghívásunk és meghallgattatásunk nélkül, ismeretlen időben távollétünkben tartandó kari tanácsülésen általunk máig ismeretlen indokolás nyomán el fogják határozni e művelet véghezvitelét. Ez megtörtént anélkül, hogy a döntés pusztá tényén kívül bármibe beavattattunk volna.

Mai napig meggyőződésünk – és erről győzött meg ismét a Rektor Úrral közös záróvizsgáztatás is –, hogy a JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELET a szükséges és kellő helyén volt. Morális tartást biztosító, keresztény szellemiségű, a közélet stratégiai kérdéseiben tájékozódásra és felelős döntés hozatalára egyaránt felkészítő, határozottan nehéz, mert számos olvasmány önálló gondolkodói feldolgozását, tehát saját szemlélet kialakítását feltételező, szakmailag s módszertani kitekintésében ugyanakkor széleskörűen megalapozott, a jelenkori jogfejlődés hatalmas társadalmi és erkölcsi kockázatokat rejtő dilemmáiban is eligazító tárgyról van szó, melynek

részleteiből addig számos félén keresztül kollokváltak a hallgatók, majd másfél évnyi kizárólag tételes tanulmányok után, amikor immár a záróvizsgára készülődve minden jogász tárgyból megérett, szintetikus egységbe foglalódott a tudásuk, immár úgyszólván hálásan tekintették át ismételten e roppant anyagot, mert ekkorra értették meg igazán, hogy mindez róluk és nekik szól, jövőbeni lehetőségeik önálló feldolgozása számára kínál úgyszólván egyetlen szakmai tárgyként értelmezési keretül.

Tény, hogy az ország nyolc jogi kara közül ötben a mai napig JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELET a záróvizsga negyedik tárgya. A „katolikus” kijelölő jelző jelenlétében ironikus, hogy éppen mi lettünk a harmadik kar, ahol a jogtechnikusi hevület legyűrte a szemléletbeli alapozás tiszteletét.

Akkori, felkérés nélkül, óvó féltésből – bár akkor hiába – született háttéranyagaink másolatát a Rektor Úrnak mellékelten tisztelettel megküldöm.

I.

Feljegyzés

Péterfi Vilmos hagyatéka kérdésében

Budapest, 2004. június 29.

Tisztelt Dékán Úr!

A délutáni kari tanácsülésen PÉTERFI VILMOS véletlenül tematizálódott hagyatéka nálam lévő dokumentumait mellékelem. Egyidejűleg szükségesnek vélem az alábbiak rögzítését:

- a hagyatéki eljárást RADNAY dékán úr és munkatársai folytatták le, s tőle tudom: nem csekély személyes fáradság és jogász utánajárás árán;

- a hagyadék átvételét és behozatalát korábbi könyvtárvezetőnk, KOLTAY úr intézte – tőle tudom, hogy mindent megtaláltak és mindent elhoztak, ami az ajándékozó általam készített végrendelkezésében szerepelt –, s ennek fuvarköltsége nyilván hivatalos jóváhagyással került kifizetésre;

- RADNAY dékán úr az általam elnökölt Könyvtári Bizottságot dékáni ideje második felében bármiféle értesítés nélkül elhalatta: egyszer csak máról holnapra semmibe sem vont be és semmiről sem értesített, így a PÉTERFI-hagyadék sorsáról sem lehetett tudomásom, sem korábbi könyvtárvezetőnk eltávolításáról, sem egy új könyvtárvezető megbízásáról, s ezért azon sem örököztem, hogy a bekerült hagyadék megőrzéséről történő gondoskodás megfelelő-e az állományba vétetlen anyag átadása-átvétele a régi és új könyvtárvezető között alkalmasan megtörtént-e;

- joggal csodálkoztam azon, amikor kerülő uton megtudtam, hogy RADNAY dékán úr megbízásából BARKÓ ANTAL akkori műszaki osztályvezető készített hivatalos feljegyzést arról, hogy miként kell felhasználni a PÉTERFI-hagyadékot, amely BARKÓ-féle feljegyzésben elhelyezési javaslat a képekről, a szobrokról, a

földgömbökről, a cserepekről úgyszintén egyaránt megfogalmazódott;

- erre válaszul írtam iktatott feljegyzésemet RADNAY dékán úrhoz 2003. március 5-én, amire választ soha sem kaptam, noha RADNAY dékán úrnak azon igényemet, hogy a hagyatékkal csinálni kellene már valamit – eldönteni tételesen például, hogy mivel mi legyen –, telefonbeszélgetéseink alkalmait megragadva többször bejelentettem;

- amikor az új dékán égisze alatt a Könyvtári Bizottság újrászerveződött az immár prodékán RADNAY úr elnöki méltóságával, üléseinken KALOCSAI ILONA könyvtárvezető jelenlétében többször hangsúlyosan felvettem ugyanezt a kérdést, sürgetve, hogy tárgyaljuk már meg, mi legyen a könyveken túli hagyatéki tárgyakkal, azonban az éppen sürgető munkákra hivatkozás eddig továbbodázta az érdemi választ.

Úgy gondolom, a most a Dékáni Tanácssteremben lévő képek véletlen „megtalálásától” fejtendő vissza az eseménysor: miként válhattak értékek esetleg kallódó s porosodó lommá, és hol vannak a katolikus hagyatékozók bennünk, katolikusokban bízó s a *pretium affectionis*on túl számottevő pénzbeli értéket is hordozó további hagyatéki vagyontárgyai.

Prof. Dr. Varga Csaba
az egykori Könyvtári Bizottság elnöke
a jelenlegi Könyvtári Bizottság tagja

J.

[New York vezető jogi antikváriusa panasza pénzügyi adminisztrációnk nehézkességéről]

[Fax-fordítás KALOCSAI ILONA könyvtárvezető számára]

2004. július 15.

Küldő: LINDA K. MONTEMAGGI (*Law Books Antiquariat*,
New York)

„Kedves Ilona!

Mellékelten küldöm a két régóta esedékes számla-eredeti másolatát, melyet ismételtén kértek, valamint az új számlát, mely a pótlólagos kezelési költségekre vonatkozik.

Immár negyedszer küldtem el Önöknek a számlákat (valamint faxon és e-mailen úgyszintén elküldtem őket). Rendszeres kapcsolatban állok egyetemekkel és más intézményekkel, de sosem voltak még ilyen nehézségeim a fizetéssel: hogyan lehetséges, hogy az Önök egyeteme ily gyakran elveszti / elrakja / kidobja / 'nem kapja meg' (és így tovább) a dokumentumokat / leveleket?

Teljesítettem már pénzügyi osztályuk sok kérését, de őszintén szólva, türelmem nagyon fogytán van.

Amikor Dr. Varga Csaba első alkalommal vásárolt tőlem, először New York-ban személyesen, másodszor Budapestről levélben, hitelkártyával fizetett és csak később történt a távirati átutalás, és nem kellett semmiféle számlákat ismételtlen megküldenem. Úgy látom, sok a probléma Önöknél a jelen rendszerrel, és azt hiszem, a jövőbeni vásárlásokhoz jó lenne egy hatékonyabb fizetési rendszert kialakítaniuk.

Addig is, kérem, szíveskedjenek intézkedni, hogy a mellékelt számlák mielőbb kifizetésre kerüljenek.

Kedves Ilona, igazán köszönöm segítségét. Reméljük, a jövőre nézve valami jobb megoldás is kialakítható.

Üdvözlettel,
Linda K. Montemaggi”

K.

[Saját tárgyak önértékelése dékáni felkérésre]

2006. december 16.

Önértékelés

JOGELMÉLET II.

Általában

A tantárgy hosszú vajúdás után kurrikuláris elhelyezése tekintetében révbe ért. Most már csupán az problémás, hogy magára a jogászai gondolkodásra tanító, annak alapjaira felkészítő egyetlen tárgy akkor nyerné vissza régi hasznát és akkor teljesíthetné ki küldetését (melynek jegyében éppen a tanulmányok zárását jelező államvizsgákra készültükben érett meg hallgatóinkban az üzenete), ha visszakerülhetne a záróvizsgák közé.

Az elmúlt évben történt kurrikuláris változás következtében a jelen félévben két évfolyam számára is kötelező, így két párhuzamos előadása zajlott most egymás utáni napokon, s ez magyarázza, hogy nem minden hivatalos külföldi út volt megszervezhető teljességgel érintetlen napokon. Másfelől ugyanezen ok következtében a jövő félév Jogelméletből főtárgyi előadás nélkül marad.

Hallgatóinknak az első előadáson elmondjuk, hogy a tananyag számonkérése kizárólag az írottként hozzáférhető művek alapján történik, s az előadások egyes részekben elmélyedve a tantárgyi problematikára jellemző gondolkodásmód alapjait tárják fel, így a jelenlévők számára az anyag örömteli, gondolkodóhoz méltó elsajátítását teszik lehetővé s magát a jogbölcseleti problematizálást elérhetővé.

A formális kötelezvény megszűntével a második előadástól kezdve már kizárólag személyükben érdeklődő nappali és levelező tagozatos hallgatóink jönnek el a hétközi déli előadásokra, akik viszont – személyes összetételükben a félév végéig úgyszólván változatlan összetételben – éber figyelemmel, élvezettel, tanulsággal követik végig, jegyzetelve, s olykor igen értelmes és helyénvaló kérdéseket óra közben vagy végén felvetve. Így viszont tárgyunk azon a határon áll, hogy egyáltalán elmondhatja-e 30 nappali hallgató magáról, hogy mindvégig résztvett az előadásokon.

Különösen

1) az előadások megszervezettek, sohasem maradnak el, két részben tartva pontosan kezdődnek és fejeződnek be;

2) mindig a tárgyjegyző tartja, kivéve, ha külföldön tartózkodik (az elmúlt félévben mindösszesen két alkalommal történt ilyen, egyszer Milánóban, másszor Japánban volt kari kiküldetésben hivatalos) vagy ha beteg lenne (ez tizenegy éve, a Kar fennállása óta egyetlen alkalommal, a jelen félévben fordult elő (íngyulladás-sal); ilyenkor valamelyik docensi rangú, a levelező tagozaton egyébként is főtárgyi kurzust vezető kollégája helyettesíti;

3) negyvenegy évnyi kutatói, harminc évnyi oktatói, tizenöt évnyi professzori, Karunkon pedig tizenegy évnyi tantárgyalapító szakmai és előadói gyakorlat birtokában történik;

4) a jelen lévő hallgatók érdeklődők, figyelmesek, erőteljes tapssal zárják a második órát; talán jellemzően az elmúlt Pázmány Napon is erőteljes és egyértelmű igényükre az előadás teljes idejű megtartását igényelték a kulináris társasági élvezek helyett, sőt a legutolsó órára is egy teljes idejű foglalkozás reményében jöttek el;

5) a *Jogbölcselet: XIX–XX. század* Előadások című, gyűrűs kiadású előadás-jegyzetek teljessé tételét, könyvformátumúvá bevezetését tervezem a következő, előadás nélküli félév során. Ez reményeim szerint lehetőséget fog biztosítani arra is, hogy a hallgatói felkészüléshez szükséges, egyaránt megvásárolható művek számát egy-kettővel csökkentsük.

További megjegyzések

Döbbenettel tapasztalom, hogy a II. éves hallgatók általános műveltségbeli (történelmi, filozófiai, logikai és idegen nyelvi) felkészültsége és szakmai jártassága növekvően az igénytelenedés felé tendál.

ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KULTÚRÁK

Általában

Először szerepelt e tárgy előadási formában a korábbi speciális kollégiumi foglalkozások helyett, s első tapasztalatai is így most foganhattak meg mind nálam, mind a levelező tagozaton a foglalkozást vezető kollégámnál.

Az első órán az előadótermet itt is megtöltötték, majd tisztázva, hogy a majdani beszámoló kizárólag az írásban is megadott olvasmányokra fog támaszkodni,

a jelenlét igénye mérséklődött. Mindazonáltal igen számosan, lényegében törzsgárdaként jártak el – s közülük számosan nem nappali tagozatosok is – az egyes előadásokra.

A hallgatói részvétel mennyiségileg lényegesen erőteljesebb, mint akár a nappali tagozatos II. vagy III. éves főtárgyunkon résztvevőké. Feltehetően önnön választásukból adódó érdeklődésüknek van ebben döntő szava, valamint annak, hogy joggal remélhettek e tárgyból egyfajta kitekintést.

Különösen

1) az előadások megszervezettek, sohasem maradnak el, s egyetlen egységként tartva pontosan kezdődnek és fejeződnek be;

2) kizárólag a tárgyjegyző tartja;

3) e topikában a tárgyjegyző nemzetközileg diszciplína-teremtőnek kijáró tiszteletnek örvend;

4) kíváncsi arccal, érdeklődve, figyelmesen követve, látható élvezettel, s amikor olykor kérdezésre szólítok fel, egymással vitakedvű aktív részvételt tanusítva követik az előadásokat, önálló topikák kibontását igényelve a Pázmány Napon csakúgy, mint az utolsó két – másfél órányi előadás után egyúttal beszámoló dolgozatot írató – foglalkozáson is;

5) az anyag konszolidálását tervezem, mely természetesen párhuzamosan halad majd a tantárgyleírásban is szerepeltetett saját kutatómunkám előrehaladásával.

További megjegyzések

Csodálkozással tapasztalom, hogy nem csekély tudásuk és kitekintésük túlnyomórészt tankönyvi jellegű, vagyis voltaképpen saját, személyes, gondolkodóhoz méltó szellemi elsajátítást kevésbé takar, mint ahogyan ez huszonéves érett, sokat tanult, tehetséges ifjú felnőttektől elvárható lenne. Másképpen kifejezve, nem kis mértékben személytelen és felelőtlen, idegennek és külsőként megmaradt a tudásuk, miközben sajtó- és elektronikus média-forrásvidékről származó tapasztalatuk és élményviláguk már egyéniséget épített bennük ki. Másként kifejezve, az Államelmélettől és a Jogelmélettől eltekintve bizonyára nem eléggé tágas kurrikulumunkban az a kör, amelyben élményszerűen feldolgozandó szakmai olvasásra, személyes állásfoglalásra lennének készítetve.

Keserőséggel látom ugyanakkor, hogy haszna úgyszólván kizárólag azoknál jelentkezik, akik el is járnak az egyes foglalkozásokra. Hiszen a többiek egy leegyszerűsítő szilabuszban rögzített tömörítvényt¹⁵² magolnak jól-rosszul be, és írnak

152 Feltehetően általánosan elterjedt gyakorlat szerint a hallgatók egy része nem a hivatalos tananyagból, hanem annak talán évfolyamtárstól készített, olykor évről évre átöröklődő tömörítéséből készül a vizsgájára. Nyilván meglehetősen leegyszerűsítéssel, olykor vaskos félreértésekkel, amik ha számos vizsgázónál fordultak ugyanúgy elő, le is leplezték magukat. Egy-egy kolléga olykor be is gyűjtött ilyet a vizsgahelyszínen hagyott szemétből, s akár fel is készült ezekből, hogy rövid úton meggyőződhessék a vizsgára bocsátott tudás forrásáról.

annyi tárgyyszerű (bár hangsúlyában olykor vaskosan félreértett) mondatot, hogy nem tagadhatom meg tőlük a »megfelelő« elismerést, holott egy tízjegyű rendszerben is legfeljebb 2-es jegyet biztosítanék nekik. Vagyis megfontolandónak tartanám a kötelezően választható tárgyak írásbeli beszámolásai esetében is az ötjegyű osztályozás lehetőségének megteremtését.

L.
[Kari felkérésre]

2007. február 13.

ÉSZREVÉTELEK A PPKE JÁK INTÉZMÉNYFEJLESZTÉSI TERVÉHEZ

I. változat

A felkérőlevélben elvárt terjedelemben: „Minden jó, és mindennel meg vagyok elégedve.”

II. változat

Ugyanez, valamelyest részletesebben:

1. Erősségek

Múltunk lelkes volt, személyes közreműködésekből és szíves áldozathozatalból is építkező. Ügy szolgálatába állottunk, ami egyetemet s kart egyaránt jelentett. Ki-ki személyes katolicizmusa, magyarsága, szakmai tenni akarása és közéleti aktivitásra hajlandósága ebben harmonikus egészet képezhetett. Az első időszak éthosza az akkori hallgatóságot is áthatotta, így nyomaiban még jelen van az akkoriból az oktatói karba kerültekben is.

Kétség kívül új struktúrát hoztunk létre, új fórumokat, s egy új és saját szakembergárda is növekedőben van. Oktatásunk ez idő szerint változatlanul igényes és emberközel, eredeti alapító éthoszunk szerinti értékeket sikeresen közvetít. Kifelé már és még van a karnak valamiféle tudományos, értékszempléti, közéleti aurája, ami a társadalmi többség szemében – ha és egyáltalán találkozik vele – egyértelműen pozitív.

Könyvtárfejlesztésünk, kiadványtámogatásunk az országban a kiemelkedőek közt található, s *Heinonline* hozzáférhetőségünk országosan elsőként biztosítása¹⁵³ úttörőnek bizonyult és sokakat sok mindenért kárpótol.

2. Gyengeségek

Mára egyetemet nem érzünk (sem közös könyvtár, sem közös újság vagy bármiféle közös fórum, sem információáramlás; egyetemi kitüntetési javaslatról vagy

nemzetközi kapcsolatépítés gyümölcséről gyakorlatilag alig hallani; annak már emléke is kezd kiveszni, amikor rektori vagy rektorközei személyiség csaknem húsz méteres táv sikeres megtételével utoljára vállalkozott arra, hogy tanszékünket érdeklődésből meglátogassa vagy hozzáférhető legyen beszélgetésre közös ügyekről), a kar pedig az értelmesség s a jövő aláásása határát súroló visszaépülések mellett szubszisztál jövőt illető koncepciók tárgyalása nélküli napi rutinban.

Főként oktatóként felnövekvő és a családalapítás gondjaival küszködő pályakezdő társaink tekintetében anyagilag egykor előnyös helyzetből napról napra visszafelé csúszkálunk. Délután felé épületünk kihaltság összbnyomását nyújtja. Mintha erősebb lenne a providenciába vetett vakmerő bizalom vagy valamiféle napi rutinba fojtott apátia, semmint az elhatározásra és tetterre készség.

Az első időszak újtó kísérleteinek (köztük az intézetnek mint köztes szintnek s az oktatás tág horizontja tudatos alakításának) java részét visszavettük és aligha jobb országos átlagmegoldásokkal visszahelyettesítettük. A kari hallgatói (s főként kulturális) kezdeményezések java részét visszanyestük. Az egykor nyomtatott és elektronikus formában egyaránt sziporkázó *Ítélet* ismeretlen sorsra jutott, immár háromnegyed éve megjeletlenül.

A tanszékek, érdeklődési irányok súlya és kialakultsága egyenlőtlen, és főként ott mutat változatlan csenevészséget, ahol az oktatás pontosan az ellenkezőjét követelné meg. Egyes tárgyak hivatalosan központi szerepe és tanszéki reprezentáltságuknak az országos elismertsége olykor fordított arányt mutat. Kimondatlan, olykor legszemélyesebb vagy az ismeretlenség homályába vesző gyökerű motívumok tudnak kitárgyalatlanul is meggátolni elvi vagy gyakorlati előrelépést.

Működő nemzetközi kapcsolatrendszerünk nincs; folyóiratunknak sem szabályos periodicitást biztosító döntési és pénzügyi önállósága, sem terjesztése, sem elektronikus változata nem megoldott; könyvtárunknak cserekapcsolati hálózata nincs; honlapunk a hazai átlag körüli, bár angol változatának megkísérlésében dicsérendő, a jobb nemzetközi mintákhoz viszonyítva viszont egyértelműen fárasztó, nehézkes, egyenesen unalmasan szegényes, s így teljesítményünket sem reprezentálja, elektronikus lehetőségeinket távolról sem meríti ki.

Pénzügyi rendünk nehézkesebb, több áttétellel rendelkező, lassúbb, és nagyobb tévedési gyakoriságot mutat, mint az általam megismert akadémiai vagy állami egyetemi struktúrák (bár lehet, hogy inkább konzervatív, vagyis azoknál biztonságosabb, mert saját előnyért kevésbé kockáztató); mindenesetre a jelen előzetes engedélyeztetési rendszer egy antikvár és/vagy elektronikus piacon kezdeményező (és ezzel költségtakarékosabb, ugyanakkor szelektívebb, tehát minőségibb) könyvtári szerzeményezés akadályozója, a pályázati források kezelése tekintetében pedig másutt ismeretlenül bürokratikus hierarchikus.

A „kaotikum” egykor sokakat sértő megjegyzése¹⁵⁴ annyiban ma is aktuális, hogy számos elemében az irányítás inkább reaktív, semmint hosszú távú tervezésen és stratégiai átgondoláson nyugvó. Az elmúlt félévvel kari tanácsi felszó-

154 A szófórdulattal – ‘katolikus egyetem’ / ‘kaotikus egyetem’ – valamikor szülőként ismerkedve velünk EPERJES KÁROLY színművész élt alapító dékánunkhoz címzett kritikájában.

lamlásom ellenére beindult gyakorlat, miszerint 3200 hallgatónak mintegy 35.000 tárgyjegyzői aláírást kell begyűjtenie évente két alkalommal, leckeönyveiknek 35.000 alkalommal a tanszéki adminisztrációkon keresztül a tanárhoz eljutó, majd ugyanígy visszajutó egyedi mozgatásával, miközben az egésznek semmi tétje, bár megismerhetetlen okból tényszerűen ezt egyesek semmitmondó bélyegzéssel helyettesítik, amit érdeklődésünk ellenére eltitkolnak és követelésünk ellenére tőlünk megtagadnak, miközben elvileg bármi szignó-firka vagy helyettesítő megtenné, hiszen a félév szabályos lezártságát a dékán(helyettes)ji aláírás és bélyegző hitelesíti; és ez csupán egyetlen példa. – Eddig tizenegy éven át minden egyes karácsonyt, húsvétot és egyéb ünnepkört végigkísért az aznap reggel terjeszteni kezdett dékáni vagy rektori értesítés, miszerint az adminisztrációban munkálkodók mindazonáltal mégis és hirtelen rohamszerűséggel érkezett jóindulatból a néhány órával későbbi déltől eltávozhatnak vagy egyéb munkakedvezményt kapnak, ahelyett, hogy évtizedes javaslatomat végre megfogadva dékáni adminisztrációnk a kalendár ősi formájával élve a félév kezdetén kinyomtatná a teljes időszak programját, eleve megadva, amit megadni kíván, és lehetővé tenni annak, akinek szól, hogy ne az oktanul ismételt és ezáltal csaknem sértően improvizált jókódást lássa benne, hanem azt az előrelátó gondoskodást, amit szeretnénk, hogy lásson bennünk. – Ugyanígy kalendáriumunk a kari vagy egyetemi ünnepi alkalmakról sincs. Pedig a világegyházban sem személyes programok (főpapi itthonlétek vagy más irányú elköteleződések) döntenek el, hogy mikor van karácsony vagy húsvét, mert ha számíthatóan is, de szabott helye van, és aki címzettje, ehhez igazodik. Ha nem tudjuk előre, hogy melyik hónapnak a hét szerint hányadik napján van a *Veni Sancte*, akkor az már nem is az, aminek nagy kezdőbetűvel gondoljuk, hanem csupán valamiféle rögtönzött kipipálandó alkalmasság.

3. Veszélyek

Ha egyszer a belső ösztönzés elapadásával s főként a fiataloknál a családalapítás következményeinek beköszöntével a bárhol tanításra elszegődés s az ügyvédkedés teret nyer, vége lesz annak, amiért karunkat annak idején egyáltalán létrehoztuk, és amiért ma is úgy gondoljuk, hogy érdemes és szükséges is volt létrehoznunk. Ha adott szellemiségű s az ország sorsáért tenni akarásunkat szakmánkban megtestesítő tudományművelés nem tud kari létünknek elsődleges, mert oktatásunkat is megalapozó létértelmévé válni, úgy véletlenszerűvé és csupán egyfajta tehetlenségtől nyomatékossítottá lesz fennmaradásunk. Ha nem tudunk önmagában megálló életpályamodellt kínálni saját állományunknak – amihez mérten már szakmai és egyéb tekintetekben bátran szabhatunk követelményeket s ezek teljesülésének rendszeres ellenőrzését is –, úgy hamarosan vegetálásba botolhatunk.

Ha nem tudatosítjuk, hogy bármiféle külső nézőpont, s így különösen a finansziális konsziderációk csakis egy kutatástól alátámasztott jog- és államtudományi oktatómunka katolikus jogászai elitközössége által kidolgozott s az érintettek életértelmévé belsőddlegesült stratégiai elgondoláson belül értelmezhetők, úgy nem csak könnyebben állhatnak elő iránytévesztések, de a magunk perspektíváját romboljuk le, mert óhatatlanul fásultságba, kilátástalanságba bukunk. Dilemmánk

ugyanaz, mint a külvilágban még nemrégiben a nagypolitikának volt: pusztán megszorítással vegetativitás, vagy új lendülettel s új elgondolásokat új életre keltő teljesítményfokozás. Karalapításunk hősi idejében akár ókeresztényeknek érezhettük magunkat, miközben a mainál valódiabb nehézségek közepette pusztán létünkért harcoltunk. Mai nehézségeink nem lebecsülendőek, de nyilván nem arra valók (különösen egy keresztény számára), hogy barmokként kiütsessünk általuk. Vigyázni kell így arra – hiszen mindig körülmények ellenére tesszük saját dolgunkat, éppen korántsem mindössze azért élve, hogy azokat pusztán semlegesítsük –, hogy ki és milyen összefüggésben használja *ultima ratioként*.

4. Lehetőségek

Meg- és kibeszélésekre, egyáltalán beszélgetésekre pedig bőven nyílnék tér, ha csak hierarchikusan szerteáradó érdektelenség eleve tét nélkülivé nem teszi. Ugyanígy bármikori lehetőség – és többszörösen ismételt javaslat is Dékán Urunk felé –, hogy akár informálisan üljön össze olykor néhány számára megbízható és konstruktív erejű kollégájával (stratégiai vagy éppen *senior*-tanácsadóként) távlati ügyek *think-tank* gyanánt történő végiggondolására.

Könyvtárunk egyfelől raktárbővítést kíván (mindig is a jelenlegi raktár alatti térben gondolkodott a kar, most sincs más lehetőség), másfelől olvasói helyek és számítógépes hozzáférhetőségek növelését (amire pedig az eddigi sokszorosítói tér felhasználása kínálkozik).

Olyan publikálásra kerülő beszámolási rendszerre van szükség, amely rögvest átláthatóan mutatja minden egyes oktató és tanszéki egység teljesítményét. Ezt valamiféle reagálásnak kell követnie, elismerésként egy bizonyos felső sávban, ámde valmiféle megrovással vagy tanszéki újrastrukturálással, ha ez állandóságot jelez, egy bizonyos alsó sávban.

Dékán Úrnak korábban jeleztem az *Arts and Law*, a műemlékvédelem, illetve a humanitárius jogi (katonai, rendészeti, illetve kormányzati törvényelőkészítő) továbbképzés széles kapcsolatrendszerében történő tanfolyamindítás kedvező nemzetközi összetevőit és katolikus egyetemként különös hivatottságunkat ezek gondozására. Új ösztönzések dacára e tereken – noha itt a katolicizmus mint intézményi struktúra talán a legnagyobb birtokos, s noha a humanitárius jogi üzenetben erősíthetné pozícióinkat, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága fővárosunkból mint regionális központból kiindulván gondolja a képzést is a környező tizenhárom országban – az új elszánások még nem ellensúlyozták a még a korábbiakhoz képest is bántó leépülést.

A lehetőségek sora még szabadon folytatható. Konkrétabb tartalommal telítése, úgy gondolom, nem egyszerűen személyes vélemények, javaslatok, ötletek pusztán összegzése lehet, hanem olyan csoportmunka eredménye, amely mindenekelőtt gondolatcseréből táplálkozik; s ezek egymást olykor erősítő, olykor gyengítő hatásának mentén alakulhat majd ki egy szélesebb közösség által is megvitandó, majd stratégiai elgondolásként elfogadható álláspont.

M.
[Dékáni felkérésre]

2009. április 23.

**FELJEGYZÉS DÉKÁN ÚR SZÁMÁRA
 A KARI MÚLTBAN SEGÍTŐ RÉSZVÉTEL
 EGYES TÉNYEIRŐL**

A PPKE JÁK megalapítását úgyszólván minden résztvevő részéről jókedvű erjedés, hatékony támogatásban kifejeződő aktivitás követte. Ki-ki a maga tehetségéhez, ügyességéhez, szorgalmához, lehetőségeihez, nagylelkűsége irányuló egyébkénti hajlamához mértén segítette a közös ügyet. Ennek szellemiségéhez nemigen illett a méricskélés, a számadás. Amikorra viszont mindez immár a Kar történeteként igényelt volna bármiféle rögzítést, maga a múlt lett anatómává egy hatalmi harcban eszközölt dékánváltás során. Az új konszolidáció szervezeti rutin kiépítésére törekedett, ami viszont érzéketlenséggel járt efféle korábban meghatározó minőségekkel szemben. A régi éthosz máig sikeresen elhalásra ítéltetett.

Egy stratégiai igényességnek azonban a teljes út teljes üzenetéből kell építkeznie. Ez részben a múlt tényeinek számbavételét előfeltételezi, részben pedig annak felmérését, vajon egy civilizált polgári társadalmiság intézményesedett várakozásaihoz képest nem vagyunk-e mulasztásban.

Az alábbiakban jelzésekkel élek csupán, hiszen még kérdésfeltevés sem hangzott el, amit az akkori idők résztvevői köre felhívásként érzékelhetett volna e múlt iránt feleledő érdeklődéstől inspirált bármiféle számadásra.

**Vagyoni relevanciával is rendelkező
 külső adományozás
 a PPKE JÁK számára**

könyvtárgyarapítás

Universität Regensburg/Bibliothek: duplumanyagának a PPKE jogi, bölcsészeti és hittudományi karai könyvtári gyarapítása céljából VARGA CSABA rendelkezésére bocsátása másfél évtizeden keresztül (alkalmanként két napot töltve ott, alkalmanként mintegy húszezer duplikát tételből válogatva ki és dobozolva össze mindösszesen mintegy nyolc személyautónyi és két teherautónyi elhozott anyagát, itthon újraválogatva kari desztinációk szerint, legalább három alkalommal az utazás és szállás készpénzkiadásának ellentételezését sem kérve a Kartól; az összanyag mintegy egyötöde lehetett jogi relevanciájú s kerülhetett kari könyvtárunkba)

Universität Salzburg/Juristische Bibliothek: duplumanyagának a PPKE jogi kari könyvtára gyarapítása céljából VARGA CSABA rendelkezésére bocsátása két

alkalommal (kiválogatást, dobozolást beleértve, mintegy egy személyautónyi összanyaggal)¹⁵⁵

PÉTERFI VILMOS *professzor* hagyatéka: USA-ból hazatért egykori Pázmány Péter tudományegyetemi végzett halál esetére szóló ajándékozási szerződését a Kar nevében VARGA CSABA beszélte vele végig s öntötte formába: teljes tudományos könyvtári gyűjtemény, két kézirat, műtárgyak (festmények, szobrok, földgömbök), szülővárosa (Modor/Modra) híres (és a Néprajzi Múzeumból a második világháborús veszteség folytán hiányzó tárgyakból álló) kerámiáinak gyűjteménye (már ideszállított könyveiből a jogi relevanciájúakat magam válogattam ki könyvtárunk számára, amiknek könyvtárunk provenienciát jelölő pecsétet biztosított, a mintegy kéttucatnyi kerámiatárgy sorsa számomra ismeretlen maradt)

Országgyűlési Könyvtár: duplikát (főként folyóirati) anyagának a PPKE jogi kari könyvtári gyarapítása céljából több alkalommal VARGA CSABA rendelkezésére bocsátása (kezdeményeztem s a kiválogatást végeztem, mintegy 4-5 folyóméternyi anyagot eredményezve)

Central European University Library: duplumanyagának VARGA CSABA válogatásában listával a PPKE jogi kari állományba vételére bocsátása (mintegy száznyi címről lehetett szó)

Università di Trento/Biblioteca: duplumanyagának a PPKE jogi kari könyvtári gyarapítása céljából VARGA CSABA válogatására és rendelkezésére bocsátása három alkalommal, beleértve németnyelvű európai szociológiai évkönyvsorozatot (mintegy fél személyautónyi összanyagának szállítását magam biztosítottam)

Universitat Alicante/Prof MANUAL ATIENZA: folyóirati sorozat – *Doxa* – ajándékozása postai úton, saját adományozásaimnak viszonzásaképpen

Universidad de Granada/Prof NICOLAS LÓPEZ CALERA: folyóirati sorozat – *Anales de la Catedra Francisco Suarez* – ajándékozása postai úton, saját adományozásaimnak viszonzásaképpen

International Committe of the Red Cross/Delegation in Hungary: mintegy három nagy doboznyi nemzetközi monografikus irodalom begyűjtése és eljuttatása a kari könyvtárba – történetesen lányom, VARGA RÉKA kezdeményezésének és lebonyolításának köszönhetően

További emlékezés mások általi önzetlen gyarapításra: ZLINSZKY JÁNOS a *Magyar Máltai Szeretetszolgálat* útján rengeteg svájci kiselejtezett népkönyvtári olvas-

155 Fantasztikus értékű utánpótlási forrás megy éppen napjainkban veszendőbe, ha a karok egymás közti tevőleges szolidaritása mostani kihalásában senki sem akad, aki évtizedes lelkes kezdeményezésem és sikeres eljárásom nyomán az egyszer már kiépített s rutinná tett utat folytatná. Kari vezetőkhöz folyamodásaim eddig érdemi válasz nélkül maradtak, a két társkar könyvtárvezetői reagálása bántóan kicsinyes. Salzburg néhány éve teherautónyi (kb. 200 folyóméternyi) teljes osztrák és német jogi folyóiratsorozatokat ajánlott fel, amennyiben egyetlen tetre kész jogtörténészünk akadna kiválogatására s elhozatala kariilag egyébként eddig mindig biztosított megszervezésére. Nem akadt.

mányanyagot szerzett, amiből csak pár tucatnyi lehetett számunkra releváns s került könyvtári gyarapításunkra; HORVÁTH ATTILA évekig járta az *Országos Széchényi Könyvtártól* felügyelt duplum-raktár központokat, válogatásra és begyűjtésre, és biztosította tanítványaival tehertaxin beszállításukat még Ménesi úti címünkre.

ingyenes óratarthatás

fiam, VARGA KOPPÁNY a ZLINSZKY-dékánság utolsó harmada táján egy-két-három félévnyi specializációs kurzust biztosított *Művészet és jog* címen, egyetlen tárgyban találkozássra összehíva, együttműködésre készítve részelőadókként a muzeológiában, műemlékvédelemben, központi s helyi kormányzatban, ügyészi és rendőrségi, valamint vám- és pénzügyőrségi, továbbá biztosítási fórumokon elszórtan e tárgykörben munkálkodó jogász szakembereket (az ő eseti javadalmazásukról nincs emlékem, fiam viszont bizonyosan állománon kívül, ingyenes felajánlkozásként végezte munkáját)

lányom, VARGA RÉKA három-négy teljes féléves kurzust tarthatott ingyenesség felajánlásával Erasmus-keretben, angolul, *nemzetközi humanitárius jogból*, büntetőjogi tanszékünk felelősségi körében

Varga Csaba *speciális kollégiumain* mintegy három-három alkalommal vett eddig meghívottként részt Prof. BOGÁR LÁSZLÓ, dr. DRÁBIK JÁNOS, dr. FLECK ZOLTÁN egy. docens, dr. RÓTH MIKLÓS, valamint dr. ZÉTÉNYI ZSOLT

egyéb

lányom, VARGA RÉKA egy újabb kori Pázmány-Nap tudományosságának segítőjeként, büntetőjogi tanszékünk keretében kari anyagi részvétel nélkül szolgáltatott egy önálló rendezvényt a *Római Szerződés*ről, nagynevű külföldi specialista előadót biztosítva, saját tolmácsolást, végezetül a meghívott szállásáról, ellátásáról is saját csatornákon keresztül gondoskodva

Vagyoni relevanciával is rendelkező

b e l s ő a d o m á n y o z á s

a PPKE JÁK számára

a Kar alapításakor többen nem szándékoztunk egyáltalán magunknak *munkabér* folyósíttatásával terhelni az induló költségvetést, noha oroszlánrészt vállaltunk már a tényleges megindulást biztosító előzetes több hónapos szervezőmunkában, így nem dokumentált ugyan a tudomásom, de közismeret szerint ZLINSZKY JÁNOS évekig semmiféle pénzt nem vett fel, viszont éppen beérkező számlák kifizetését nem egy alkalommal saját pénztárcájából biztosította, olykor akkori százezer forintos nagyságrendben is

magam, VARGA CSABA emlékeim szerint egyáltalán nem siettettem *félállású munkaszerződés* egyáltalán megkötését és a jövőre irányulóan bér elfogadását, noha a megindulás nyárkezdetétől gyakorlatilag minden nap közel 12 órát töltöttem bent; s magam biztosítottam mind magam, mind titkárnőnk számára

egy-egy számítógépet egy-egy nyomtatóval egyetemben, továbbá az összes szükséges irodaeszközt, kávéfőzőt, két laptartót, valamint két ventillátort; és csupán sokszoros rábeszélésre, talán egy-két év múltán engedtem ténylegesen is teljes idejű foglalkoztatásként formalizálni munkaviszonyomat

Karunk megalapítása előtt az ELTE ÁJK nevében pályázva nyertem el a S-JEP09090-95. három évnyi futamidejű, tehát 1998 őszéig tartó *TEMPUS-pályázatát* a jogelmélet újrafogalmazására a miskolci, pécsi és szegedi karok részvételével s mintegy huszonöt nyugat-európai kar konzorciumi partnerségével. Karunk megalakulásakor kezdeményezésemre a résztvevő négy magyar tanszék beleegyezett, hogy rektoraik hozzájárulásával – és a huszonöt nyugat-európai konzorciumi tag rektorai jóváhagyásával – Karunk is bevonassék a kedvezményezett körbe, azaz saját jogos részesedésük nem csekély részéről mondtak le tanszékvezetői kollégáim (ELTE ÁJK: SZILÁGYI PÉTER, Miskolc: SZABÓ MIKLÓS; Pécs: VISEGRÁDY ANTAL; Szeged: PACZOLAY PÉTER) karunk javára. E három év alatt eszközben (4 PC, 2 printer, 1 scanner, 1 másológép, rengeteg irodai készlet és eszköz) mintegy 2,5 millió Ft, könyvtárfejlesztésben mintegy 5,5 millió Ft, mobilitásban (részünkről hallgatói oldalról 2 fő egész évre, 1 fő két hónapra, 2 fő egy-egy hónapra, tanári oldalról mindösszesen 14 hó napi, heti, havi, kéthavi részeredményekből adódóan) 19 millió Ft, szerzői/fordítói honoráriumban 7 millió Ft, nyomdaköltségben 11 millió Ft, mindösszesen mintegy 45 millió Ft értékű befektetést biztosítottam kezdeményezésemmel s lebonyolításommal a Kar javára. (A finanszírozás kívülről jött; a segítség *in naturam* s közvetlenül történt; felelősségem egyszemélyes volt s így ZLINSZKY kedvenc irodafőnöke, dr. MIRTSE LÁSZLÓ törekvését ezen ügyeimbe belefolyásra radikálisan elháríthattam – azaz mindebből aligha jelent meg bármi is a formális költségvetés számaiban, kivéve a beszerzett tárgyak leltárba sorolását.)

(Prof. Dr. Varga Csaba)
tszvez. egy. tan.

II.

AZ EGYETEMRŐL, A KARRÓL,
AZ INTÉZETRŐL/TANSZÉKRŐL

EGYETEMI LÉTÜNK ÉTHOSZÁRÓL

(2006)*

Mindennek lehet célja a világon, s mivel emberi dolgaink szintén összetettek, cél és eszköz viszonyában sokszempontú megközelítést igényelhetnek. Hallgatóinkhoz intézhető búcsúszóként hadd utaljak arra, hogy ez alól maga egyetemi s benne tanulmányi létünk sem kivétel, hiszen technikai értelemben vett szakképzésen, általános és szakmai szocializáción túl még számos összefüggésben játszhat szerepet.

Ezek egyike keresztény meggyőződésünk tudásnak és hitnek nemcsak összeegyeztethetőségéről, de egyenesen egymást feltételező jellegéről; arról, hogy helyes csapáson körültekintően előrehaladó tudásunk éppen nem kizárja, hanem elmélyítheti hitünket. Másika pedig több évezredes emberi tapasztalásunk az emberi gyarlóság nevelés általi korlátozhatóságáról, a nevelésben összes emberi képességünk egymás közti óhatatlan kölcsönhatásáról, vagyis testi és lelki, tudományos és művészeti képeztetésünk egyidejűségének fontosságáról, és nem utolsó sorban értelmünk rendszeres művelésének elengedhetetlenségéről. Jogi képzésünkben éppen jelenlévően a reflexió társadalmi és személyes értelemben egyaránt legszorosabban teremtő erejére gondolok, annak szükségességére, hogy emberlétünk minőségének megélhetése és felelősségvállalásunkkal létünk értelmessé tétele érdekében történelmünknek a jövőben immár ne pusztá tárgyai s a bennünket is kisajátítani igyekvő globalizált élvezetiparnak ne merő fogyasztói, hanem dilemmáinkkal és megejtett választásainkkal tudatos alakítóivá legyünk.

Ezen igény beteljesedése közelebb vihet bennünket olyan értékekhez, amelyeket egykor, klasszikus újkorunkban végig a keresztény Európa polgárságában azonosíthattunk. És ha már személyemben történetesen azok egyike lehetek, akik másfél évtizede a történelem különös kegye folytán valamelyes közelségbe kerülhettek mai sorsunk legalábbis gondolatilag formázott (megelőlegezett) alakításához, hadd mutassam be az alábbiakban egykori, szolgálati pozíciómban született feljegyzésemet, amellyel az akkoriban formálisan is létrehozott és működtetett (azóta pedig talán szerencsétlenül elfeledett), számos alapvető irányban kezdeményező és támogató szerepet betöltötten roppant aktív, korabeli helyzetünk tudatosításában

* Elsőként in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2006-ban végzetek évkönyve* (Budapest: Alumni 2006), 147–150.

s tennivalóink stratégiai tervezésében egyaránt előljáró Miniszterelnöki Tanácsadó Testület tagjaként, naponta éjszakáig miniszterelnöki kabinetirodán s korabeli kormányzaton belüli és kívüli társakkal együtt munkálkodott kormányfőtanácsosként – mintegy előkészítés, felkészítés s burkoltan egyúttal szelíd befolyásolás gyanánt – fordultam miniszterelnökhöz akkor, amikor a kommunizmus bukása utáni első szabadon választott kormány feje történelminek ígérkező első látogatását tette a Magyar Katolikus Egyház fejénél és székhelyén, dr. SEREGÉLY ISTVÁN érsek úrnál Egerben, amely hivatalos látogatásnak a politikai és gyakorlati általánosságok széles mezején túl ugyanakkor egyetlen rögzített s kulcsponti jelentőséget hordozónak vélt, operatív hatásúként várt témája volt, jelesen a katolikus egyetem ügye. Az az ügy, amelynek mikénti irányú gondozásában és eldöntésében ekkoriban még maga az Egyház is különféle – olykor vatikáni gyökerű, olykor honi relevanciájú – dilemmák sora előtt állott, s amelyben a mi civil oldalunkról maga a miniszterelnöki elköteleződés még szintén formálódóban volt, hiszen – éppen legendás történelmi műveltsége birtokában – dr. ANTALL JÓZSEF sokáig az egykori Pázmány Péter (kommunista átszervezése óta: Eötvös Loránd) Tudományegyetem fáradtságos munkával történő lassú visszahódítását vélte organikus s természetszerűen járandó útnak, nem pedig új intézményteremtést, amit egyidejűleg igénytelenebb és kockázatosabb útnak vélt.

Ami az alanti feljegyzés mai utókorai olvasatában figyelemreméltó, az számomra mindenekelőtt a kifejezett utalás a humán és szociális teljességünkön belüli összefüggésre, nevezetesen arra, hogy a tudás körültekintő művelése úgyszólván garantáltan hasznos, értékes, közügyekben felelősséggel elköteleződő embert, azaz polgárt nevel, akiben az önreflexió, a tudományos megalapozás és végiggondolás iránt felkeltett igény már önmagában alkalmas lehet arra, hogy a janicsár-létre kárhoztatottságon túlemelkedést, s egyúttal közös sorsunk formálásában részvételre készséget, alkalmasságot és elegendő alázatot egyidejűleg biztosítson. Ezért lelkesített bennünket a feladat, hogy kormányzati eszközökkel elősegíthető stratégiai megoldásokon tűnődjünk és kivitelezésükben – miként egyetemalapításunkban – közreműködjünk.

Kívánok hát végzőseinknek olyan személyes és szakmai életutat, hogy kellő serénységgel és fáradtsággal, egyszersmind kiegyensúlyozott életörömmel élhessék meg jogászai pályájukat úgy, hogy képességeikkel s jóra való elhivatottságukkal szűkebb és tágabb közösségeik számára egyszersmind eszményeket is példázhasanak.

Következzék végül maga a dokumentum:

Miniszterelnöki Tanácsadó Testület

Varga Csaba

Budapest, 1991. X. 15.

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 3 pl.
Egy pl. 2 old.

ANTALL JÓZSEF miniszterelnök úr részére!

KATOLIKUS EGYETEM LÉTESÍTÉSE
a Pázmány Péter Hittudományi Egyetem
többkarúvá alakításával**ELEMZÉS:**

A Miniszterelnök úr holnapi egri útján találkozni fog **Seregély érsek** úrral. Tervek szerint ő a mellékelt levelet mutatja majd be Miniszterelnök úrnak, hogy valamiféle „Támogatom!” kifejezésével azon a jóváhagyását elnyerje.

Szerény fővárosi indítás és a piliscsabai volt laktanyán történő kiépülés gondolatával a Katolikus Egyetem Alapítvány a minisztériumi szakhatóságokkal az előkészítő tárgyalásokat folytatta. Ennek eredménye:

1. A Pázmány Egyetem többkarúvá tétele esetén egyoldalú egyházi aktussal létesíthetők bölcsész- s később további karok – *anélkül, hogy mindez parlamenti jóváhagyást igényelne*, vagy ennek kapcsán szembe kellene néznünk pl. a Hit Gyülekezete vagy a mormonok állami segédlettel történő főiskolaalapítási igényével.

2. Mivel a jelenlegi jogi konstrukció az állami pénzügyi támogatás szempontjából az „állami” és a „magán” kettősségére épül, s az „egyházi” értelmezés szerint minősül előbbinek vagy utóbbinak, a „Támogatom!” kifejezése a *Pázmány Egyetem eddigi támogatásának mintájára* megoldaná a kérdést – anélkül, hogy ezzel pl. az előbbiekre vonatkoztatható precedenst szolgáltassa.

(Előzetes elképzelések szerint *Rabár* Ferenc professzor urat kérnék fel rektornak.)

KÖVETKEZTETÉS:

Egy ilyen egyetem léte és kisugárzó hatása messzemenően nem csak egyházi ill. vallási szempontból értékelhető. **Politikai jelentősége is felbecsülhetetlen** az ország jövőendő arculata, polgársága és értelmisége szellemiségének alakulása szempontjából.

Bölcsészkarának terve máris azzal az eséllyel kecsegtet, hogy az ELTE számára kemény versenypartnert – és alternatívát – hoz létre.

Hamarosan újságírói, társadalomtudományi, jogi, igazgatási karok követhetik a bölcsész-kart. Mindez nemcsak szociológiai értelemben, de szemléletileg is kihívást jelenthetne az intellektuális életünkben mindmáig úgyszólván egyeduralkodó balos, marxizáló, ill. doktriner áramlatokkal szemben.

JAVASLAT:

1. Seregély érsek úr kérésének a fenti értelemben történő támogatása.

2. Lehetőség szerint a regionális ill. vidéki fejlesztési alapokból is (pl. – aktualizálódása esetén – az Expo utáni 30 milliárdból) a piliscsabai többkarú, könyvtárral teljes kiépülés külön pénzügyi támogatásának biztosítása.

1-1-1-1-1.

EURÓPA JÖVŐJE ÉS A KERESZTÉNY HAGYOMÁNY

Koltay Gábor beszélgetése Varga Csabával

(2005)*

– *A Pázmány jogi kara a rendszerváltozás szülötte. Abban az eufórikus hangulatban jött létre, ami az országot akkor jellemezte. Milyen célkitűzésekkel jött létre annak idején ez az intézmény?*

– Egyfajta társadalmi erőfeszítés, várakozás, megújuló kezdeményezés állott mögötte; úgyszólván párhuzamosan az Egyház részéről kiinduló érdeklődéssel, ami találkozott a magyar katolikus társadalom, széles középosztálybeli rétegek igénylésével. Akkoriban az első szabadon választott miniszterelnök, ANTALL JÓZSEF égisze alatt létrejött egy miniszterelnöki tanácsadó testület, amelynek hamarosan magam is tagja lettem. A magunk részéről mi már a kormányzat második évében nagyon erőteljesen tűnődtünk azon, hogy mik a stratégiai elmozdulási lehetőségek, hol és hogyan lehetne az ország számára hiteles gyökereket keresni, a jövőhöz önazonosságot visszaépíteni, biztosabb, ám mai gondokra mégis megbízható válaszadásra képes fundamentumot találni. Bennünket nem egyszerűen a hit kérdései mozgattak (hiszen politikai testület voltunk), hanem a jövő lehetőségei, a magyarság fennmaradásának tényezői – együtt persze az ország keresztény hagyományával. Mindez nyilván egy társadalomtudós számára többet mond, hiszen többletrétegeket, további kisugárzásokat is magában rejt, mint csupán az istenteremtény ember személyes hite. Egyidejűleg éreztük, hogy a keresztény hagyományban – úgy is, mint a magyarság számára ezredéves folytonosságban, de úgy is, amiként ez a Vatikán égisze alatt a világegyházban folytatódik – az éppen uralkodó és folyvást változó társadalmi áramlatokkal szemben biztosan a jövő ígérete bontakozik ki. Hiszen a kereszténység olyan világkép, kultúra és magatartásforma, amelyben az erkölcs sohasem másodlagos, mert benne a jövőért viselendő felelősség döntő szerepet játszik; megközelítései pedig mindig komplexek, mert az emberi személyiség és méltósága mint elidegeníthetetlen értékek mindenkor előtérben állanak. Egy katolikus egyetem lehetősége kapcsán miniszterelnökünk szem előtt viszonyítási pontként a két világháború előtti és közti magyar társadalom

* Első változatában in *Tízéves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara szerk. Horváth Attila – Koltay András* (Budapest: Szent István Társulat 2005), 221–232.

és oktatási rendszerének a víziója lebegett, így egyebek közt annak mérlegelése, hogy a fővárosi és a nagy vidéki egyetemek (Pozsony és Kolozsvár, illetőleg Pécs és Szeged, majd Debrecen) milyen kötődésekkel rendelkeztek a különböző keresztény egyházakhoz. A régi Pázmány Péter Tudományegyetem utódaként jelent meg a kommunista hatalomátvétel után az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, így saját történelmi logikája szerint a miniszterelnök teljes joggal gondolhatta, hogy a dolgok rendes menete akkor áll vissza, ha az ország állami egyeteme a fővárosban újra visszaveszi katolikus arculatának kisugárzását, ami egykor – például SERÉDI JUSZTINIÁN hercegprímássága időszakában – fémjelezhetette. Ez nem valósulhatott meg. Legalábbis nem láttunk realizistikusnak egy ilyen várakozást, és ezért háttéranyagokkal, egyházi köröket is felölelő konzultációkkal, személyes érveléssel igyekeztünk a miniszterelnöki elgondolást fogadókésszé tenni egy új, önálló intézmény alapításának megfontolására. S ez akkorra, amikor ő felkereste egri székhelyén a Magyar Püspöki Kar elnökét, SEREGÉLY ISTVÁN érsek urat, már a siker felé mutató úton járt. Így az újonnan szerveződésnek induló Pázmányra várt immár a feladat, hogy egy teljes újrakezdet megvalósítson.

Nagyon erőteljes gondolataink voltak tehát abban a tekintetben, hogy amit egy országért – adott szellemi állapotunkban, az igényeket és az anyagi lehetőségeket is figyelembe véve – tenni lehet, milyen módon fogalmazhatjuk meg. Úgy gondoltuk – elsősorban társadalomtudományokban tünődve –, hogy katolikus egyetemre és ezen belül katolikus jogi karra szükség van, éppen a katolikus világkép mögött rejlő történelmi hagyományok (értékek, fogalmi és probléma-érzékenységek) aktív tudományos művelése céljából. Akkor előreláttuk már azt a helyzetet, ami hely és idő lehetőségeitől formáltan később egészében realizálódott is – hiszen a most tíz éves katolikus jogi kar évente több száz fiatal jogászdoktort, egy társadalom majdani elitjének a szegmensében elhelyezkedő, reményeink szerint jól képzett szakembert bocsát ki –, jelesül hogy ez nagyon komoly hatással járhat majd az országra, jövőendő arculatának alakítására. Ebből a szempontból talán elmondható, hogy törekvésünk nem bizonyult sikertelennek.

– *Valóban katolikus lett az egyetem?*

– Érdekes kérdés, hogy miben rejthet egyáltalán ma és különösen nálunk (mai állapotunkban, jövőt illető várakozásunkban) egy egyetem katolikus minősége. Abban-e, hogy milyen a hallgatóságunk, milyen a tanári karunk? Bármiképpen közelítünk is, tény, hogy mára kialakult egy légkör nálunk, és tanítványaink, többnyire fiatalok, számtalan különféle háttérrel és múlttal érkezve, érintettek lesznek benne. Az oktatásban máris felbukkannak azok a pozitív vonások, amik egy keresztény világképben s annak tudományos művelésében rejthetnek. Számos tantárgyat mondhatnánk példának. A környezetvédelemben például ilyen a környezetért mint utódaink életteréért viselendő felelősség kérdése. Ami általunk gondozott tárgyként a jogbölcseletet illeti, alapüzenetként az érvényes jog mellett hangsúlyozzuk a döntéshozói helyzetben értelmezőnek a visszavonhatatlan személyes felelősségét, a minduntalan felbukkanó alternatívák közötti jó választás, az értékkonfliktusok

merlegetése lehetőségét, a természetjogi és erkölcsi alapokat, s velük az egyház társadalmi tanítását. A részkérdések sorában pedig találkozhatnak hallgatóink akár a cigányságra jellemző jogi attitűdök jogantropológiai magyarázatával vagy éppen az úgynevezett bennszülött kultúrák jogvédelmének időszerűségével, tehát nemcsak olyan természetesként adódó kérdéskörökkel, mint BIBÓ ISTVÁN gondolatvilága vagy a jogállami átmenet összetett és jogbölcseleti dilemmákat is felvető problematikája.

Ilyen és hasonló nyomvonalakon indultunk el, és helyenként hovatovább nem örömtelen meglepetésként azzal találkozunk, hogy immár diákjaink sürgetnek bennünket, erőteljesebb bekapcsolódásra vágyva a nemzetközi katolicizmus áramlataiba és a Vatikán tudományos akadémiáin is zajló vitákba. Ez olyan feladat, aminek bizonyára csak idővel és lassú lépésekkel előrehaladva tudunk majd megfelelni.

– *Antall Józsefet és kormányát annak idején erőteljesen vádolták azzal, hogy múltba révedő politikát folytat. Azt gondolom, hogy ő semmi egyebet nem tett, mint felismerte, hogy 1920 után, egy mai ésszel szinte felfoghatatlan trauma után úgy tudott a nemzet megmaradni, hogy a politika rendkívül bonyolult, összetett nemzetépítésbe kezdett. Tehát 45 évi szocializmus, egy központosított, diktatórikus társadalmi berendezkedés, valamint egy nagy történelmi kataklizma után csak úgy találhat magára ez a gyökerétől megfosztott és nemzetként már csak foszlányaiban viselkedő ország, ha szintén sokoldalú nemzetépítésbe kezd. Az egyetemalapítás, vagyis az, hogy a jövő, az elkövetkezendő évtizedek számára kiművelt emberfőket képezzenek, akik más szellemiséget képviselnek, mint a szocializmus évtizedei alatt képzett fiatalok, lehetett a miniszterelnök gondolkodásának lényege, ami rendkívül távlatos gondolkodást jelent. Vajon reális célkitűzés volt ennek a megkísérlése?*

– Ez a gondolatvilág mély áramokat szólított meg, tehát olyan folyamatokra mutatott rá, amik rejtőző örvénylesként mindig is jelen voltak a társadalomban. Még erőteljesebben kifejezve: inkább aktivált olyan felismeréseket és törekvéseket, amik búvópatakokként már valahol jelen voltak és munkáltak. Ha ma Európa legjobb nyugati egyetemeire elmegyünk, egyre inkább azt érezhetjük, hogy a tudományos gondolkodás klasszikus kohója, az *universitas* mára úgyszólván kivétel nélkül egyfajta felső szintű technikusképzéssé lett. Amit tanítanak – tudásként, leginkább eljárásmódként, vagyis már adott szerkezetben felmerülhető kérdésre a válaszadás *know-how*-jaként –, az nem is a történelemből szervesen alakult ki, hanem valahol valakik, vagyis társadalomtervező elődök által már elvégzett tudatos kalkulációk és azokból kifejlesztett alkalmazások csupasz termékei, azaz mesterséges emberi konstruktumok. A modern globalizálódó világ anélkül fogadja be ezeket a kereteket, hogy bármiképpen is újragondolná ezek lényegét. Tehát további mozgatókként technikusokat, úgyszólván végrehajtókat nevelnek a már kialakított struktúrákhoz ahelyett, hogy egyidejűleg olyan szakembereket is képeznének, akik e drámai gyorsasággal változó, globális faluvá növekvő, döbbene-

tes megválaszolatlanságú alapkérdések és válaszutak előtt álló világban magukat a struktúrákat kritikusan újragondolhatnák, netán újraalkothatnák. Ha például szemügyre vesszük a modern respublikánus eszmét vagy tüzetesen megvizsgáljuk a világszerte uralkodó liberalizmust, az iránt érdeklődve, hogy milyen emberkép és miféle antropológiai előfeltevés áll mögötte, leginkább tudományosan megválaszolatlan kérdésekre bukkanunk. A francia forradalom nyomán az utóbbi két évszázad vajúdásából létrejött egy „szép új” világ, amit kész adottságként kezelünk ahelyett, hogy a jelenkori történelmünk színpadára lépő új generációk felelősen birtokba vennék azt, vagyis hogy kritikus tudatossággal viszonyulnának bármiféle készen kapotthoz.

A katolikus válasz folyton visszakérdez, a keresztény hagyományok szerinti tudományművelés újból feltesz visszatérő kérdéseket – teológiai alapozással, morális igényeinken átszűrve, a jövő iránt vallott és vállalt felelősséggel. Magyarországon két vesztés világháború és fél évszázadnyi szovjet megszállás után – ami generációk életét szakította el egy békésebb, organikusabb országépítés lehetőségétől – nem egyszerűen az ország dolgait kellett rendezni, hanem egyidejűleg újra is gondolni Magyarországnak mind közép- és kelet-európai összefüggésben, mind a nyugat-európai világban, az önmagában is súlyos kérdésektől terhes Európai Unióban és az atlanti térfélben betöltött és betöltendő helyét és szerepét. Ma is stratégiai döntések tömegére van szükség, és tény, hogy katolikus egyetemünk felállása évezredek művelésű tudományt és világképet, hagyományrendszert hozott vissza, az új alapítás tényénél fogva pedig különösebb ellenállás nélkül magunk mögött hagyhattunk olyan ballasztokat, amikkel az állami egyetemek folyamatosan küszködnek, éppen múltbéli folyamatosságuk okából.

– Ezeket a gondolatokat hogyan lehetett elfogadtatni a rendszerváltozást követő években a Katolikus Egyház vezetésével? Ők milyen értelemben voltak partnerek, mennyiben voltak esetleg bátortalanok, éltek-e még bennük a régi, rossz reflexek?

– A remények és várakozások nagyobbak voltak, mint a közvetlen megvalósulások. Az Egyház ugyanabból a szocializmusból érkezett frissebb levegőre, megnyomorítatva, csaknem az ökereszténység szintjére szorítottatva vissza. Munkatársakban pedig az Egyház változatlanul szegény: olyan személyi erőkkkel építkezik, amilyenek a rendelkezésére állanak, tehát saját közeljövőbeni szükségletéhez mérten is még felépítetlen a háttere. Saját körülményeinél fogva ezért érthetően óvatos, lépésről lépésre építkezik. Ehhez képest mi, egy új kormányzat, tömegezők, s a katolikus egyetemi gondolat szinte berobbant az életébe. A történelemnek mégis olyan vallomással tartozunk, hogy főként eleinte, a hősi időkben, bámulatos rugalmassággal, a jövő biztos megsejtésével, szükségleteinek lehető előrelátásával és biztosításával működtek közre e közössé lett törekvés valóra váltásában.

– Hogyan tud az egyetemi képzés minél intenzívebben és hatékonyabban részt venni az Európában meggyökeresedett hegemon szellemi áramlatok visszafordítá-

sában, kompenzálásában, visszatálva azokhoz az értékekhez, amelyek képviselőnek szerves fejlődése a XX. század során többszörösen megbicsaklott?

– Hadd válaszoljak technikai megközelítésben, és ebből majd kibomlik egy teljesebb válasz. Amikor a már létrejött katolikus egyetem jogi karának megalapításáról volt szó – s ez az ANTALL-kormány utáni évben történt –, tűnődnünk kellett azon, hogy gyakorlatában, kurrikuláris felépülésében mit jelent egy katolikus jogászképzés. Válaszunk nyilvánvalóan tapogatózó és ennyiben bizonytalan volt, ám utóbb ez nagy bizonyosságba torkollott. Kiindulópontunkat az az elhatározás képezte, hogy semmivel sem lehetünk alábbvalóak a legjobbként tisztelt hazai jogászképzési intézményeknél, tehát szakmai szinten, elmélyültségben, igényességben minden szinten és vonatkozásban tudnunk kell nyújtani azt, amit a többiek. Nos, ezen felül, e nem kis teljesítményen túlmenően próbáltuk feltárni azokat a többletterületeket, amelyekben a katolicizmus, tehát két évezredes múltunk, benne egy roppant szerteágazó és a klasszikus antikvitás bölcsességét is magába olvasztó humán gondolkodás és tapasztalat szintetizálódott. Amit ilyenekként akkoriban megtaláltunk – bár a külső konformizmusok kényszere következtében ma már nem feltétlenül követünk –, az a jog és egyes szomszédterületeinek kapcsolata: jog és filozófia, jog és erkölcs, jog és teológia, jog és gazdaság, jog és nyelv, jog és kommunikáció, jog és kultúra (és így tovább), amikhez nálunk, az induló jogászképzésben melléktárgyak sora járult. Ezzel érdekes kísérletet hajtottunk végre, hiszen a jogász számára az európai kontinensen kétségbevonatlan kiindulópontként jelenik meg a jog szövege, ugyanakkor azonban az a közeg, amiben és amire ezt alkalmazza, egy élő, mozgásban lévő, változó kihívások közt a maga emberségét és esendőségét egyaránt megélő társadalom. Ráadásul ő maga is, akinek kezében a törvénykönyv van (azért, hogy a jog normatív várakozásait a mindenkori jelen feszültségében konkretizálja), élő, felelős, saját hittel és moralitással, küldetéssel és jogászai éthosszal bíró emberi lény. A felmerülő válaszok tehát lényegesen bonyolultabbak, személyesebbek és konkrétabbak annál, semmint hogy pusztán logikai következés értelmében a jog mechanikusan adódó válaszai lehetnének. A mi próbálkozásunk ezért ilyen irányokból próbált kiindulni, a jog helyét, forrásvidékét, ösztönző közegét annak szociális és emberi gyökereiben, kulturális, gazdasági és politikai intézményesedéseiben is nyomon követve és kutatva. Voltaképpen ez is olyan pont, ahol mi tényleg nagyon korszerűek voltunk. Mert a XX. század utolsó harmadától a nagy nemzetközi jogtudományi áramlatok valóban egyre inkább ezekre koncentrálnak, a nagy társadalmi totalításra, újrafogalmazva a társadalmi összesség s benne a jog mint sajátos komplexum kapcsolatát is.

A másik oldalról viszont a felsőoktatási rendszer egészéért felelős kormányzati oldal óhatatlanul egyneműsít. Így egyfelől első éveinkben hitünk és reményeink szerint valóban a magyarországi jogászképzés legjobb színvonalán nyújtottunk elmélyedést azokban a tárgyakban és ismeretekben, amelyek minden jogi kartól elvárhatók, és ezen felül hallgatóinkat igenis megterheljük idegen nyelvekkel, rengeteg olvasmánnyal és kiegészítő kollégiummal. Ámde időközben és másfelől a magyar oktatási rendszer szép lassan egységesült – úgyszólván az összes egymást

váltó kormányzat ilyen irányba hatott –, és ma már ezek a különbségek sajnos nem oly markánsak.

– *Tehát milyen szellemű fiatalokat akar a társadalom számára kibocsátani ez a Kar? Tíz év elteltével mennyiben láthatjuk megvalósultnak a kezdeti célokat?*

– Nagyon nehéz programszerűen válaszolni, ugyanakkor a nagy trendek azért mégis kialakultak. Ha a kérdés gyökerére gondolok, akkor emlékez(tet)nünk kell arra, hogy a mai szerzetesi iskolák – akár Pannonhalma, akár a többi katolikus intézmény lebegjen is szemünk előtt – nem hasonlíthatók a békebeli idők által fémjelzett állapotokhoz, amikor egy katolikus (és persze egyéb felekezeti és állami) országos püspöki hálózatra ráépülve működött az oktatás; kialakult csatornákon keresztül szocializálódtak a gyerekek; és ezért az elmúlt kor közép- és felsőfokú oktatási intézményei valóban optimum-szinten tudtak teljesíteni. Ehhez képest ma össze-vissza válogatással vagy éppen válogatatlanul, óhatatlanul a teljes társadalmi keresztmetszetet tükröző gyermekanyaggal foglalkoznak. Nyilván a mi élményünk is hasonló.

Egyidejűleg azonban pozitív tapasztalat, egyenesen élményszerű, hogy közel négyezer hallgatónk közül immár milyen természetes sokaságot képeznek azok, akiket végig egymásba fonódó katolikus intézmények bocsátanak ki, és hogy sokuk – szemben saját generációnkkal vagy gyermekeinkével – mennyire otthonosan hozza magával a keresztény légkört és igényli itteni folytatását. Sokszor egyenesen elégedetlenek annak nálunk megtapasztalt intenzitása viszonylagos gyengesége okán. Itt már persze kevésbé teljes évfolyamokra, mint inkább csak szűkebb csoportok benyomására gondolhatunk.

Úgy érzem, hogy a katolicizmus ügye még folyvást nagy kihívások előtt áll. Nekünk is, mint bármely generációnak, újból rá kell jönnie, hogy a történelem semmit sem ad ingyen. Mindenért meg kell harcolni. Így nézve, egészében véve talán elértük azt, amit optimálisan a saját erőnkkel elérhettünk.

Amikor újként, katolikus egyetemenként megalakultunk, meg kellett küzdenünk azért, hogy betagozódjunk a Katolikus Egyház világméreteken felépült intézményi rendszerébe, szellemi műhelyeinek, intellektuális arculatának a struktúrájába, feltérképezve, hogy a világ katolikus elhivatottságú szakmaisága jelenleg hol tart, milyen intézményei, szervezetei, fórumai vannak, így egyebek közt könyvtárunkat hogyan tudjuk úgy felépíteni, hogy abban a keresztény hagyományok is valóban méltón és elérhető teljességben képviseltek legyenek. Iszonyatosan nehéz feladat. Talán az is elmondható, hogy ebben vagyunk a legdeficitesebbek. Ha azt kérdeznők, vajon korábban is művelt nemzetközi szakmai kapcsolatrendszereinken túl egyidejűleg egy ilyen többletvállalást és fundamentális értékközösséget is feltételező szakmai nemzetközi közösség tagjainak is érezhetjük-e magunkat, úgy azt kellene válaszolnunk: szeretnénk, de még nem biztos, hogy elérkeztünk ide, sőt inkább a kezdeteknél tartunk, és feltehető, hogy éppen ez lesz a mostani második évtized alapvető feladata. Hiszen az első évtizedet erőteljesen lefoglalták a felépülés, fenntarthatóság és akkreditáció, azaz a megnyugtató színvonalú oktatás

kiépítésének intézményi gondjai, adminisztrációs és egyéb formáinak a kialakítása. Ami nem jöhetett még valóban létre, az az, hogy megkíséreljük arra használni a katolikus egyetemet, amire hosszú távú többletfeladatként az valóban való.

Elsődleges kérdés persze, hogy mire is van az Egyháznak szüksége. Annyit mindenesetre bizton láthatunk, hogy a közéletiségnek, a jog határterületeinek, lényegének, elhivatottságának, jogosító alapjainak és korlátainak hallatlanul fontos kérdései várnak megvitatásra. Olyan drámai kérdések, amelyek megoldást igényelnek nem csupán Magyarországon, de az egész világon. Ebből még keveset teljesítettünk. Kevés ilyen vitát ösztönöztünk, kevés nemzetközi megvitatásban vettünk részt. Nem kell feltétlenül rosszul éreznünk magunkat, hogy még csak ott tartunk, ahol, de látnunk kell, hogy milyen irányban kell hamarosan továbblépnünk.

Tőlünk kikerült azon hallgatóink, akik a hit, a családi háttér eddigi gyakorló vallásosságának talaján továbbmozdulva vagy akár pusztán megérintettként valóban azonosultak értékeinkkel, most már a keresztény hagyomány talaján maguk is fundamentális kérdésekkel kezdenek el foglalkozni (legyenek azok a társadalom vagy a jogászai szakma alapvető gondjai), és ezzel immár megtöbbszörözik ezt az elköteleződést. Azt hiszem, ők azok, akikért kiváltképpen érdemes volt ezt az egyetemet létrehozunk – azért, hogy a folyamatosan meghozandó nagy stratégiai döntésekben, ezek mindennapi előkészítésében, tehát a világban elfoglalt helyünk és a világunk által elfoglalt hely kritikai újragondolásában alkotó módon, a közös hagyomány talaján részt vehessenek. Ők ebben talán már több szellemi munícióval, többletfelelősséggel és értékvállalással vesznek majd részt, mint esetleg az egyébként kiváló számos hazai társegyetem végzettjei.

– Az innen kirajzó fiatalok el tudják foglalni a társadalomban azokat a pozíciókat, ahol a világon változtatni lehet? Van-e arról valamifajta visszajelzés vagy kimutatás, hogy az elmúlt tíz évben ez miképpen alakult, mondjuk más egyetemekhez képest?

– Nem tudok arról, hogy lenne ilyen felmérés. Mulasztásunk esetleg, hogy nem alakult még ki régi hallgatóink elhelyezkedése és pályafutása nyomon követésének a formája, a visszajelzés intézményes csatornáinak rendszere. A visszajelzések ezért még inkább impresszívek, élményszintűek. Habár visszatérően, mégis alapjában véletlenszerű találkozások eredményeként találkozunk velük. De javarészt pozitívak. Eszerint legjobb diákjaink tényleg a legjobbak lesznek valahol – EU-kormányzatban Brüsszelben, külföldi és magyar egyetemeken, országos, központi vagy vidéki szerveknél –, ahol ki tudják harcolni maguknak pozícióikat. Nem olyan leegyszerűsítésre gondolok, hogy a katolicizmus eleve valami beépülő többletminőséget eredményezne, mint ahogyan a SZTÁLINI időkben oly szépen nyugtattak meg bennünket egykor arról, hogy a kommunisták állítólag különleges anyagból vannak gyúrva. Nos, nem hiszem, hogy ilyen laboratóriumi úton kimutatható és felismerhető külső jegyekkel rendelkezni, de abban hiszek, hogy még

a legszűkebb szakmai kommunikációban is közösségünkől az emberi teljesség igénye feltétlenül ki- és átsugárzik.

– *Hisz abban, hogy Európa visszatalál a keresztény értékrend dominanciájához?*

– Roppant nehéz lenne egy tagadó válasz feltételezése – függetlenül attól, hogy a gyakorlati életben a „mindig” vagy „soha” abszolútizmusa kerülendő. A globalizmus egyfajta egyneműsödést jelent, egy többnyire azonosítatlan centrumból kiinduló homogenizáló szemlélet kisugárzását, amit a pénzügyi és gazdasági nagyszervezetek világa s a kozmopolitizmus belső erői nyilvánvalóan kíméletlenül ki is kényszerítenek. Ebben a kereszténységnek közvetlenül nincsen túl sok keresnivalója. Inkább mindezek előfeltételezettsége, járuléka és kísérlő jelenségei érintik – gyakran negatíve – a kereszténység lényegi tanítását. Ugyanúgy, ahogyan a bennünket körülvevő bioszférában a növény- és állatvilág genetikai sokszínűségének megőrzése is ma már probléma, szerencsénkre humán világunkban is egyre több intézményes gondoskodással találkozunk arra nézve, hogy a világnak különösségeiben megnyilatkozó egyetemessége, vagyis az emberi civilizációk sokasága, kultúrformáinak változatossága fennmaradjon. Félelemből, aggodalomból vagy egyszerűen gondoskodásból a globalizáció motorjaként működő atlanti világ is elkezdett már józanul eltűnődni afelett, vajon tudunk-e még tovább fejlődni. Az ehhez hasonló gondolatok rögvést a maguk ellenpontját is létrehozzák, az utódainkért, a jövő világ életlehetőségeiért való felelősség gondolatát visszahangozva. Nos, ez az a pont, amelynél leginkább érzem, hogy a katolicizmusnak vannak stratégiai tartalékai. Mert múlt nélkül nem lehet előrerohanni. Az individualista és ezért mára jórészt atomizált önérvényesítő egyedekre szétszakadt társadalmakban bármiféle teljességben, totalításban, világkörnyezetben történő gondolkodás immár óhatatlanul megfogalmaztat aggodalmas gondolatokat is. És hitem szerint ez a kétezres éves, öröklött és művelt tudásunk, pátoszunk, erkölcsi felelősségünk bőven tartogat olyasmit, amire bátran hagyatkozhatunk.

A reálpolitikában például azt, ami a mai Európai Unióban jórészt brüsszeli műhelyekben zajlik, tisztelettel tudomásul kell vennünk: ilyenek vagyunk, jelenleg ez Európa. De nem hiszem, hogy Európa örökké ilyen maradjon. Túl sok benne a fedezetlen mozgás, elhatározás, új nekiszánás. Ami nem élettapasztalatból való, hanem egy tetszőlegesen alakítható intellektualitásnak a merő logikumából levont. Szakmai szemmel nézve az Európai Unió előrerohanását, furcsa dolgoknak lehetünk tanúi, amikre éppen mi joggal érzékenyek lehetünk. Hiszen megtanultuk túlélni a SZTÁLINIZMUST, a mai önjelölt hangoskodó állítólagos civilizátorok apáinak lassan enyhített diktatúráját. Meggyűlöltek a voluntarizmust, azt, hogy erőközpontokba gyűlt emberek elhatároznak valamit és egy fejlett erőszakapparátus birtokában kíméletlenül végre is hajtják, ki is kényszerítik. Mert ez és ilyen volt a szovjet rezsim akkoriban. Most pedig a globalizmus jegyében találkozunk egy újfajta ahistorizmussal, a történelmi szemlélet teljes hiányával. Az Európai Unió képében találkozunk egy roppant fejlett technikai voluntarizmussal – munkaszervezéstől a fogyasztóvédelemig, közjogi intézményesedéstől a jogegységesítésig –,

pedig a klasszikus jogszociológiából (akár a nemzetköziből, akár közvetlen hazai előzményeinkből) tudhatnók: csakis a jog bármiféle mozgása mögött szervesülés-re képes társadalmi mozgások tudnak összegződni valóságos társadalmi előrehaladássá; tehát csakis egy társadalmi összefolyamatban szervesülő, következésképpen a jog eszközeivel csupán szimbolikusan megerősíthető egyébkénti társadalmi összmozgás tud valóságos előrelépést megvalósítani.

Természeti tartalékaink folyamatosan merülnek ki a Földön. Nem kizárt, hogy mostanság tündöklő eufóriáink ellenére – hiszen a nyugati civilizáció kétség kívül félelmetes sikereket ért el – szerényebb korszakok is fognak hamarosan ránk köszönteni, amiként talán civilizációs ütközések ki nem zárható lehetősége is előállíthat majd olyan helyzeteket, amelyek újból és nyomatékosan döbbsenhetnek rá helyzetünk eredendő sérülékenységre.

Az az igény, hogy a keresztény hagyomány újra megfogalmazásra kerüljön Európa önazonosságának el nem hanyagolható jegyeként, ezért hamarosan újra napirendre kerülhet. Akár csak a magyarság érzelmi és sorsközösségbe vonása lehetőségét felvillantó közelmúltbeli népszavazás kudarcát, az európai alkotmány tudatos kiüresítését is leginkább egy egyedi fogyasztókra meztelenített világ látéletének tekinthetjük. Jövőbeli kataklizmák és traumák viszont újragondolásra készíthetnek majd. Hiszen Európa erőssége csakis önmagában, azaz a múltból merítkező jelen lehetőségek kiaknázásában rejlik. Kizárólag önmagából tud építkezni. Másként, de nagyon egyszerűen kifejezve: elengedhetetlen, hogy Európa Európának megmaradjon. Ahhoz, hogy ne váljék egyszerűen piacává és ezzel prédájává annak, amit ma Amerikának vagy éppen globalizációs erőfölénynek nevezünk, Európának valóban európaivá kell lennie.

Vannak tehát dolgaink. S ha ezeket tesszük, úgy ez hosszú távon bizonyosan megtermi majd a maga gyümölcsét.

JÖVŐALAPOZÁS KÖZÖS SZÁNDÉKKAL A KATOLIKUS EGYETEMI JOGÁSZKÉPZÉS BEINDULÁSAKOR

(2010)*

Friss egyetemvégzettként, 1965 közepe táján ismertem meg PÉTERI ZOLTÁNT, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete megbízásából szülővárosomban s egyúttal egyetemem színhelyén, Pécsen végzett néhány hónapnyi járásbírói jogforráskutatás befejeztével immár tényleges munkavégzésre is a fővárosba kerültem,¹⁵⁶ ahol néhány évig beosztása alá rendelték, majd kollégákként munkálkodtunk együtt úgy, hogy az Intézet Jogelméleti Osztálya mindvégig valamiféle kihelyezett vagy tiszteletbeli tagozataként kezelte őt, aki egyébként SZABÓ IMRE igazgató bizalmából az Intézet tudományos titkáráként s egyben Jogösszehasonlító Osztálya alapító s (a máig ívelő utat tekintve) utolsó vezetőjeként tevékenykedett. Most pedig elmondható: bizony több évtizede immár, hogy kezdő éveim után ismételten egymás szomszédai lettünk mind az MTA Jogtudományi Intézetének hosszú folyosóján, mind pedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történetesen általam alapított Jogbölcseleti Intézetében.

Hallatlan nehézségek közepette, politikai ízű ellenszélben, de az alkalom kivételességének biztos tudatában és ezért energiákkal telten zajlott a katolikus egyetemi jogi képzés előkészítése 1994 kora ősztől ZLINSZKY JÁNOS professzor kezdeményezésére és vezetésével HORN GYULA kormányzata és MAGYAR BÁLINT oktatási minisztersége első éveiben, hetente akár többször fél napokat együtt munkálkodva a majdani alapító dékán akkori alkotmánybírói törzskarán.¹⁵⁷ A kart előkészítő bizottságban¹⁵⁸ hárman tevékenykedtünk olyanok, akik már maga

* Első változatában in Péteri Zoltán *Jogösszehasonlítás* Történeti, rendszertani és módszertani problémák, szerk. Fekete Balázs – Koltay András (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar 2010), 33–39.

156 Vö. Varga Csaba 'Pályakezdés az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Jogösszehasonlító Osztályán' *Jogelméleti Szemle* 2010/1 in <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga41.html>>.

157 Ld. Zlinszky János *A Pázmány Péter Jog- és Államtudományi Kar kezdetei* (Budapest: Szent István Társulat 2008) 504.

158 Az 1994. december 30-án formálisan is megalakult Karközi Szervezőbizottság tagjai az első felállásban a majdani alapító dékánon mint elnökön túl MARÓTH MIKLÓS (ELTE/PPKE

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem létrehozatalában is közreműködtek – az Egyház avatott kánonjogászáként, tehát belülről résztvevőként ERDŐ PÉTER, első új kari alapító dékánjaként MARÓTH MIKLÓS, olyan kormányfőtanácsosként pedig magam, aki ANTALL JÓZSEF kormányában a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület tagjaként, tehát a szándék és megvalósítás kormányzati koncipiálása és támogatása oldaláról vett részt a nagy műben.

Anélkül, hogy az ügy egésze mögött álló nemzetstratégiai megfontolásokról és tágan értelmezett politikai megfontolásokról¹⁵⁹ itt számot adhatnék, számomra az akkorra felgyűjtött és minden ígylésreméltoan vonzó vagy jól teljesített részvonalatkozása ellenére egészében elutasítandó (mert csakis védhető vágyaink negatív ellenpólusát képező) külföldi, gyakorlatilag az összes kontinenst felölelően megélt tapasztalattal szembefutva az tűnt a leglényegesebb szempontnak bármely társadalomtudományi oktatásban, hogy képzése a *távlatokat* célozza. Ne azon technikákat sajátíttassa pusztán el, amik egy éppen működtetett (avagy, mai globalizmusunkban: valakik erőfölényéből történetesen *mainstream*mmé tett) gazdasági, jogi (és így tovább) képződmény napi funkcionáltatásában megkívántatnak egy hatályos (avagy, mai globalizmusunkban: erőfölényből elkerülhetetlenné tett) kód szerint, hanem éppen annak mélyebb megértéséhez vezessen el, hogy civilizáció-történeteinkben miképpen (milyen megfontolások mentén, minő hagyományokból táplálkozva) alakultak/alakulnak ilyen vagy hasonló képződmények és belső fejelmező kritériumrendszerek, következésképpen tehát biztosítsa a pontosan arra történő felkészítést, hogy hallgatóink (maximális várakozásként) maguk is alkalmasak legyenek ezek jövőbeni alakítására s szükség esetén másik berendezkedéssel történő felváltatására, illetőleg (minimális várakozásként) tanultságuknak köszönhetően döntésre képessé váljanak olyan helyzetekben is, amikor e kódok vagy protokollumok nem tartalmaznak egyértelműként felfogható vagy védhető iránymutatást. És világos volt, hogy annál inkább a jövőalakításra való készséget kell előtérbe helyezni, merthogy éppen az alkotó, a példateremtő döntést igénylő helyzetek lesznek majd tipikusak egy a kommunizmus romjaiból újjáépülő nemzet számára – ráadásul egy olyan időszakban, amikor az európai csatlakozás kilátása többszörösen felülírja majd az eddig pusztán nemzetire történő hagyatkozhatást, a globalizmus révén pedig még a moszkovita kíméletlenségünél is erőteljesebb befolyás(olás)okra, netalán kényszerrel határos csapdákra szintén számíthatunk.¹⁶⁰

BTK) klasszika-filológus, ERDŐ PÉTER (PPKE HTK) kánonjogász és Varga Csaba (ELTE ÁJK / MTA ÁJI) jogbölcész egyetemi tanárok, valamint JOBBÁGYI GÁBOR (Miskolci ÁJK) polgári jogász egyetemi docens, BAGDY GÁBOR banki közgazdász és VASADI ÉVA (AB) pénzügyi jogász főtanácsos voltak.

159 Ld. Varga Csaba 'Egyetemi létünk éthoszárol' in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2006-ban végzettek évkönyve* (Budapest: Alumni 2006), 147–150.

160 Vö. Varga Csaba: – első megfogalmazásában – 'Búcsúírás' in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2003-ban végzettek évkönyve* (Budapest: Alumni 2003), 119–122, majd – kifejtve – 'Kényszeredetten bolyongunk' [Gazsó Balázs László – ifj. Lomnici Zoltán 'Interjú Varga Csabával, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanszék-vezető egyetemi tanárával'] *de Jure* [Jogászok magazinja] X (2009) 11–12, 2–7 & <http://

E gondolat, vagyis bármiféle napiságnak mint merő taktikának egy mélyen megalapozott stratégiai perspektívában történő megalapozása a számunkra oly várt keresztény/katolikus szellemi megújoddással nyilvánvalóan kölcsönösen erősítő kapcsolatban állott.¹⁶¹

Saját legszűkebb szakmaiságomban pedig mindvégig azt az elgondolást dédelgettem, miszerint a társadalmi szerveződéseknek csak jéghegycsúcsokként látható vagy látottá tett példázatai, mintázatai vagy típusba formálódásai a formalizált intézmények, mint ahogyan a valóságos társadalmi működésében szemlélt jog is, ami leginkább egy sajátos hagyományú és intézményrendszeri hierarchizáltságú, egyúttal mélyen professzionizált kommunikációt, vagyis élő diskurzusformát rejt, és mindennek csupán jelzései s nemzeti mintaszabásai azok a tételezések, amelyek majd e diskurzusban immár mint az igazolás előfeltevései jelennek meg. Következésképpen nem a folyvást változó és napjaink európaiasodásában és globális kiterjedéseiben egyébként is nemzeti bezártságából és szilárd önazonosságából erőteljesen feloldott pozitív jogok jelentik a kiindulópontot, amelyekből kiindulva már bizonyos általánosítások is megejtethők, hanem éppen megfordítva: civilizációk, kultúrák, eszmények, istenhitek és erkölcsök, valamint társadalomrendezési tapasztalatok lenyomata a jog, amelyek bonyolult összefüggéseinek megértése már kulcsot adhat koronként és nemzetenként változó, egyenesen véletlenszerű, esetleges és efemer – noha adott helyen és időben kizárólag érvényes jogalakként kezelt, tehát az ott és akkor zajló társadalmi rendezésben olykor drámai fontossággal felleltetett – megnyilatkozásainak értelmezéséhez is. Ez pedig *kulturális megközelítés* igényét jelenti, ami egyértelműen komplex, a közgazdaságtól és politikától a filozófiáig, logikáig, nyelvig és kommunikációig terjedő perspektívát követel, a jog sajátosságainak megvilágításában pedig történelmileg megalapozott erőteljesen teoretikus látásmódot.

Közös munkánk azért lehetett sikeres, mert e megalapozó gondolat egész kari szintű tervezéseinket áthatotta, s ZLINSZKY JÁNOS kezdeményezésével víziókn teljességében megjelenhetett – természetesen azzal, hogy megvalósítása fokozatos lesz, s intézményesedését az egymás után belépő tárgysorozatok szabják majd meg.¹⁶² Az általa alapított Jogtörténeti Intézettel így lett egyidős, karunk oktatási éthoszáat reprezentáló – s az ott majdan kifejlődő oktatási és tudományos munkát indító – intézmény a Jogbölcseleti Intézet.¹⁶³

dejure.hu/2009/11/kenyszeredetten-bolyongunk/>.

161 Varga Csaba 'Tudásban hit, hitben tudás' in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *A 2004-ben végzősök évkönyve* (Budapest: Alumni 2004), 132–134.

162 Az 1995. március 22-én megtartott első, alapító oktatói értekezleten történt javaslatként a majdani intézetvezetők – BÁNRÉVY GÁBOR, BÉKÉS IMRE, BOTOS KATALIN, ERDŐ PÉTER, JOBBÁGYI GÁBOR, RADNAY JÓZSEF, TAMÁS ANDRÁS, Varga Csaba, valamint ZLINSZKY JÁNOS – személyére.

163 Így lett kari műhelyként és kiadásban elsőként megjelent tankönyv Varga Csaba *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* [Előzetes kiadás] (Budapest: [Osiris] 1996) iv+191 [Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae, Budapest, II Dissertationes 1].

Intézetünkön belül államelméleti tárgyfelelőssé elsőként PACZOLAY PÉTER, majd egy év múltán TAKÁCS PÉTER lett. Tanár-kollégaként a tényleges munkában PÉTERI ZOLTÁN mégis alapító társ lett, amennyiben intézetünkben az első félévtől kezdve több minőségben is jelen volt, noha ZLINSZKY JÁNOS alapító dékán meghívása az Alapító Nyilatkozat elkészülténél¹⁶⁴ és első összkari és azon belül intézeti – 1995. évi nyárvégi piliscsabai – összeülésünkénél¹⁶⁵ később érte őt. Az első évtized kari építkezése során bátorított és jóváhagyott elképzelésem szerint (amely még kilenc félévnyi kötelező tárgyunkkal számolt) Jogelméleti Intézetünkön belül – a tárgysorozatok fokozatos belépésével – először jogelméleti tanszék (vezetőjeként velem, mint az Intézet vezetőjével), majd államelméleti tanszék (vezetőjeként előbb PACZOLAYra, majd TAKÁCSra gondolva), ezután jogösszehasonlító tanszék (vezetőjeként PÉTERivel), végezetül a jogi kultúrák és módszertanok összehasonlító tanszéke (vezetőjeként ismét velem) alakult volna. Miután a tényleges tanszéki építkezést már sem PACZOLAY, sem TAKÁCS nem vállalták fel, és időközben a tételes tárgyakat okító tanártársak sovén köldöknézése egyre visszább szorította a teoretikus gondolkodással történő megalapozást, kézenfekvő lett, hogy egyelőre csak két tanszékkel számolhatunk, és a jogelméleti után majd az államelméleti – mind tárgyként, mind pedig intézményileg – PÉTERI ZOLTÁN vezetésével épül fel. Az *induló koncepció* éveken keresztül egy kilenc féléven keresztül kötelező (tágn felfogott) jog- és állambölcseleti tárgysorozattal számolt, egységesített államvizsgálóval zárulóan, melynek sorában BEVEZETÉS A JOGI GONDOLKODÁSBA, A JOGI GONDOLKODÁS PARADIGMÁI, ÁLLAMELMÉLET Elmélettörténet, ÁLLAMELMÉLET Rendszeres kifejtés, JOGBÖLCSELET/JOGELMÉLET Modern elmélettörténet, JOGBÖLCSELET/JOGELMÉLET Rendszeres kifejtés, POLITIKA, JOGANTROPOLÓGIA/JOGSZOCIOLOGIA, valamint ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KULTÚRÁK ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ BÍRÓI GONDOLKODÁSMÓD követik egymást.

Akkor még lehetett volna esélyünk egy intézeten belüli jogösszehasonlító tanszék kialakítására, ennek – a jogtörténethez s a tételes tárgyakhoz megalapozásként és alkalmazásként egyként járuló – főtárgyi kiépítését azonban PÉTERI ZOLTÁN már nem vállalta.¹⁶⁶ Időközben pedig, változó dékáni elköteleződéssel, karunk intézménytelenített, s így lettünk Jogelméleti Tanszék, öt féléven keresztül három főtárggyal, valamint egy féléves, kötelezően választható négyes tárgycsoporttal – nem számítva ide persze az egységünkől elsőként felvállaltan sem a speciális

164 Az említett első, alapító oktatói értekezletre majdani intézetünket képviselve még FRIVALDSZKY JÁNOS politológus és PACZOLAY PÉTER (ELTE ÁJK / Szegedi ÁJK) egyetemi docens nyertek meghívást.

165 Az előbbieken túl jelen volt még H. SZILÁGYI ISTVÁN (Miskolci ÁJK) és HORKAY HÖRCHER FERENC (PPKE BTK) egyetemi adjunktus, valamint CHERTES Attila (Miskolci ÁJK) egyetemi tanársegéd.

166 Pontosabban, az általam elméleti jogi tárgyak országos fejlesztésére elnyert és rendkívül bőkezűen honoráló 09090-95. számú TEMPUS-projektumban – »Towards a Legal Community through Common Traditions« – még vállalta e tárgy tankönyvének megírását, 1998-ig, annak lejártáig azonban ebből semmit sem teljesített.

kollégiumokat, sem a doktori iskolában való súlyos oktatási részvételünket, sem pedig a *bachelor*-képzés szakjaiba való növekvő besegítésünket.¹⁶⁷

Volt mit tervezgetnünk, van miről beszélgetnünk, és mindig lesz mire emlékeznünk – akár egy naphosszat tartó japán repülőút *business* fotel-szomszédságában is. Megtisztelő volt számomra érzékelni, hogy mennyire legigazibb, legbensőbbben azonosult és leghitelesebb életmódja a tanítás. Büszkeség lehetett sokszor találkoznom azzal, hogy professzortársak Amerikában, Portugáliában vagy éppen Ausztráliában úgy mutatkoznak be nékem, a magyarnak, hogy ők bizony egykor PÉTERI-hallgatók voltak Strasbourgban. S örömteli mindannyiszor újból érzékelnem, hogy volt és mai tanítványainak szeme miként nyílik tágra és telítődik figyelemmel PÉTERI professzor láttán most, miként bármikor a múltban.

167 Vö. Varga Csaba 'The Philosophy of Teaching Legal Philosophy in Hungary' *Iustum Aequum Salutare* V (2009) 2, 165–184 & <<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20092sz/12.pdf>>.

EGY KÖZÖS VÁLLALKOZÁS ÍZE

Emlékezés Zlinszky Jánosra

(2015)*

ZLINSZKY JÁNOSról már jogtörténeti munkásságának kezdetétől hallottam, tudtam róla és számon tartottam. Olyannyira, hogy kellően felháborodtam, amikor az 1980-as évek elején, kandidátusi eljárása kapcsán, az akadémiai intézetünkbe rendszeresen feljárogató SZAMEL LAJOS egykori pécsi professzoromtól éppen ZLINSZKY magyar civiljogtörténeti feltáró munkájáról lekicsinylő (mert *outsider* dilettantizmust sejtettető) megjegyzést hallhattam. Első személyes találkozásra saját kezdeményezésemre akkor került sor, amikor ANTALL JÓZSEF miniszterelnök tanácsadó törzsének tagjaként szerettem volna az igazságtételi törvény alkotmányellenesként megsemmisítése tényleges okairól s az Alkotmánybíróságnak e mögött megbújó üzenetéről elbeszélgetni egy döntéshozóval. Annak lehetetlensége helyett, hogy az ifjúkori pécsi „a” barát s egykori évfolyamtárs, ám akkorra egyre sűrűsödően ügy-ellenfélle lett alapító alkotmánybíróügyi elnökkel keressem a konkrét aktuális érzékenységet felborzoló kapcsolatot, jó választásnak bizonyult ZLINSZKY JÁNOS, hiszen határozottsága ellenére nyitott volt, beszélgetésünk komolysága ellenére személyes benyomásokat, sőt segíteni akarást is felvillantó. Így hát számos háttérkörülményt megérthettem beszélgetésünkéből – mindenekelőtt s számomra drámaian régi gyanúmnak külső megerősítéseként az adott törvénykezdeményezés és alkotmányossági megítélése egész folyamatából azt a számukra adódó tanulságot, hogy mintha valamiféle gesztenye kikaparására szánták volna őket, mert maga a miniszterelnök úgymond csak fél szívvel állt az igazságtételi szembenézés elvszerűen jogi és ugyanakkor mélyen társadalmi kíváncsi mögött.

Évekkel később nem megkeresésem tényét, hanem célját éreztem szívet melegengetőnek, amikor felhívott a katolikus egyetemi jogi kar előkészítésében való közös munkálkodásra. Közismert, hogy a kommunista hatalomátvétel őt kezdő egyetemistaként érte, és kényszerpályára kényszerítette. Saját élettörténetében megkésetten, hozzám képest tizenhárom évvel érettebb tehetségétől függetlenül csak egyetlen évnivel korábban lett kandidátus, majd utóbb tudományok doktora, végül egyetemi tanár. Viszont a karalapítás előkészítésére általa kiválasztott

* Első változatában in »In memoriam Zlinszky János (1928–2015): A kollégák búcsúja« *Iustum Aequum Salutare* XI (2015) 2, 53–57.

bizottságban egyedül voltam olyan egyetemi tanár jogász, aki fővárosi akadémiai/ egyetemi berkekkel ismerős, hiszen három évtizede már megszakítatlanul azokban munkálkodtam, ráadásul soknyelvű publikációs termést s nemzetközi tapasztalatot felmutató háttérrel.

Nos, jóleső az arra emlékezés, hogy milyen mélységes és mozdíthatatlan eltökéltséggel járt el ZLINSZKY JÁNOS bármely ügyben. Eltérő gondolat, kritikus ellenvélemény a véle való folytatólagos vitákban egyaránt felhozható volt, hiszen bármiről szívesen beszélgetett; de magabiztosságán, elhatározásán igencsak nehezen változtatott. A légkör egyszerűen jó volt körülötte, és mindig előrevivő. Előzékeny nyugodtság, szerény színezet alatt eltökélt ön-túlvállalás – csupán arra nyitottan, hogy környezetéből azt bárki egy további területen is segítse vagy biztosítsa. Többletfeladatot utolérhetetlenül mindig maga keresett – a saját számára; és ebben a bármikori másik csak annyiban lehetett partner, hogy önnön személyisége, hivatása, jártassága vagy ismeretsége esetleges specialitásaival ehhez hozzájáruljon. Így valóban e bizottsági munkahónapok nyomán, alfabetikus névsor szerint BAGDY GÁBOR, BOTOS KATALIN, ERDŐ PÉTER, JOBBÁGYI GÁBOR és TERSZTYÁNSZKY NÉ VASADI ÉVA társaságában közös munkánk gyümölcse lett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának létrejötte; ennek kontúráit és színeit (bennük az országos átlagból kiemelkedő sajátos megoldásokkal, többlettekkel, és egész szellemiségével, amik azonban a kormányzati *gleichschaltolás*, egyöntetűvé tétel következtében túlnyomórészt a kezdeti idők vívmányai, majd rekvizitumai maradtak) azonban gyakorlatilag minden esetben az ő – feltehetően hosszú időközön keresztül érlelt, mert aktuális felvetésükkor már mindig kiérleltnek tetsző – elgondolásai vagy éppen ötletei határozták meg. Rengeteget beszélgettünk s vitáztunk; summáztuk azonban mindezek eredménye aligha lehetett több, mint hogy erősítettük vagy gyengítettük, végső soron finomítottuk az általa felvetetteket. Ő hatvanhét éves volt akkor, legfiatalabb bizottsági tagunk harmincnyolc, magam pedig BOTOS KATIVAL együtt ötvennégy évesek – mindannyiunk bőséges tudással, tapasztalattal, s persze jószándékkal; ő azonban érett, bár még merni vágyással bátran párosulni tudó bölcsességgel is.

Magam a hazai jogászságból elsőül 1990–1993, majd 1995–1998 közt nyertem – hatalmas nemzetközi konzorciummal a hátam megett – ma milliárdosnak bizvást mondható TEMPUS-pályázatot, ő pedig 1991–1994 között.¹⁶⁸ Sok tekintetben

168 Érdemes rögzítenem, hogy karalapítási fáradozásával egyidőben, 1995-ös kezdettel maga is pályázott Brüsszelben egy újabb három éves nekifutásra, amibe már a leendő kart is beletervezte; ez azonban az Európai Gazdasági Közösség brüsszeli TEMPUS-központjától nem nyert jóváhagyást. Kérésére – újból sikeresnek bizonyult pályázóként – magam mentem ki Brüsszelbe, hogy indokaikat megtudva, János a következő évben már több eséllyel újra pályázhasson, aminek a megtörténtéről azonban nincs tudomásom. A saját 1995–1998-as újabb projektembe azonban már be tudtam – utólag, négy hazai és huszonnyolc európai gazdasági közösségi egyetemi rektor írásbeli jóváhagyásával – vonni a PPKE JÁK mint ötödik magyar intézmény részvételét, s ez, saját választásomból, persze, de a friss kar (így személy szerint FRIVALDSZKY JÁNOS, HORKAY HÖRCHER FERENC, CHERTES ATTILA, PACZOLAY PÉTER, PAKSY MÁTÉ, TATTAY SZILÁRD, s maga ZLINSZKY JÁNOS, akinek jogászhatóság-tankönyvét például – mint utólag kiderült, az Alkotmánybíróság bőkezű

és jól együttműködtünk; bizalmi alapon kisegítettük egymást, hogy eltérő projekt-prioritásainkkal és nyugati partner-hálózatunkkal jogász-szakmai újjáépülésünket a kommunizmusból nagyobb hatékonysággal előmozdítsuk.

Lételeme volt az építő cselekvés. Például, bár naponta érintkeztünk, ahelyett, hogy mint majdani alapító intézetvezetőnek bármire felhatalmazást adott volna, első piliscsabai összkari méretű összejövetelünkön – az anyámmal egyidős GÁL FERI bácsi rektorunk ünnepi szentmiséjét követően (akit már maga a katolikus egyetem létrejöttében miniszterelnöki tanácsadóként bábáskodva, s ezért sokszor tárgyalva véle esténként plébániáján, úgyszólván jóbaráti közelségből ismertem) – keresetlen közvetlenséggel egyszerűen bemutatta nékem a jogbölcseleti intézetemben leendő saját munkatársaimat;¹⁶⁹ nem is indokolva, hogy miért kész helyzetet teremtvé járt el. Tanmenetünkben jogbölcseleti tárgyam mellett csak a BEVEZETÉS A JOGTUDOMÁNYOKBA és az ÁLLAMELMÉLET indítása volt a kezdetektől időszerű. Ez az, amit magam biztosíthattam, előbbi pályakezdesemkor volt előjáróm PÉTERI ZOLTÁN, utóbbit ELTE-tanszéki múltamban megismert nagyszerű ifjabbakból PACZOLAY PÉTER majd egy év múltán TAKÁCS PÉTER személyében. ZLINSZKY JÁNOS iránti bizalomból persze engem kész helyzet elé állító eljárása okán nem morgolódtam – és egy évtizednyi közös lelkesedésből és kemény munkából így állott össze tanszéki szinten az országban „Kiválósági hely” gyanánt egyedülként elismert¹⁷⁰ jogbölcseleti intézetünk. Alapító dékánunknak ugyanez a háttere magyarázhatja, hogy karunk egésze erőteljes alkotmánybíróági és miskolci reprezentációból állott össze, hiszen az Akadémia s a többi fővárosi és vidéki kar világát JÁNOS – nem túl régiben szabadulva az ügyvédvilágból – csak kevésbé ismerte.

Ugyanezt a közvetlen eljárást példázza, hogy habár hét éven át viselhettem a tudományos és külügyi dékánhelyettesi tisztséget, e körbe eső feladatom gyakorlatilag egész idő során egy sem adódott: dékán urunk mindent maga, örömmel és fáradhatatlanul szeretett kezdeményezni és az utolsó szögig intézni. Ezzel egyidejűleg persze teljes támogatásával építhettem fel a kari könyvkiadást és könyvtárügyet, az előbbi másfél évtizeden át, az utóbbit hét éven keresztül. Azt azonban már eleve kivívta, hogy személyes könyvszeretetéből s könyvtárának nagylelkűen saját tanszéki elhelyezéséből rendszert kovácsolva a tanszékek erős s a kar viszonylag gyengébb könyvgyűjteményi struktúráját intézményesítsük – noha egyébként

támogatásával párhuzamosan – közel háromnegyed millió akkori forint honoráriummal s nyomdaköltség átvállalásával finanszírozhattam) termékeny lendületének köszönhetően is, végeredményben pozitív diszkriminációt eredményezett.

169 Induló minőségében HORKAY HÖRCHER FERENC filozófus, FRIVALDSZKY JÁNOS olasz szakos bölcész, valamint a ZLINSZKY JÁNOS által vezetett miskolci jogelméleti és jogtörténeti tanszékről H. SZILÁGYI ISTVÁN – korábbról általam is ismert kiváló, kezdeményező kolléga – és CHERTES ATTILA személyében.

170 A Magyar Akkreditációs Bizottság pályázatán intézeti/tanszéki szinten csak mi nyertünk – az országban elsőként és egyedülként; ez az 1995–2001. évek közti időszakra szólt. Megújíthatóan ugyan; azonban sem megújításra, sem új jelentkezésre pályázati kiírás már nem született.

éppen eleget meséltünk egymásnak arról, hogy az európai világ nagy részében pontosan ekkoriban számolták fel a tanszéki könyvtárak autarkijának zárt, a tudományos külvilág számára demokratikus hozzáférhetőségben alig hasznosuló világát, Graztól Párizsig és Lisszabonig hatalmas kari/egyetemi gyűjteményekbe vonva össze az addig szétaprózott és külső érdeklődőnek úgyszólván elérhetetlen könyv- és folyóirat-állományokat.

Jó volt vele lenni, közös munkában részt venni, kari operatív bizottságunk heti ülésein gondjait s bármelyikünk felvetéseit megvitatni. Leginkább felemlőek azok az évek voltak, amikor magunk gazdáiként álmainkat – túlnyomórészt persze hatalmas emberi bölcsességének és jogászai tudásának, a szó legigazibb értelmében nevelő vénájának, és egészében minden ilyen ügyünkben személyes hitelességének gondolati termését – szabadon megvalósíthattuk. Ennek volt része eleve kilenc félévre tervezetett jogi teoretikus, módszertani és összehasonlító intézeti tárgysorozatunk felépítése, és mindenekelőtt egy *katolikus* jogi oktatás fundálásának a „jog és ...” társadalmi-erkölcsi környezetében történő megkísérlése. Életútjának és saját római jogi bölcselmének tanulsága egyként prognosztizálta, hogy közgazdaságtanon túl milyen mély, a hallgatóságot termékeny és tetterkész jövőre tényleg felkészítő filozófiai, logikai, retorikai, kommunikációs megalapozás verhetett nálunk gyökeret az első másfél évtizeden keresztül.

Pezsgő programokat szerveztek maguknak hallgatóink; magunk gyakorta apostoli nunciust, püspökkari elnököt, püspököket s rendfőnököket fogadtunk; miközben a politikai közéletnek is természetes – mert egyszerre morális megalapozású és tudással felvértezettséget célzó – közegeiként léteztünk. Az *Ítélet*ben mint saját hallgatói lapunkban tanítványaink közéleti tárcákkal jeleskedtek, elméleti képzésük továbbmélyítését követelték, igazi személyes történelmi tanúskodásokat szerveztek komoly vonzerővel például Október 23 megemlékezésekor.

Tudjuk, éppen szervezéstanból, hogy minden szabályozás és betagolás óhatatlanul korlátoz, s ezt a sorsot mi sem kerülhettük el. Rendeleti szintű állami egységesítés, egyházi gondoskodás aligha járhatott egyneműsítés nélkül. Ezek hulláma többé-kevésbé egybeesett ZLINSZKY JÁNOS dékáni pozíciójának megrendülésével. Olyan átalakulást éltünk meg, mint amikor a szeretet határtalan áradását merő kötelességteljesítés váltja fel. Ám ő csak állt a vártán, és sohasem panaszkodott. Pedig a formális intézményesedés, a merő professzionalizmus ránk kényszerített kiteljesedésével a bennünket különösen lelkesítő s az egész kari életre (tanártársakra s hallgatóinkra egyként) kisugárzó személyes kezdeményezés örömtelisége és tétje lassan szintén alább hagyott. Lassan kezdett az is a talán meg sem történt múlt kódéba veszni, ahogyan szükség szerint a munka piszkában is elől járó ZLINSZKY JÁNossal az élen HORVÁTH ATTILA vagy TÓTH ZOLTÁN JÓZSEF birkóznak az ELTE ÁJK könyvtára értékekben bővelkedő feleslegének vagy az Országos Széchényi Könyvtár kültelki raktárakban őrzött valahai szerzetesi gyűjtemény-roncsainak porával; ahogy magam előbb a Minisztertanács tanácsigazgatási szervének megszüntetett hatalmas könyvtárát, majd a Tanácsakadémia bőséges feleslegét vetetem át; ahogy ő, a dékán, a Magyar Jogász Szövetségtől, a megszűnő Közgazdasági és Jogi Könyvkiadótól, a Máltai Szeretetszolgálattól, a piarista rendi gyűjteménytől,

valamint német s osztrák professzori hagyatékok bőségéből egész könyvtárakat ment át,¹⁷¹ magam pedig Regensburg hatalmas egyetemi könyvtárának duplikátum-állományát évente hittudományi, bölcsészeti és jogi karunknak (de zenei és néprajzi hazai gyűjteményeknek is) egyaránt kiválogatom és teljes személyautónyi teherrel – alkalmasint teherszállító kari járművünkkel kiegészítő szállíttatást is igénybe véve – másfél évtizeden át rendszeresen elhozom (amely akciókban legnagyobb személyes fájdalom a mai napig az, hogy habár rektorától megszereztem a közel milliónyi tétellel bíró párizsi *Institut Catholique* több száz négyzetméternyi alagsorban őrzött teljes duplum-állományát, saját első rektorunk formális elfogadó levelének elkészültét már nem tudtam megszervezni).

Szívesen emlékezem ZLINSZKY JÁNOS olyan családiasító kezdeményezéseire, mint hogy például saját lakásán teára hívta össze előbb a kar vezető személyiségeit, majd fiatalabbjait is, hogy társasági közegben, házastársakat is magában foglaló együttlétként, mélyebben megismerhessük egymást s még nagyobb személyes bizalommal munkálkodhassunk a közös ügyért. Ennek meg is volt a foganatja, s karunk sokáig inkább hasonlított egy szerzetesi *fraternitas* közösségére, mintsem egy a munkaerő jelenlétének és célszerű felhasználásának lecsupaszított tényszerűségére építő merő munkahelyre. Ennek pusztá kísérője lehetett, hogy véle együtt többen jó néhány féléven keresztül hordoztuk csupán egyetemi címünket s úgyszólván nappalaink és éjjeleink teljes odaadását, míg végre olyan biztonságba érkezettnek érezhettük már hajónkat, hogy magunk is, formális állás és munkabér viszonzásával, jogilag szintén foglalkoztatottjai legyünk. Nemcsak én jártam haza úgyszólván éjjel; JÁNOS szintén sokáig még bent munkálkodott, s gyakran rövid napzáró beszélgetésre beugorva csak este fél nyolc körül távozott, noha intézményünk első munkásaként ő rendszerint reggel hat-hét óra tájban már benti íróasztala mögött volt.¹⁷²

Addig volt igazi elemében az alapító dékán úr, amíg egy hosszú, munkás élet során, immár annak derekán bőven túl, a történelem kényszereitől végre nem béklyózottan, egy intézményi építkezés ügyét végre megtekinthette, s pontosan az Úr színe előtt is legigazabb alkotásként ezen, a katolikus szellemiségű jogásznevelés és ennek háttéréként a keresztény értékekre támaszkodó jogtudományművelés hazai meghonosításán, illetőleg korszerű újjáformálásán bábáskodhatott.

171 Más szerzetesrendek is segítettek, kivéve a leggazdagabbat, Pannonhalma könyvtárát. Többször is tárgyaltam – Bécsbe vagy Bécsről autóval utaztamban – az ikonikus könyvtárossal, BÁNHEGYI MIKSA atyával, több doboznyi saját könyvajándékkal is keresve készségét, azonban semmi sem származott át tőlük hozzánk, holott budapesti antikváriumokban duplum-állományukból rendszeresen nagy tételekben forgalmaztak.

172 Családi értelemben is olyan túlfeszítést eredményezett olykor ez, hogy egy esetben felesége, MÁRIA asszony panaszára hallgatólagos válaszul feleségemmel meghívtuk a házaspárt akkoriban évtizede szerzett tiszainokai birtokunkra egy hétvégére. Együtt töltöttünk két éjszakányi tartózkodásuknak megfelelő nappali időt, inkább legoldottabban beszélgetve, semmint fürödve vagy a korántsem érdektelen szarvasi-csongrádi-szentesi környéken körülnézegetve. Jól és családi otthonosságban érezték magukat, sőt sikerült úgy beszélgetnünk, hogy hál’Istennek ezután JÁNOS is visszavett valamelyest a végtelenségig feszített munkalendületéből.

Pápai enciklikákból csakúgy, mint évezredes emberi bölcsességből tudjuk, hogy a munka az emberi lét legnemesebb értelme, mert folytatása a Teremtő művének. Amint és ahogyan erre lehetőség nyílt, ZLINSZKY JÁNOS már korai felnőttiségében ennek gyakorlásában járt elől. Ennek tobzódását élhette át kart alapító és konszolidáló erőfeszítéseiben addig, amíg csak tehette. Mert ennek hitszerű biztonságú jegyében élt utolsó pillanatáig. Köszönjük, JÁNOS! Áldjon Isten érte!

KARUNK TANÁRAI

Wetzel Tamás interjúja Varga Csabával

(2000)*

– *Mint Karunk egyik alapítója és meghatározó tanáregyénisége, hogyan látja az Egyetem fejlődését, eddig megtett útját és további lehetőségeit?*

– Egy önálló katolikus egyetem létrejöttét nagyszerű pillanat nagyszerű ihletésének tekintem, az ország adott állapotában rendkívüli fontosságú s jövőalakító stratégiai lépésnek. Az ország első szabadon választott kormányában a miniszterelnöki tanácsadó testület tagjaként magam is közreműködtem az egyetemalapítási szándék finomításában, dr. ANTALL JÓZSEF miniszterelnök úr támogatásának megnyerésében, illetőleg a kormányzati támogatáshoz vezető út egyengetésében.

A Kar intézményeinek és oktatási programjának felépülését, tanári testülete formálódását, könyvtára alakulását egyértelmű és országosan is kimagasló sikernek látom. Úgy érzem, közel kerültünk ahhoz, hogy szakmailag igényes jogásznevelésünkben egyszersmind felelős közéleti szerepvállalásra készítsük fel hallgatóinkat. Keresztény háttérünk a történeti, elméleti és más megalapozó s kiegészítő tárgyakkal egyúttal állam, jog és politika sokszoros társadalmi összefüggését, a tudatos emberi beavatkozás felelős személyességét hangsúlyozza. Nemcsak hagyomány szól kereszténységünkéből, de egy korszerű válasz lehetősége is világunk új évezred eleji dilemmáira, mely a médiától sulykolt divatos sugalmazásoknál magasabb rendű, hiszen differenciáltabb, s ezért hatékonyabb, hosszú távon is megnyugtató eredményt ígér.

Ezen új korszerűségben rejlik az elméleti stúdiumok hasznossága. Noha a felsőfokú oktatás világméretű terjedése gondolkodásmód helyett egyre inkább pusztán eljárásmódok, fogások és technikák elsajátíttatására koncentrál, mindez nem biztosít kreatív, konvertálható, reflektált tudást; csupasz fogaskerékként emberi szalagtechnikát épít be egy már kész, másoktól megcsinált és mozgatott gépezetbe. Világunk változatlanul erőszakos ideológiák világa, mely egyre növekvő mértékben fogyasztja el a világteremtésben földünknek juttatott erőforrásokat, elődeinktől ránk hagyományozott erkölcsi javakat. Atomizálódott létünk egyre költségesebb, s így egyre veszélyesebb is egész civilizációnkra nézve. Formális jogunk európai vívmány ugyan, ám racionalizáló ereje máris végéhez érkezett:

* Első változatában in *Élelet* III (2000. március 24.) 3, 12–13.

mostantól már csupán diszfunkcionalitását növelhetjük. A jelenleg pályán lévőknek a globalizációs kihívás s az európai (újra)csatlakozás egyetlen lélegzetvételre jelentkezett, noha az utóbbi már önmagában is szétfeszíti modern jogunk nemzeti kereteit mindenütt a kontinensen – intézményekben, gondolkodásmódban egyaránt. Kész válasz sehol sem található; válaszadás képességéhez azonban csak ott kerülhetünk közel, ahol önálló alkotó gondolkodásra neveltek bennünket.

Mindezekért kívánom, hogy idővel – végzős hallgatóinkból oktatói karunkat frissítve, mindannyiunk érdeklődését bővítve s a tájékozódásunk munkanyelveinek sorát gazdagítva – újragondolhassuk elődeinknek a mai modernitás-bódulatban árnyékba borult tudását, különösen a régi korokból, valamint a természetjogi hagyományt, szembeesítve s bizonyára ötvözve is az antropológia mai sugallataival. Szeretném továbbá, ha összevethetnénk különböző (s egyidejű) korok civilizációs tudását és eljárás módjait általában a jogban (ez az „összehasonlító jogi kultúrák” alakuló diszciplínájának tárgya) és a jogász szakmában hivatalossá tett s elismert okfejtések területén (ez pedig az előbbinek a részeként az „összehasonlító bírói gondolkodásmód” tárgya).

Jó lenne, ha tudományos kutatás, könyv- és folyóiratkiadás is mielőbb intézményesednék Karunkon. Ezzel az egyes intézetek is tudományos műhellyé válnának, könyvtárunk pedig tudományos gyűjteménnyé. Türelmetlenségre egyelőre még sincs okunk, hiszen a posztgraduális kurzus beindulásával természetesen jön majd el ennek az ideje. Várom azt is, hogy egyetemünk karok, intézetek és tanszékek együttműködésének színhelye legyen – párbeszéddel, élő kapcsolattal teológusok, bölcsészek, jogászok, közgazdák és informatikusok között.

– *Hol tanított eddig? Milyen munkakörökben működött korábban?*

– Felnőtté válásom küszöbén két kényszerpálya határozta meg életemet. Érettségi után nehéz fizikai munkát kellett vállalnom, hogy egyetemtől eltanácsoló „kizsákmányoló” osztályszármazásomat személyes proletárműlttá változtathassam: egyszerű lelkű bányászok közt, életveszélyes közegben tanultam meg túlélni s embertársaimat becsülni. Amikor pedig e kanyar (s a munkahelyemtől támogatott miskolci nehézipari műszaki egyetem bányaművelő szakja) után végre Pécsre visszakeveredtem, még első évben „népköztársaság elleni összeesküvés” gyanújába rántott bele a politikai rendőrség, százvalahány pap „ifjúság elleni büntett” címén egyetlen éjszaka eszközölt letartóztatása nyomán. Pécssett ezzel megbélyegzett lettem, hivatalosan demonstrátor sem lehettem. SZOTÁ CZKY MIHÁLY¹⁷³ jogelméleti tanszékvezető és CSIZMADIA ANDOR¹⁷⁴ jogtörténész dékán mentett át – KULCSÁR

173 SZOTÁ CZKY MIHÁLY (1928–1998) pécsi jogelméleti tanszékvezető, utóbb dékán, majd rektorhelyettes; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Szotáczy Mihály](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szot%C3%A1czky_Mih%C3%A1ly)>, <<https://almanach.pte.hu/oktato/571?from=http%3A//almanach.pte.hu/oktato%3Fdirection%3Ddesc%26page%3D7%26sortBy%3Dnev>> ill. <<https://baranyaidigital.hu/neves-szemely/4455>>.

174 CSIZMADIA ANDOR (1910–1985) városi szolgálatot követően az ELTÉ-n tanít, majd 1958-tól pécsi tanszékvezető, dékán; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Csizmadia Andor](https://hu.wikipedia.org/wiki/Csizmadia_Andor)> és <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/c-cs-74E9A/csizmadia-andor-7500B/>>.

KÁLMÁN¹⁷⁵ jogszociológus, akkoriban már neves akadémiai munkatárs önzetlen segítségével – SZABÓ IMRE¹⁷⁶ akadémikushoz, a szocialista jogelmélet urához, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetébe. Rokonságtól elszakadva, igen szegényen kezdtettem így pályámat s közös házaseletünket, de a szakma akkoriban nemzetközileg elismert fellegrárába kerültem. Keményen dolgoztam, szenvedélyesen. Hazai (s óhatatlanul elvtársias) érdekkörök helyett inkább nyugat-európai és atlanti meghívásokban és elismertségben kerestem előremenetelemet: számottevő időt tölthettem így egyebek közt a lundi egyetemen, Yale egyetemén (New Haven), a Waseda Egyetemen (Tokyo), az Ausztráliai Nemzeti Egyetemen (Canberra), Münster, Trento és Róma (La Sapienza) egyetemein, valamint sokszor viszszeretően Edinburghben.

– *Magánemberként milyen kedvtelésekkel rendelkezik?*

– Szerencsésnek tudhatom magam: eredendő érdeklődésem hivatásommá nőtt, amiből nem kell kilépnem pihenés vagy kedvlelés céljából sem. Hatalmas személyes könyvtáram, olvasmányaim ennek megfelelően meglehetősen széleskörűek: történelemtől filozófiáig, társadalomtudománytól irodalomig terjednek. Sokat és szívesen járok bel- és külhoni tájakon, s ezt örömömre egyre gyakrabban tehetem feleségemmel. Remélem, hogy nemcsak hazánk, de keleti szomszédságunk is belátható időn belül biztonsággal bejárható lesz. Szeretek rövid időket külföldi közegben élni – egyetemen, találkozásokkal, könyvtári kutatómunkával úgymond rendes köznapi életemet élve. Ilyenkor különösen gyakran iktathatok múzeumot, koncerteket, felfedező sétákat napirendembe.

Név: Varga Csaba

Születési hely és idő: Pécs, 1941. május 25.

Tanulmányok: Nagy Lajos Gimnázium (Pécs, 1959), Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (*summa cum laude*, 1965), *Faculté Internationale pour l'Enseignement du Droit Comparé* (Strasbourg, 1968, Amsterdam, 1969, Perugia 1970)

Állások: érettségi után 14 hónapig köszénbánya mélysztjén csillás, hogy „kizsákmányoló” származás megbélyegzettségéből „munkás” lehessen; az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete kutatója (1965-től; 1991-től tudományos tanácsadó); az ELTE ÁJK félállású oktatója, tevékenyen a Bibó-kollégiumban is (1982-től; 1992-től egyetemi tanár); kormányfőtanácsos (1991–1994)

Tudományos minősítés: kandidátus (1977), akadémiai doktor (1991)

Szerkesztőbizottsági tagság: *Current Legal Theory* (Leuven, 1984–), *Ratio Juris* (Bologna/Oxford, 1986–), *International Review of the Semiotics of Law* (Liverpool, 1988–), *Current Legal Sociology* (Oñati, 1991–), *Magyar Szemle* (Budapest, 1992–), *Legal Theory* (Cambridge/New Haven, 1993–)

175 KULCSÁR KÁLMÁN (1928–2010) akadémiai kutató, utóbb szociológiai intézeti igazgató, akadémikus, igazságügyminiszter, végül nagykövet; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kulcsár_Kálmán> és <<https://www.nevpont.hu/palyakep/kulcsar-kalman-f18ee>>.

176 SZABÓ IMRE (1912–1991) az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének alapító akadémikus igazgatója; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Szabó_Imre_\(jogász,_1912–1991\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szabó_Imre_(jogász,_1912–1991))> és <<https://www.nevpont.hu/palyakep/szabo-imre-5248e>>.

Egyéb: TEMPUS projektum-vezető (1990–93; 1995–98), Széchenyi-professzori ösztöndíj (1999–2003)

Publikációk: két tucatnyi könyv magyar és másfél tucatnyi főként angol és német nyelven; mintegy 150 tanulmány magyar és 100 idegen nyelven

Kuratóriumi tagság: Batthyány Lajos Alapítvány (alapító alelnök, 1991–94), Magyar Atlanti Tanács (alapító alelnök, 1992–1995), Windsor Klub (alapító kurátor, 1993–), Magyar Örökség Alapítvány (1997–), Széchenyi István Kuratórium (2000–)

Család: házasságából (1965) egy fiú (1968–, művészettörténész) s egy lány (1977–, joghallgató), fiától ikerunokák (1999)

BÚCSÚÍRÁS

(2003)*

A karalapítástól eltelt nyolc év bizonyára többet jelent most végző hallgatóságunk, semmint oktatóik életében, hiszen önállósuló személyes életükben hivatalos pecsétől tanúsítottan éretté, majd felsőfokú képzettséget felmutató szakemberré váltak ezen idő alatt. Ám bármiféle tettett szerénység nélkül vélhetjük, hogy akár hetedik évtizedeiket taposó mestereik szakmai létének sem csupán epizódja zajlott ekkoriban. Hiszen nyolc éve kezdtünk Karunkról egyáltalán ábrándozni: hiányát, szükségét megfogalmazni s várakozásainkat, feladatainkat tisztázni, hogy mi is leginkább a dolgunk egy új Magyarországon.

Nem sok idő telt el azóta, hogy az utóbbi századfél első, katolikus gyökereit nyíltan megvalló miniszterelnöke, dr. ANTALL JÓZSEF halálos ágyán mintegy testamentumul hagyta ránk államférfiüként is vállalt meggyőződését, miszerint csakis egy keresztény Magyarországnak van és lehet jövője.¹⁷⁷ A jog közéleti elkötelezettségű művelőiként akkor egybegyülekezettek valamennyien tisztában voltunk azzal, hogy az országot fél évszázadra nem csupán béklyító, de a társadalom mikroszöveit is bomlasztó s ezzel önfegyelmező, regenerálódási képességét is gyökereiben kikezdő, szocializmusnak mondott rendszer romjain bármiféle valószínűsítő változtatás nem csupán szakembereket, nem is csupán a hit adományához közelebb kerülő s évezredes hagyomány- és intézményvilágát is sajátjaként kezelni képes elkötelezett jogászságot kíván, de egyszersmind olyant, amelynek tagjai a jog változó formalizmusai mögött mindenekelőtt tisztában vannak ezek változatlan alapjaival. Nem csupán Magyarország vagy az Unió Európája éppen érvényes, tehát adott időben történetesen alkalmazandó tételes jogát szükséges ezért kizárólagosan tanítanunk, hanem e folyvást alakuló folyam történelmi s teoretikus mögöttesét, filozófiai és gazdasági környezetét, a benne megbúvó teológiai s morális megfontolásokat egyaránt – azért, hogy a mai változékonyság mögött

* Elsőként in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2003-ban végeztek évkönyve* (Budapest: Alumni 2003), 119–122.

177 „... keresztény Magyarországot akartam, mert csak ennek van jövője.” BOLBERITZ PÁL (1941–2020) címzetes apátnak – egykori gimnáziumi tanítványának – az utolsó kenet feladása során elhangzott beszélgetésüket megidéző, temetésén elmondott beszédéből, ld. <<http://www.antalljozsef.hu/temetes>>.

felsejlhessenek mindazon dilemmák körvonalai, amelyek a jogászságot, a jogi rendteremtés – a végső evilági *ordo* felépítésének s gondozásának – szándékát évezredek során mindvégig övezték. Nem a beosztott, a pusztán végrehajtási feladatok végrehajtására kiképzett technikus eljárási lépéseinek mikéntjét kívántuk tehát csupán tanítani, hanem azon mögöttes nézőpontokat is, amelyek magát a rendet létrehozzák, és ennél fogva eligazíthatnak a még bizonytalanban és eldöntetlenben, vagyis mind a járatlanban, mind a jövőben felvállalandó útcapásainkban, a fennálló változtatása meggondolásában egyaránt. A rutin mögé kívántunk hát mindenkit bevezetni, a koncepcionálás, a felelős, végső, alkotó döntés kohójában érlelődő megfontolások világába. És mindezt azért, hogy kari műhelyünk bármely tanítványa képes legyen önálló állásfoglalásra, tájékozódásra, választásra, újító kezdeményezésre – vagyis korunk erőteljesen ellentmondásos, nem egy tekintetben végzetes tévedések lehetőségét is magában hordozó számtalan új kihívásával történő szembenézésre – akkor, amikor immár egyre szokásosabban nagyhatalmak vagy virtuális tőkemanipulációkkal grundolt erőcsoportok vindikálják maguknak a végső bölcsesség, a jövőendő emberiség sorsának éppenséggel aligha demokratikus meghatározása jogát.

Karunk életében szintén sorsdöntő volt az alapítástól eltelt időszak. Fontos szerepekben az egykor úttörésre vállalkozott gárdát újak váltották; az alapítás lelkesedésének örökebe a konszolidáló mindennapok adminisztratív rutinja lépett; egyházi fenntartónk oldaláról nézve nyilvánvalóan csakúgy újszerű válaszokat követelő feladat lett egy Közép-Európában II. JÓZSEF országlása óta páratlan egyetemi intézmény birtoklása és működtetése, mint állami oldalról a már kialakult és központilag alakított egyetemi szabványokba történő kíméletlen betagolás megújuló kísértésében valamelyes türelem gyakorlása. Remélhetjük mindig a legjobbat; a tanulópénzt azonban nekünk s minden szereplőnek kíméletlenül meg kell – és meg kellett – fizetnünk.

Annak kérdésére, vajon kari keretek közt miképpen változtunk, mivé alakultunk, a jövő bölcsessége majd bizonyára megbízható választ ad. A Karunkra fél évtizeddel ezelőtt – mily nagy idő ez, még egy teljes emberöltőn belül számolva is! – belépett hallgatók mindenestre átélhették mindezt a váltást – vagy szelídebben fogalmazva: érlelődési folyamatot –, mely a hősi idők lendületétől ívelt a mai csendesedésig. Egyre számottevőbb könyvtár, bontakozó nemzetközi kapcsolat-felvételi lehetőségek, konszolidálódó tanrend, jobbára kierielt saját tankönyvek az egyik oldalon, európai jogi kapcsolódásunkra ügyelő stratégiai hangsúlyváltásra kihegyezett döntések a másik oldalon, s közös háttérként mindaz az indulás eredeti éthoszából, ami áldozatul nem esve a fokozódó intézményesedésből adódó nyesegetéseknek, remélhetően mindenkor okos kompromisszumok bölcsességétől támogatottan megmaradhatott.

A fél évtizeddel ezelőtt belépettek tehát még mindenből meríthettek, gazdagodhattak, s talán átadhattak ebből valamennyit később belépő társaiknak is. Miután kilépnek, érzékelhetik majd, hogy gyakorlati pályára lépve a jog technikai *know-how*-ját oly szigorú szakmai göggel sajátíttatják majd vélők ismét és újra el, mintha ilyesmiről korábban soha nem hallottak volna; s először a szakvizsgáig, majd to-

vább- és átképzéseikig, végül pedig éltük végéig egyhuzamban a tételes szabályanyagból mindazt ismételten folyvást újra el kell sajátítaniok, amit – az első időkben – megkövetelnek tőlük, majd – utóbb – amire valóban szükségük van. Abból pedig, ami és ahogyan a későbbi időkre is az egyetemi éveikben, ifjúságukban, *alma mater*ük szellemiségében fogant egykori lobogásukból, elhivatottságukból, küldetéskeresésükből és vállalásukból megmarad, nos, ennek tükrében, szorításában, a fogódzó kutatásának vágyában majd rájöhetnek arra, hogy bármiféle tanulmány, iskola legpótolhatatlanabb hozadéka végső soron mégis egy szemlélet nyérése: szemléleté, benne világképpel, problémaérzékenységgel, kitörési lehetőségeket illető sejtésekkel. Egy olyan szemléleté, amelyre ily irányban fogékony hallgatóink jobb esetben máris szert tehettek; mások e körben megmutatkozó bizonytalanságaikat fáradtságos önreflexióval és vitával, mindenekelőtt értő társaságban kibontakozva tán még utóbb pótolhatják; ismét mások azonban rosszabb esetben – sajnos, talán nem is kevesen – esetleg máris érzéketlenül elmentek mellette, hiszen mindeddig szimplicistaként megrekedt, önmaguk fogyasztói vagy pozicionáló esélyeire szűkített világlátásuk talán nem is nélkülözi ezt, sőt, hiányérzete esetleg már később sem fog felsejleni. Magam – bizonyára többen világosan érzékelhették, legalábbis azok, akik előadásaimat személyes figyelmükkel megtisztelték – mindvégig szemlélet nyújtására törekedtem leginkább. Adatszerűség, jól tanulhatóság helyett ezért elgondolkodtatás volt a célom, számos olvasmány tükrében mások és magam problémafelvető tűnődésein keresztül. Ők beavatottá válhattak a legemberibbe, az ember egész tudatos és morális lényét próbára tevő mindenkor ideiglenes, mert mindig az elérhető legjobb válasza törről problémamegoldás örök (mert őseink bölcsességéből a változó körülmények közt is folyvást merítő) dilemmáinak vállalásába.

Akiket mindez meg sem érintett, mert maguk szabta várakozásaiknak megfelelően kizárólag a vizsga előtti néhány napos memorizálást tudták feladatuknak, gyötrelem lehetett a kudarcélmény megélése. Azok viszont, akik valóban tanulni vágytak, nyitott lélekkel és befogadásra, együttgondolkodásra készen, valóban megnyíltak, s szellemi, erkölcsi értelemben egyaránt felnőttebbé, mert tiszteletre méltóan megbízható szuverén lénnyé váltak. Befogadóbbá, érzékenyebbé, kritikusabbá, értékelésre kész társsá lettek. Nékik bizonyára e megközelítés is segíthetett némi fénycsóvát vetni a magyarsággal s bárhol élő bármely embertársunkkal közösen befutandó utunkra – érzékelve mind az azon olykor alig láthatóan mégis ígéretessé növekvő kezdeményeket, mind pedig a csapásait éppen övező szakadékokat.

Hadd reméljem, hogy a Karon bőséggel áradt hatások tömkelegéből ki-kibiztonsággal kiválasztja magának azt, ami erkölcsi igényességének, szakmai várakozásának a leginkább megfelel, és végzetté, öregdiákká, maga választotta pályájának mesterévé válva sajátjaként fordul majd vissza a Karhoz, mely szintén sajátjaként próbálta meg a jogászai gondolkodásra megtanítani hallgatóságát.

TUDÁSBAN HIT, HITBEN TUDÁS

Búcsúzó hallgatóinknak

(2004)¹⁷⁸

A Szent István Társulat megtisztelt azzal, hogy *A jogi gondolkodás paradigmái* előadásai mint államvizsgán is visszatérő főtárgy előzetes, majd rendes kiadásának nyolc évnyi tankönyvszerű felhasználása után az idén átdolgozottan és kibővítetten ismételt kiadásra került változat¹⁷⁹ a Társulat egyébként mindenkor igényes bellemű s küllemű kiadványai sorában is feltűnően sikerült legyen: művészi gondossággal tördelt, kemény kötésű borítójával figyelmet csalogatóan vonzó, sőt a hallgatói felhasználásnak elébe menve szándékom szerint lapszéli összegzésekkel is ellátott. Mindezt még jólesően tetézte a kiadói felkérés, miszerint a május első hetében általuk rendezetten immár szokásos Szent István Könyvhét keretében szerzőjével e művet is beiktatnák dedikálási programjukba. Így eshetett, hogy ama napnak késő délutánján néhány órán át az életkorát fiatalos vitalitásával meghazudtoló PLACID atya¹⁸⁰ s a jezsuita NEMESHEGYI atya¹⁸¹ alkalmi szomszédjaként foglalhattam a Ferenciek téri asztalnál helyet. Itt és ekkor hozott össze a sors egy gondolatokat és költői életérzéseket immár hét év óta az év minden egyes napjára összegyűjtő (a kecskeméti Korda Kiadótól gondozott) *Naptár*-sorozat ihlető szerkesztőjével, KOZMA LÁSZLÓ katolikus költővel,¹⁸² aki korábbi futólagos ismeretségünk nyomán másnap estére sürgetett magnós beszélgetésünkig kért tőlem az előkészületben lévő *Naptár*-kötete számára személyes vallomást az élet értelméről.

178 Első megjelenése in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *A 2004-ben végzősök évkönyve* (Budapest: Alumni 2004), 132–134.

179 Varga Csaba tollából *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* [előzetes kiadás] (Budapest: [Osiris] 1996 [újryan. 1997]) iv + 191 [Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae, Budapest, II Dissertationes 1] ill. *Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról* [rendes kiadás] (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 1998 [újryan. Budapest: Osiris 1999; 2000; Budapest: Szent István Társulat 2002 [2003]) 388 [Osiris Könyvtár: Jog], majd *A jogi gondolkodás paradigmái* jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2004) 504 & <<http://mek.oszk.hu/14600/14633/>>.

180 (1916–2017); vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Olofsson_Placid>.

181 (1923–2020); vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemeshegyi_Peter>.

182 (1949–2021); vö. <<https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2021/06/egy-konyvtaras-utja-a-kolteszethez-in-memori-am-dr-kozma-laszlo-1949-2021/7027/>>.

Míg másnapi előadásaim előtt éjszakába nyúlóan szivar mellett az egyetemen hosszan töprenkedtem, egyszerre csak késszé formálódott e vallomás, az alábbiakban¹⁸³ öltve formát:

Élet? Egyetlen esélyünk, hogy legyünk. Hogy megnyilvánulhassunk e földön s választhassunk. Jó és rossz között, avagy többeknek inkább jó vagy csak magunknak elfogadható közt. Élet? Részesedés a teremtés aktusában teremtettként. Kaptuk csupán; hogy is ne kellene továbbadnunk? Kaptuk csupán; hogy is ne kéne róla számot adnunk? Nincsen profán élet, mert nincsen élet önmagában. Nincs önmagáért való élet, mert nem önmagát létesíti az élet. Aki a teremtésben részesedik, egyszersmind annak szakralitását hordozza magában. Transzcendens az, ami által s amiért vagyunk. Szabadságunk e transzcendencia felismerésén nyugszik. Azért vagyunk, hogy emberi lehetőségeinkből minél többet megvalósíthassunk. A boldogság ennek megéléséből fakad. Az öncélúság ebből üresít ki. A bűn attól térít el, hogy e transzcendencia átélésének kegyelmében részesedhessünk. Van-e annál gazdagabb, mint aki megvalósíthatja a teremtés céljából benne szunnyadót? Jogok és kötelességek irányíthatják ugyan gondolkodásunkat, de erőt kizárólag a tevékeny szeretet ad. Létünk küzdelem, mert bármi, amiről szólhatunk, csupán lehetőség. Éltünk küzdelem, mert mindezt pusztán alázattal, sohasem lankadó fáradsággal kereshetjük. Sohasem befejezett, mert sohasem kimerített. Nem célba érünk, hanem csak igyekezünk. Amit tudunk, nem más, mint csakis tudásunk. Véges, mint bármi e földön, teremtettségünk következményeként. Modern tudományos világképünk sem sugall mást, mint hogy személyes létünkben egy véget életünkben nem ismerő folyamat részei, állapotai, ható erői s vonatkozásai vagyunk – olyan előrehaladásban társként, amit magunk is alakítunk. Felelősségünk ezért el- és átháríthatatlan, visszavonhatatlanul személyes. E személyesség átélése, vállalása maga az életünk.

Többé válik hát az, ki többet tesz érte. Közelebb kerül a teremtés rendeltetéséhez, ki többet tud valóra váltani saját lehetőségeiből. Mert saját tudattal és akarat-tal, saját erkölcsi belátással bennünk rejlő potenciálokat aktiválunk s mozgatunk. Azonos eséllyel és felelősséggel indulunk hát: mindegyikünk a magáéval. Hiszen hithez, reményhez és szeretethez azonos a hozzáférésünk. Mindezt erényként ki-ki gyakorolhatja magában is. Közösségi létünk csodája, ahogyan ebből harmónia támadhat. De támadhat diszharmónia, kakofónia, békétlenség, háborúskodás is.

Végtelenek és kimeríthetetlenek a teremtés művében az embernek biztosított adományok. Ám csendes derű csak azt kíséri, s földi létünk fonálának elszakadtával az tudhat majd szembenézni, ki éltében is teremtettségével számolt. Gazdagok vagyunk hát: hatalmunk mérhetetlen, lehetőségeink köre óriási. És küzdelmünk boldogság, ha azért küzdünk, amiért érdemes küzdenünk.

Utólag úgy szólván hátborzongatónak bizonyult – nem először, persze – rádöbben-nem arra, hogy mennyire egy tömbből faragott az ember: milyen hamisítatlanul ugyanaz az intellektus munkálkodik mindegyikünkben, akár éppen jogbölcseleti gondolatról, akár pedig egy a transzcendenciát illető summázat fohász- vagy történetesen imaszerű kifejeződéséről legyen is szó. Mintha azt sugallná mindez:

183 In Kozma László *Élet-naptár* II Kultúránk, hagyományaink, ünnepeink (Kecskemét: Korda Kiadó 2004), 23 & 100–101 [Nemzetközi Theológiai Könyv {szerk. Szathmáry Sándor} 66].

pontosan e végső soron mégis megkülönböztethetetlenül egyetlen gyökérezettől lehet hiteles egyik is, másik is.

Átvitt értelemben ugyancsak ezt látszik alátámasztani annak egyre erősödő megsejtése is, ami – remélem: a valóban hallgatók valóban kicsendülni vélték ezt szavaimból az előadásokon s a kutatószemináriumon is – mindvégig közös jogi-bölcseleti gondolkodásunk mögött munkált. Annak felismerése ez, hogy végső soron mindig ugyanaz az ember, összes képességét mozgósítva és latba vetve az, aki cselekszik – akár mindennapjaink bagatell ügyeiben rutinszerűen jár el, akár az állam hivatalos rendjét talárként jelképesen magára öltve a jogot nyilvánítja ki.

Legjobb akaratumk ellenére sem léphetünk át saját árnyékunkon, és emberi tudásunk mindenképpen csekély marad. Mégis biztonságosabban fogunk mozogni a világban, ha van, és erős a hitünk. Miközben minél elszántabb erőfeszítéseket teszünk arra nézve, hogy alapjainak az elmélyítésével e tudást növeljük, annál szilárdabban fogalmazódhat meg bennünk gyanúként talán mindig is kísértett sejtésünk arról, hogy tudásunk végső soron mégsem másban, mint éppen hitünkben rejlik.

Hadd zárjam hát búcsúsoraimat a most már önálló szakmai életének nekiinduló évfolyamhoz azokkal a szavakkal, amelyekkel egykor az *Előadások* okfejtése zárt:

„A gondolkodás paradigmáitól vezetett út a joghoz, a jogi formalizmus önállítástól pedig kulturális meghatározódásához. Biztonságunk látszathozgódzói mögül mindig csak emberi vágyakozásunk bukkant elő, megbízhatóan szilárd talajra mégis csupán társadalmi gyakorlatunk folytonosságának a megfoghatatlanságában lertünk. Eközben folyamatnak bizonyult az, amit dologként jelenvalónak véltünk, és aktusok megszakítatlan sorából folyvást épülőnek az, amit pedig felépültnek hittünk.

A jogról kiderült, hogy bennünk van, noha rajtunk kívül gondoltuk. Kultúránkban hordozzuk, pedig tárgyiasságokhoz kapcsolni igyekeztünk.

Ősi dilemmákat mai vitáinkban is felismertünk. Rég elhagyott mintákat újra megtaláltunk. A jog fogalmilag végletesen különválasztottnak hitt lehetőségeiben és irányában közös felismerések realizálódásaira bukkantunk.

Ám mindenekelőtt abban, ami készként mutatta magát nekünk, kimunkálásra hívó felszólításra lertünk. Az álarc, a színpad mögött saját bevonatásunk, játékunk, szerepvállalásunk, emberi felelősségünk szüksége tűnt elő. Tárgyakból alanyokká, címzetekből mellőzhetetlen aktorokká lettünk. És meggyőződhattünk róla: civilizációs köpenye sokféle lehet ugyan, a jog kultúrája mégis kizárólag bennünk, mindennapi megélőiben rejlik. Mi hordozzuk, mi formáljuk. Ami benne konvencionális, mi konvencionálizáljuk. Ezen túl sem léte, sem hatása nincs. Ha pedig lénye bennünk rejlik, másra az érte viselendő felelősséget sem testálhatjuk. Egészében a miénk, még napjainkból, cselekvéseinkből sem szakítható ki. Olyan lesz hát, amilyenre vigyázzuk. Róla és érte mindenkor mint a magunkéról kell gondoskodnunk.”

»AZ VOLT A SZÁNDÉKUNK, HOGY TISZTA, MORÁLIS, TEOLÓGIAILAG TISZTÁZOTT ALAPOKRÓL INDÍTSUNK«

(Tóth Máté Rabán életút-interjúja Varga Csaba professor emeritussal)

(2011)*

– *Tanár Úr idén töltötte be hetvenedik életévét. Ez valaminek lezárása, valaminek kezdete, vagy csak szükséges állomás egy életút során? Kérdezőként én még fiatal vagyok. Ám hogyan él meg az ember egy ilyen kerek évfordulót?*

– Azt sem hiszem, hogy évforduló; nem is gondolnám, hogy különösebben szép; inkább csak olyasmi gyanánt lehet történetesen erre tekinteni, hogy mások – intézményes pozícióváltások képében, beszélgetések során, a jelenlét súlyában – visszatérően emlékeztetik erre az embert; ám többletjelentősége számomra nincs. Szabályzatok vannak csupán, s velük külső kényszerek, amik a munkaviszony jellegét, a felelősségi viszony természetét óhatatlanul átalakítják. Ezt viszont az embernek, ha volt és van feladata egyáltalán a világon, természetes adottságként kell meg- és átélnie, minden indulat, pozitív vagy negatív érzelem nélkül.

– *Ha visszaszámolunk ebből a hetven évből, úgy 1941-et kapunk születési év gyanánt. Nem lehetett könnyű időszak, amikor a Tanár Úr világra jött, és ebből következik, hogy legalább is a külső körülmények tekintetében a felcseperedés s a felnőtté válás is egy politikailag igen terhelt időszakban történt. Voltak-e olyan meghatározó élményei iskolás korában, amik kifejezetten e pálya felé terelték a Tanár Urat, avagy minden, ami bekövetkezett, csak később alakult ki?*

– A mondott időszak az emberi helytállás időszaka, tehát a jellem, a karakter formálódásának időszaka, azaz az élet inkább vagy kevésbé komolyan vételének az elsajátítására rendelt idő, és nem igazán más. Hogy nehéz idők voltak? Persze.

* '»Teológiailag tisztázott alapokról akartunk indulni«' [Tóth Máté interjúja] *Ítélet* [A PPKE JÁK lapja] XIV (2011) 6, 9–10 [rövidített előpublikáció] ill. '»Az volt a szándékunk, hogy tiszta, morális, teológiailag tisztázott alapokról indítsunk«' Életút-interjú Varga Csaba professor emeritussal' [Tóth Máté Rabán] <http://itelet-pazmany.blog.hu/2011/12/18/interju_dr_varga_csaba_professor_emeritussal> = *Ítélet blog* <https://issuu.com/itelet/docs/vcs-interj_-_t_let-3_blogra> 23 & [DOI 10.5281/zenodo.7325113] <<https://zenodo.org/record/7325113#.Y3QlllTMKuk>>.

Joggal hihetem, hogy az ország legnehezebb idejébe sikerült beleszületnem. Előszörban itt mégsem a SZTÁLINI kommunista hatalomátvételre kell gondolnunk. Hiszen 1941-ben léptünk be a háborúba; a születésem előtti hetekben apám a királyi légierő bevonultatott tartalékos tisztjeként kapott parancsot a szombathelyi közfeldерítőkhöz bevonulásra, majd délvidéki megindulásunkban a mozgó magyar erők előtti ellenséges területek légi felderítésére. Önálló történet ebben az a kényszerleszállás egy addig még hivatalosan jugoszláv területen, amelynek hol magyar, hol német vagy szerb többségű falvaiban mintegy a Magyar Királyságot néki, mint repülővezetőnek és felderítő tisztjének kellett megszerveznie rendteremtéssel, bíróválasztással, reguláris és irreguláris erők lefegyverzésével, a községek rendjét biztosító nemzetőrségek megteremtésével pár héten keresztül addig is, amíg magyar szárazföldi csapatok valóban birtokba vették ezt a területet. A levegőből véletlenül odacsöppenten két erre felkészítetlen s amúgy fegyvertelen személynek kellett mindezt megtennie, akik egyetlen ütőereje a tehetetlenné lett repülőgépük légcavarja mögé szerelt két ikergéppuska volt.

Így hát átélhettem apám sebesülését, amikor immár az ukrainai acélgyártó központ Krivoj Rogba települt magyar közfeldерítőkhöz műszaki repülőter-parancsnokaként megsebesülten éppen túlélte egy kemény szovjet bombázást. Majd átéltem Magyarország német megszállását, kis kölyökként átéltem a szovjet katonák megérkezését, üzemünknek először német, utána szovjet kézben hadi üzemmé válását, ennek megfelelő katonai őrizetet s benne teljesen emberszerű találkozásokat nálunk szolgálatot teljesítő őrszemélyzettel. És mindeközben átélhettem a Vörös Hadsereg véletlenül hozzánk beszállásoló tisztjeinek rablásait, midőn – ijesztő, úgyszólván csodaként – éppen sváb nagyszüleim németbólyi házából zabrált személyes értékeket láthattunk viszont. Mindezek közegeiben, a pécsi katolicizmus és polgáriság biztonságot sugalló szerves ötvözetében átélhettem azt, hogy bújtattunk lengyel katona(orvos)tisztet; átélhettem azt, hogy ggettóba vonultatott üzletbélőnk ránk bízta megőrzésre rádióinak s elektromos áruinak teljes raktári készletét; és ez a legszerveesebben illeszkedett a pár évvel későbbi történésbe, amikor a Pécsnek világhírnevet hozó Zsolnay-gyár páriává tett tulajdonosai közül MATTYASOVSKY PÉTER barátunk a kommunista zabralás ellen ránk bíz olyan kincseket, amiket utóbb már a Zsolnay Múzeum nagyszerű értékei között láthatunk viszont. Átélhettem, hogy egy gyakorlatilag írástudatlan bányász államosítja karosszériagyártó üzemünket, miközben átélhettem saját munkásainktól az önfeledt örömmel végzett vagyonmentést. Átélhettem azt, hogy mindenünk, a vidéki automobilizmus egyik műhelyével – DKW- és BMW-képviseléttel, szervizzel, a magyar vidék első benzinkútjával, raktárkészletekkel – annyi sorstársához hasonlatosan méltatlan kezekbe kerülve tönkremegy. Vagyis az, hogy az itt évtizedeken át zajlott alkotó munkát feledve telepünk lassan a Dél-dunántúli Áramszolgáltató garázshelye lesz, a tőlünk elrabolt járművek pedig az Államvédelmi Hatóság kezébe kerülve és napokon belül részeg vagy csupán vezetni nem tudó barbárok kezén mecseki szerpentineken szakadékba dőlve semmisülnek meg.

Végül átnőttem egy mindazonáltal szép, mert izgalmasan mozgalmas gyermekkorba, amelyben „a kizsákmányolók kizsákmányolása” után végül is két dolog

maradt meg sértetlenül családunk számára: az, hogy magyarok vagyunk, és az, hogy katolikusok vagyunk. Ezt egészítette ki a pécsi iparos öntudat, ami a keresztény erkölcsiséget üzleti tevékenységében rendkívül igényesen művelte, és amelynek jelenlétében az üzleti és a családi életet egyaránt átható tisztesség volt bármiféle polgári megbecsülés előfeltétele.

– *Volt-e ebben az időszakban olyan meghatározó olvasmányélménye, ami akár tiltottságánál, akár tényleges értékeinél fogva alakította a Tanár Úr szellemiségét? Hiszen köztudott, hogy a katolikus könyvkiadás a második világháború után gyakorlatilag megszűnt. Miképpen lehetett egyáltalán hozzáférni olyan szellemi forrásokhoz, amikből fölépülhetett egy olyan személyiség, akit ma Varga Csabaként ismerünk?*

– A kommunisták a közkönyvtárakat pillanatokon belül kibebeztek. Ritka kivétel maradt az olyan tudományos gyűjtemény, mint a (KLIMÓ püspök egykori bibliotékájából kinövő) Pécsi Egyetemi Könyvtár, ahol az ún. fasiszta könyvek örvén hatalmas anyagot bezúztak ugyan, de az 1945 előtti könyvkiadás termékei alapvetően megmaradtak. Riasztó az ellenpélda, az egyetemi vagy tudományos közgyűjteményekkel nem rendelkező olyan vidéki központok, mint Győr, Sopron vagy éppen Baja esete, ahol minden régi elpusztításával csak az maradt tudni vágyó generációk számára hozzáférhető, ami már az új rezsim ideológiája jegyében jelent meg – akár szépirodalomról, akár a magyar tudás könyvben megtestesülő termékeiről legyen is szó.

Személyes példamban így annyit mondhatok, hogy ha nincs egyház, és nincsenek áldozatos papok, és közöttük is főként a felnővekvők számára fontos fiatal káplánok – tehát nem a plébánia egészéért felelősséget viselő, hanem a fiatalságért küzdő és a hitoktatás gondját magukra vállaló, korban is hozzánk valamelyest közelebb álló áldozatos személyiségek, és mindezeknek az akkoriban még tudatosan gyűjtött magánkönyvtárai, akkor voltaképpen semmi sincs. Tehát lényegében minden olvasnivalóm vagy az otthoni szülői könyvtárból, vagy nagyszerű papjainktól származott. Különös kontrasztban azzal a hellyel, ahová kitelepítettek bennünket: a pécsi bányavidékre, bányászok és faluról elszármazott honfoglalókként még az új néphadsereg altiszti családjai közé, akiknek a környezete roppant tiszteletre méltó, de igen egyszerű embereket jelentett gyárvárosi körülményekkel, és ahonnan persze még hosszú évekig a háborúban történetesen megmenekült, apáméktól gyártott buszokban utazhattam a város másik végében kijelölt skólába iskolánk, a pécsi püspöki tanítóképző kiváló gyakorlójának a felszámolása után. Elmondható hát, hogy tulajdonképpen minden felemelkedés, bármiféle tájékozódás útja csakis az egyházhoz vezethetett, hiszen apám házi könyvtárából csak nem kezdettem el az olvasást HÓMAN–SZEKFŰ négy kötetes magyar történelmével második elemista koromban! Az ifjúsági pasztoráció teljes kelléktára moráleteológiától szépirodalomig csakis e nagyszerű papi emberek honában volt hozzáférhető.

Ez villantja fel bennem annak egyszerre hálás és elismerő emlékét, hogy azok a főként szerzetesi szerzők (jezsuiták, ciszterek, olykor pálosok), akik a két világháború közötti ifjúsági irodalom meghatározó egyéniségei voltak, milyen végtelenül

nagyhatású teljesítményt mutattak fel azzal, hogy a trianoni országvesztés utáni letargiában a katolikus kultúra újraélesztésével a közmorál s benne például *A tiszta férfiúság* alakításán keresztül próbáltak és tudtak erőt vinni a társadalomba. Tulajdonképpen a világháború országpusztítása után és főként a szovjet bolsevizmus primitivitásának barbaritásával ezek a könyvek maradtak kivétel nélkül azok, amik valóban olvashatók – mert olvasásra érdemesek – voltak, és ezek minden elemükben tényleg kiváló könyvek voltak. Nemcsak izgalmasak (tehát a korosztály igényeinek megfelelőek), hanem emberi példákban és mindenekelőtt vezérlő nagy eszményekben egyként bővelkedők, amiket ismét leginkább talán pécsi magyarságunkkal – erős lokálpatrióta érzékenységgű cselekvő hazafiság, katolikus kultúránkba ágyazottan – tudok megfogalmazni.

Az már későbbi szakasza életemnek, amikor az érettségi és a pályaválasztás közelgésével komolyra fordul minden. Mégis, ekkor és ebben az eszmekörben lett számomra meghatározó olvasmányélmény például egy *Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikik* című regény. ERIK VON KÜHNELT-LEDDIHN írta; egy bécsi nemesember, sok nyelv táalentumával, aki a budapesti Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán doktorált, úgy hogy japán mellett magyarul is beszélt, mint újságíró, majd irodalmár, még később pedig amerikai történelemprofesszor (katedrán elődje egyetemi díszdoktorunknak, JOHN LUKÁCSnak). Ebben az 1930-as évek elején született munkájában a náci hatalomátvétel előtti forrongó, lázadó és elégedetlen Berlin jezsuita szemszögből való, történelemfilozófiai dimenziójú rajzát adja. Egy a jövőért folytatott igazi harc képét, amiben az atyák küzdenek a kereszténység világméretű reményéért, és e küzdelem része, hogy a távoli szovjet bolsevizmusba is titkos küldöttnek kell mennie, mert a jövőért folytatott harc része a mindenről tudás, s így elodázhatatlan a helyzetfelmérés. Ennek az *envoynak*, e kiválasztott s feladatát önfeláldozóan felvállaló férfiúnak története a regény, tele történetfilozófiával párbeszédben és reflexióban egyaránt. És megtudjuk belőle, hogy ez a szörnyű, emberpusztító rezsimek az egyetlen a világon, amely minden ízében rosszat tesz és rosszul, de mégis: alapvető ihletettségében KRISZTUSI ősmintát követ. Mert önzetlen, s mert közösségi. A jövő bizonyosan nem az övé, mert gonosz; de mégis az ő kegyetlen terepmunkája hatalmasan járul hozzá ahhoz, hogy a jövő győzedelmes világegyháza majd felépülhessen, mert ő teszi bele legnagyobbként egy egész korszak s egy egész kontinens tégláját. Hiszen százmilliókat formál ekként, egy mindazonáltal altruistának tetsző tan mentén. Minő korszerűség, hogy hajdanán ezt a számomra akkor korszakalkotó művet is egy Pázmány Péter Irodalmi Társaság adta ki!

– Hallhattuk már több tanárunktól, hogy úgy nőttek fel, hogy kezdetben a jogi pálya iránt semmilyen elhivatottságot, vonzalmat nem éreztek, még az egyetemi évek során sem. Vajon a Tanár Úr is ezt mondhatná el magáról? Hiszen a jog nem olyan, hogy felkel egy nap az ember, és egyszer csak kijelenti: én a joggal akarok foglalkozni.

– Azt hiszem, hogy a célratörés és a deviancia egyidejűségét magas fokon mutathattam fel akkoriban. Magam szenvedtem a legtöbbet ezzel, mert folyvást a pályaválasztás kényszere kísértett, miközben a rendszer diktatúra szabta korlátaiból kitörni nem, legfeljebb kellő tudatossággal benne eljelentéktelenedni lehetett. Az viszont, hogy ne ez következze be, számomra talán érthető okokból létfontosságú volt.

Nagyapám, majd apám karosszéria- és kocsigyártó cégének, bár családon belül a legkisebb gyermekként, én lettem volna hitem szerint az örököse, merthogy érdeklődésem, gondolkodásom alapvetően technológiai volt. Imádtam a mechanikát, amit elérhető tökélyre is fejlesztettem Märklin-mániámmal: mind fémépítő szekrényeimmel hatalmas, komoly, működő, bonyolult konstrukciók (mint például egy gyertyán csavarmenetet automatikusan vágó villanymotoros esztergapad vagy igazi kormány- és differenciálművel rendelkező négykerekű jármű) építése révén, mind pedig nagyszerű 00-ás, teljességgel villamosított játékvasutunk pályáinak és vezérlésének a felépítésével. (Ennek is köszönhetem, hogy már öt éves korom elérésekor megtanultam olvasni, oly ellenállhatatlanul vonzott a Märklin fémépítő alkatrész-katalógusa és a királyi légierő folyóiratában, a *Magyar Szárnyak*ban bemutatott német vadászpilóták szerkezeti rajza.) Zongorát polgárgyereként kényszeresen tanulóként ebbe szüremkedett bele utóbb az orgona iránti vonzódásom, ami természetszerűleg ismét az Úr házában, templomi kórusban énekléssel kezdődött. Végül is középiskolám négy évének teljes hétvégéjét templomi organistaként, reggel hajnaltól késő estig misék végigjátszásával és (csenevész hangomon bár, de) végigéneklésével, valamint szombat délutáni esküvői orgonazúgatóssal töltöttem – úgyszólván anélkül, hogy a szabad hétvéges fiatalságot meg- és kiélhettem volna, ám mégis annak hallatlan komolyságot eredményező tudatában, hogy egy hatalmas közösségnek a celebráló pap után kántorként óhatatlanul én adom a szakralitás pillanatainak egyik élményszerű kísérelését –, miközben hét közben ugyanezt tettem – ádázul, naponta sok órán át – a konzervatóriumban. És ezen kívül, tulajdonképpen élethivatásszerűen kezdtem készülni költőnek. Mindez lassan okoskodásba csapott, vagy – kissé finomabban kifejezve – filozófia iránti szomjas érdeklődésben kulminált. Ámde pontosan ez a roppant erőteljesen megélt katolikus légkör, ami ifjúságomat körülölelte, riasztott vagy inkább tiltott el attól, hogy filozófia szakban egyáltalán gondolkodhassak – függetlenül attól, hogy nem is vettek volna fel, hiszen ott ilyen címen akkor csakis kommunista komisszárokat képeztek, egy szociálisan már homogén közegből professzionálisan tovább homogenizált közeggé. De miután hivatalos, tehát letörölhetetlenül kísérő hivatalos besorolásom úgymond kizsákmányoló szüleim miatt *X-es* volt, ami egyetemre menetelre éppen nem jogosított, egy évnél hosszabb ideig saját kemény elhatározásból csillésként dolgoztam mélyszinten egy Pécs-környéki kőszénbányában.

– *Épít az ember személyiségén egy ilyen jellegű munka?*

– Roppant sokat. S mindenekelőtt a túlélés szüksége, s ebben legelőbb a kollegialitás természetszerűsége. Robbanásveszélyes, metánkitöréses bányáról van szó

a pécsi köszén esetén, így állandó veszélyben szálltunk le. A bányabejárás során, ami a csillásnak jelentkezők számára egyhetes előkurzust jelentett, először a cigánytársak tünedeztek el, utána minden nem komoly szándékú ember, és aki maradt, azok közül néhány hozzám hasonlóan később egyetemre ment. Akkor alakult egyébként a Kommunista Ifjúsági Szövetség. És én akkor úgy kaptam már tőlük önéletrajzot – beléptetetlenül, de magától értetődő szolidaritásból, múltamról természetesen nem tudva, hiszen akkor örömmel fogadtak erre az életveszélyes munkára bármely jelentkezőt –, hogy ezt a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek a Pécsi Szénbányászati Tröszt István-aknai munkahelyi szervezete írta meg, a náluk dolgozó Varga Csaba proletár csillás elvtársat javasolva – Miskolcra, bányaművelő szakra.

– *Hogyan lett ebből mégis jogi egyetem?*

– Miskolcon közel fél évet végeztem, önpusztításközeli vergődésben, hiszen aligha érezhettem akár ilyen egyetemi s kollégiumi közegben, akár egy olyan településen otthon magamat, ahol a városközpont gondozatlan patakmedrében kecskék legelnek. Megyei könyvtárában töltöttem napjaim jobbik felét irodalmi esszék írásával kísérletezve, ahová most már mint akadémiai központba látogathatok vissza. Végtelenül nehezen lehetett akkoriban egyetemet váltani, és ezeket a nehézségeket én még kétszeresen meg is toldottam. Egyfelől azzal, hogy attól a BIHARI OTTÓ államjogász professzortól (későbbi rektortól és akadémikustól), aki dékánként egyáltalán hajlandó volt átvenni, kértem kétszer is engedélyt, hogy – bár ő tette lehetővé évközi(!) átjelentkezésemet Miskolcra a pécsi jogi karra – mégis tovább jelentkezhessem eredendő elhivatottságom mentén franciára és filozófiára a budapesti bölcsészkarra. Láss csodát, ez a kommunista helyi hatalmasság (aki szívében esetleg mindig sajnálta, hogy kitűnő és felelős gondolkodása, több nyelvet karban tartott roppant tudása ellenére pártkarrier-érdekből sokkal több időt töltött bányász elvtársakkal, mint például amennyit áldozhatott az őt társaságilag soha be nem fogadó ragyogó orvosprofesszori gárdára) megértett és támogatott!

Az illegálisnak minősített ún. Sziklacserkészlet
keretében a CSONKA FERENC káplán
és VÁRHIDY GYÖRGY cserkészparancsnok
szervezte csapatunk mátrai titkos táborozását (1958)

És íme, a parodikus folytatás: most már Budapest tiltotta meg, hogy Varga elvtársat az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsész kara átvehesse, hiszen pártunk és kormányunk már sok pénzt költött jogi stúdióira, amit nem hagyhat kárba veszni a szocializmus építése számára. A másik oldalról pedig – mint a mennykő – a Regnum Marianum állambiztonságivá preparált ügye is akkoriban robbant. Lényegében a sikeres ifjúsági pasztorációt számolták fel büntetőjogi eszköztárral kivitelezett politikai megtorlással, 1961. február 6-án országszerte száznál több pap és szerzetes egyetlen éjszaka letartóztatásával – a rezsim ingyen bájaként egyszerre államellenes szervezkedés és ifjúság megrontása (az akkor bűncselekmény homoszexualitás fedőneve) hivatalos okán. Azáltal buktam le, hogy gyóntatómnál a házkutatás során megtaláltak egy általam kölcsönzött matematika-filozófiai könyvet, amiben személyes bejegyzésem azonosított. Ugyanakkor persze számos tanúvallomásból is összeállt számukra, hogy nemcsak „titkos” összejövetelek – magánlakásokban vitaestek, az ironikusan, de ilyenként létező Vörös Meteor Turistaegyletbe egyenként hivatalosan beiratkozott, persze cserkész módra megszervezett túrák s próbatételek – résztvevője voltam, de nekem is – a belső maghoz tartozás bizonyítékaként! – kölcsön adatott a rezsim, úgy tetszik, egyetlen könyvben megtestesült ösellensége, a már említett *Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikik* című mű. És mindez elégségesen ahhoz, hogy számomra a közelmúltig ismeretlen, „Szigorúan titkos!” besorolással a megyei főügyésztől államellenes bűntény ügyében jegyzett vádirat engem is az államellenes szervezkedésben aktív résztvevők közt név szerint felsoroljon. Már pedig ennek pedigréje hosszas állambiztonsági informális gyanúsítást, sokszoros kihallgatást és egyéb zaklatást, az egyetemen pedig lehetetlenítésemet eredményezte egészen odáig, hogy éppen megtűrt lettem, s még demonstrátornak sem jelentkezhettem. Az a természetes eszű magyar ember, aki vezette az orvosegyetemmel közös MARXISTA filozófiai tanszéket, demonstrátori jelentkezésemkor szótlanként átölelve odavitt ablakához, s rámutatva a 48-as tér túloldalán fenyegetően magasodó politikai rendőrségi épületre, csak ennyit mondott: „Varga elvtárs, sokan vagyunk e földön, és nem mindenki ugyanazt akarja”. Ez magyarázza aztán, hogy az egyetem végeztével, bármilyen eredménnyel történt is ez, nem maradhattam tovább Pécsen.

Hosszas prés és nyomozati fenyegetés után HOLLÓS ERVIN elvtárs, a politikai rendőrség belügyminisztériumi főnöke engedélyével zárták le ügyemet a Büntető törvénykönyv 68. §-a szerinti „figyelmeztetés” alkalmazásával, melynek során rosszcú (szakmunkásképzős nevelőtanárból kiképzett, utóbb alkoholizmusban megőrülő, illetőleg mindenféle szabálytalankodás okán öngyilkossá lett) nyomozóim beidézték a politikai rendőrség sok eltűnést megélt hírhedt épületébe, ahol aláíraták velem: önként elismerem a hivatkozott államellenes bűncselekmény elkövetését, miközben tudomásul veszem, hogy amennyiben visszaesést nem tanúsítok, a kérdéses tettben, elkövetőjében vagy körülményeiben értékelhető kisebb súly okán szocialista államhatalmunk most nem kívánja az eljárás folytatását s tényleges büntetésben végződését. Ami persze nem változtatott azon, hogy a politikailag megbízhatatlannak minősítettekről vezetett nyilvántartásba sorolt vasos dossziémat még azért utánam küldték a budapesti illetékes rendőri szervhez.

(Ha bármi gondom vagy elintézni valóm volt már itt a fővárosban a rendőrséggel, mindig érezni véltem valamiféle különös ájert körülöttem; dossziém fedőlapját – miért csak azt? nem tudom – utóbb, a rezsim bukása után kaptam meg a Történeti Hivataltól.)

– *Mik voltak akkor a lehetőségek?*

– A filozófia és a teljes élet megértése iránti vágyakozásomat – hiszen költő-tanoncból formálódtam addig, ameddig – egyre inkább megtaláltam egyes jogi stúdiumokban, főként a jogelméletben, amely stúdiumokat többnyire külön-külön kifejezetten utáltam és megvettem. A korabeli majdnem kizárólagos közelségű jóbarát, akinek ottléte szintén közrejátszott a pécsi jogi karra Miskolcra vágyódásban, s aki szintén viszolygott az egésztől, SÓLYOM LÁSZLÓ, nyilatkozott többször arról, hogy milyen gyűlöletesnek tekintettük létünket és stúdiumokban részvételünket a jogi karon, főként az oktatók megalkuvása, tények száraz felsorolásába és tökéletes gondolatatlanságba menekülő elgyávultsága okán, ami átsugárzott jogtörténettől egészen a záró tárgyakig.

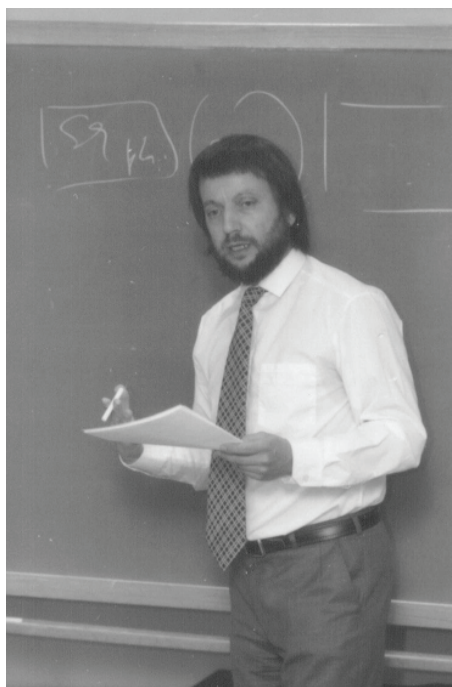

A Nemzetközi Jog- és Társadalomfilozófiai Társaság (IVR)
madridi világkongresszusán (1976)

– *Ez a „gyűlöletes lét” csak az oktatókra volt visszavezethető?*

– Kevéssel voltunk 1956 után. Ötödév végéig több esztétikát, általános filozófiát és metafizikát olvastam, mint az erre szakosodottak, de a pécsi jogelméleti tanszék háromezer kötetes könyvtárát azért nagyjából szintén végigolvastam, német, angol, francia és orosz nyelvű műveket egyaránt. És azokban végül meg is találtam saját problémáimat, amiket legelőbb BENEDEK FERENC utóbb barátta lett akkori tanársegéddel, Pécs híres romanistájával beszélhettem meg.

Az egyetemen egy pályamunkát kezdtem írni, ami végül csak sok évtizeddel később jelenhetett meg; az *Útkeresés* című, korábban kiadatlanul maradt írásaim gyűjteményében adhattam közre ezt az 1964-ből származó írást. Amikor első szövegváltozatában elkészült, ezt mutattam meg jogelméleti tanszékvezetőmnek, aki rögvest elhűlt és megtiltotta, hogy ilyen veszélyes irányban haladjak tovább. Hiszen éppen a jog, a logika és a nyelvi kifejeződések kapcsán mutattam ki itt azt, hogy egyébként vaskalapos, de következetes filozófiai bölcsessége ellenére a nagy VLADIMIR ILJICS LENINnek nem lehetett igaza kiindulópontjában, a visszatükröződés-elméletben, vagyis minden emberi kifejezésnek egy mögötte álló, mert általa tükrözött valóságra történő visszavezethetőségében, illetőleg az e tükrözés minőségét megszabó adekváció szerinti megítélhetőségében. Mert olyan nyelvi fordulatokban fejeződik ki (egyebek között, persze) a jog, amelyeknek nincs ismeretelméletiként értékelhető igazság- és/vagy hamisság-értéke, s így ennek kategóriáival nem is jellemezhetők.

Yale jogi kari meghívásom idején vendégelőadásom
a Cornell Egyetemen (1986)

– *Jelenleg éppen akadémiai dolgozószobájában beszélgetünk. Nos, miképpen is került kapcsolatba a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetével?*

– Pécssett SZOTÁ CZKY MIHÁLY, fiatalon professzorra lett jogelméleti tanszékvezető vett pártfogásába. Párttitkárrá is vedlett MARXISTA doktriner volt, észak-magyarországi gyermekként egykor még későbbi áldozatos rektorunk, GÁL FERI bácsi lelki gyermeke. Az ő révén is nagyon jóban voltam az akkor már deres hajúként tiszteletnek örvendő CSIZMADIA ANDOR jogtörténésszel, a győri püspök egykori

neveltjével, és a hasonló katolikus egri körökből származó KULCSÁR KÁLMÁN immár jó nevű, alig középkorú akadémiai jogszociológussal, aki akkoriban kezdett el lejárni tanítani Pécsre. Ilyen háttérrel KULCSÁR KÁLMÁN, mint SZABÓ IMRE első számú tanítványa, ki tudott eszközölni számomra meghallgatást nála, a nagyhatalmú igazgatónál, tudományos életünk jogász csúcsemberénél, aki meggyőződéses SZTÁLINIZMUS-közeli bolsevik volt, ám miközben pártjának harcosa, egyszersmind azon időkben bizony a magyar jogtudomány egyik legnagyobb önzetlenségű jótévője, ki miközben szovjetizálta, mégis átmentette benne a tudományosság igényét, és aki éppen e tudományszolgáltatnak köszönhetően különös érzékkel befogadott egyébként kényelmetlenné lett vagy tett olyan embereket, akiknek sorába belefért katolikus háttére ellenére egy PÉTERI ZOLTÁN vagy MÁDL FERENC csakúgy, mint a SZTÁLINIZMUS esetleg túl- vagy másként lihegők oldaláról SZABÓ ANDRÁS.

Paradox módon igazi konfliktusom az ottani évtizedek során leginkább SZABÓ IMRÉVEL volt, intézeti létünkben jogelméleti osztályunknak is a vezetőjével, aki főnökként minden munkámat ismerni kívánta: ellenőrizte, olvasta, véleményezte. Nos, ficáinkolásaimmal s elhajlásaimmal számos alkalommal s csaknem szakítópontig kivívhattam haragját, de ezen mindig felülemelkedett, mert éthoszában rögzülten mégis valamiként tisztelte bennem a szándék tisztaságát, a szorgalmat, egy a magyar jogtudományt gazdagító s fáradságot nem kímélő munkatempó érdemét.

– *Más volt akkor ez az intézmény, mint most?*

– A főnökség, a nagy akadémikusok egy-két professzorkodó tagján kívül senkinek sem lehetett más állása: igazi porosz hivatalnokok voltunk, öltönyben és nyakkendőben, amit tökéletesen kompenzált, hogy ennyi értelmes ember ritkán gyűlt össze az országban egy ilyen kis helyen. Egymás szobáiban vagy gépíró-nőinkkel együtt napjában számos alkalommal fogyasztottunk kávé, végtelenül elmélyült szakmai beszélgetésekkel, amikbe olykor jól értesültségből fakadó politikai híryanagy s távlati vélekedések mérlegelése is vegyült. (Nem véletlenül, mert HORTHYSTA külügyi államtitkár és az angol királynőt részegen táncra kérő visszahívott kommunista követ csakúgy akadt köztünk, mint RÁKOSI MÁTYÁS és NAGY IMRE egykori miniszterelnökségi titkárságvezetője vagy kíméletlenül ítélkező valahai népbíróági elnök.) Személyes kitarulkozás legalább is számomra szóba sem jött – MÁDL FERENC-ről is csak utóbb, ANTALL-kormánybeli miniszterré válása utáni közös dolgainkból szereztem először tudomást katolikus gyökereiről –, de mivel társalkodásunk emelkedetten szakmai volt, amiben a szovjetektől kíváncsós távortartás s a nemzeti érdek cselekvő szolgálata még nem szégyellnivaló közös érték volt, ez nem igazán jelentett gondot. Így a balos hiperaktív SZABÓ ANDRÁS ismertetett meg engem az akkor még tájainkon ismeretlen, ráadásul magyar gyökerű ARTHUR KOESTLER-nek a SZTÁLINI elnyomás logikáját leíró regényével s egyéb műveivel. HERCZEGH GÉZÁ-tól pedig, mint előbb szobatárstól, majd hivatali szomszédától, hosszabb kifejtéseket hallhattam diplomáciatörténetről s a magyar történelem nemzetközi összefüggéseiről. Másokkal végül annak lehetőségén is

tűnődhettem 1968-as prágai bevonulásunk után, vajon ha egyszer megszűnnék a szovjet rezsim, mit csinálnánk bűneivel?

SZABÓ IMRE tudomány-étoszának köszönhetően porosz tudományosság-eszményben s hivatalos komolysággal műveltük a jogtudományt. Ekkoriban hozott a pártközpont egy veszélyes állásfoglalást (a jugoszláv s a csehszlovák ún. revizionista elhajlással szemben, de persze bennünket gúzsba kötően), miszerint a tudományban mindig csak egyetlen igazság lehet; vagyis bármely új felismerés eleve valamely nagyfejű által már állított (tehát MARXista vagy áLMARXistának bizonyuló) „igazság” megbélyegzésével és kilököésével egyértelmű. Pártközpontbeliek, igazságügyminisztériumiak, vagy éppen a Legfelsőbb Bíróság sokat olvasó elnöke (ami már önmagában előrelépést jelentett, új kurzust például egy az írásvetés tudományával még visszatérően küszködő igazságügyminiszter vagy legfőbb ügyész után!) nyilván folyvást visszajeleztek SZABÓ IMRÉNEK, hogy mit olvastak bárkitől, így történetesen Varga Csaba elvtárstól. Jaj volt ilyenkor annak, aki SZABÓ elvtársat egy általa még nem látott gondolat kerülő úton történő megfogalmazásával meglepte! Viszont ha ő már láttamozta s megbarátkozott vele, úgy bármely szinten meg is védte emberét.

Mindez egyszersmind megtanított az élet komolyan vételére, hiszen érezhettük, hogy van – ti. ekkor még valóban volt – súlya a gondolatnak Magyarországon és a mi világunkban. Belső tartásunkat tovább növelhette, hogy nyugatra alkalmasszerűen kitángálva mi voltunk azok a partiképes szovjet alattvalók, akiknek írásai érdekes meglepetések voltak számukra, s akikkel így érdemes volt szót váltani, miközben pedig keleten mi tűntünk *par excellence* nyugatiaknak. Nem véletlen hát, hogy magam is állandó közvetítő szerepet játszottam Budapesten keresztül antagonisztikus pólusok, így Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin között. A falhoz simulva pár száz méter volt csupán a madárnak fizikailag is nehezen megtehető távolság a szovjeteket is túllihegő ortodoxia központja, a kelet-berlini tudományos akadémiai *Institut für Staats- und Rechts-theorie* és a *Freie Universität Berlin* között, ám a kommunikáció ezer kilométerek befutásával zajlott, és kellő hajlékonysággal és kölcsönös rokonszenvekeltéssel tényleg tudtam közvetíteni. Sokat segített ebben, hogy a bonyolultságot illetően szakmámban tudatosan egyfelől HEGEL és MARX, másfelől THOMAS MANN közé tétetett a használt nyelvezetünk, s többoldalas mondataink absztrakt terminusai meta-szintre emelt rendszertani hivatkozásait nem is akartuk olvasóbaráttá tenni. Így hát a LENDVAI ILDIKÓ-féle csahos pártcenzoroknak nemcsak a szocializmus felépítése nem sikerült, de nyelvezetünk rejtvényeit sem tudván felfejteni, inkább lemondtak SZABÓ elvtárs különbirodalmának ellenőrzéséről. Következésképpen a bennünket körülvevő falak kellő tágításával e kínos szocializmusban is eredménnyel, sőt, mi több, botrányok nélkül tudtunk új gondolatokat generálva üzemelni.

Az IVR Edinburghben rendezett világkongresszusa plenáris ülésének felkért előadójaként (1989)

– Ha akadémiai beosztásával nem fért össze más állás, úgy miképpen sikerült mégis oktatói pozícióra szert tennie?

– Évek múltán enyhült a szigor, s a valamelyest már idősebbek számára szintén kinyílt a tér. A hierarchikus egyetemi privilégiumrendszer azonban a kívülről érkezetteknek nemigen engedélyezett évfolyam-előadást. PESCHKA VILMOS már akadémikus volt, de előadást ott soha nem tartott, csupán gyakorlatot polgári jogból.

Hadd meséljem el itt első igazi oktatói élményemet. Csaknem évente visszatérő moszkvai s kelet-berlini konferencia-részvételem mindig kalandos volt. Egyszer az a véletlen esett meg, hogy a korszak talán leginkább keményvonalas, míg magánemberi habitusában igencsak egyszerű lényével, a vérmes ideológus Kiss ARTÚRRal kellett szállodai szobámat kivételesen megosztanom. Vajh ez a fenyegetően elvhű elvtárs megkedvelte bennem a fiatal gondolkodót? Mindenesetre meghívott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre, hogy vezessek be egy addig csupán a Szovjetunióban és a lengyel rendőrtisztai akadémián létezett tárgyat, a politikai és jogi tanok történetét. Az 1970-es évek közepe táján lehetett ez, s mindössze két–három féléven át tartott. Klasszikussá aligha értem hát, mégis elmondhatom, hogy általam és ott került ez a tárgy átmeneti kísérleti bevezetésre a második világháború utáni kommunista hatalomátvételt követő Magyarországon. Amikor viszont utóbb be kellett volna tagolódnom az ő marxista filozófiai tanszékére is, akkor – kellemetlen környezete tudatában – inkább kisodródtam az egészből. Folytatásról pedig nem tudok.

– Az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel hogyan került kapcsolatba Tanár Úr?

– SAMU MIHÁLY hívott, aki konferenciáinkon mindig rokonszenvezett az előre vivő gondolatokkal. Eleinte szerződéssel pár órára, majd ebből hamarosan félállás lett. Ennek bája természetesen a fiatalokkal való találkozás hallatlan élmé-

nye volt. Mai meglett korba került már a fővárosi várkerület polgármestere, NAGY GÁBOR TAMÁS jogszociológus, és SZALAY PÉTER, a mai alkotmánybíró, továbbá ugyancsak az első szabadon választott miniszterelnök ügyvéddé lett fia, ANTALL GYÖRGY, akik akkoriban tanárukat is lelkesítő hallgatók voltak. Olyannyira a gondolkodni tanítás szellemi iskolájává fejlesztettem ezeket a gyakorlatokat – tanszékvezetőm sűrű korholásától kísérten persze, hiszen óhatatlanul eltértem a hivatalos *curriculum*tól –, hogy amikor az utóbb már a Fiatal Demokraták Szövetségét is alapító atyák kerültek a kezem közé – itt találkoztán először ORBÁN VIKTORral, majd SZÁJER JÓZSEFFel csakúgy, mint majdani hitveseikkel, LÉVAI ANIKÓval és HANDÓ TÜNDÉvel, valamint számos egykori társukkal –, idő múltán már ők kérték, hogy külön kurzusokban foglalkozzam velük a BIBÓ ISTVÁN nevének felvételére akkor még pusztán készülődő ELTE Szakkollégiumban. Ez hetente egyszer-kétszer éjszakáig nyúló órákat jelentett, amire eleinte NAGY ENDRE jogász-szociológus kollégámmal pöfögtem Trabantomon, majd egyedül folytattam ezeket a mindig önkéntes, de megtermékenyítő foglalkozásokat e mélyen motivált fiatalokkal. Ezen rengeteg óra magnetofon-felvételeinek a lejegyzéséből fejlődött ki a katolikus egyetemi Jogelmélet tárgyunk mindmostanáig első törzsrészét képező stúdium *A jogi gondolkodás paradigmáiról*. Éles esze volt ezeknek a gyerekeknek, roppant értelemmel és rengeteg olvasással, aminek akkor megtapasztalt intenzitását túlnyomórészt már egyetemi tanulásvágyukban fejlesztették ki. Azt hiszem, ez a tárgy lett a világban filozófiailag szemlélődő tájékozódásuk egyik meghatározó alapja. Talán még az sem véletlen, hogy mai kormányerőnk javarészt egy bokorból, e kollégiumból került ki, szakmánk alapjain elméletileg és történetileg magukat egyaránt átrágó jogász-egyetemistákból.

– *A rendszerváltás milyen lehetőségeket nyitott a jogi oktatás fejlesztésében?*

Amikor a kommunizmus bukásával Magyarország már igazán nyitni kezdett Nyugat felé, holland barátommal az akkori Európai Gazdasági Közösség első magyarországi pályázatának a nyertesei lettünk egy nagyszerű TEMPUS-projektben.

Három év és rengeteg euró az ELTE jogi karának felvirágoztatására: könyvtári beszerzés és kiadványok tömege, tantárgyi reformok kivitelezése, nyelvi labor létesítése, a tanári kar s a hallgatók utaztatása csupán általam ellenőrzött, vagyis a züllött szocialista egyetemi prostitutív lebzselés után kemény kritériumszabás és ennek bevasalása útján. A ki- és átmenetet a MARXIZMUS hivatalos égisze alatt zajlott tudományműveléséből ez a pályázat nagyban segíthette. Sikerélményem, bizalmam a jövőben nem lehetett csekély. Egy év kihagyással már magam indítottam 1995-től egy immár önálló TEMPUS-projektet kizárólag jogelméletre, ámde az összes akkori magyarországi jogi kar számára. Ehhez ugyanannak a huszonöt (Portugáliától Írországon keresztül Finnországon át Görögorszáig terjedő) európai egyeteméből álló konzorciumnak a támogatásával élhettem. *Primus inter pares* alapon ugyan, mégis sikerült ebben egyik fő kedvezményezetté saját jogbölcseleti intézetünket tennem. Míg az első projektumom milliói kari vezetőkkel megnyitott magánszámlámról finanszíroztattak, a másodiké már a magyar államháztartási

„The Poster and Its Model” (fotó: Mark Van Hoecke [Brussels]) (Miskolc, 1987)

szabályokon túl kizárólag brüsszeli, beszámolómon nyugvó utólagos ellenőrzésű elkülönített egyetemi számláról, amibe beavatkozási lehetősége rajtam kívül – hiszen minden a pályázó személyes felelősségén nyugodott – senki másnak nem volt. S az egész *management* egy nyugdíjas titkárnő segítségével a magam munkája volt. Amikor pedig a már megalakult katolikus jogi kar egyik gazdasági felelőse bele szeretett volna kotnyeleskedni, bátran elutasíthattam, mert joga semmire nem volt, legfeljebb, ha kíváncsiságon túl ostoba is lett volna, kivonhatta volna kari jogbölcseleti intézetemet az áradó pénzforrás kedvezményezett köreiből.

Egyfajta aranykorként a mai tanszék meglévő s az óta eltávozott öregjeinek tanulmányi utazása, valamint a máig élő „Jogfilozófiák” és „Philosophiae Iuris” sorozataiban történő könyvkiadás ilyen forrásból és keretek közt folyhatott. Ebből fejlesztett fel könyvtárunk, ebből vásároltam rengeteg folyóiratsorozatot, sőt gépi berendezkedéseket is. A több tucatnyi partnerintézmény közül ilyen indításban fogant – majd jogász lányom két éves mindettől független otltéte alatt erősödött különösen meg – a Regensburgi Egyetemmel való különösen szívélyes kapcsolatom, ahonnan igencsak számos éven keresztül egy hatalmas könyvtár teljes duplum-anyagát teherautó számra válogathattam ki és hozhattam haza. (Paradoxikus érdekesség, hogy e roppant értékes könyvtömeg javarésze bölcsészeti, következő hányada hittudományi, és csak maradéka volt közvetlenül jogi relevanciájú. Mégis, ez utóbbiakkal is igencsak meggyarapodott kari könyvtárunk.)

Elmondható, hogy jellemformáló ereje volt ezen úttörő éveknek karunk történetében. Alapító dékánunk a Máltai Szeretetszolgálattól hozott svájci közkönyvtári anyagokat s bár levitézlett, de kitűnően funkcionáló bútorokat. Hatalmas könyvtömeget mozgattunk meg másutt elfekvő vagy holt anyagokból, hogy kari könyvtárunkat megalapozzuk. És megtapasztalva, hogy nem egyszerűen állami vagy bevételi oldalt fordítunk át kiadás rovatra, azaz nem pusztán esztelen pénzköltés zajlik, hanem az úgyszólván semmiből fáradsággal, de jókedvvel értéktéremtés, számos kari fiatal társult az idősebbekhez azon munkálva, hogy a karnak minél többet adhassunk. Ennek csupán piciny szelete volt, hogy magam is csak hosszú idő múltán kezdtem bérezéssel kísért munkaviszonyban megfogalmaztatni a Karhoz fűződő kapcsolatomat. A Kar gyarapodását ebben is, másban is örömtelen érzékeltük, mert jellemnevelésben és csapatépítésben hallatlan vívőereje lehetett annak a közös lelkesedésnek, amely első éveinket áthatotta.

– *És ezzel már el is érkeztünk a Pázmány Péter Katolikus Egyetem alapításának időszakához. Hogyan emlékezik vissza ezekre az időkre?*

– Mint ahogyan eleink a cserben hagyatottság érzetével Mohácsot, nem is olyan rég még a kommunizmust magunk sem gondolhattuk másnak, mint csakis egy végtelen időbeli kifutású fátumnak. Ezért a tudományos nemzetmentés szerény lehetőségeként az akadémiai jogtudományi intézetben magunk sem tehattünk mást, mint hogy az adott korban elérhető legjobb szakértelem elsajátítását célozzuk arra törekedve, hogy felhasználható ismeretanyagából s a főként nyugati eredményekből minél többet tudjunk hazahozni és meghonosítani.

Az IVR New Yorkban rendezett világkongresszusa szünetében (1999)

Az az elméleti jogi világkép, amit ekkoriban szakmámban kimunkáltam, nem véletlenül vett éppen társadalomelméleti-ontológiai fordulatot: folyvást olyan reformlehetőségeken tűnődtem, amelyeknek egymásra épülése immár visszafordíthatatlan változásokat gerjeszt akár szocializmusunkban is – olyat, ami saját logikája szerint s ezért ellenállhatatlanul már-már a szocializmus meghaladását eredményezi. Hiszen ha revolúció a nagy moloch által történt leigáztatásunkkal szemben reménytelen, talán mégis van esély egy számunkra oly fontos, noha kicsiny periférián valamiféle olyan evolúcióra, ami mégis érezhető változásba s öngenerálódás révén végül váltásba torkollik.

A rendszerváltás táján tértem haza hosszú (s életemben először az angol–amerikai világba kilátogató, ráadásul kizárólag személyes meghívattatásomnak köszönhető) tanulmányutakról: először fél évet töltöttem az ausztráliai Canberrában, majd közel kéthónapnyi időt Osakában és Tokióban, utána egész évet részben családdal együtt az amerikai Yale jogi karán (némi meghívásokkal Dél-Amerikába), s végül hónapokat a skóciai Edinburgh egyetemén. Nos, egy kritikus pillanatban kiderült, hogy egyedül vagyok elérhető közelségben olyan, aki valóban tudja, hogy mi a polgári engedetlenség – szemben azokkal, akik a taxisblokádt álságos legalizálására elkezdtek ennek jól hangzónak tetsző fogalmát bevetni, nemcsak szemérmetlenül használva, de ki is forgatva eredeti jelentéséből. Nos, túl azon, hogy fiát tanítottam és környezetéből többen hallottak LUKÁCS GYÖRGY ontológiájára alapozott munkámról (mely MARXIÁNUSKÉNT támadhatatlanul mégis velejében haladta meg a korabeli MARXISTA jogfelfogást), ezzel kerülhettem közel ANTALL JÓZSEF miniszterelnökhöz. Merthogy figyelmeztethettem őt, aki pizsamás interjújában még elfogadta GÖNCZ ÁRPÁD köztársasági elnöknek a taxisblokádot alaptalanul polgári engedetlenséggé magasztosító hazug állásfoglalását: nehogy

szerepet vállaljon e szabaddemokrata cselben, amelynek egyetlen szerepe, hogy jogi megítélhetőségéből kiiktattassa a tudatosan előidézett erőszaktevést, mintegy felmentve felelőseit a jogi következmények viselésétől. Merthogy tudnunk kell: a polgári engedetlenség más ügyében történő önzetlen morális kiállás, amelynek logikája éppen a szankcionálás vállalásán, sőt kikényszerítésén, gyakorlatilag pedig a tömeges büntetéskiszabás lehetetlenülésén, ezzel a jogrend összeomlasztásán nyugszik. Véletlennek köszönhetem hát, hogy tanácsadó törzsének a tagjává válhattam. Később viszont kormányfőtanácsosi minőségemben problémázhattam miniszterelnökömnek az alkotmánybíróság egyre vitathatóbbá váló szerepjátszásáról; képviselhettem *academia* és *universitas* gondolatkörét; próbálhattam meggyőzni (sikertelenül) arról, hogy BIBÓ ISTVÁN 1948-beli sugallata, a politikai kultúra kiépítésének elsőbbsége jegyében a demokrácia (mintegy CARL SCHMITT-i értelemben vett) kiegyenlítettésén nyugvó szociális és politikai előfeltételei biztosításának az elhanyagolása törvényszerűen kudarchoz – mert csakis a régi rezsim új legitimációval megerősödő visszatéréséhez – vezet; s segíthettem a katolikus, majd a református egyetem létrejöttét.

A tanácsadó testületből próbáltuk miniszterelnökünket befolyásolni, hogy üdvözítő fensőbbiséggel prezentált, ám a nemzetre káros politikai érdeket hamis alapon és egy túlhatalom autoritásával biztosított absztrakt jogfelfogásokat valamelyest kritikusabban fogadjon, ám nem sok sikerrel. Számos ilyen alkalom volt; mindez nyilvánvalóan az igazságtételi kudarc körül kulminálódott. Ekkor ismertem meg ZLINSZKY JÁNOST, mint egyetlen kommunikábilis tagját az alkotmánybírósági testületnek, aki habár társaival szintén az (általuk így jellemzett) „szentISTVÁNI” magasságokból nézett le ránk, hajlandó volt azért szóba állani földi lénnel, így a miniszterelnök munkatársával is. Beszélgetésünkéből vontam le egy olyan következtetést, miszerint a valóságos rendszerváltoztatás esélyeit kisiklato határozmányaival alkotmánybíróságunk talán nem is a kormánnyal szemben, hanem egy a tényleges rendszerváltástól visszariadó kormányzat csendestársaként működik, mint amely felvállalja a leginkább kényes várakozások elutasításának az ódiumát.

A tanácsadó testületben a kutatási és egyetemi szféra aktív képviselőjeként (hiszen noha napi nyolc-tíz órát csücsültem parlamenti irodámban vagy jártam el kormányzati ügyekben vidéken s külföldön, a TEMPUS sok száz milliós projektum-beruházását és reprezentációját magam végeztem a már említett idős munkatársnővel, s ugyanezen idő alatt közel tucatnyi saját könyvet jelentettem meg, felét idegen nyelven, és ezek közül kettőt Londonban, illetőleg New Yorkban) ekkor már aktiváltam magamat mind az egykori Szent István Akadémia újraindítása, mind a katolikus egyetem ügye mellett, mihelyt elgondolásuk elérte a miniszterelnök úr körét. Így akár személyes eredménynek is betudhatom, hogy ANTALL JÓZSEF miniszterelnököt abból a történészektől benne érlelődő meggyőződésből, hogy Magyarországon nem új egyetem alapítandó, hanem a meglévőket kellene egykori egyházi közelségükbe visszaterelni, néhányad magammal sikerült a püspökhöz elnökéhez, SEREGÉLY ISTVÁN egri érsekhez menendő történelmi útja előtt

meggyőznünk arról, hogy vállalja fel az érsek úr majd ott elhangzó mondanivalóját, egy önálló katolikus egyetem gondolatát.

Mindenesetre akkor, amikor kormányként távoztunk, teljes súllyal tértem vissza az átmenetileg sem elhanyagolt akadémiai életbe. Ekkor keresett meg a későbbi karalapító dékán azzal a megtisztelő felkéréssel, hogy próbáljunk meg a már felállott bölcsészkar mellett egy katolikus jogi karalapítást közösen előkészíteni.

Nem sokkal a katolikus egyetemalapítási siker után már a miniszterelnöknél magam éltem indítvánnyal, kérve hozzájárulását ahhoz, hogy a négy református püspököt végigjárjam egyetlen gondolatba foglalt kettős üzenettel: kormányunk rokonszenvvel fogadná, ha ők szintén egyetemet próbálnának alapítani, miközben a minőség jegyében kormányzatunk minden bizonnyal a legrigorózusabban fog majd az ügyben akár velük szemben eljárni. Ennek eredményeként HEGEDŰS LÓRÁNT püspök meghívására számos alkalommal vehettem részt abban a hazai református csúcserőtelmiséget megosztó hosszú vajúdasban, amiből végül a ma ismert formájú Károli Gáspár Református Egyetem megszületett.

Következésképpen akkor, amikor professzortársaként ZLINSZKY megkeresett, ismerős volt már a talaj, de csupán a Ménesi út egykori apácázárdájába (majd katonai műszaki kollégiumba) települt bölcsészkarunk létezett. Alapításában nehéz időkből együttműködve rendkívül jó volt velük a kapcsolat. Elvi egyetértésüket ZLINSZKY-nek is sikerült megnyernie, miután a katolikus egyház megfelelő instanciái szintén várakozással tekintettek kísérlete elé. ZLINSZKY JÁNossal alkotmánybíróági törzskarán munkálkodtunk, gyakorlatilag mindig együtt BOTOS KATALIN egyetemi tanárral, JOBBÁGYI GÁBOR akkori docenssel, BAGDY GÁBOR pénzügyi szakértő mai fővárosi főpolgármester-helyettessel, TERSZTYÁNSZKY ÖDÖNNÉ VASADY ÉVA alkotmánybíróági főtanácsossal, valamint ERDŐ PÉTER kánonjogász professzorral, aki csak ritkábban vett részt üléseinken.

A katolikus egyetem tekintetében megjegyzendő, hogy a miniszterelnökséghez először egy olyan egyetemi alapítványi gondolat jutott el, ami – bizonyára akkori magyar állapotokat figyelembe véve – alapvetően a szociális munkásképzés körüli szakmák tömegét indította volna a már BOROS PÉTER belügyminisztertől biztosított piliscsabai (egykori HABSBURG-) birtokon berendezkedett volt szovjet páncélos laktanya helyén. Merev elutasításunkkal találkozva – a miniszterelnök egyenesen tájékozott az elgondolás kisszerűségén – ez alakult át új emberek kezén és lassan tisztán bölcsész profillá. Az elhatározás formálódását erőteljes kormányzati nyomás kísérte, hogy rászorítsuk őket: kevés szakot indítsanak, mert azokat is nehezen tudják majd kellő igényességgel végigvinni a kormányzattól megemelt követelményszint okán. (Minden ellenérvem dacára ebbe bukott bele több alkalommal is a református egyetem alapítási terve, merthogy valamiféle dacos előzési szándékkal csökönyszerűen maximálni akarták az indítandó szakok számát.) Mély ragaszkodással e két egyházi hátterű magánegyetem gondolatához, mind a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületben, mind a közreműködő kormányzati oktatási és egyéb erők futamidőnk négy évének egyik legátütőbb és legsikeresebb termékeként értékeltük az ebben elért sikert. Annak lehetőségét láttuk meg benne, hogy Magyarország jövőbeni vezetésére alkalmas középosztályt formál majd e

hátter, olyan elitet létrehozva és gondozva, amelynél hazaszeretet, háttérmoralitás és a legfelső szintű szakértelem majd aktivitásra kész személyiségekben egyesül, olyanokban, akik a jövőben immár kezdeményezőként, az országos köztéren zajló viták meghatározására alkalmas intellektuális erővel, tudással és készséggel léphetnek majd hamarosan fel.

A jogi kar beindításánál ilyen stratégiai gondolataink már nem voltak. Szinte elégségesnek tűnt, ha gondolataink csak arról szólnak, hogy mindannyiunk ismeretségi körében rengeteg szabad vegyértékű, elfojtott tudományos ambíciókkal telített tehetséges jogász van, akik annak idején politikai okokból eleve az egyetemi, akadémiai karriertől eltérő más pályát választottak, és most készen állanak egy szemléletében új nyitásra; miközben mindez egyúttal persze a már létező és jó hírnevet kivívott Katolikus Egyetem – vagyis bölcsészettudományi karunk – természetes expanziója is. Summázva tehát: az egyetemindításnál az vezérelt bennünket, hogy új generációink felnövekedését immár végigkísérhesse egy akol szelleme, ahol gondolkodóink is otthon érezhetik magukat. A jogi kar beindításánál pedig ezen felül még az, hogy szemléleti áttörést kíséreljünk meg számos addig kívülálló kiválóság bevonásával. Mindez úgy is kifejezhető, hogy míg az egyetemalapításnál még nemzetstratégiai terminusokban vitáztunk – egy önálló katolikus *universitas* szükségességéről vagy egyéb kerülő úttal kiválthatóságáról (olyan körülmények között, amikor egyházi képviselők sem voltak bizonyosak az akkori nyugat-európai katolikus egyetemeken folyó bioetikai viták látens botrányokozása láttán, hogy egyáltalán saját egyetemalapításra vágnának) – és megfogalmazott dilemmáinkra kiutat egy *tabula rasa* gyanánt a semmiből előálló egyetemben látunk, a jogi kari kiterjesztésnél jobbára csak technikai kérdésekről beszéltünk.

A döntés azonban valamikorra megszületett. S abban a fellendülésben, amikor égető szükség volt új módon képzett jogászokra és állami egyetemeinknek a kommunizmus összeomlása utáni útkeresése még meg sem kezdődött, szándékunk már arra irányult, hogy tiszta, morális, teológiailag tisztázott alapokról indítsunk. Embert próbáló feladat volt ez, azzal a többletszínnel, hogy egy velünk szemben ellenséges kormányzaton kellett keresztülvárnunk. ZLINSZKY JÁNOSnak elévülhetetlen személyes érdeme, hogy alkotmánybírói mivolttól megerősödött személyiségével ezt felvállalta. A Ménesi úton tehát boldogan kezdtünk. *Deus ex machina* gyanánt fogadtuk, hogy esetleg az esztergomi Nagyszeminárium épületében mint egyetemi/kari központban s az egykori kanonoki rezidenciákban mint professzori lakásokban teljesedik majd be a jövőnk.

– *Hogyan került akkor jelenlegi helyére a jogi kar?*

– A Szent István Társulat székházát elfoglaló Franklin-nyomdától visszaszárma-
zott az épület az egyház rendelkezésére. Némi üzlethelyiséget s raktárt leszámítva a Társulat minden egyebet az egyetem rendelkezésére bocsátott. Alapító dékánunk pedig mert álmodni: nemcsak a szomszéd épületről, de a szemközti volt és számunkra leendő könyvtárépületről is; az udvarunk mögötti Mária-utcai hatalmas házakban pedig oktatási helyiségeket és kollégiumot terveztünk. Mindez szerves

megoldást biztosított volna a jezsuiták közelségében, tehát bizonyos régi, ám változatlanul kíváncsi kapcsolatokat újraépítve. Az egyházi felügyelet részéről az esetleges növekedésben is a biztonságosság parancsa, az állam részéről pedig az egyre elterebélyesedő homogenizáltatás az állami karokkal (vagyis gyakorlatilag az állami oktatási programokba történő kényszeres betagoztatás) nemcsak továbbfejlődésünknek szabott határt, de eredeti oktatási újításainkat is egyre inkább kompromisszumoktól szabdalt s elhomályosuló megvalósulásra készítette, míg végül úgyszólván semmi sem maradt ezekből.

Alapító dékánunknak azért lehettem lelkes munkatársa, mert én érveltem leghathatósabban – BOTOS KATALIN professzor asszony támogatásával – a „jog és...” típusú stúdiumok szükségessége mellett. Máig vallott szakmai krédóm szerint a jogot belülről akkor ismerjük meg a legmélyebben, ha a joggal kölcsönhatásban álló tényezőket – a teológiától s filozófiától az antropológián keresztül egészen a gazdaságig s a kommunikációig – szintén kellő súllyal tárgyaljuk. Ennek perspektívájában vetődött fel olykor annak incselkedése, hogy egy közgazdasági kar akár a jogin belül – azzal valamiféle szervezettebb kapcsolatban – létrejöhesse. Vagy ha nem, úgy legalább mégis kiemelhesse a maga intézményes fontosságát, amiből idővel a Heller Farkas Intézet lett.

Ebben az időszakban volt nálunk filozófia, kommunikáció, vagy éppen logika tanszék. Ezek egyebek közt az egyetemen belüli integráció jegyében szüntek meg, mondván: egyetlen filozófiai tanszék legyen, ami a maga természetes helyén csakis a piliscsabai bölcsészkaron lehet. A jogbölcsélet urai viszont mi magunk voltunk, s így a kánonjogi doktori kurzus papjainak is mi tanítottuk, egyébként visszajelzések szerint számukra is élvezettel. Ezt azonban felettes egyházi hatóságunk utóbb felülírta annak pontosbító rögzítésével, hogy e körnek nem a világiak jogbölcséletére, hanem – egyébként szintén egyszerűen Jogfilozófiának nevezett – sajátos kánonjogi diszciplínára van szüksége. Ebben viszont mi már nyilvánvalóan nem voltunk kompetensek.

Nos, akkoriban még azt hittük – és ha a jogászképzés ilyen országos uniformizálása nem következik be, úgy valószínűleg igazunk is lett volna –, hogy a jog ilyen sokoldalú körbejárása és megalapozása egy nagyon sikeres modellt alapol majd meg. Felvételi vizsgáink voltak intenzív, ámde nem szakmai, inkább a befelé vágyók jellemének és intellektuális arculatának kifürkészésére irányuló majdnem kötetlen beszélgetésekkel. Roppant nagyszámú gyakorlati foglalkozást vezettünk be, s a főtárgyi előadásokon túl is kiterjedt volt a tanulmányi programunk, amit tovább terheltek ezek a bizonyos „jog és ...” kitekintő stúdiumok. Olyan diplomákat bocsátottunk ki, amiket a jövőben többletdiplomával terveztünk megspékelni. Arról álmodoztunk, hogy a valamilyen társadalmi gyakorlat, probléma, gondolat, eszmeiség vagy határterület köré felgyűjtött speciálkollégiumaink a közeljövőben már valóban egy-egy sajátos többletképesítés elérésére készítenek elő.

Példát is említve egy számomra kedves területről, ilyen kísérlet volt az általam nagyon pártfogolt és történetesen művészettörténész, de muzeológiai szakágakban külön képzett fiam szervezésében a *Law and Arts*, mint olyan stúdium, amely a régészeti kutatások engedélyezésétől a hamisításon csakúgy, mint a mű-

emlékvédelem és tájvédelem összetett problematikáin keresztül a műtárgyablások nemzetközi következményeiig teljes spektrumot adott volna, beleértve olyan mindennapi kérdéseket is, mint a műtárgy-szállítmányozás vagy műtárgy-biztosítás. Ennek megkezdett másfél évének az oktatása során sikerült (talán szakmai életükben először) összetoborozni mindazon magyar jogászokat, akik rendvédelemről múzeumokig és mindezek kormányzati igazgatásáig ilyesmikkel – amúgy a mindennapokban egymástól elszigetelten – foglalkoznak. Ilyen tárgyat egész Közép-Európában még ma sem oktatnak. Magas fokú művelése legközelebb kizárólag Londonban történik. (Éltetőjét baráti szalon sikerült karunkra invitálnom környezetvédő dékánunkkal találkozóra. Együttműködési készsége azonban kiaknázatlan maradt.) Pedig mindent egybevetve katolikus egyházunk a legnagyobb műkincsirtokos hazánkban, s aligha válnék bármely ezzel kapcsolatos ügynek hátrányára egy korszerű tudás. Gondoljuk csak meg, hogy egy felemelkedésre hivatott Magyarország számára mennyire önmaga megtalálásának útja lehet kulturális öröksége gondozásában az optimalitás megtalálása!

– *Miért alakult mindez így?*

– MAGYAR BÁLINT volt ezekben a számunkra meghatározó időkben az oktatási miniszter, akinek első minisztersége példásnak tetszően széles körű és ügyközpontú pályázati lehetőségek sorát biztosította. Az állítólagos liberalizmus önbecsapását jellemzően, mely bezárulkozást jellemez nyitott térként, egy türelmetlen egységesítésben látta ő is a jövő kizárólagos útját, amit semleges látszatú technikalitással, számítógépes informatikai rendszerek logisztikai használatával, azaz oktatási adminisztrációnk előzetesen kodifikált formális programok révén történő lebonyolításával valósított meg. Nem véletlenül e pillanatban szűnt meg a szóbeli érettségi csakúgy, mint a hozott középiskolai eredmények felvételi vizsgával történő kiegészítése vagy felülbírálata. A kreditpont-rendszer sem más, mint egy számítógépes applikáció. Mesterséges tákolmányok jöttek így létre, melyek legfőbb járulékos üzenete a hagyományok semmibevétele, tehát múlttalanítás, a posztmodern, artificális tetszőlegesség kultusza. Hiszen a kérdés így vetődik már fel: mit definiáljunk ma? Nos, ilyen lelemény a szigorlat nélküli kollokváltatás (mintha nem lenne tapasztalat a valamikor volt tárgyak, ismeretek és megfontolások idővel megéréséről, és éppen az ismétlés, az új és új területekkel szembesülés, a kortól érlelt bölcsesség megtermékenyítő hatására), a „jól megfelelt” pökhendien pimasz bükkfanyelve (ráadásul a ‘jó’ és ‘jól’ egymástól indokolatlanul különváló használatával, mintha nem lettek volna nyelvünkben már olyan bevált és pontosan a jelzendőt jelző kifejezések, mint a ‘jeles’ vagy ‘kitűnő’), avagy az egykori (az elégtelen eredményt szükségképpen követő) „pótvizsga” és a (legalább elégséges eredmény után vállalható, de persze ismét többesélyű) „javító vizsga” kifejező megkülönböztetésének az eltörlése. Tehát ettől kezdve irreleváns bármi elgondolása vagy egyáltalán az érdemben töprengés, mert mindennek e számítógépes definitívum formalizmusára visszavezethetőnek kell lennie. Hiszen ha belefér ennek kereteibe, úgy javaslatunk eleve redundáns; ha pedig nem oldható meg annak ter-

minusaiban, úgy nem is gondolható többé. Jellegzetesen a kari tanácsi viták sem tudtak már nagyon elszakadni egy ilyen felülről ránk oktrojált logikától.

– *A Kar alapításával létre kellett hozni egyes oktatási egységeket, így Jogbölcseleti Intézetet is. Honnan adódott az oktatógárda?*

– Alapító dékánunk önvezérelt személyiségét jellemzően tölem, mint már kinevezett alapító vezetőtől független eseményként következett be intézetünk összeállása, melynek állományát kérdezetlenül, egyszerűen készen kaptam. Azaz majdani kollégákként mutatta be nékem őket Piliscsabán, amikor rektorunk, a nagyszerű GÁL FERENC leendő karunknak szentmisét celebrált. Így és eme minőségben találkoztam történetesen az egyetlen általam szakmailag már ismerttel, a lelkes tanárként becsült H. SZILÁGYI ISTVÁNNAL, és ismerhettem meg az akkoriban még olaszos bölcsező FRIVALDSZKY JÁNOST, HORKAY HÖRCHER FERENC esztétorténész bölcsező költőt és CHERTES ATTILÁT, az Erdélyből Miskolcra menekedett ZLINSZKY-tanítványt. A náluk fiatalabbak már saját tanítványként kerültek közéink. Nékem abban volt csupán szerepem, hogy az államelmélet oktatásának megszervezését először az Eötvös Loránd Tudományegyetemről már jól ismert PACZOLAY PÉTERRE, majd szegedi önálló politikatudományi tanszékalapításra történő meghívása után a szintén ELTE-vonzatú kiváló kolléga TAKÁCS PÉTERRE bízam.

– *Kifejezett cél is volt, hogy az oktatói utánpótlást a Karról biztosítsák?*

– Karunk történetében meglehetősen sokáig voltam dékánhelyettesként az alapító dékántól szervezett operatív értekezletek rendszeres résztvevője. Bátran állíthatom hát, hogy ez éthoszunk volt, de nem elvünk. Tehetségeket akartunk átmenteni, s egyúttal új szellemiséget teremteni. Ezért figyeltünk saját növendékeinkre, mint önnön gyermekeinkre, és teljességgel véletlenül alakult úgy, mintha valamiféle isteni kegy folytán első évfolyamunk tényleg különösen tehetséges, vagy legalább is a saját kezdeti lelkesedésünket teljességgel azonos páthosszal átvevő lett volna.

Lehetséges, hogy ebből egyfajta szervesülés és kizárólag belülről történő építkezés valamelyes állandóságú gyakorlata épült fel. Mégis azt kell mondanom, hogy amennyiben visszatekintek országos szakmai kezdeményezéseinkre, ha végigtekintek tudomány-, kiadvány- és rendezvényszervezéseinkre vagy annak a már az alapító dékánunktól eredő ösztönző gyakorlatára, hogy a záróvizsga elnöki pozíciójába az egyház teológiai és filozófiai képzett magas rangú jelesein túl szakmánk országos képviselőit egyaránt meghívhattuk – világnézeti vagy egyéb elköteleződésre tekintet nélkül –, tehát hogy nálam legalább annyira záróvizsgáztattak pécsiek, mint szegediek vagy miskolciak vagy éppen akadémiai intézetiek (míg én magam nem fordultam meg egyetlen más egyetemen sem ilyen vagy hasonló meghívott minőségben mind a mai napig), úgy nem mondhatok mást erről, mint hogy mi éppen nem zárt közösség (bár, ironikusan, önleplező módon, és főként az ismert hamissággal nem hívjuk történetesen magunkat „nyitott társadalomnak”), hanem talán a hazánk földjén leledző legnyitottabb intézmény voltunk és vagyunk. És érthetjük ezt doktori iskolánkra is, hiszen hallgatóink témavezető-

jüket, tehát tudományos előmenetelük hosszú éveig kizárólagos tótumfaktumát szabadon választhatják külső fórumokról, míg mindenütt másutt ez vagy kizárt, vagy legalább gyakorlatilag ismeretlen lehetőség.

– *Ön is úgy látja, hogy az egyetemre kerülő újabb generációk egyre nehezebb helyzetben vannak, többek között kellő háttérismeretek, műveltség híján?*

– Nyilvánvaló, hogy az adottságokat adottságként kell felfogni. Persze mégis fájdalmasan megállapítható, hogy az első időkben a Ménesi úton összegyűlők közt úgyszólván elhanyagolható volt a különbség az alig érettségizettek és a meglett korú felnőttek közt. Mára viszont kiáltó lett az ellentét egyfelől a levelező tagozaton hallgatók számottevő részének elismerendő élettapasztalata, életben jártassága s olykor tiszteletre méltóan megnyugtató műveltsége és háttértudása, és másfelől a pusztán biológiaiilag immár felnőtt nappali tagozatú nemzedék gyermekisége között, akik egyre inkább úgy tűnnek, mint egy gazdag és eltunyulásra ösztönző társadalom folytonos gyámolításra szoruló termékei. Nos, ha arra gondolunk, hogy pillanatok múlva ők is azonos értékű diplomával lesznek jogászok, akiknek esetleg korábbi társaiknál még összetettebb és jó lelkiismerettel alig megoldható kihívások közt kell helytállaniuk, úgy akár aggódhatunk is jövőnkért. Ámde későbbi szocializációjuk már gyorsabbnak szokott bizonyulni.

Ha feladatom lenne, hogy stratégiai terveken gondolkodjak, akkor lehetséges, hogy mégis előképző évfolyamot javasolnék, vagy egyetemi képzésük időtartamának meghosszabbításában találnám meg a fogódzót. Szomorú látni, hogy ifjúságuk töltekezésre rendelt ezen utolsó idejében (és legtöbbjük számára életük utolsó ilyen esélye során) gyermekeink nem csekély hányada olyan nevekkal, fogalmakkal, történésekkel soha nem találkozott még, amiket alig másfél évtizede kezdőink már könnyedén idéztek fel. Az is meggondolkodtató, ha szabadon választható tárgyamban végzés-közei hallgatók hálásan úgy vallanak, hogy nálam, ebben a kurzusban kínáltak nekik úgyszólván először önálló megszólalási lehetőséget, és azért, hogy összefüggően és meggyőzően érveljenek egy felvetődő probléma ilyen vagy olyan megoldási lehetőségein.

– *Mindez végső soron a diploma értékének devalválódását hozza maga után. Pedig szüleink, nagyszüleink mesélik, hogy száz éve egy maturált embernek még előre köszöntek az utcán.*

– Bármely világhelyzetre egynél több válasz adható, s ez azt jelenti, hogy egynél több igazság lehetséges, mert egynél több megközelítés lehet egyként releváns és gondolható. A mai világválaszok azonban leszűkültek, mert napjaink világideológiájában egyetlen *mainstream* sugalmazása a trendi. Tudásunk hallatlanul több, mint akár pár évtizeddel ezelőtt, a bölcsességnek azonban sem keletje, sem kultusza nincs. Primitivizálódtunk, ám fenséges – bár olcsó és belülről üres – retorikánkban egy bátor új világ úttörőinek magasztosítjuk egyre szűkülő énünket. Hívószavaink aligha mások, mint fogyasztói társadalom, atomizált egyedekre széttesett közösség, és feladat nélküli egyed, akinek egyetlen dolga korlátlan szabad-

Egyetemi dolgozószobámban (fotó: Koltay András) (2005)

ságának kiélése. Ez pedig a liberális önmegvalósítás során olykor alig több, mint élvkövetés, pillanatnyi tetszés maximalizása, s ezzel egy kifejeletlenül gyermeteg *caprice* trónra emelése. Mögöttese pedig bármely értéknek és minőségnek állításuk folytán máris szabad rivalizálása, s ezzel a mindenkori falkásodások legitim, demokratikus erővé emelése. Nem más nő ki egy ilyen talajról, mint a számosság kultusza, az anarchoid tömeguralom, még ha velejéig értelmetlen, netán ön- és közösségromboló is. Ilyen körülmények között különösen hinnünk kell, hogy egyre érvényesebb az, amit a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületben mindig is nemzetstratégiaként gondoltunk, és ami később a haldokló kormányfőtől BOLBERITZ PÁL egykori tanítványának, későbbi katolikus teológiai filozófiaprofesszornak mondott búcsúszavaiban is megfogalmazódott: csak egy keresztény Magyarországnak van jövője. Politikai végrendelet ez: nem hitbuzgalmi vallomás, hanem történelmi meggyőződés. Azért szerette volna ezt ANTALL, mert ennek újra kivívásában látott nemzetstratégiai jövőt. Amiből kitetszik, hogy itt nem egyszerűen vallásgyakorlás, szentségekkel élés és hitmegvallás az embert magát megváltó erejéről van szó, hanem kulturális közegről, amelyben küldetésünk tisztázásától evilági ügyeinkben követett magatartásunkig minden optimálisan – kiegyensúlyozottan s kiegyensúlyozóan – a helyére kerül. Azáltal is, hogy egy keresztény kultúrában szerves része van a patriotizmusnak. Az egészséges patriotizmus egy cselekvésre

készítető állapot, mely kitermeli a személy által átélt felelősség-gondolatot önmagáért, volt vagy majdani családjáért, nemzetéért, természetszerűleg minden élőért és holtért, az egész világért. Küldetést ad mindegyikünk életének, mert van dolgunk e világon. Legelőször is az, hogy a teremtettségünkben kapott képességeinkkel – tehetségünk határaiig kifejlesztve azokat – kellő okossággal fáradhatatlanul éljünk. Ha ezen belül entellektüelnek készülünk, úgy a tudás a legfőbb eszközünk. És pontosan ezért van hangsúlyosan dolgunk. Mert a világ tele van veszélyekkel. A világ tele van csapdákkal nemzetünkre, családunkra, ittlétünkre, egész bolygónkra és az emberiség jövőjére nézve. A gondolkodás, a problémamegoldás egyre magasabb szintjeit kell tehát elsajátítanunk ahhoz, hogy – KODÁLY ZOLTÁN szép kifejezését átvéve – mindegyikünk belerakhassa nemzetünk építményébe a saját tehetsége szerinti téglácskát. Nos, napjainkban pontosan egy ilyen éthosz módszeres pusztítása zajlik. „A történelem bevégeztetett, a világ már fel van épülve, kizárólag a Te számodra immár: fogyassz csak, és élvezkedjél – egyébről pedig ne legyen gondod.” Már pedig ha a tudás értéke elenyészik, marad a pénz, amivel a felszólításnak eleget tehetünk. És marad persze a bármiféle korrupciós helyzetben megszerzetten felmutatható jártasság (egy morális prostitúció önküiresedésére gondolok persze itt), amivel egyáltalán pénzt lehet szerezni.

Ebben a gondolatkörben érthettem egyet a római jogot tudósan művelő ZLINSZKY JÁNossal abban, hogy fennáll a jogi tanulmányok római jogi fundálásának mint történeti megalapozásnak szüksége úgy, mint ahogyan nyelvtanulmányaink alapja is a latin volt egykoron. Ám ugyanígy dolgozhattam együtt ZLINSZKY JÁNossal egy olyan jogelméleti-jogfilozófiai programon – egykori munkadokumentumaink bőven szólnak erről –, ami tíz féleven keresztül évfolyamszinten foglalkozott volna ennek kiágazásaival. (Irányai nem különböznek túlságosan későbbi megvalósulásaitól, inkább a mélysége: alapként bevezető tárgy s a két jogelmélet és a tavalyig volt két államelmélet; önállósuló problémakörként pedig a ma kötelezően választható jogantropológia, jogszociológia, természetjog, és összehasonlító jogi kultúrák, valamint ez utóbbival együtt záró tárgyként még a jogi módszertan.)

Az alapelgondolás eszerint az, hogy a mindenkori szakjogászai tudásba – ami törvényeken nyugszik: részben emberi önkényen, részben emberi véletlenek során, végső soron hát mindenképpen a *voluntas* mozzanatán – vissza tudjunk mindig csatolni valamelyes gondolati reflexiót, és mindezt összehasonlító történeti módon feldolgozzuk múlt, jelen és jövő összefüggésében s perspektívájában. Amiként viszont ez utóbb megvalósult, az már kevésbé egy nagy ívű stratégia, inkább a másutt is ismert lefelé nivellálódás. Esetünkben ez a tételes tárgyak nem szűnő nyomulása, ami az ő látószögükből nem is feltétlenül indokolatlan, merthogy egyre inkább specifikálódó (vagyis megoldást sürgető részeiben önállósuló kimunkálást nyelő s ezzel egyre tagoltabbá váló) jogunk bármely apró partikularitása ma már külön-külön saját oktatási helyért kiált magának.

Ezzel függött össze záróvizsgáztatásunk sorsa is. Nos, a mai napig nem tudom igazán, hogy miért is szűnt meg valójában, egy számomra tisztázatlan háttérű, bennünket véleménykéérésre nem érdemesítő karon belüli nyomulásban. Minthogy ilyesmiről azóta sem beszéltünk, azt sem tudhatom, vajon javult-e egy ilyen több,

mint helycsere által a mai helyzet. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a diákok helyzetét csöppet sem könnyítette. Közhangulatukból úgy értesültem, hogy egy számukra roppant nehezen megtanulható s tisztán lexikális, adatszerű memorizálást igénylő tárgysorozattal helyettesítették azt, ami merő szöveggént, utálattal kísért memorizálásban tényleg megtanulhatatlan volt, mert valóban a megértés, személyes reflexió képessége volt a garancia arra, hogy valaki jogelméleti záróvizsgáját büszkeségre okot adó eredménnyel teljesíthesse. Nem hinném, hogy nem ez állott volna legközelebb egy *universitas* igazi szelleméhez, és nem hinném, hogy ne ez készítette volna elő diákjainkat leginkább a jövő még talán valamelyest nyitott perspektívaiban az önálló útkereséshez és állásfoglaláshoz. Mi még emlékezünk rá, hogy a Püspöki Kar egymást követő elnökeiként PASKAI LÁSZLÓ, SEREGÉLY ISTVÁN és ERDŐ PÉTER érsekek csakúgy, mint a bencés előljáró VÁRSZEGI ASZTRIK egyaránt részt vettek záróvizsga-bizottságainkban. Mindannyian örömben fürödtünk – ők, a világi jogban laikusok és mi, gyermekeink felkészítői –, mert végzős hallgatóink érettségről tanúskodó esszéisztikus stílusban járták körül a felvetett problémákat, többnyire egy érzékenyen kifejlett jogászai világképről adva számot.

Ez magyarázza, hogy a mai napig változatlanul bűnnek kell éreznem azt is, hogy egyre ostobább és egyre doktrinerebb kormányzati oktatási reformok folytán több félév tárgyának kollokviumait egybekapcsoló szigorlat és vele mindennemű szintézis-igény egyszerűen kitagadtattott az egyetemi képzésből. Mintha posztmodernitásunk már arról is elfeledkezett volna, hogy az ember gondolkodó minősége a szintézisalkotó készségnél kezdődik. Ennek fejlesztetése pedig, mint bármiféle minőségi, magasabb szinten történő összegzés egyetlen lehetősége elesett számunkra – az ezt leginkább igénylő, mert a benne rejlő értékeket éppen legteljesebben kibontakoztató tárgy számára – mind a szigorlat műfajának eltörlésével s mind azzal, hogy záróvizsga-lehetőségünket szintén elvesztettük.

– *Bizonyára a kari tanácson is folynak, gondolom, viták a tantárgystruktúráról.*
 – A posztmodern társadalom sajátja, hogy itt már korántsem nyílt diktatúrák dúlnak, de keletkeznek azért – és egyre gyakrabban, mind nagyobb élettereket vonva be hatókörükbe – úgyszólván visszafordíthatatlan s megmászhatatlan helyzetek; látszólag persze pusztán semlegesnek tetsző instrumentumok önjárása folytán. Vegyünk egy példát: ideális helyzetként elgondolható, hogy néhány értelmes ember összegyűl, s elkezd tünődni azon, hogy mivel s miként kellene hallgatóinkat okítani. Egy idő után megállapodnak, és ezzel a dolog véget is ér, mert megvalósítják, amit elgondoltak. Létünk azonban ma már nem ilyen egyszerű. A mai ellenpélda sokkal kifinomultabb, s ezt – az egyszerűség kedvéért – a magyar alkotmánybíróság alapító elnökétől választott eljárással szemléltetném. Nos, Nyugat-Európa számos helyén az alkotmánybírák ötletbörzeként közelítenek ügyekhez. Egyenlő a hozzáférésük mindegyikhez, s miközben beszélgetnek egyikről és másíkról, felvetődnek ötletek – szempontok, javaslatok, relevancia-fogódzók, elsődleges megítélési lehetőségek –, amik egy végső elintézés kontúrjait is már

gyakran körberajzolják. Ezzel szemben a nálunk kialakított rend eleve az elnöktől szignáltat ügyeket majdani bíráiknak. Tanácsadó törzsükkel ők tetszőlegesen ideig dolgozhatnak (vagy munkát színlelhetnek) rajtuk, majd valamikor (ha egyáltalán, mert előfordulhat, hogy egy bíró megbízatásának a végéig sem birkózik meg egyetlen ügygel sem) előállnak valamiféle – talán nyers, de mégis megoldást javasoló – változattal. A többi bíró ekkor találkozik csak először egy-egy kérdéses ügygel egyáltalán. Nos, függetlenül attól, hogy milyen szellemi kapacitású bíróról van szó (mert alkotmánybíráskodásunk két évtizede során már a spektrum teljes változatossága felmutatott, pedig még a régi szabályozás szerint csak valamiféle kiválóságot bizonyított egyedek voltak alkotmánybíróknak választhatók), mégis éveken át kotlott ügye körül, *horribile dictu* esetleg tényleg munkálkodott is rajta. Következésképpen könnyedén elérkezhetett az ügy mögött rejlő probléma kibontásához, ilyen-olyan döntési változatok levezetéséhez, jogi hátterek felfejtéséhez, akár könyvnyi dokumentációval törzskarától elkészítetten. Gondoljuk csak meg: ezzel szemben miként vehetné fel a kesztyűt bárki más, legyen még oly zseniálisan leleményes is, aki most találkozik először az egésszel? Miképpen kotyoghatna bele abba, amin a másik – egy teljes személyzet! – már éveken át dolgozott? Bátran kimondhatjuk, hogy eleve kilátástalan a helyzete: a szignálás folytán véletlenül előtérbe kerülő döntési változat más változattal összevetése, helyettesítése nem fog feltehetően soha felvetődni. Persze csupán a régi igazság újraállításáról van itt egyszerűen szó: procedura-választással szociológiailag többnyire egyben a végső választ is megadjuk.

Kérdésünkre visszatérve pedig, nem állhat másként a helyzet egy kari tanácsülésre kerülő tantárgystruktúra-kérdéssel sem, ha és amennyiben e testület nem egy kiemelt összkari *team*től előkészített összkari tervet kísérelne meg megszavaztatni. Gondoljuk csak ismét meg: egyetlen tárgyon belüli, egyetlen tanszéken belüli tárgyra vonatkozó még oly okos vélemény sem lehet annyira átütő, hogy rögvest egy nagy létszámú grémium többségének lelkes egyetértésével találkozzék. Ez persze nem személyes kérdés itt sem, hanem egy eleve fennálló szabálytömegtől való eleve lefedettségé. Mai formális szabályozottságunkban a legkisebb változtatási szándék is óhatatlanul valamilyen megkötésbe ütköznék, úgy hogy csakis egy átgondolt, átfogó, testületi és összkari szinten végiggondolt reform részeként lehet egyáltalán esélye.

– *Miképpen folytatódik mostanában oktatói s kutatói munkássága?*

– Minden lényeges elemében pontosan úgy, mint eddig.

Az már más kérdés, hogy amennyiben valaki átmenetileg még vezető is, akkor olyan pozícióban van, hogy néki kell oktatási feladatokat szerveznie egy közösgnek; ha pedig ebben a kapcsolatrendszerben beosztott, úgy ő az egyik címzettje egy ilyen feladatszervezésnek. Magam most olyan helyzetbe kerültem vissza, amikor ismét több időt és energiát fordíthatok megint kutatásra – csaknem pontosan úgy, mint felnőtt kutatói életem első felének közel három évtizedében.

Ez idő szerint az Összehasonlító jogi kultúrák tárgyát okítom nappali és levelező tagozaton; két szabadon választható kollégiumot vezetek, Jog és nyelvről, valamint a Jogállam/joguralomról, tervezve esetleg valamelyiknek a *Jogi gondolkodás paradigmáinak* problematikájával való felváltását, hogy ne szűnjék meg az ennek felismeréseibe történő bevezetés; s a doktori iskolában is folytatódik mindig valamiféle jogelmélet. Közhelyszerű igazság, hogy az emeritált egyed gyakran még többet dolgozik. Nos, magam eddig akadémiai kutatóból kinőtt egyéniségként viselkedtem. Bizonyos, hogy karunk professzor emeritusaként s a közel fél évszázada számomra ottlétet biztosító akadémiai intézet kutatóprofesszor emeritusaként csakis eddigi munkámat folytatom.

Előadóként a *Húsz éve szabadon Közép-Európában* SIMON JÁNOS rendezte konferencián az MTA Dísztermében (2010. november 25.)

– *Hetven év távlatában miben lehetne összefoglalni Varga Csaba jogbölcseletét?*

– Alapvetően filozófusnak készültem, tehát határozott érdeklődésem logikai, ismeretelméleti, majd ontológiai kérdések iránt már egyetemista koromban bőven kialakult. Akkortól kezdve, amikor ennek a jogra kellett szűkülnie, a feltárandó titkot alapvetően a jog, valamint a jog nyelvi megjelenítése, logikája és retorikai kifejtése közötti összefüggések s kölcsönhatások kezdték jelenteni számomra. Mindez annak a kérdése, hogy miben rejlik s természete szerint mi is a jog, hiszen ennek meghivatkozása gyanánt mi csupán egy többféle logikai rekonstrukciót és retorikai kibontást lehetővé tevő nyelvi megjelenítéssel találkozunk. Ez pedig annak kijelentésével egyértelmű, hogy az, ami jog, nem van, legfeljebb érvényesül – ám nem saját ereje által, hanem a meghivatkozásában megbúvó erő és elhatározás felhívásával, amely – mint a jognak az adott ügyben történő aktualizálása – mögött tendenciájában s társadalmi általánosságában a jogra hivatkozó gyakorlat közmegegyezése áll. Ha azt kérdezném magamtól, hogy közel fél évszázadon át hivatások kutatóként mire jutottam, úgy összképként leginkább *A jogi gondolkodás paradigmái* felett tűnődő könyvem és a *Jogállami átmenetünk* ellentmondásosságáról értekező immár három kötetem közös mondanivalójával válaszolhatnék. Néhány éve egy hallgatóm így summázta ezt: bármiképpen leplezik is formalizmusra redukáló mesterséges gondolati konstrukcióink, a jog mégis egy „gépezet, amelyben ember rejlik” – ember, társadalomalkotó s egyedi mivoltunkban egyként értelmezetten, s nem jogra kiélezett *ausdifferenziert* mivoltában, hanem teljes valójában, minden értelmi, érzelmi, s egyéb meghatározottságával egyetemben. A jogtudomány feladata pedig éppen nem más, mint e kiáltó ellentmondásnak, látszat és mögöttes tartalom ütközésének a feloldása.

Érdekes, hogy egyetemista korom krédója nyomán egy olyan gondolkodásmódot tudtam évtizedek során kifejleszteni, ami felett még a marxizmus kizárólagos kényszerű uralma alatt is itthon, Moszkvában vagy Kelet-Berlinben legfeljebb értetlenkedtek, de amit támadhatatlannak találtak; s ez úgyszólván a mai napig érvényes. Új látásmódokkal, megközelítésekkel, felismerésekkel persze bőven gazdagíthattam azóta, de lényegi vonásain nem kellett változtatnom. Problémáimat ma sem tudnám másként vagy jobban körbejárni.

Valamiféle formalizálás nélkül jog nem gondolható. Ennek mértéke annak maximuma szokott lenni, amit egy adott kultúra még elvisel. Ugyanakkor az ember, aki kommunikál, munkamegosztásbeli hivatását vagy éppen jogász voltát megéli, ilyen munkálkodása során formalizmus páncélját vagy maszkját ölti magára, lát-szólag feledve személyes énjét, valódi személyiségét. És mindennek ellenére teoretikus summázatként mégsem mondható más, mint hogy a jog folyamatszerűség, amelynek nem szűnő alakításában mindannyian folyvást részt veszünk. Teljes személyiségünk, jogértésünk, joghoz fűződő pozitív vagy negatív viszonyunk egyaránt jelen van ebben, noha e formálásban oroszlánszerepet nyilván a jog normatív üzenetének aktuális kinyilvánításáért felelős, hivatalos minőségében eljáró jogász játszik. Méltán állíthatjuk hát a végső társadalomelméleti igazságot: mindannyiunk műve a mindenkori jog.

Akkor, amikor az ELTE Bibó István Szakkollégiumában a mai kormányerő jogvégzettjei még tanítványok voltak s több fél éven át tartottam nekik szellemüknek háttérrel adó kurzust (amiből, mint említettem, a katolikus karon *A jogi gondolkodás paradigmái* tárgyalása lett), hallatlanul izgatott, hogy mi rejlik a teológia és a jogtudomány meglepő közelsége mögött. Hiszen egyik is, másik is egyszeri alkalommal és érinthetetlenül kinyilvánított szövegekkel dolgozik, mint amikből mint kizárólagos forrásból kell kinyernie jelentést annak a háttértudásával, hogy más támpontja, autoritativ fogódzója vagy eligazítója nincs. Hiszen mindkét esetben áll, hogy jelképes kőtábláit átadja a szerzője, majd az elérhetetlenségbe visszavonul. Így azoknak, akiknek átadta, csupán a szövegre támaszkodva kell megélniük hűségüket. S bármiképpen történik is ez, a szöveg nem szól vissza. És ekkor és ezzel következik be emberlétünk immár társadalomelméleti csodája, merthogy történelmi méreteken kiderül: általában mégis megnyugtatóan járunk el, hiszen társadalmi folytonosságunkban egyszersmind folyamatosságunkat szintén reprodukáljuk. Íme, a hermeneutika győzelme ez: a mindannyiunk megértésére apelláló szövegre (némi intézményességgel gyakran megtámogatva, lásd példánkban a Tanító Egyházat vagy a jogi hierarchiát, fogalmiságot és dogmatikát) gyakorlati egyöntetűséggel válaszolunk. Merthogy a szövegként előállított jog értelmezésében olyan kánonok uralkodnak, amelyek fogalmi közösséget, dogmatikai rendszert állítanak elő.

Ha civilizáciánk veszélyhelyzetét átélve e tanulságot átfordítjuk mindannyiunk személyes felelősségére – részességére a jog művében –, úgy máris rekonstruáltuk a jog szükségének ősi képét a tizenkét táblás törvény LIVIUSI eredetmondája nyomán: plebejusok s patríciusok küzdenek a maguk módján, de kell a jog, hogy valami végre közöttük álljon – egyforma messzeségben, de bármelyiküktől egyformán felhívhatóan. Ez a jog minimuma. A Törvény, vagyis a számunkra transzcendensen szabott mérték eszméje pedig létrehozza a keresztény doktrína egyik legősibb vonulataként a személy felelősségének gondolatát – a teremtetett olyan kapcsolatát a Teremtő világmindenségéhez, amelyben végső soron nincs, és nem lehet számára abszolút mentség.

Teoretikus szándékaim talán legérdekesebb vonulata esetleg pontosan ez. Egyfelől adott egy szélsőséges formalizmus, a jogé, amit pontosan egy az ember esendő gyakorlatában mint szórt, szétesően kocsonyás, elemeiben erőtlen, dinamikus erő felmutatására csupán tömegessége statisztikai sűrűsödésében képes közegben kíséreltem meg elérhető igazságként megfogalmazni.

STÍLUSTEREMTŐ ERŐVEL

(2021)*

A neves jogfilozófus 1941. május 25-én született Pécsen. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán a Jogbölcséleti Intézet megalapítója (1995), emeritáltságáig (2011) vezetője, azóta professor emeritus. Számos jogelméleti könyv, monográfia, szakkikk szerzője. Tudományos munkásságát szigorú precizitás, kiterjedt irodalom-feldolgozás jellemzi. Az alábbiakban professzor úr vallomásos visszaemlékezése olvasható eddigi életútjáról, gondolataival, valamint azok megformálásával filozófiai mélységet és esztétikai élményt kínálva. A költészethez diákévei óta vonzó Varga Csaba fiatalkori és későbbi verseiből is ízelítőt kap az olvasó. Munkatársai, volt növendékei, valamennyi tisztelője nevében Isten éltesse professzor urat 80. születésnapja alkalmával, és adjon erőt neki további munkálkodásához.

Mikor és hová születünk, számunkra adottság. Lázadhatunk is ellene. Ám magam mindig erőforrásnak éreztem. Ahhoz, hogy tétje legyen az életnek. Hogy képességeinkből, hajlamainkból, korlátozott lehetőségeinkből valami megélni érdemes kovácsolódhassék.

Akkor születtem, amikor utolsó békeidőnk, az ellentmondásos, mégis nemzetépítő rövid kor háborúba torkollott. 1941 nagyhetén, születésem előtt kevéssel a magyar királyi légierő tartalékos tisztjeként bevonultatott apám, mint közelfelderítő, ellenséges délvidéki területen kényszerleszállásra kényszerült. Gépét nem hagyhatta el, de a szerb visszavonulás káoszában Bácsföldvár térségében a közigazgatást s közbiztonságot biztosítani kellett, míg csak a reguláris magyar csapatok, akiknek a haditerv szerint csak bő hét után kellett ideérkezniök, maguk azt meg nem szervezik. Ők hozattak néki új repülőmotort, amivel rögvést századához, Borovóba vezényelték, hogy német kötelékkel onnan repüljön Sarajevóba. Ám a motor ismét besült. Kényszerleszállásra viszont most nem volt mód; lezuhant. A roncsokból élve, de sérülten szabadították ki. Őszre már Krivoj Rog következett. Sebesülése okán már nem hajózó repülő, hanem repülőterük műszaki parancsnoka

* 'Varga Csaba Professzor Úr születésnapjának köszöntése' (Elmer István összeállítása) (2021. május 25.) in <https://pazmanyonline.blog.hu/2021/05/25/stilusteremto_erovel>; itt a bevezetésben említett „ízelítő” nélkül.

lett, ám szovjet bombatámadás érte. Ekkor már komolyan sérült, s erre – és hadiüzemére, s velem immár háromgyermekes családjára tekintettel – leszerelhetett. A békeidők Pécsének polgárságát dolgoság, szerénység, kiegyensúlyozottság jellemezte. A cselekvő hazafiasság háttérében egy győzedelmes Egyház biztonsgutadata állott. Mikor az akkoriban szokásos mesterútjait nagyapám lezárta, még a századforduló előtt itt lett hintógyáros. Országos kiállítások kitüntettetjé, a Magyar Posta országos szállítója. Klientúrája Boszniáig ért. Korán felismerte a robbanómotoros világ eljövételét, a vasútnak a közúti forgalommal való kiegészítése szükségességét. Apámmal fejlesztették a céget *Varga Gyula Autókarosszéria- és Kocsigyárrá*. Évtizedeken át itt épültek Dél-Dunántúl autóbusszai, mentő- és kis-teherautói; az első vidéki benzinkút udvarunkon üzemelt. Szombathelytől Mohácsig terjedt herceget, püspököt, bárókat magában foglaló intézményi, uradalmi, magánfuvarozói üzletköre, ami később BMW és DKW cégképviselettel bővült. Ekkor már nemcsak néhány gazdag magánossal volt dolga, hanem különösen helyi és falusi orvosok, ügyvédek, gazdálkodók, s nem ritkán pedagógusok sokaságával. Természetszerűleg nagyapám, apám volt e kéttucatnyi segédet és tanoncot foglalkoztató üzem első munkása, ki ugyanakkor felvállalta embereik szociális gondjait is. Rangot jelentett apámnál dolgozni. Szőlőbirtokai, ingatlanai bővében a legtöbbadófizetők egyikeként aktív lett a szakmai, a városi közéletben. Sokat olvasott, napilapjai mellett járatott német szakmai folyóiratokat. Munkaruhában élte mindennapjait. Teste s lelke az iparosé, ki, ha ritkán ráér, a Polgári Kaszinóba tér be, noha üzletfelei a Nemzeti Kaszinóba csábítanak.

A korabeli Pécsen a *prudentia* szelleme járta át. Szélsőségektől tartózkodás, de a szovjet megszállásra konok elszántságú elutasítás.

Elemistaként a két háború közti katolikus irodalmat olvastam. Ez hitben elszántságot, s mellette irredentizmus-közeli nemzeti felelősségérzetet sugallt.

Időközben azonban mocskos lett a külvilág. Félanalfabéta proletár államosított bennünket; dadogó személyzetis nikotinos keze ütötte iskolai életrajzunkra a „kizsákmányoló” származási bélyegét. Lakásunkból kivette bányászlelkek s néphadseregünk faluról frissiben toborzott altisztjei környezetébe kerültünk. Emberként persze mind szerethetők voltak. Gyermekük napközben apjuk puskáját csórták el, hogy a homokbányában azzal lövöldözhesünk. Miközben legjobb álmaimban a szovjetregények partizánsága kísértett: annak tervezgetése, hogy megsemmisítem az ellent, noha magam is belepusztulok.

A templomon kívül minden közeg ellenséges, bezárkózó volt. Felnövekvésben legnehezebb gondom a hivatáskeresés lett. Mert mit láttam? A kapuk zárva, a létfenntartás hősiesség. E légkörben apám valahai ciszter gimnáziuma is dögunalmasnak tűnt. Mert miben is álljon az ismétелhetetlenül egyedi lét? Bicikliztem, Märklin fémépítővel mechanikai konstruktumokat szerkesztettem, orgonaművészetéről vizionáltam, utóbb költő-vágyban égtem. Gimnáziumi napköziből rohantam többórás konzervatóriumi orgonagyakorlásra, miközben vasárnaponként középiskolás éveim végéig egy belvárosközeli kis plébániatemplomban kora reggeltől estéig négy misét kántoroltam.

Hogy egyetemre kerülhessek, munkásszármazékká kellett lennem. Érettségimmel leszálltam az alvilágba, köszénbánya mélysztíjére, csillésként. Sötétség, dübörgés, mesterséges huzat, szénpor, robbanásveszély. És a fejtés csapatának egymásrautaltsága. Társaim az állati munkában önmagukat felélve durván közönségesek voltak, de a mélyben a legtermészetesebben társak: emberek, számtalanszor megmentőim. Noha egy évet meghaladva kellett járnom-kelnem kimoshatatlanul fekete szemkarikákkal, amikor erre került sor, sajnálattal hagytam ott ez egykori társak sötét s gyakran robbanó, de brutálisan őszinte világát.

Mert Miskolcra kerültem a Nehézipari Egyetem bányaművelő szakjára. Költő, esztéta, filozófus lelkem azonban győzött a jövőalapozás racionális elgondolásán. Már-már szuicid gondolatokra hajlottam, mire sikerült az egyetemváltás, akkor példátlanul, s egyéb híján vissza Pécsre, a jogi karra. Első nyaramon máris frankofóniába szerelmesedtem, JÓZSEF ATTILA módszerét utánozva: napi száz szó a szótárból, pihenésül francia versek – s máris tovább vágyódtam francia–filozófia bölcsészszakra, a fővárosba. Kétszer próbálkoztam, miközben felnőtt barátaim óvtak az utóbbi szakirány janicsárképzésétől. Ám szerencsémre kísérletem már túlment a szocialista tűréshatáron. Így lettem jogász.

Éretlen voltam a joghoz? Biztosan. Jártam is órákra, nem is. Utáltam a jogot? Nyilván, mert amit benne történetesen tételeztek, nem érdekelt. De otthon írógép-es vakírással boldogan pöszmögttem SÍK SÁNDOR háromkötetes esztétikáján vagy autóstoppal cikáztam kötöttségeink ellen lázadó művészpálánta barátaim belpesti Váci utcai Muskátlí presszójához.

Addig tartott ez, míg lélekben jogbölcész nem lettem. Akként viszont, pécsi áldemonstrátor, végigolvastam a tanszék kitűnő és hatalmas könyvtárát.

Közben azonban megrendült köröttem az általam addig sikerrel felépített világ. Merthogy még serdülőkoromban gyönyörű *Missale*-kötetem latinságával kísértem naponta a belvárosi templom miséjét. Gyóntatóként itt leltem a tiszta férfiúság-eszmény megtestesítőjére, CSONKA FERENC káplánra. Új lélek, a győzedelmes Egyházért fáradhatatlanul cselekvőé oltódott belém. Olyan minta, amelynek számomra máig legmegindítóbb példázata ERIK KÜHNELT-LEDDIHN *Vigilia*-könyvként 1935-ben lefordított történelemfilozófiai irányregénye, a *Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikik* volt. Elitképződést szolgálóként indián romantikába burkolt titkos cserkész-szet társult ehhez. Nos, ezek után alig lettem joghallgató, máris robbant a (politikai rendőrségi fedőnéven) „Fekete Holló” állambiztonsági megtorlása. 1961. február 6-ának éjszakáján országszerte 456 letartóztatás történt, amit pár hónap után kiszabott börtönbüntetések, kirúgások, eltávolítások kísérték. Magam is lebuktam, mert a káplánnál megtalálták kölcsönadott matematikafilozófiai (!) könyvemet: ANDRÉ SAINTE-LAGÜÉ *Az ismerttől az ismeretlenig*, mely – amiként a *Nouvelle Revue Française* (1941) még frissen köszöntötte – a „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová tartunk?” természettudományi kérdését kívánta modellezni. Azt is tudták bizonyítani, hogy magam meg KÜHNELT-LEDDIHN művét kaptam kölcsön. Mindebből lett „a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevőleges részvétel” – akár 15 évnyi börtönfenyegetéssel. Mostanában láthattam csak dokumentumként, hogy a belsőreakció-elhárítás hírhedten keményvonalas

országos belügyi főnökének, HOLLÓS ERVINNEK az írásbeli parancsa kellett ahhoz, hogy beidézzenek és aláírassák: beismerem. És tudomásul veszem, hogy egyelőre – most – a hatóság büntetőjogi figyelmeztetéssel él velem szemben. Proletárvoltom szüzességét így vesztettem el. Lehet, hogy erre fel egy kizsákmányoló osztályidegen is kiütközött belőlem? Mindenesetre a „politikailag megbízhatatlanok” sorában dossziém lett a politikai rendőrségnél, ami követett Budapestre egészen a rendszerváltásig.

Az egyetemen filozopteri érdeklődésemet észrevette a kommunista filozófiai tanszékvezető. Szobájába invitált. S az ablakhoz vonulva a túloldalon székelő titkosrendőrségre mutatva, együttérzéssel csak ennyit mondott: vannak, kik más-ként gondolkodnak, Varga elvtárs – s ezért nem lehetek demonstrátor sem, sehol a karon. Ezért váltam csupán *de facto* demonstrátorrá, de gyakorlatilag második tanszéki munkássá a jogelméleten hallgatóként.

S végzéskor, hogy megmentsenek, segítettek fel a jog legfőbb kommunista urához, SZABÓ IMRE akadémikushoz, ki többszörös meghallgatásom után – s elképzelhető legnagyobb kiváltsággként ekkor – az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetébe kutatóként befogadott.

Végző soron e lebukás más okból is jót tett nekem. Mert ráébresztett újból a nyers valóra: másoknál mindig többet kell felmutatnom, s ha lenne még célom is, úgy magamba visszahúzódó életet élnem, hogy ezt szolgálhassam vagy elérhessem.

Éjjel-nappal kutattam. Megnősültem, önálló kiscsaládként a pécsi után fővárosi albérletekben nyomorogtunk. Ami csak fokozódott, amikor immár első gyermekünk várandóságában – igazgatóm ennyit tudott kijárni az MTA elnökénél – társasházi öröklakásvásárlás jogához jutottunk. Még dühödebben kutattam, publikáltam, hogy valamicskét javíthassak a fölnk torlódó adósságtól reménytelen helyzetünkön. Rokontalan magányban született meg, majd nevelődött Pécestől, családjainktól távol szakadva két gyermekünk.

Minden munkánk hivatalosan a MARXIZMUS–LENINIZMUS jegyében született, ez azonban az „antiMARXizmus” melletti nyílt kiállítás kerülendőségénél többet gyakorlatilag nemigen jelentett. Egy kötelező frazeológia ernyője alatt ki-ki saját kutatásának megfelelő irányban, eszmekörben vagy háttérfilozófia „kritikai kontextusában” munkálkodhatott. Elméleti kutatásainknak nem kellett találkozni napi politikai gyakorlattal. Teoretizálásunk absztraktsága egyébként is THOMAS MANN nehézkességén túlmenő nyelviséget követelt. Senki sem várta el, hogy a *Népszabadság* édeskéiesen hazug retorikáját írásainkban megjelenítsük. Nincs sorom, írásom tehát, amelynek akár tárgyyszerű szóhasználata, akár érdeme ma vállalható ne lenne. Ezért is jelenhettek ismét meg, és éppen a Szent István Társulattól gondozott *Jogfilozófiák* sorozatomban. Gúzsba kötve kellett-e táncolnunk? Visszatérő kérdés volt ez hozzám az 1980-as években Olasz- vagy Franciaországban, majd Amerikában. Nos, egy-két moszkvai s kelet-berlini, kiadói szerkesztés ürügyén szövegemet átíró intermezzót kivéve magában a birodalomban elismert szerző lettem, mert újat, érdekeset és relevánsat, s igazolhatóan mondtam. A másik térfélen még inkább, mert a rettegett diktatúrától jöttön bár, mégis leginkább őket

izgató megoldatlanságokra válaszoltam. *Kodifikációs* (1979), *Lukács-* (1981) s néhány további könyvem angol változata változatlan aktualitással ma is alpműként hivatkozott euro-atlanti világunkban s Tokiótól és Pekingtől Johannesburgon át Buenos Airesig.

Mintha valami időközben beérett volna: nemzetközi publikációim nemcsak hazai kiküldetéseket harcoltak ki, de neves centrumoktól kezdeményezett meghívásokat eredményeztek. A rendszerváltásig tartó negyed évszázadból talán öt évet is meghaladóan voltam külföldön, leghosszabban Ausztrália, Japán és Skócia fővárosában, valamint a Yale berkeiben az Egyesült Államokban.

Másodállásban tanítani ugyan politikai eszmetörténetet és a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen a hitbuzgó kommunista filozófiai vezető Kiss ARTÚR személyes kérésére kezdtem, de mihelyst külső óraadóból tanszéki belsővé kívántak avanzsálni, inkább távoztam. Ám amellett, hogy az Országgyűlési Könyvtár jogi gyűjteményének rendbetételén közel két évtizedet munkálkodtam, szakmai másodotthonra az Eötvös Loránd Tudományegyetemen leltem. Szeminárium hallgatóimból számosan tűntek fel az MDF-kormányzatban ismert vezető tisztségviselőkként. A rendszerváltáshoz közeledve pedig történetesen épp a mai kormánygárda jogász-öregjei jártak az én szemináriumaimra. Aktívak voltak, legkevésbé a tananyagra, inkább saját vélekedéseimre kíváncsiak. Külön kurzusokra hívtak hát szakkollégiumukba. Nékik született az, amit saját karunkon továbbfejlesztve *A jogi gondolkodás paradigmái* címen tizenhat éven át jogelméleti főtárgyként mintegy tizenötezer hallgatónak taníthattam.

Távoli útjaimról voltam éppen visszavedlőben, mikor a rendszerváltási folyamat lezajlott. Az MDF pártközpont kiürült – a parlament, kormány, alkotmánybíróság szívtá fel embereit. Így kezdtem tángálni az MDF külügyi bizottságát, majd a jogit. Utóbbiban akkor tűntünk ki, amikor kiálltunk – ez a pár fős testület, a parlamentben s a kormányzatban székelők helyett – a taxisblokádjogellenessége taglalásával. Sikerral próbáltam feljegyzést juttatni a miniszterelnökhöz a kórházba, hogy szó sincs polgári engedetlenségről: ez SzDSz-kitaláció, hazugság. Innen vezethetett utam a Miniszterelnöki Tanácsadó Testülethez, ahol több éven át úgyszólván nappalomat s éjjeletem töltöttem.

Doktrínája bármiféle konstruált társadalomépítésre a másik tábornak van. Saját oldalunk a már beváltként hagyományozódottnak a mindenkori feltételek közti újraképzésén munkálkodik. Ennek tudatában stratégiai és nemzetbiztonsági kérdéseken tűnődünk. Az intézményes buktatókon. Vitáztunk, hazai s külföldi missziókkal telt az időnk. Három évem naplója napi tíz-tizenkét órányi sávban egy-egy napra tucatnyi tanácskozást, találkozást, ügyet rögzít: a megoldandók egyszerűen omlottak egymásra. Személyes sikereim közt volt a Magyar Atlanti Társaság s a Batthyány Lajos Alapítvány létrehozása, a *Magyar Szemle* indítása, a katolikus, majd református egyetemek létrejöttén bábáskodás. Éveken keresztül koncipiáltam egy akkor világsőnek ígérkező *CD-ROM/Hungary* ügyét, mely egyetlen diszketten történetesen a magyarságra vonatkozó tudás angol nyelvű összanyagát rögzítette volna, esetleg csatolva a Világkiállítás belépőjéhez; ez kormányzaton belüli alkalmatlanságok okán maradt sajnos félbe.

Katolikus egyetem? Miért? Nos, nemzetstratégiai prioritásként azért, hogy azonos hitű és értéket valló középosztály kerekedhessék ki iskolarendszerünkől, otthonosságot biztosítva óvodás kortól a tudományos fokozat megszerzéséig. Több volt a szándékban, mint egyházi intézményesedés egyszerű támogatása. Nemzeti újjáépülésünkhöz szükségesnek tartottam, hogy intellektuális hagyományaink, a kereszténységünkben ápoltt értékek közvetlenül beépülhessenek tudományos ön-reflexiónkba. Abban is biztos voltam – s változatlanul remélem –, hogy a haza gazdasági belakását majd kulturális belakás és lelki újraigényesedés követi, azaz a kereszténység iránt tömegigény fog majd jelentkezni.

S az egyetemalapítás hátterében mi állott?

Legrövidebben szólva: egy jóra kiéhezett társadalmi közösség. S mögötte egy fél évszázados üldözésben kivéreztetett egyház, az eme állapotnak megfelelő akci-óképeséssel. Ilyen társadalmi háttérből kezdtek indulni naiv kezdeményezések. A szociális munkára alapozást szolgálták volna; a jó ügy buzgalma ellenére azonban visszhangra nem lelhetek. Hosszabb idő vajúdása nyomán kezdett kiforrni egy bölcsészkar terv, s ezt kísérte az egykori Pázmány Péter Tudományegyetemből megmaradt *teologicum*tól kiinduló kánonjogi és jogi származtatás formulája. Mihelyst ez felsejlett, maga az ANTALL-kormányzat minden ága-boga megmozdult, civil buzgás is keletkezett vallási kötődéstől függetlenül, s a kormány legkülönbözőbb szegmenseiben a gondolat eufóriája tetté kezdett érlelődni. Az áttörést az hozta meg, amikor – indokolt kezdeti elvi és gyakorlati ellenkezése ellenére – miniszterelnökünk meggyőzhető lett, hogy a majdani Pázmány Péter Katolikus Egyetem vállalásával tegye meg hivatalos látogatását Egerben, az akkori püspök-kari elnök palotájában. Miniszterelnökségi, tanácsadó testületi, oktatás- és művelődésügyi, igazságügy- s pénzügyminisztériumi ülések garmadája igyekezett ezután az alkalmas forma megtalálásával előfeltételeket teremteni. Egyházi képviselővel nem gyakran találkoztunk, merthogy bizalmukat s támogatásukat eleve megelőlegezték; s különben is, a tényleges berendezkedés – költségviselés, akkreditálhatóság – ügye mind kormányzati készséget feltételezett. Sikere pedig közös örömnövekedés lett.

Ekkor fordultam miniszterelnökömhöz, hozzájárulását kérni, hogy a négy református püspöknél hasonló elszánást magam kezdeményezhessek. Üzenetem egyértelmű volt: minden akkreditáció csak szigorú lehet, de kormányzatunk egyetemalapításban őket is szívesen segítené. Komoly belső és külső ellenállás volt egyházi és egyházközei körökön belül is. Végül is Budapesten székelő, híresen literátus püspökük vállalta fel s vitte sikerre ügyüket, amiben mindvégig kemény vitapartnereként segédkeztem.

Katolikus jogi karunk létrehozása már hivatalos ellenszélben történt. Az ütközetek lépésről lépésre zajlottak, miközben alapító dékánunk hajthatatlansága olykor nemkívánatos gátakat maga is létrehozott.

Indulásunk lelkesítő volt, s még inkább a jogbölcselet mint indító tárgy. Reggeltől estig kezdő helyünkön, a Ménesi úton munkálkodtam; többekkel együtt évekig anélkül, hogy *renumeratio*val induló gyenge bűdzsénket terheltek volna. Sokáig elkelt az a segítség, amit HORVÁTH ATTILA mai professzortársunkhoz hasonló

akkori fiatalok ZLINSZKY JÁNOSnak leginkább könyvtáralapozásban nyújtottak. Magam mindebben részt vettem; ezeken túli feladatom még egy nemzetközi támogatói kör létrehozatalának megkísérlése volt.

Új örömforrásként láttam e feladatokat. Miután, visszatekintve, kis kölökként három éven keresztül zsúfolt templomok miséit BACH-művekkel záróan végigorgonáltam, mutáló semmihangom *responduma*ival. A bányászlét veszélyvállalása büszke belső tartást adott. Idegen fórumokon az ottaniak anyanyelvén saját eszmefuttatásokkal tudóstársakat ezek igazáról meggyőzni bátorításként hatott. Miniszterelnökségen átérezni, hogy egy új országindításban bármely lépésünk kockázattal jár, de stílussteremtő erővé is válhat, komolyságot biztosított. Katolikus jogi karunkon mindaddig, míg a rutinírozó intézményesedés le nem nyeste spontán kezdeményezések tömegét, nagyszerű pillanatok eufórikus örömét élhettem át. Hallgatóim, köztük a levelezők, korábban érkeztek s későbbben távoztak, mert élvezni akarták a pezsgést, amit maguk is csiholtak. Kutatószemináriumom – *Jogállami átmenet* – mintegy félszáz féléven át tartott, számos folytatással meghirdetetten, mert a kitartani akarók csak így járhattak vissza ennek izgalmas beszélgetéseire éveken át. Számosan gondolkodásépítőnek, vitakultúrát aktiváló oly közügynek tekintették, hogy legmesszibb megyékből éveken át látogattak vissza hétről hétre otthonaikban akár városvezetőként felelős pozíciójú levelezők, csakis ennek alkalmaiért utazgatva. S a többünk által szervezett könyvbemutatók? Egyedül elérhető a földszinti csarnok volt, de az zsúfolásig megtelt. S a nappalisok estéje mivel telt? Hívtak közeli magánlakásokba, ahol tucatszáron éjszakába nyúló beszélgetéseket igényeltek. Mintha ismét a tett láza éledt volna fel, pontosan amiért KÜHNELT-LEDDIHN regénye annak idején elragadott – a pillanat láza, amit utoljára évtizeddel korábban még a Bibó Szakkollégiumban élhettem át. Rengeteg név és filozófiai példázás. És mégis, *A jogi gondolkodás paradigmái* nehézségével szembenézve, a siker boldogságával vívódtak első félévesek; noha ma talán nem mernék vele előhozakodni a kilencediseknek sem. Államvizsgálók, míg a tételesjogok ki nem szorították a tanrendből, a tanulás fáradtsága mellett leginkább intellektuális felnőtté válásukról tanúskodtak. Arról, hogy értékelték, mert akarták a tudást. Ahogyan mai kormányférfiaiink és asszonyaink még a Bibóban, végzéseközi ifjakként bátorítottak: akarják, ami érdemes. S ha többé teszi őket, meg fognak küzdeni érte.

Szerencse fia, ki *genesis*ben vehet részt. Mikor alapítónk a dékánságból távozott, még számos évig maradtam dékánhelyettes, a kari könyvkiadás és könyvtárépítés bizottsági szervezője, erőteljes nemzetközi kapcsolatteremtő. Hiába fordíthatom ma egész napomat kutatásra, állandó időzavarban el sem tudom képzelni, hogy annyi ügygel bajlódva s annyit utazva akkor miként maradhattam egyáltalán termékeny s talán nem érdektelen szerző.

Tanításom nem ki-ki egyéni tanulásának kiváltását célozta. Háttérproblémázással próbáltam iniciálni a jelenlétükkel engem megtisztelőket abba, hogy a felvetődő kérdések komolyságát felismerjék, és aktiválják magukat azok újra- és újragondolására. Ismereteket, eredményeket nem sulykoltam. A megoldásokat mint eleve átmenetieket igyekeztem közössé tenni, mint amik általuk is formálódtak.

Amit számosan megéreztek, az az alkotó dinamizmus felszabadító ereje lehetett. Ebből fakadhatott, hogy amíg doktorhallgatókat még taníthattam, többnyire vagy régi hallgatóim voltak, vagy ők kezdeményezték, hogy látogatóként eljárhasanak nappali szemináriumaimra is.

A személyiség varázsa nélkülözhetetlen a tudományok művelése során. A jogtudományok terén is szükség van intuícióra, arra az alkotó látásmódra, amely a kreativitást – a szellem szárnyalását – összeegyeztethetővé teszi a tudomány addigi eredményeivel. A kutató és oktató professzor színes egyénisége jelenik meg Varga Csaba professzor úr ma is aktív munkálkodásában. Fentebb közreadott gondolatai a kívülállóval is megsejtetik az általa művelt tudományterület vonzó voltát. Példájak adják annak, hogy a szaktudományos specializálódás szűk mezsgyéjét tágabb horizontúra lehet szélesíteni. S ez a szemlélet csak gazdagíthatja a tudományos eredményeket.

MINDEN PILLANAT A MORÁLIS HELYTÁLLÁS PILLANATA

(2021)*

A nyolcvanéves Varga Csaba professzort köszöntötték születésnapján, május 25-én az egyetem Jog- és Államtudományi Karán.

KUMINETZ GÉZA rektor atya gratulált a fiatalosságát ebben az életkorban is megőrző professzornak. *„Ez nyilván nemcsak szerencse kérdése, hanem minden bizonnyal az egészséges életmódnak, az igazi, magas szintű intellektuális érdeklődésnek is köszönhető.”*

Az egyetem nevében elmondott köszöntőjében emlékeztetett arra, hogy idősebb korában az ember óhatatlanul arra is gondol: amit alkotott vagy még alkotni fog, vajon maradandó lesz-e, talál-e benne az utókor tápláló eszmei magvakat, *„mert a tudomány embere a tudomány igazságainak az örökkévalóságán igyekszik dolgozni.”*

A rektor atya köszönetét fejezte ki azért, mert Varga professzor munkássága során – más jelentős kérdések mellett, a HORVÁTH SÁNDOR domonkos szerzetes fémjelezte jogi gondolkodás mentén – a természetjog kutatásával foglalkozott. *„A keresztény gondolkodót különösen foglalkoztatja a kérdés, hogy vajon tudományos munkássága által önmaga jobbbá, bölcsebbé vált-e, személyiségét harmonikusabbá tette-e? Békesség lakozik-e benne?”*

KUMINETZ GÉZA azt kívánta, hogy az ünnepelt igenlő választ adhasson ezekre a kérdésekre, *„mert akkor elnyeri azt a békességet, amelyet az ember a földön munkálkodásával elérhet, és ha eljön a nap, mint érett gyümölcs tud leszakadni a Teremtés fáján.”*

SZABÓ ISTVÁN, a JÁK dékánja emlékeztetett: a professzor életének több, mint fél évszázada *„komoly szakmai pályát fed le”*. Ezt tanúsítja, utalva a Jogtudományi Intézetben végzett munkásságára és politika-közeli tanácsadói szerepvállalására, hogy az ünneplésnek akár a Magyar Tudományos Akadémia, akár a miniszterelnökség vagy a Parlament ugyanúgy otthon adhatna.

* ‘»Minden pillanat a morális helytállás pillanata«: A nyolcvanéves Varga Csaba professzort köszöntötték születésnapján, május 25-én az egyetem Jog- és Államtudományi Karán’ [2021. május 26.] <<https://ppke.hu/aktualis/aktualitasok/minden-pillanat-a-moralis-helytallas-pillanata>>.

Varga professzor, folytatta a dékán, több, mint negyed százada ott volt a Kar alapítói között, és ma is a professzori kar oszlopos tagja. Végül úgy fogalmazott: *„Az ünnepelt szakmai felkészültsége nem átlagos egyetemi tanári szintet ért el, hanem annál lényegesen magasabbat.”*

Varga Csaba professzor élete és szakmai pályafutása néhány eseményét és morális következtetéseit tárta hallgatói elé. A kezdeti időket így idézte: *„Bujdosó életformára kellett készülnöm, ahol az ember nyilvánosan nem adhatja ki önmagát.”*

Vezetőként azt szűrte le: mindenki azért felelős, amit megtehet. *„Nem szabad sem a jutalmat nézni, sem azt, hogy esetleg milyen hátránnyal jár egy-egy döntés. Minden körülmények között igényesnek kell lenni, az igényességgel pedig meggyőződésre szükséges törekedni, és ha az ember meggyőződéssel megteszi, amit lehet, akkor a többi már nem az ő dolga, a többi – ha szabad így mondanom – az Úristené.”*

Mindenki nehéz korszakban születik, és annak kihívásaira magának kell válaszolnia. Elvileg nincs könnyű válasz, és mindenkinek a személyisége ezen válaszokból kovácsolódik ki.

„Magam a szélsőségek szorításába születtem bele. Ebben a helyzetben kíséreltem meg az optimum, a középút, a vállalható moralitás megtalálását. Számomra nem langyos folyamban lavírozást jelent az élet, hanem azt, hogy az ember a még éppen elérhetőt tűzi ki célul.”

A jog állapota – és ez már jogfilozófiai gondolat – nem a rutinban mutatkozik meg, hanem abban, hogyan válaszol a határhelyzetekben a jog. *„Én is ennek megfelelően igyekeztem gondolkodásomat formálni.”*

Megemlítette az ANTALL JÓZSEF miniszterelnök mellett betöltött tanácsadói szerepét, *„amikor folyamatokat kellett modellezni, és amilyen döntés parancsolódott végül, annak nem haboztam mellé állni.”*

Gondolkodásának és erkölcsi meggyőződésének illusztrálására huszadik századi történelmi példákat idézett. Említette az 1990-es jogi lehetőségeket az igazságtétellel kapcsolatban, és hogy az akkor meghozott kormányzati döntésnek milyen máig ható következményei vannak.

A professzor ma is hatalmas lehetőségnek látja a katolikus egyetem létrejöttét. Felidézte ennek előtörténetét, az akkori időket kísérő eufórikus hangulatot. Ugyanakkor fölvetette a kérdést: vajon kiaknázták-e az egyetem létrejöttében rejlő lehetőségeket?

Az életet komolyan kell venni – jelentette ki. *„Mindannyiunk tartóoszlopa személyes hitünk és személyes tudásunk. Súlyos pillanatokként kell megélni az életet, amelyben elvileg minden pillanat a morális helytállás pillanata.”*

Végül így összegezett: *„Életünk egyszeri és megismételhetetlen. Feltehetjük magunknak a kérdést: érdemes-e másként, jobbra törekedve élnünk? Szeretném kifejezni afölötti örömet, hogy egyfajta következetességet érzek magamban ezzel kapcsolatban, és kívánom, hogy más is megtalálja ezt önmaga számára.”*

III.

A TÁRGYRÓL

MÉRTÉK ÉS ÉRTÉK, avagy az öncélúság önveszélyessége (2004)¹⁸⁴

– *Nemrégiben jelent meg Rómában – a Szenátus és a Vatikán könyvkiadóinak közös gondozásában – egy reprezentatív könyv II. JÁNOS PÁL pápaságának 25. évfordulójára. MASSIMO VARI római professzor, az olasz alkotmánybíróság emeritus elnökhelyettese szerkesztette a kötetet, melyben a világ minden tájáról felkért neves jogászok írásai olvashatók a Szentatya megnyilatkozásaiban felvetődő témák továbbgondolásaként. A mintegy négyszázhusz szerző – bíborosok, tudósok s a gyakorlati jogélet vezetői – között volt Varga Csaba, a PPKE Jog- és Államtudományi Karának professzora is.*

– A hosszabb-rövidebb tanulmányok sorából egyértelműen kiderül, hogy a szerzők felfogása szerint a katolikus hagyomány korántsem pusztán egy tiszteletre méltó örökség, hanem a világ mai állapotában egyre jelentősebbé váló stratégiai erő.

– *Pedig az ember azt hinné, hogy egy ilyen alkalmi kötet szerzői inkább csak tiszteletkört futnak az ünnepelt körül...*

– A szerzők ehelyett inkább örültek az alkalomnak, hogy e rangos „fórumon” együtt adhatnak hangot fájdalmas, riasztó tapasztalatuknak és reménységüknek. Az erkölcsi relativizmus korát éljük, amelyben egyre inkább háttérbe szorulnak az olyan lényegi kérdések, mint hogy mi a helyes magatartás, és a joggyakorlásban is egyre inkább pusztán eljárási lépések függvényévé válik az, hogy mi hát az igazság. Az egyes cselekmények megítélése helyett a vád és a védelem küzdelme válik fontossá, s elsősorban a jogász ügyességén múlik a kihirdetendő ítélet. Ebben a helyzetben életmentő lehet a felismerés, hogy a kétezres éves keresztény hagyomány a rend, a mérték aranytartalékát jelentheti a mértékét veszített emberi szabadság veszedelmes korszakában.

Amióta létezik jog, két út áll előtte. Az egyik a római jog gyakorlata, amely az emberi szabadságot saját civiljogi területén csakis megegyezések, szerződések révén tartotta korlátozhatónak – s e felfogás abszolutizálódott modern világunkban.

184 Első változatában 'Az öncélúság önveszélyessége: Jogászprofesszor – mértékről és értékről' [Kipke Tamás interjúja] *Új Ember* Katolikus hetilap, LX (2004. június 20.) 25 [No. 2915], 3.

E szemlélettel szemben mindig is fennállott egy a természetjogra épülő hagyomány, amely nem vonakodik attól, hogy különbséget tegyen jó és rossz között, mert éppen azt állítja, hogy vannak, fennállnak és kiválasztathatnak értékek és mértékek emberi alkuktól függetlenül is.

– *A római jog fogalmához az átlagember tudatában a rend, a rendezettség képzele társul. Az Ön szavai ellentmondani látszanak ennek... Mintha azt mondaná, hogy valami itt elfajult. Miképpen juthattunk idáig?*

– A római jog a maga korában még ‘ars’ volt, vagyis mesterség és művészet egyszerre, így valamiképpen még benne volt az emberi teljesség, az emberi mérték és mértéktartás is – talán éppen azért, mert nem egy kaszt sajátjaként, nem pusztán jogászas jogként működött. A társadalmat még összetartotta közös erkölcs, s az emberi viszonyok szabályozásában ez játszott alapvető szerepet – a jog amolyan szimbolikus megerősítője, szükség esetén végső és kényszerítő erejű eszköze volt e közös alapnak csupán. Az újkorban a szabad szerződés gondolatával társult gondolatszabadság lassan erodálta a társadalmat összetartó és szabályozó összes többi erőt, így a közös erkölcsöt is. Nos, folyamatában ez olyan rettenetes nagy többletletterhet rótt a jogra, amelyet az aligha képes egyedül elhordozni. Ki is tér annak megválaszolására elől, hogy mit tehetsz, s ehelyett azt igyekszik minél pontosabban körülhatárolni, hogy miképpen küzdhetsz vagy nem küzdhetsz meg a másik féllal. Napjainkban mások cselekvése szabhat kizárólag határt az enyémnek, mások szabadsága korlátozhatja csupán az én szabadságomat.

– *Valójában korábban sem a jog határozta meg, hogy mi a jó és mi a rossz. A probléma gyökere tehát abban keresendő, hogy a jog mögül „kikopott” az erkölcs?*

– Ez eléggé egyértelmű. Itt, az egyetemen elméleti és történeti érdeklődéssel foglalkozunk a régi társadalmak s az eltérő civilizációk működésével. A hallgatók meglepetéssel tapasztalják, hogy egykor a jogrendszerek csak bizonyos részeit szabályozták a társadalom életének. Mert többre nem volt szükség, hiszen közös hit és erkölcsiség határozta meg alapvetően a közösség életét, viselkedési normáit.

Ehhez járul még a kultúrának az emberi mentalitást is alapvetően meghatározó szerepe. Az európai ember – a kis görög polisz és a hatalmassá terebélyesedett római birodalom polgára egyaránt – meglehetősen individuális gondolkodású volt. Ez eleve feltételezte, generálta bizonyos konfliktusok keletkezését. A KONFUCIÁnus kínai ezzel szemben eleve erkölcsi kötelességének érezte, hogy már a konfliktus körvonalazódásakor törekedjék annak feloldására. A mandarin csak azon ritka esetekben szolgáltatott igazságot, ha az előbbi valami miatt nem „működött”, ám ekkor már kizárólag azért, hogy az erkölcsi renyhiséget megtorolja.

– *Olyannak tűnik a mai helyzet, mintha minden utcasarokra közlekedési rendőrt akarnánk állítani, ahelyett, hogy tanítanánk a KRESZ-t, és értékelnénk az udvariasságot és előzékenységet... De hát hogyan lehetne hozzáfogni a változtatáshoz?*

– Az ókori görögök meg voltak győződve róla, hogy az igazság, az igazságosság, a *‘dikaion’* létezik, és ha nem is mindig azonnal látható, de állhatatos kereséssel rálelhet az ember. A kereszténység ugyancsak erre emlékezteti az embert, valamint szabadságának felelősségére és határait is. II. JÁNOS PÁL pápa a világ súlyos problémáival foglalkozó megnyilatkozásaiban újra és újra rámutat erre.

Minden gondolkodó ember az élet bármely területén beláthatja, hogy komoly veszélyekkel járhat, ha az eszközök céllá válnak – az én tanulmányom is pontosan a célkeresés jogi lehetőségeiről szólt –, s hogy korunk számos működési zavara, égető gondja és fájdalmas hiánya éppen e tévedés következménye. Ha a génsebész nem tudatosítja, hogy tudománya eszköz és nem cél, beláthatatlan károkat okozhat. Az atomtudós, a pszichológus, a pedagógus és a jogász úgyszintén. Az egyébkénti mértékeit vesztett, magát legfőbb értéknek és mértéknek tekintő ember egyszerűen önveszélyes.

– Jogásként és keresztény emberként azt várja az egyháztól, hogy felrázza korunk emberét?

– Igen. Abban a tudatban, hogy az egyház tagjaként sokadmagammal együtt ebben nekem is megvan a magam feladata. A pápa bátorít és példát ad erre. Rá kell mutatnunk arra, hogy a keresztény örökségben az emberiség életfontosságú tudnivalói vannak jelen, vagyis az egyház által képviselt tanítás nem egy a tetszés szerint választható vagy váltogatható világnézetek közül. Ha belátjuk, hogy a keresztény tanítás szerint az első bűn az emberi öntudat mértékvesztése volt, akkor ebből következik, hogy a mérték maga sem más, mint életmentő érték.

SZENT TAMÁS IDŐSZERŰSÉGE

Kipke Tamás interjúja Varga Csaba egyetemi tanárral,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcseleti Intézete vezetőjével

(2005)¹⁸⁵

– *A katolikus világ számára egyértelmű AQUINÓI SZENT TAMÁS meghatározó szerepe, hiszen néki köszönhetjük a rendszeres teológia megalapozását. Am miként jutnak el jogászok az ő művéhez?*

– Noha az Egyház Doktoráról van szó, korántsem csupán teológusok foglalkoznak AQUINÓI SZENT TAMÁS gondolataival. Korának egyik legkiemelkedőbb tudósa volt, aki természetszerűleg már és még egységben látta a világot. A keresztény gyökerű magyar államiság ezer éves történetében idén végre teljes egészében magyar fordításban napvilágot látó *Summa Theologiae* természetszerűleg döntően biblikus forrásokból, egyházatyáktól merít, miközben persze egységben látja az emberi tudást a görög és római hagyománnyal. Hatalmas ívű korpuszában két helyütt is önmagukban könyvterjedelmű részletek foglalkoznak a joggal, így hát korántsem véletlen, hogy a jogászok is mesterükként tisztelik, hiszen világgépüknek a kereszténység gondolatvilágában egyik legfontosabb forrását adja.

– *És mindez jelen is van a keresztény világ jogászságának tudatában?*

– Európa kulturális örökségének feltárása jegyében, bármiféle politikai közösség szerveződésének alapjaként az Európai Unió mai alkotmányos viharai különös időszerűséggel ruházzák fel az Angyali Doktor időtlen eszméit. A közelmúltban megfogalmazottan palermoi kezdeményezésre egy európai ún. SZENT TAMÁS Edukációs Projektum (*STEP*) keretében a barcelonai egyetemmel karöltve éppen jogbölcseleti intézetünk itt, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kebelében vállalkozott arra, hogy elektronikus honlapon a *thomasinternational.org* címet felkeresve bárki számára elérhetővé tegye a TAMÁSI ún. *Értekezés a jogról* latin szövegét angol, olasz, spanyol és magyar fordításaiban egyaránt, három nemzetközi konferencia előadásai és számos háttér tanulmány társaságában.

185 Elsőként in *Új Ember* LXI (2005. július 24.) 30 [No. 2971], 9.

– *Sokatmondó és gyönyörű kivitelezésű platájkuk s angol nyelvű programfüzetük tanúsága szerint éppen az elmúlt héten zajlott e jeles nemzetközi együttműködésnek az indító konferenciája.*

– A július 13–15. között lezajlott tanácskozáson amerikai katolikus egyetemek (mindenekelőtt az Ave Maria Law School) képviselői néhány olasz és lengyel tudóssal kiegészítve vitatták meg magyar katolikus egyetemi társaikkal a TOMIZMUS eszmétörténetét s benne az emberi méltóság felfogását, az Egyesült Államok bírósági gyakorlatában változatlanul felbukkanó természetjogi érvelést, valamint e hagyománynak az európai alkotmány törekvéseivel való összefüggését. Külön üléseket szenteltünk a természetjogi elmélet II. JÁNOS PÁL tanításában történt továbbformálása, illetőleg az egykori magyar domonkos professzor, a Rómában és a svájci Fribourgban is működött HORVÁTH SÁNDOR (1884–1956) életművében játszott szerepe áttekintésének.

– *Mekkora magyar kört mozgatót meg ez az esemény?*

– Előadásaival és dolgozataival a magyar résztvevői kör magábanfoglalta ROKAY ZOLTÁN teológus és KUMINETZ GÉZA kánonjogász professzorokat csakúgy, mint a szentTAMÁSI ontológiai antropológia rendszerét felvázoló JUHÁSZ GÁBOR TAMÁS plébános urat, a jogi kar részéről pedig korábbi alapító dékánunkként ZLINSZKY JÁNOS emeritus professzort, jogbölcseleti intézetünkéből pedig még FRIVALDSZKY JÁNOS docens, valamint PAKSY MÁTÉ és TATTAY SZILÁRD tanársegéd kollégáimat. Természetszerűleg megtisztelte jelenlétével rendezvényünket egyetemünk rektora, FODOR GYÖRGY és karunk dékánja, BÁNDI GYULA professzor egyaránt, akik köszöntötték a résztvevőket. Kari kollégáim többsége a TOMISTA felfogás történelmi összefüggéseit boncolgatta – akár az *Aranybulla* összefüggésében, mint ZLINSZKY professzor –, magam pedig elhunyt pápánk törekvéseinek természetjogi megalapozása és az utóbbi évszázadban minduntalan újra felbukkanó elméleti-jogi törekvések közötti módszertani hasonlóság kimutatására törekedtem.

– *Ezek szerint ma is élő SZENT TAMÁS gondolatvilága?*

– A jogi gondolkodás európai fejlődésében egyszerűen megkerülhetetlen AQUINÓI SZENT TAMÁS teljesítménye. A jog felfogása, az isteni teremtettséghez s ezen belül az igazságosság eszményéhez kapcsoltsága, mindezzel a létezők rendjében történő elhelyezkedése, célja, alapja és korlátai mai tudásunk szerint is – akár helyeseljük, akár tudatosan szakítani próbálva és kordivatokat követve éppen elvetjük – mind az általa rendszerbe foglalt tudásra vezethető vissza. Amit tehát tudni vélünk, azt egy az isteni teremtettség képzetét is magában foglaló világrendben mindmáig legigényesebbnek tekinthető rendszerszerű összefüggésben ő fejtette ki.

– *Miképpen válhat közkinccsé e hagyaték időszerűsége?*

– Érdekes és jellemző módon az amerikai közgondolkodás a maga világuralmi és egyetemes történelemfelettségre törekvő abszolutizálásaival aktualizál, mint ha SZENT TAMÁS is kortársunk lenne, és keresi válaszát saját bizarr kérdéseire,

akár a hasonneműek házasságot kinyilvánító frigye, akár bizonyos emlősállatok, például a disznók állítólagos személyiségéből az egyedeiket állítólag megillető jogvédelem kapcsán. Saját rokonszenvem és magyar közreműködésünk inkább saját korát élő és akkori kihívásokra válaszoló nagy rendszeralkotó gondolkodóként kezeli, akitől teoretikus jogászokként néhány tételszerű alapállításon túl leginkább a problémamegoldás irányait és keresése módszerességét illető meglátásaiból tanulhatunk. Remélhetően ehhez vezet közelebb majd a jelzett honlap is, mind a klasszikus szövegkorpusz magyar nyelven történő közreadásával, mind pedig az időszerűséget különféle területeken bizonyító nemzetközi és magyar háttér tanulmányok közlésével.

THE PHILOSOPHY OF TEACHING LEGAL PHILOSOPHY IN HUNGARY

(2007)¹⁸⁶

I. The State of Teaching Legal Philosophy [189] II. The Philosophy of Teaching Legal Philosophy [190] III. Programme at the Catholic University of Hungary [193] (*1. Graduate Studies* a) Basic Subjects [194] / b) Facultative Seminars [198] / c) Closing Subjects [202] / d) Written Memoranda and the Thesis [204] // *2. Postgraduate Studies* [205] // *3. Conclusion*) [207] IV. Perspectives [208]

I. The State of Teaching Legal Philosophy

Legal philosophy as an educational subject is either simply in decay or just getting questioned as to its genuine and sufficient *raison d'être* in several quarters of continental Europe nowadays, the fact notwithstanding that Europe now—in the process of internal unification as coupled with the formative progress of worldwide globalisation—has to face repeatedly new and shattering challenges that call for deepened self-reflection.

For legal philosophising is almost dead since the professorial rivalry has broken out after the early death of MICHEL VILLEY and his most successful compromising efforts in the after-war France; is restricted to serve as mere propedeutics in Austria and forced to withdraw almost systematically in Germany; is exhausted by internal faculty fights for sheer survival in the Nordic countries—so (and in a rather paradoxical manner) it can feature up solid and reliable marks of flourishing exclusively in the peripheries of Europe taken in a geographical sense: Italy, Spain, and what is called Central Europe, the latter being exemplified particularly by Hungary and Poland, where it is rewarded to be seen as the genuine subject suitable to initiate students into the very depth—why and how—of thinking in and on law. For, following this sketchy survey, Belgium together with Holland and the Baltic with Portugal—the genuine edges of Europe proper—are among those on midway to successfully withstand the push by subjects of positive law, for repla-

186 Első megjelenése – világkongresszusi absztraktként publikálása után – in *Iustum Aequum Salutare* 5 (2009) 2, 165–184.

cing a general theoretical perspective with the potential that the latter disciplines can offer in problematising and problem solving on their respective fields.

Moreover, on the European continent and en guise of a leeway, the struggle for survival often results in amalgamation of legal philosophy with (as reduced to or justified through) circles of topics alien to or just neighbouring the very subject, standing for the timely mainstream of public debates—on human rights, or biogenetics, or legal informatics.

In the common law world, jurisprudence is taught as it has been during the last half of the century, that is, in the narrow sense of the subject, except to those seats of learning in the United States of America and especially the United Kingdom, where Oxford, Cambridge, Edinburgh, and some institutions in London excel in the weigh and depth devoted to its diverse aspects. Substitution of legal philosophising to mainstream currents of publicly shared interest in so-called feminist jurisprudence, law and society, law and economics, as well as law and literature is very much present in English-speaking countries, too.

Latin America, Mexico, Japan and Korea, on the one hand, and Québec, Israel and Turkey, on the other, seem to continue the practice once taken from the old continental pattern of philosophy/theory of law, cultivated to an adequate depth within the curricular structuring of studies, mostly with emphasis added to juristic methodology and the search for paths granting it more universal a framework under the aegis of comparative jurisprudence.

Having in view the fragility of our present epoch, it is high time to overview where and for what the teaching of legal philosophy stands nowadays, and which kinds of approaches, methods, and alternatives to usual *ex cathedra* performances and all-inclusive textbooks it uses. Considering also the challenges by the European developments of progressing unification and worldwide trends of globalisation, it is worth surveying how much the teaching material itself is prepared to reckon with them, in forms of either the subject's specific concerns or those challenges themselves being mirrored in the background literature at least.

II. The Philosophy of Teaching Legal Philosophy

In an educational context, legal philosophy is conceived either as an independent academic subject with an exclusively own and peculiar subject matter covering a special field of knowledge that needs to be learned and mastered by future professionals, or as perhaps one of the most adequate media in order to teach the artful skill of how to think reasonably in a conventionalised manner in law and also in a scholarly way on law. In the first case, legal philosophy is a domain of positive knowledge that may need the lexical learning of data for that the whole field can finally be acquired. In the second case, legal philosophy is only a temporary and instrumental survey and exercise of those most eminent approaches to and standingly canonised paths of thought in law, through the intellectual encounter of which the student may prepare to get in—by familiarising him/herself with—the

professional tradition itself. Or, the first alternative stops at the outer appropriation of some external body of knowledge while the second one aims at an inner initiation to a profession by making disciples prepared to its active mastery.

Knowing that there is no clear-cut borderline between the two understandings as they are rather methodological types of how to transform the preoccupation of a hundred of past and present scholarly generations into a curricular subject in a manner suitable to be taught for adepts of a size of and with methods available in class-rooms, I have ever opted for the second choice. On its turn, any choice has consequences in how the teaching subject will be structured, summed up in books and lectured, as well as how it has to be re-reflected in so-called repetitions and presented while examinations.

For a positive body of knowledge to be acquired needs exhaustive treatment in textbooks, with as many representatives and currents (schools and directions) overviewed (defined and described) as they are remembered by the academic community, as having contributed to theoretical legal thought with remarkable achievements. I guess this is the organisation of learning which classes itself—getting arranged systematically as spanning from the diversity of naming the discipline itself, via the history of relevant ideas, to systematic parts (such as law-making, law-application, legal relations, legal consciousness, and so on)—amongst the firsts to be forgotten about once the students will have taken exams from them, in order to never crop up again in their mind in any form and under any conditions for the rest of their professional life. For it defines itself from the beginning as part of a learning for its own sake in a *l'art pour l'art* manner, without the methodological force of catalysing and channelling towards solution (or, at least, conceptualisation) those dilemmas the students are to encounter at any future time and, more importantly indeed, without the potential of a genuine enigma raised and maybe also formulated when practical challenges with no adequate frameworks of contextualisation are to be met at whatever time.

As opposed to the above, initiation to thinking and arguing in and on law is to my conviction an exercise once started and never to end. Accordingly, with time and age progressing, it can also mature without becoming obsolete or dated in any of its components. For the only chance it can have is to superimpose layers and levels of understanding later to come upon it, by synthesising them within (as integrated into) it at increasingly higher (meta-)levels. Otherwise speaking, this perspective of teaching legal philosophy promises a gapless process of self—enrichening. In accordance with its underlying basic ethos, legal philosophising understood this way is a devotion for life, that is, a call for self-dedication to problem solving through contemplation to be restarted repeatedly. Accordingly, the most education in legal philosophy can endeavour at all is exclusively highlighting crucial points, dramatic examples, as well as settings and crossings, insights and the latter's limitation by scholarly criticism, through and by the exemplification of which the characteristic dilemmas of legal thinking can be shown. That is, everything is exemplary in it, standing for representing acute problems once encountered. And considering the fact that most of its components revolves around the imagination of law and the

implementation into practice of such an imagination (relating all them to further mental representations activated through thought processes), all its domains are so rounded and thoroughly interrelated that any contribution to and exemplification of it may in fact shape, by either corroborating or just re-questioning, all or part of the rest. This is why for the curriculum¹⁸⁷ in theoretical legal subjects¹⁸⁸ I devised when the Faculty of Law of the Catholic University of Hungary¹⁸⁹ was founded fourteen years ago, the emphasis was always put on readings rich in raising queries and formulating dilemmas rather than on sheer—even if vast—compendia sum-

187 For earlier relevant publications by Csaba Varga, cf. *A felsőfokú jogi oktatás főbb mai rendszerei* [The main systems of legal education today] (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete 1967) 210; 'A jogi képzés formái a Szovjet-unióban' [Forms of legal education in the Soviet Union] *Állam- és Jogtudomány* X (1967) 4, 538–552; 'A jogelméleti oktatás helye a jogászképzés főbb rendszereiben' [The place of legal theory in the main systems of legal education] *Állam- és Jogtudomány* XI (1968) 3, 484–495; 'A felsőfokú jogi képzés csehszlovákiai rendszeréről' [On higher legal education in Czechoslovakia] *Állam- és Jogtudomány* XII (1969) 3, 531–539; 'Egy sajátos diszciplína felbukkanása: Az európai jog oktatásának néhány kérdése' [The emergence of a specific discipline: What to teach in European law and how?] *Iskolakultúra* [Pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata] XVIII (2008) 11–12, 83–88, as well as 'Elsőként oktatnak természetjogot Magyarországon... Kiválósági hely lett a katolikus egyetem jogbölcseleti intézete' [Natural law is taught the first time in Hungary... The Institute for Legal Philosophy of the Catholic University has been granted the title of Place of Excellence] [interview by -et-] *Új Ember* [Catholic weekly] LXII (July 30, 2006) 31 [No. 3024], 3 & <<https://archiv.katolikus.hu/ujember/Archivum/2006.07.30/0305.html>> and 'Place of Excellence: Kiválósági hely lett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Jogbölcseleti Tanszéke' [The Institute for Legal Philosophy of the Pázmány Péter Catholic University has been granted the title of Place of Excellence] [interview by Zsolt Pál Dorogi] *ítélet* [published by the Faculty of Law of the Pázmány Péter Catholic University] October 2006, 6–7.

188 For a literary background in recent overviews, see, e.g., as the proceedings of an international colloquy held in Paris in 1994, *L'enseignement de la philosophie du droit* dir. Michel Troper & Françoise Michaut (Bruxelles: Bruylant 1997) 170 [La pensée juridique] as well as, from the English-American literature, Albert A. Ehrenzweig 'The Teaching of Jurisprudence in the United States' *Journal of Legal Education* 4 (1951) 2, 117–126 and R. H. Graveson 'The Teaching of Jurisprudence in England and Wales' *Journal of Legal Education* 4 (1951) 2, 127–140 as well as Wolfgang Friedmann 'Vitalizing the Teaching of Jurisprudence' *Journal of Legal Education* 4 (1951) 4, 392–400; Denis Browne 'Reflections on the Teaching of Jurisprudence' *Journal of the Society of Public Teachers of Law* 2 (1953) 2, 79–90; Thomas A. Cowan 'Notes on the Teaching of Jurisprudence' *Journal of Legal Education* 15 (1962–1963) 1, 1–26 and Walter Probert 'Some Reflections on the Teaching of Jurisprudence' *Journal of Legal Education* 15 (1962–1963) 3, 255–268; R. B. Seidman 'On Teaching Jurisprudence in Africa' *Journal of the Society of Public Teachers of Law* 9 (1966) 1, 145–149; and lastly, R. B. M. Cotterrell & J. C. Woodliffe 'The Teaching of Jurisprudence in British Universities' *Journal of the Society of Public Teachers of Law* 13 (1974) 2, 73–89 and A. Hilaire Barnett & Dianna M. Yach 'The Teaching of Jurisprudence and Legal Theory in British Universities and Polytechnics' *Legal Studies* 5 (1985) 2, 151–171.

189 For an earlier experience of the same tradition, see, e.g., Miriam T. Rooney 'Jurisprudence – A Teaching Problem' *Catholique Lawyer* 4 (1958) 2, 172–177.

marising factual data, compounded of sheer names, schools and notional nets, as if taken from some perfected taxonomy. This is why instead of any ideal of totality or all-covering, only representativeness has ever been accentuated, in the sense that we had better to see a problem through one glass (as if we ourselves were from the outset in a tirelessly resumed try at fighting it), as compared to having and memorising a mere list of those who have encountered and tackled the problem at any (past or present) time. And finally, this is why the opportunities for problem solving are continuously enlarged by both texts selected for reading and class lecturing (with repetitions) within sizeable smaller groups, being aware of the fact that a number of well-selected examples may gradually grow into a lawyerly world concept as rounded and perfected, while a sheer catalogue of names and concepts enlisted may not. Otherwise expressed, the gist of teaching how to think in and on law is to share the very sensation of actually doing it in person, by preparing the students experiencing it themselves and by provoking them to sense a difference made in their relevant skills—sensitivities and abilities—before and after.

If teaching legal philosophy is not reduced to a textbook intended to be exhaustively memorised but rather aims at helping students in their own approach to the enigma of the whys and hows of the law's very existence, this necessitates class lectures as *ex cathedra* quasi theatrical performances¹⁹⁰ to be complemented with a series of open-ending attempts at genuine problem-solving (or, I would rather say instead: problematising) through so called exercises and repetitions, in the course of which students themselves are expected to discuss readings by excelling from amongst them preferably in the way of how to raise questions and formulate tentative answers themselves.

III. Programme at the Catholic University of Hungary

In the following, the programme of teaching theoretical subjects in law in Hungary will be shown as exemplified by the university¹⁹¹ that has went the farthest in the

190 In lectures, I am highlighting only turning points of problem solving, showing mostly dilemmas and wide intellectual (historical and cultural) contextures within which a reasonable answer can be formulated.

191 In Hungary, faculties of law have some discretion in how to fill the commonly agreed and governmentally approved curricular framework in legal education. The most demanding curriculum in teaching philosophy of law from among the nine working faculties in Hungary has to this very day been developed by the Institute for Legal Philosophy within the Catholic University of Hungary, which I happened to design by reshaping it repeatedly for fourteen years from now, since the Faculty of Law of the Pázmány Péter Catholic University was founded. The other faculties—in Budapest (Eötvös Loránd University), Szeged, Pécs, Miskolc, Budapest (Károli Gáspár Reformed Church University), Debrecen, Győr (in chronological sequence of their law programme established)—have their own programme, varying in subjects, timing, topics and teaching materials, as well as in underlying philosophies as well. (It is to be noted that the law departments of both the Central European University and the Andrassy Gyula German Speaking University—both in Budapest—offer

country to substantiate its pioneering aims through a genuinely demanding (and repeatedly reconsidered¹⁹²) reform program. Graduate and postgraduate courses—also offered in English from the year 2008 on—will be surveyed in the subsequent paragraphs, rather sketchily in cases of theoretical subjects in law in general but mostly in details in so far as legal philosophy proper and its neighbouring domains are concerned in particular.

1. Graduate Studies

In the model program,¹⁹³ Introduction to law and notions in law (semester 1) is followed by Theory of the state I–II (semesters 2–3), then concluded by Theory of law I–II (semesters 5–6), all mandatory, with two hours of lecture per week in each case. Both Theory of the State and Theory of Law are complemented to by repetitions, one hour per week,¹⁹⁴ and all are ended by oral colloquies.

a) Basic Subjects

As to Theory of law I, it introduces to the fundamentals of law and legal thinking, the basic notions of our approach to and understanding of law, covering the paradigms of legal thought and a number of complementing systematic issues, in addition to some selected readings, mostly highlighting aspects of the main topics in the light of recent international literature.

Accordingly, it deals, firstly, within the paradigms of legal thought, with the Methodological directions in thinking (through the example of legal development [by the classical Greek antiquity and especially *dikaion* justice, the Roman praetorian law and JUSTINIAN's codification, the Enlightened absolutism and the French *Code civil*], of geometry [of EUCLID, as challenged by BOLYAI/LOBACHEVSKY, and ending in EINSTEIN's revolution], as well as of the potentialities—in human think-

exclusively specialisation programs for post graduation.) For their characterisation from one single aspect, see József Szabadfalvi 'Teaching the History of Legal Philosophical Thinking in Hungarian Legal Education' *Rechtstheorie* XXXVII (2006) 1, 109–120.

192 For a preceding stage, see Csaba Varga 'The Teaching of Legal Philosophy in Hungary' *I[nternazionale] V[ereinigung für]R[echts- und Sozialphilosophie] Newsletter* (February–July 2004), No. 33 <http://www.svrsp.ch/docs/newsletters/IVR_NEWSLETTER_juil-let2004.pdf>, 23–24.

193 Within certain limitations, credits allow individual study plans. The Catholic University has the average total number of 4 000 (decreasing up to 2500) graduate students in law, whose studies are programmed as classed within five years. Semesters span from September to January and from February to June.

194 Repetitions with mandatory participation are held in small groups, preferably of 15 students in the maximum. They themselves are credited, and active presence on with prior preparation to them and a small memorandum on one of their discussed topics is a *sine qua non* precondition of any exam to pass in the relevant parts of Theory of the State and Theory of Law. A number of students are deeply motivated to excel in them, as those with the best achievements may be honoured with the best or next-to-best note, in substitution to an ordinary colloquy note as well.

ing making use of texts—of Autonomy with fertilising ambiguity [exemplified by the *New Testament*'s parabolic argumentation, CICERO's rhetorical testimony, AUGUSTINE's confessional style, the *Talmudic* lesson of tradition accumulated, Orthodox Christianity, and Modern "irrationalism", all leading to problematise Beyond conceptual strait-jackets and to the correspondence between Patterns of thought and patterns of law, exemplified equally by autochthonous anthropological and Far Eastern (Chinese and Japanese) patterns, as well as by some early tendencies of the CALVINIST Reformation] and of Heteronomy with axiomatic intents [THOMAS AQUINAS, GROTIUS and LEIBNIZ]; with an overview on the Dilemma of the evolution of thinking; the Science-theoretical questions raised by the philosophy of history; the Paradigms of thinking (the Paradigm of paradigms [Conventionality, Cultural dependency and the Nature of paradigms], Basic notions [Need for a change of paradigms, False alternative of objectivism and subjectivism (with an interim response afforded by Cognitive sciences)] in the understanding of Facts [what are facts?, with the overall Connection of the infiniteness of the world and talethes, and JOACHIM ISRAEL on the dialectics of language and practical human existence] and Notions [what are notions?, with a glance at ALAN WATSON on the motives of legal development], annexed by the Dilemma of what is to mean to have norms at all); the Dilemmas of meaning (with its theories called Lexical [including the Debate between IMRE SZABÓ and JERZY WRÓBLEWSKI], Contextual [with the Dilemma of easy case and hard case, as well as the notion of Normality at MICHEL FOUCAULT and THOMAS SZÁSZ included], Hermeneutical [with the Dilemma of the *Missionaries in the Boat*¹⁹⁵ and the Enigma of having texts amidst tradition and change in law], Open textured, and Deconstructive), followed by the Social construction of meaning (Speech-acts and Social institutionalisation) and the Systemic response given by autopoiesis; and finally, the Paradigms of legal thinking with the Nature of law (Taken as a process, Having a composite multifactoral structure, and Continuously building from acts) and the Nature of legal thinking itself.

The main topic is extended to, secondly and as complemented by, systematic issues of Approach to and understanding of law (whether or not there is "Outside" and "inside" of the law; Rule, fact and principle in the notion of law; the Distinctive features of law), the Construction of law (Ambivalence of rationalism, Limits of a systemic approach to/in law, the Want of logical consequence in the normative sphere, Utopias of rationality in legal development, Validity and its senses in law, Graduality in law), the Law's functioning (Interconnection between law-making and law-application, and the Social conditionality of reasoning in law), and the Effects and social limits of law (Law serving as programme and as a model).

The teaching material relevant to the above is also made available in English, for the first part, in form of a textbook—Csaba Varga *Lectures on the Paradigms of Legal Thinking* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999) vii + 279 [Philosophiae

195 Cf. Hans Medick '«Missionaries in the Row Boat»? Ethnological Ways of Knowing as a Challenge to Social History' *Comparative Studies in Society and History* 29 (1987) 1, 76–98.

Iuris],¹⁹⁶ 9–217—and, for the second part, in a series of articles—Csaba Varga *Law and Philosophy* Selected Papers in Legal Theory (Budapest: ELTE »Comparative Legal Cultures« Project 1994) xi + 530 [Philosophiae Iuris]¹⁹⁷—from which few selected titles¹⁹⁸ are to be studied in addition to some further papers.¹⁹⁹

As to the third part, the readings do include MICHEL VILLEY's 'Histoire de la logique juridique' [1967],²⁰⁰ CHAÏM PERELMAN's 'Désaccord et rationalité des décisions' [1966],²⁰¹ GEORGE LAKOFF's 'Cognitive Science and the Law' [1989],²⁰² H. L. A. HART's *The Concept of Law* [1994],²⁰³ STANLEY B. FISH's 'Fish v Fiss' [1989]²⁰⁴ and WERNER KRAWIETZ's 'Die Lehre vom Stufenbau des Rechts – eine säkularisierte politische Theologie?' [1984],²⁰⁵ all accessible in Hungarian translation, too.²⁰⁶

As to Theory of law II, it covers the problematisation characteristic of some selected main recent trends and directions of legal philosophising and a number of complementing systematic issues, in addition to quite a few selected readings, partly exemplifying and partly adding to the central topic.

Accordingly, it does include, firstly, as a contemporary overview of how to think on and in law, after an introduction (to Philosophico-methodological approaches and One- and multi-factored explanations) is made, Classical positivism (JEREMY BENTHAM and JOHN AUSTIN), MARXISM (its Understanding of law

196 <<http://mek.oszk.hu/14600/14657/>>

197 <<http://mek.oszk.hu/15300/15333/#>>

198 'Domaine externe et domaine interne en droit', 99–117; 'Law and its Approach as a System', §§4–6: 243–255; 'The Nature of the Judicial Process', §2.3: 308–314; 'On the Socially Determined Nature of Legal Reasoning', §1: 317–332 and §3: 337–362; 'Is Law a System of Enactments?', 391–398 [also in his *Lectures on the Paradigms...*, Appendix II: 231–237]; 'Anthropological Jurisprudence?', §§1–2: 438–450.

199 Csaba Varga 'Validity' *Acta Juridica Hungarica* 41 (2000) 3–4 & <http://real-j.mtak.hu/755/1/ACTAJURIDICA_41.pdf>, 155–166.

200 In *Annales de la Faculté de Droit et des Sciences économiques de Toulouse* XV (1967) 1, 65–82 and 'Questions de logique juridique dans l'histoire de la philosophie du droit' in *Études de logique juridique* II: Droit et logique / Les lacunes en droit, publ. Ch. Perelman (Bruxelles: Bruylant 1967) [Travaux du Centre National de Recherches de Logique], 3–22.

201 In *Archivio di filosofia* ed. Enrico Castelli (Roma: Istituto di Studi Filosofici 1966), 87–93.

202 [multipl.] [Berkeley: University of California 1989] 49 [Yale Law School Legal Theory workshop on April 27, 1989].

203 (Oxford: Clarendon Press 1961) x + 263 [Clarendon Law Series], ch. VII §1: 120–132.

204 In his *Doing what Comes Naturally* Change and the Rhetoric of Theory in Literary and Legal Studies (Durham & London: Duke University Press 1989) x + 613 on 120–140.

205 In *Rechtssystem und gesellschaftliche Basis bei Hans Kelsen* hrsg. Werner Krawietz & Helmut Schelsky (Berlin: Duncker & Humblot 1984), 255–271 [Rechtstheorie, Beiheft 5].

206 The first five above titles in *A jogi gondolkodás paradigmái* Szövegek [Paradigms of legal thought: Texts] ed. Csaba Varga (Budapest: [AkaPrint] 1996) [reprint Budapest: Szent István Társulat, 2003] iii + 71 [Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest, III Fasciculi 2] & <<https://libgen.is/book/index.php?md5=55F896883F9138A5123D9CFB44FD5D>> and the last one in *Jog és filozófia* Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből [Law and philosophy: Anthology of the 20th-century legal philosophy] ed. Csaba Varga, 3rd enl. ed. (Budapest: Szent István Társulat 2001 [reprint 2003]) xii + 497 [Jogfilozófiák].

in general and Russian-Soviet legal theorising, with Selected problems of Socialisms' MARXISM in particular), Vienna school (HANS Kelsen's *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* and *Grundriß einer allgemeinen Theorie des Staates* as well as his *Pure Theory of Law* and its late revisions), Scandinavian realism (AXEL HÄGERSTRÖM and A. VILHELM LUNDSTEDT as well as KARL OLIVECRONA and ALF ROSS), Existentialism (legal hermeneutics, WERNER MAIHOFFER, and "the nature of things"), Modern analytics (H. L. A. HART and RONALD DWORKIN), Modern natural law (GUSTAV RADBRUCH) and Natural law today (LON L. FULLER),²⁰⁷ as well as, secondly, as complementing systematic issues, the Ontological foundation of law, *Ex post facto* legislation, Law and values, Law and morality, the Internal morality of law, Codification and its limits, Rationality and codification of law, Legal technique, Presumption, Fiction (with Understanding and Kinds of fictions), HANS Kelsen's doctrine on law-application (Theory of gradation, constitutivity and procedurality, as well as Self—transcendence and the issue of "who watches the watchmen?"), and the Types of openly creative law-application.²⁰⁸

As to its third part, the readings are extended to a cross-selection of international literature in both more details of and complementation to the above topic—including RUDOLF JHERING's *Der Kampf um's Recht* [1872],²⁰⁹ EUGEN EHRLICH's *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft* [1903],²¹⁰ HERMANN KANTOROWICZ' *Der Kampf um die Rechtswissenschaft* [1906],²¹¹ RUDOLF STAMMLER's *Richtiges Recht* [1908],²¹² HANS Kelsen's 'The Pure Theory of Law and Analytical Juris-

207 Using Chertes – Frivaldszky – Györfi – H. Szilágyi – Varga *Jogbölcselet* XIX-XX. század: Előadások [Lectures on philosophy of law: 19th to 20th centuries], ed. Csaba Varga (Budapest: [Szent István Társulat] 2003) 186 as complemented by *Jogbölcselet* Kiegészítő előadások [Supplementary lectures in philosophy of law] with János Frivaldszky 'Igazságosság és jogi igazságosság' [Justice in general and justice in law], Tamás Györfi 'Jog és erkölcs' [Law and morality] and Attila Chertes 'Jog és érték' [Law and value] (Budapest: [Szent István Társulat] 2003) 51 [Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae].

208 By Csaba Varga, from his *Law and Philosophy*, 'Reflections on Law and on its Inner Morality', 77–89, 'Presumption and Fiction', 169–185, 'Legal Technique', §II: 190–197, 'Logic of Law and Judicial Activity', §4: 277–281 and 286–288, 'Towards the Ontological Foundation of Law', 375–390; from his *Codification as a Socio-historical Phenomenon* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1991) viii + 431 & <<http://mek.oszk.hu/14200/14231/>>, ch. X, 273–317; 'Ex Post Facto Legislation' in *The Philosophy of Law* An Encyclopedia, ed. Christopher Berry Gray (New York & London: Garland Publishing 1999), 274–276 [Garland Reference Library of the Humanities 1743]; 'Law-application and its Theoretical Conception' *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* LXVII (1981) 4, 462–479; from his *Theory of the Judicial Process* The Establishment of Facts (Budapest: Akadémiai Kiadó 1995) viii + 308 & <<http://mek.oszk.hu/15500/15540/>>, Appendix II: 165–201.

209 Adapted from *Küzdelem a jogért* trans. Cézár Szilassy (Budapest: Franklin 1907) 107.

210 [Vortrag] (Leipzig: Hirschfeld 1903) from his *Recht und Leben* Gesammelte Schriften zur Rechtstatsachenforschung und zur Freirechtslehre, hrsg. Manfred Rehbinder (Berlin: Duncker & Humblot 1967) 252 on 170–202 [Schriften des Instituts zur Rechtssoziologie und Rechtstatsachenforschung der Freien Universität Berlin 7].

211 [Gnaeus Flavius] (Heidelberg: Winter 1906) 49.

212 [Vortrag] in his *Rechtsphilosophische Grundfragen* Vier Vorträge (Bern: 1928), 51–82.

prudence' [1941] and 'Positivisme juridique et doctrine du droit naturel' [1963],²¹³ GUSTAV RADBRUCH's 'Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht' [1946],²¹⁴ LON L. FULLER's 'The Case of the Speluncean Explorers' [1946],²¹⁵ RONALD DWORKIN's 'Is Law a System of Rules?' [1967],²¹⁶ all made accessible in Hungarian translation²¹⁷ as well—followed by papers of Csaba Varga—explaining on the *Exposé des motifs ministériel* and its role in the law's interpretation, as well as the Preambles in western constitutions and the Preamble in general (notion, contents, functions, normativity) (available also in English in his *Law and Philosophy*),²¹⁸ as closed by 'Law in transformation?'²¹⁹—on the specific uses of legal technique while offering a kind of perspective.

b) Facultative Seminars

Students holding any specific interest in either Theory of the State or Theory of Law may take facultative seminars,²²⁰ in the course of which they themselves are expected to prelegate and discuss on readings relevant to the subject.

The menu offered by the Institute for Legal Philosophy includes—from the Theory of law part—Comparative Law (Introduction and Families of Law);²²¹ Law and Language; Basic Issues of Contemporary Anglo-American Legal Theorising; The "Death" of Legal Philosophising in a Post Modern Age; Hungarian Legal Philosophy; Codification;²²² European Constitutional Philosophy; Theory of Ba-

213 In *Harvard Law Review* (November 1941), from his *What is Justice? Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science: Collected Essays* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press 1960), 266–287 as well as in *Mélanges en l'honneur du Jean Dabin I* (Bruxelles: Bruylant & Paris: Sirey 1963), 141–148 respectively.

214 In *Süddeutsche Juristen-Zeitung* (August 1946), No. 5, reprinted from his *Rechtsphilosophie* 5. Aufl. (Stuttgart: Koehler 1956), 347–357.

215 In *Harvard Law Review* 62 (1949) 4, 616–645.

216 'The Model of Rules' *University of Chicago Law Review* 35 (1967) 1, 14–46, reprint in *The Philosophy of Law* ed. Ronald M. Dworkin (Oxford: Oxford University Press 1977), 38–65 [Oxford Readings in Philosophy].

217 All in *Jog és filozófia*.

218 'Die ministerielle Begründung in rechtsphilosophischer Sicht', §§II–III: 128–139 and 'The Preamble: A Question of Jurisprudence', §II: 141–167.

219 'Átalakulóban a jog?' [on Philippe Nonet and Philip Selznick Law and Society in Transition (1978)] *Állam- és Jogtudomány* XXIII (1980) 4, 670–680.

220 This optionality works within a mandatory framework in terms of which each semester a minimum number of facultative seminars have to be taken and passed with successful exam for that the semester can be concluded.

221 By ZOLTÁN PÉTERI, based upon René David *Les grands systèmes de droit contemporaines Droit comparé* 2[jième] éd. (Paris: Dalloz 1966) 640 [Précis Dalloz] trans. into Hungarian by Lajosné Nagy (Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1977) 494 and Konrad Zweigert & Hein Kötz *An Introduction to Comparative Law* trans. Tony Weir, 3rd rev. ed. (Oxford: Oxford University Press 1998) xxvi + 714.

222 Using, by the author, *Codification as a Socio-historical Phenomenon* and 'Codification at the Threshold of the Third Millennium' *Acta Juridica Hungarica* 47 (2006) 2 & <http://real-j.mtak.hu/761/1/ACTAJURIDICA_47.pdf>, 89–117.

sic Rights; Moral Dilemmas in Constitutional Adjudication;²²³ Law and Justice in Interpersonal Relations;²²⁴ Law, Arts and Narration; Law and Literature;²²⁵ Legal Anthropology;²²⁶ Legal Conditions of the Domestic Roma Minority;²²⁷ Law and Economics.

As to curricula exemplified and surveyed in details, the series of so-called research seminars on Transition to rule of law is one of the recurrent optional subjects.

Transition to rule of law I (Basics)—with the aim at introducing to specific problems arising from transitions to democracy from dictatorship, as a case-study, and their potentialities under limiting conditions (as discussed in common upon selected students' presentation of given texts, previously studied by all participants), clarifying foundational issues in a historico-comparative manner by the example of the Hungarian transition in replacement/change of the previous regime within an international perspective—covers the topics of Statutory denial of law [*gesetzliches Unrecht*] (in the legal arrangements of both National Socialism and Socialisms),

223 By TAMÁS GYÖRFI, within the framework of which the argumentative strategy in American, German and Hungarian constitutional adjudication cases relating to Abortion, Euthanasia, Capital punishment, Freedom of religion and of expression, as well as Equality and discrimination, and Affirmative action are surveyed through the study of 64/1991 (XII. 17.) ABh. [= Hungarian Constitutional Court decision]; 48/1998 (XI. 23.) ABh.; *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973); *Planned Parenthood of Southeastern PA. v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992); 39 BVerfGE 1, 1975; 88 BVerfGE 203, 1993; *Cruzan v. Director, MDH*, 497 U.S. 261, 343 (1990); 23/1990. (X. 31.) ABh.; *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976); 4/1993. (II. 12.) ABh.; 8/1993 (II. 27.) ABh.; 10/1993 (II. 27.) ABh.; *Wisconsin v. Yoder*, 406 U.S. 205, 216 (1972); 93 BVerfGE 1, 1995; *Lynch v. Donnelly*, 465 U.S. 668, 701 (1984); *Reynolds v. United States*, 98 U.S. 145 (1978); *Sherbert v. Verner*, 374 U.S. 398 (1963); *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969); 36/1994 (VI. 24.) ABh.; as well as *Regents of the University of California v. Bakke*, 438 U.S. 265 (1978), *Gratz v. Bollinger*, 539 U.S. 244 (2003) and *Grutter v. Bollinger*, 539 U.S. 306 (2003) in addition.

224 By JÁNOS FRIVALDSZKY, showing the classical view of law with legality presupposing a just order of human co-existence in which humans, unless the legal is not replaced by the political in interpersonal dimensions, are taken as altruistically consensus-oriented.

225 By ISTVÁN H. SZILÁGYI, covering the Movement, Law in/as literature, involving Historical and Anthropological perspectives, with special regard to Socrates, Shakespeare, Marquez and Eco, based upon Ian Ward *Law and Literature Possibilities and Perspectives* (Cambridge: Cambridge University Press 1995) xiv + 264.

226 By ISTVÁN H. SZILÁGYI, overviewing its trends and history as well as social control, order and disputes, views on humans, and also ethnographical folk—law research, based upon his *A jogi antropológia főbb irányai* [Main trends in legal anthropology] (Budapest: Szent István Társulat 2000) 173 [Jogfilozófiák] and *Jog és antropológia* [Law and anthropology] ed. István H. Szilágyi (Budapest: Szent István Társulat 2000) viii + 366 [Jogfilozófiák], as well as Max Gluckman 'Natural Justice in Africa' *Natural Law Forum* 9 (1964), 25–44 and Stanley Diamond 'The Rule of Law versus the Order of Custom' *Social Research* 38 (1971) 1, 42–72 (reprinted in my *Comparative Legal Cultures* and translated in *Összehasonlító jogi kultúrák* [note 52]).

227 Partly based upon Angus [M.] Fraser *The Gypsies* (Oxford: Blackwell 1992) ix + 359 [Peoples of Europe].

Extraordinarity of the challenge in transition after Soviet-type Socialisms and Debates on civil disobedience, all upon the reading of Csaba Varga *Transition to Rule of Law On the Democratic Transformation in Hungary* (Budapest: ELTE »Comparative Legal Cultures« Project 1995) 190 [Philosophiae Iuris].²²⁸

In continuation, Transition to rule of law II (Systematic Issues)—by concentrating upon the treatment of the criminal past by coming to terms with it in/by law, as well as the contemporary meaning of the “rule of law” with the issue of constitutionality implied—covers the themes of the Dilemma of facing the past in law, Rule of law (understanding, ethos-centeredness, openness when responding to given challenges, and its uninterrupted formation) and the Quest for legality and constitutionality (or law as an art of balancing—through mediating amongst—values in conflict), using Csaba Varga *Transition? To Rule of Law? Constitutionalism and Transitional Justice Challenged in Central and Eastern Europe* (Pomáz: Kráter 2008) 292 [PoLiSz Series 7]²²⁹ and *European Legal Cultures* ed. Volkmar Gessner, Armin Hoeland & Csaba Varga (Aldershot–Brookfield USA–Singapore–Sydney: Dartmouth 1996) xviii + 567 [Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures I], Part V: »Transition to the Rule of Law«, 413–490 as stepping stones for deliberations.

In closure, Transition to rule of law III (Globalism)—dealing with the impact of globalism on and its intertwinement with the processes and new challenges of transition in the region, in both global and local contexts—reviews the Chances of transfer of laws and pattern-borrowing in a globalising world (problematising upon aggregates of rules set in texts as the mere skeleton of any living—liveable—law, arising from the mass of conventionalisations through tensions of everyday life) and Post modernity and the new a-historicism (in example of claims based upon universal principles as confronted with the historically particular rootedness of human ideals), after the reading of *Coming to Terms with the Past under the Rule of Law The German and the Czech Models*, ed. Csaba Varga (Budapest: 1994) xxvii + 178 [Windsor Klub]²³⁰ with quite a few mostly western views²³¹ is made.

228 <<http://mek.oszk.hu/14700/14760/>>

229 <<http://mek.oszk.hu/14800/14851/>>

230 <<http://mek.oszk.hu/14300/14310/14310.pdf>>, documenting the whole body of *travaux préparatoires* to, and the Acts I and II on, statutory limitations in Germany and the Law on the illegality of the Communist regime in Czechoslovakia with the latter’s Constitutional Court assessment.

231 By Gianmaria Ajani ‘La circulation des modèles juridiques dans le droit post-socialiste’ *Revue internationale de Droit comparé* 46 (1994) 4, 1087–1105 and ‘By Chance and Prestige: Legal Transplants in Russia and Eastern Europe’ *The American Journal of Comparative Law* XLIII (1995) 1, 93–117; Paul H. Brietzke ‘Designing the Legal Frameworks for Markets in Eastern Europe’ *The Transnational Lawyer* 7 (1994) 1, 35–64; Armin Höland ‘Évolution du droit en Europe centrale et orientale: assiste-t-on à une renaissance du Law and Development?’ *Review of Central and East European Law* 22 (1996) 3, 331–337; Vladimir Shlapentokh *Russia Privatization and Illegalization of Social and Political Life* (Michigan State University Department of Sociology: 25 September 1995) 44 [CND (95) 459]; Denis Szabo *Intégration normative et évolution de la criminalité* [manuscript] (Paris: Institut de

Law and language aims—through the study of basic contemporary writings relating to the interconnection between law and language—at researching the Grounds of such a *sine qua non* association, the nature of the Juridical construction of reality, the essence of Conceptualisation in and by law, as well as the Enigma of interpreting the law, in order to finally arrive at a deeper understanding of what law and language genuinely are. The introductory lecture is followed from the next week on by the participants' summarising and discussing the relevant texts, upon their previous study on behalf of all the participants. The underlying texts include WESLEY NEWCOMB HOHFELD's 'Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning' [1913],²³² H. L. A. HART's *Definition and Theory in Jurisprudence* [1953],²³³ ALF ROSS' 'Tû-Tû' [1951],²³⁴ A. W. B. SIMPSON's 'The Analysis of Legal Concepts' [1964],²³⁵ KARL OLIVECRONA's 'Legal Language and Reality' [1962],²³⁶ ARTHUR KAUFMANN's 'Gedanken zu einer ontologischen Grundlegung der juristischen Hermeneutik' [1982],²³⁷ EMILIO BETTI's 'Di una teoria generale della interpretazione' [1965],²³⁸ PETER GOODRICH's 'Historical Aspects of Legal Interpretation' [1986]²³⁹ and OWEN M. FISS' 'Objectivity and Interpretation' [1982],²⁴⁰ made available also in Hungarian translation.²⁴¹

c) Closing Subjects

France, September 16–17, 1995 / Montréal 1995)—all available in the author's translation in *Kiáltás gyakorlatiasságért a jogállami átmenetben* [Cry for practicalness in transition to rule of law] ed. Csaba Varga (Budapest: [AKAPrint] 1998) 122 [A Windsor Klub könyvei II]—as well as Richard H. Fallon, Jr. 'The Rule of Law as a Concept in Constitutional Discourse' *Columbia Law Review* 97 (1997) 1, 1–56; Robert A. Nisbet *The Quest for Community A Study in the Ethics of Order and Freedom* (New York: Oxford University Press 1953) 303 on 3–65; Susanne Karstedt 'Coming to Terms with the Past in Germany after 1945 and 1989: Public Judgments on Procedures and Justice' *Law and Policy* 20 (1998) 1, 15–56 and Dr M. A. Smith *Russia's State Tradition* (Camberley-Surrey: Royal Military Academy Sandhurst, June 1995) 12 [Conflict Studies Research Centre E78].

232 In *Yale Law Journal* 23 (1913) 1, 16–59 from its corr. ed. (New Haven & London: Yale University Press 1964) xv + 114 in part I: 23–64.

233 [An Inaugural Lecture] (Oxford: Clarendon Press 1953), from his *Essays in Jurisprudence and Philosophy* (Oxford: Clarendon Press 1983), 21–48.

234 In *Festschrift til professor, Dr. juris Henry Ussing, 5. Maj 1951* red. O. A. Borum & Knud Illum (København: Nyt nordisk forlag [1951]), from *Harvard Law Review* 70 (1957) 5, 812–825.

235 In *The Law Quarterly Review* 80 (1964) 4, 535–558.

236 In *Essays in Jurisprudence To Honor of Roscoe Pound*, ed. R. A. Newman (Indianapolis & New York: Bobbs-Merrill 1962), 151–191.

237 In *Europäische Rechtsdenken in Geschichte und Gegenwart* Festschrift für Helmut Coing zum 70. Geburtstag, hrsg. N. Horn (München: Beck 1982), 537–548.

238 In *Rivista giuridica umbro-abruzzese* 41 (1965), 9–34 and 'On a General Theory of Interpretation: The *raison d'être* of Hermeneutics' *The American Journal of Jurisprudence* 32 (1987), 245–268.

239 In *Indiana Law Journal* 61 (1985–1986) 3, 331–354.

240 In *Stanford Law Review* 34 (1982) 4, 739–763.

241 *Jog és nyelv* [Law and language] ed. Miklós Szabó & Csaba Varga (Budapest: Osiris 2000) vi + 270.

In the first half of the closing year (semester 9), there are two further courses offered by the Institute for Legal Philosophy which, in one way or another, are mandatory to all students.

Both of them end by an exam essay to be written on topics selected to each examinee individually as communicated on the spot by the Institute.

One of them is Natural Law (by JÁNOS FRIVALDSZKY), obligatory to all to treat the philosophical foundations of any legal arrangement and regulation. It covers the Features of classical natural law, especially at THOMAS AQUINAS and in the Modern age, including Law and Equity, and Morality, its Interpersonal logic, and Legal sociology, and the Nature of things, and Norm-positivism, and Political philosophy and Subsidiarity, and Nature, and the Social doctrine of the Church, based upon the textbook by JÁNOS FRIVALDSZKY *Klasszikus természetjog és jogfilozófia* [Classical natural law and legal philosophy] (Budapest: Szent István Társulat 2007) 476, with some additional reading, available also in Hungarian translation.²⁴²

The other is the mandatory optional selection from within either Comparative Legal Cultures or Sociology of Law, or Political Sociology (Sociology of the State).

As to Comparative Legal Cultures, conceived of as a kind of synthesis between legal theory and classical comparative law, it is to introduce disciples to a disciplinary interest in diverse traditions underlying individual families of law, including their respective modes of thinking, with due respect to historical and contemporary alternatives, the di/-con-vergence of civil law and common law, as well as to transfers of law en masse as a challenge by both the European Union and the progressing globalisation processes, in order that the own legal arrangement can be seen as contrasted with other arrangements in a historico-comparative context.

Its topic is composed of, as Introductory part, Law as culture, the Limits of classical comparative law and the own field of comparative legal cultures, Western legal culture (roots and alternatives), Variations for cultures of law, Rule of law?

242 In *Természetjog Szöveggyűjtemény* [Natural law: Texts] ed. János Frivaldszky (Budapest: Szent István Társulat 2006) 329 [Jogfilozófiák], including Michel Villey 'Observations d'un historien sur le droit naturel classique' *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 51 (1965) 1, 19–34; Viktor Cathrein *Moralphilosophie* Eine wissenschaftliche Darlegung der sittlichen, einschliesslich der rechtlichen Ordnung, I (Freiburg: Herder 1890), book 5, ch. 5, §§1–3.; Jacques Leclercq *Leçons de droit naturel* I: Le fondement du droit et de la société (Namur: Wesmael-Charlier 1933) [Études morales, sociales et juridiques], 60–62; Jacques Maritain *Les droits de l'homme et la loi naturelle* [1943] (Paris: Hartmann 1947) 116 in ch. I: 53–113.; Sergio Cotta 'Il concetto di natura nel diritto' *Studium* [Bimestrale di cultura] 83 (1987) 4–5, 533–545 and *Il diritto nell'esistenza* (Milano: Giuffrè 1991), 244–251; Alfred Verdross 'Was ist Recht? Die Krise des Rechtspositivismus und das Naturrecht' *Wort und Wahrheit* [Wien] VIII (1953) 8, 587–594; Johannes Messner *Das Naturrecht* Handbuch der Gesellschaftsethik, Staatsethik und Wirtschaftsethik [1955] (Innsbruck, etc.: Tyrolia Verlag 1966) 1372 on 304–312; Daniel Mark Nelson *The Priority of Prudence* Virtue and Natural Law in Thomas Aquinas and the Implications for Modern Ethics (Pennsylvania State University Press 1992) 164 in ch. V: 128–154; Xavier Dijon *Droit naturel* I (Paris: Presses Universitaires de France 1998), 19–38; Francesco D'Agostino *Il diritto come problema teologico* (Torino: Giappichelli 1995) 230 [Recta ratio 17] on 143–167.

mania of law? (on the boundary of rationality and anarchy in the United States of America), and Post modernity (exemplified by the experience of Canada); as European Union part, Comparative judicial mind, Common law and civil law (encounters), Preservation and change (case-studies in Jewish, Islamic, and Far-Eastern legal cultures), as well as EU-convergence I: Idea of law and methods underlying the attempts at common codification, II: Style of common jurisdictions and III: the Dilemma of some *sui generis* law in common or national particularisms in competition to prevail within the Union; and finally, as Global part, Commensurability and sustainability of the diversity of legal cultures and judicial minds, as well as Transfers of law en masse and the Perspectives of globalism.

As teaching material, two collections of texts—*Comparative Legal Cultures* ed. Csaba Varga (Aldershot–Hong Kong–Singapore–Sydney: Dartmouth & New York: The New York University Press 1992) xxiv + 614 [The International Library of Essays in Law and Legal Theory, Legal Cultures 1]²⁴³ and *European Legal Cultures* ed. Volkmar Gessner, Armin Hoeland & Csaba Varga (Aldershot–Brookfield USA–Singapore–Sydney: Dartmouth 1996) xviii + 567 [Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures I], Part I: »Common Traditions« and Part II: »The European Legal Mind«, 1–166—with a number of further articles²⁴⁴ are to be studied.

243 A. M. Honoré 'Legal Reasoning in Rome and Today' *Cambrian Law Review* (1973), 58–67 and Bernard Rudden 'Courts and Codes in England, France and Soviet Russia' *Tulane Law Review* 48 (1974) 14, 1010–1028, also available in Hungarian translation of the partly reduced and partly enlarged version of *Comparative Legal Cultures*, published as *Összehasonlító jogi kultúrák* ed. Csaba Varga (Budapest: [Osiris] 2000 [reprint 2006]) xl + 397 [Jogfilozófiák].

244 Julius Germanus 'Das islamische Recht' *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16 (1974) 1–2, 1–25 and Peter G. Sack 'Law and Custom: Reflections on the Relation between English Law and the English Language' *Rechtstheorie* 18 (1987) 4, 421–436 (available in translation in the note 52 collection), in addition to papers by Csaba Varga, '[Comment to The Notion of Legal Culture]' in *Changing Legal Cultures* ed. Johannes Feest & Erhard Blankenburg (Onati: International Institute for the Sociology of Law 1997), 207–217 [Onati Pre-publications 2]; 'Comparative Legal Cultures: Attempts at Conceptualization' *Acta Juridica Hungarica* 38 (1997) 1–2, 53–63; 'Comparative Legal Cultures? Renewal by Transforming into a Genuine Discipline' *Acta Juridica Hungarica* 48 (2007) 2, 95–113; 'Legal Traditions? In Search for Families and Cultures of Law' *Acta Juridica Hungarica* 46 (2005) 3–4, 177–197 & <<https://akjournals.com/view/journals/026/46/3-4/article-p177.xml?rskey=tW33Xk&result=1>>; 'Taxonomy of Law and Legal Mapping: Patterns and Limits of the Classification of Legal Systems' *Acta Juridica Hungarica* 51 (2010) 4, 253–272 & <<https://akjournals.com/view/journals/026/51/4/article-p253.xml>>; 'Meeting Points between the Traditions of English-American Common Law and Continental-French Civil Law (Developments and Experience of Postmodernity in Canada)' *Acta Juridica Hungarica* 44 (2003) 1–2, 21–44 & <<https://akjournals.com/view/journals/026/44/1-2/article-p21.xml?rskey=eWP03b&result=1>>; 'Codification on the Threshold of the Third Millennium' *Acta Juridica Hungarica* 47 (2006) 2, 89–117; 'Reception of Legal Patterns in a Globalising Age' in *Globalization, Law and Economy* Proceedings of the 22nd IVR World Congress, IV, ed. Nicolás López Calera (Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2007), 85–96 [ARSP Beiheft 109]—collected in Hungarian in his *Jogfilozófia az ezredfordulón* Minták,

d) Written Memoranda and the Thesis

During one of the terms of the 2nd to the 4th years, a written memorandum of 15 printed pages at least, on any topic from within the circles of basic graduate teaching subjects has to be prepared. Its title can be freely selected from the list prealably posterred by all chairs or as agreed upon individually by the authorised staff. Yearly some average of 15 memoranda is written from the field of legal philosophy proper. It happens that an excelling outcome is subsequently published in the national professional press.²⁴⁵

In order to start the closing state examinations during the 10th semester, a thesis of the minimum volume of 50 printed pages, developing its freely chosen topic through the consultation of international literature in several languages, is also to be submitted. Of the average of ten theses per year submitted to the Institute for Legal Philosophy, logic in law and electronic processing in view of legal automation, paradoxes of rationality in law, classical Jewish legal thought, Islamic and Japanese arrangements with their modernisation prospects, quest for communitarian background, universality and particularity of human rights, globalisation and legal imperialism, search for substantivity in law, “Say it with music” on the terrain of law, “styles” of law and legal mapping, in addition to rule of law and to transition to the rule of law—these are only some of the recurrent topics for students to prefer.

Theses are to be defended before a jury composed of three members of the Institute, one of them submitting a previous criticism upon the thesis in question. Its author presenting his/her aims, methodology and working hypothesis, the procedure follows by open discussion and ends by the jury assessment with a written justification to the note granted.

The best(s) of the theses can be further elaborated and detailed in case its author wishes to present it at the next conference of the National Scientific Students’ Circle, where, during the past decade, several papers submitted on behalf of the Institute for Legal Philosophy won high-ranking decoration for their achievement in legal theory.

kényszerek – múltban, jelenben [Philosophy of law at the turn of millennia: patterns and forced paths in the past and present] (Budapest: Szent István Társulat 2004) 450 [Jogfilozófiák] & <<http://mek.oszk.hu/15100/15172/15172.pdf>>.

245 E.g., on Islamic conception of human rights in *Jogtudományi Közlöny* [Journal of legal science], on legal semiotics also in *Jogtudományi Közlöny*, on failure in Hungary and success in Germany of facing with the past in law, in *college*, as well as on the misconceived understanding of law and rule of law as reduced to legal voluntarism and textual positivism for the sake of legal certainty in the Hungarian transition process in *Valóság* [Reality], *Magyar Szemle* [Hungarian review], *Iustum Aequum Salutare*, *Közjog* [Public law], and *Társadalomkutatás* [Social research].

2. Postgraduate Studies

In the model program,²⁴⁶ three semesters are reserved for classroom specialising courses held from within, among others, legal philosophy as well. Such courses are optional with the outcome that at least a dozen of (usually deeply motivated) students will, when planning for their paths of credit earning, actually make a choice for it.

Topics in legal philosophy are selected with the view of covering broad fields and timely new challenges and developments, so that doctoral students may sum up and synthesise their graduate studies in legal theorising at the same time. Six times two hours' lecturing being reserved for each of them, the course is organised in a way that except to the convening occasion with a full introductory and exploratory lecture by the present author, the next five times will rather be dedicated to the students' own presentation of readings and active debating upon issues with their professor's moderation.

Accordingly and in sequence, Modernisation, Transition to Rule of Law and Globalism (semester 1) is followed by Theory of the Legal Process with Comparative Judicial Mind included (semester 2), to be ended by Directions of Today's Legal Thinking (semester 3), all to be closed by oral examination.

In the course of Modernisation, Transition to Rule of Law and Globalism, theories of modernisation developed in Hungary during the last period of Socialism, local and western views on democratic transition, rule of law conceptions of Western Europe and the Atlantic world, recent debates on the universality of human rights, as well as the challenges of globalisation are confronted within a legal philosophical and macrosociological perspective to the contemporary issue of the transition to rule of law in the Central and Eastern European region, with special regard to the responsibility to be borne by the state, the dilemma of legal borrowing, as well as to the abstract universalism and the historical particularity of actual challenges and responses (with the dysfunctionality of the temptation of doctrinarism in any strongly principled stand) within the understanding of the meaning(s) of the rule of law, and also to the encounter of globalism with some post modern trends (e.g., constitutionalisation, rights language and extra-judicial mediation), as compared to contemporary experience relating to ongoing processes in Latin America, Africa and Asia.

As to its teaching material, in addition to the stuff of the same course, one of the following titles is to be read: KÁLMÁN KULCSÁR *Modernization and Law* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1992) 282; BÉLA POKOL *The Concept of Law* (Budapest: Rejtjel 2001) 152; *European Legal Cultures* ed. Volkmar Gessner, Armin Hoe-

246 Within certain limitations, credits allow individual study plans. The Catholic University has the average total number of one hundred postgraduate students in law, whose studies are programmed as classed within three years in a distribution that the first three semesters are dedicated to courses and preparation for thesis-writing and the second three ones solely to actual thesis-writing. Semesters span from September to January and from February to June.

land & Csaba Varga (Aldershot–Brookfield USA–Singapore–Sydney: Dartmouth 1996) xviii + 567 [Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures I], Part III: »Totalitarian Legal Culture«, 167–241 and Part V: »Transition to the Rule of Law«, 413–490.

In the next course on Theory of the Legal Process, in wake of legal philosophising receptive of post WITTGENSTEINIAN language philosophy, official judicial expectations regarding both the establishment of facts and the operation with norms (to be fulfilled properly according to juristic professional ideology) are confronted with actual (and therefore theoretically reconstruable) processes taking place within the law's formalism, with special regard to the connections between law and language, and logic, and intellectual representation. As the inquiry concludes, it is responsively purposeful human thinking committed to values and justifications through given referential channels that stand behind all the variety characteristic of diverse thought patterns and types of reasoning, making a difference among themselves mostly in their respective cultural appearances exclusively.

For reading, it makes use of, in addition to Csaba Varga *Theory of the Judicial Process The Establishment of Facts* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1995) vii + 249²⁴⁷ and his 'Doctrine and Technique in Law' *Iustum Aequum Salutare* IV (2008) 1, 23–37,²⁴⁸ an individual selection for one of the texts offered in the menu.²⁴⁹

In the last course relating to Directions of Today's Legal Thinking, main currents that nurture legal thought in our age are overviewed. It is meant to get thoroughly acquainted with (a) foundational conceptions of law patterning our century's legal thought (through the analysis of HANS KELSEN and H. L. A. HART), and (b) important schools, authors and problematics hitherto inaccessible in Hungarian language (as, e.g., historical jurisprudence, Scandinavian realism, ISTVÁN LOSONCZY's realism, or social theory constructivism), as well as (c) critical reflection upon both earlier (CARL SCHMITT) and contemporary western and Atlantic trends, as extended to (d) the features of the mainstream with some future prognosis.

The teaching material spans from—as exemplified by—*Historical Jurisprudence* ed. József Szabadfalvi (Budapest: [Books-in-Print] 2000) 303, HANS KELSEN *Tiszta Jogtan* [Reine Rechtslehre, 1934] trans. István Bibó, ed. Csaba Varga

247 <<http://mek.oszk.hu/15500/15540>>

248 <<https://ias.jak.ppke.hu/20081sz/02.pdf>>

249 Miklós Szabó 'Szó szerint... A jog és a nyelv interferenciájáról' [Word for word... Or, on the interference of law and language] in *Jog és nyelv* [Law and language] ed. Miklós Szabó & Csaba Varga (Budapest: [Books-in-Print] 2000) vi + 270 [Jogfilozófiák] on 1–54; Miklós Szabó *A jogdogmatika előkérdéseiről* [On the presuppositions of legal dogmatics] (Miskolc: Bíbor 1996) vi + 309. [Prudentia Iuris 6]; *European Legal Cultures*, Part I: »The Common Traditions«, 3–86 and Part II: »The European Legal Mind«, 89–166; as well as, by Csaba Varga, 'The Quest for Formalism in Law: Ideals of Systemicity and Axiomatisability between Utopianism and Heuristic Assertion' *Acta Juridica Hungarica* 50 (2009) 1, 1–30 & <<https://akjournals.com/search?q2=Quest+for+Formalism+in+Law>>; and Hessel E. Yntema 'Equity in the Civil Law and the Common Law' *The American Journal of Comparative Law* 15 (1967) 1, 60–86 (available both in English and in translation in the note 52 collections).

(Budapest: ELTE Bibó István Szakkollégium 1988 [reprint Budapest: Rejtjel 2001]) xxii + 106,²⁵⁰ *Scandinavian Legal Realism* ed. Antal Visegrády (Budapest: Szent István Társulat 2002) xxxviii + 159, ISTVÁN LOSONCZY *Abriss einer realistischen rechtsphilosophischen Systems* [1948] ed. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2002) 144²⁵¹ and *Hayek és a brit felvilágosodás* Tanulmányok a konstruktivista gondolkodás kritikájának eszmétörténeti forrásairól [Hayek and the British Enlightenment: Studies on the historical sources of the criticism upon constructivist thought] ed. Ferenc Horkay Hörcher (Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2002) xvii + 112 [all from the series of *Philosophiae Iuris*]; via H. L. A. HART *A jog fogalma* [The Concept of Law, 2nd ed.] trans. Péter Takács (Budapest: Osiris 1995) 375, FERENC HÖRCHER *Prudentia iuris* Towards a Pragmatic Theory of Natural Law (Budapest: Akadémiai Kiadó 2000) 176 [*Philosophiae Iuris*] and VILMOS PESCHKA *Appendix »A jog sajátosságához«* [Appendix to »The particularity of law«] (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1992) 170 [Jog és jogtudomány 1]; up to, by CSABA VARGA, 'Change of Paradigms in Legal Reconstruction (Carl Schmitt and the Temptation to Finally Reach a Synthesis)' in *Perspectives on Jurisprudence* Essays in Honor of Jes Bjarup, ed. Peter Wahlgren (Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law 2005) [= *Scandinavian Studies in Law* 48], 517–529²⁵² and *Rivista internazionale di Filosofia del Diritto* LXXXI (ottobre-dicembre 2004) 4, 691–707, and 'The Hart-phenomenon' *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 91 (2005) 1, 83–95, presupposing the students' previous study of and active debating upon most of the texts.

3. Conclusion

The implied target of why to teach legal philosophy cannot be less than preparing future members of the legal profession to the ways of why and how to think in and on law. To be sure, it is by far not so called *juristische Methodenlehre* to be at stake here alone. For what is usually called juristic methodology is just a modest part of the enterprise itself: its parcel formalised and logified so that the conventionally accepted ways—or canons²⁵³—of operations within the bounds of the law can eventually be met. Or, to think in and on law is a methodical reflection itself that can perhaps be best acquired through getting familiarised with outstanding instances of legal philosophising, taken from exemplary patterns either in abstract philosophical conceptualisation or as actuated by any dilemmas at hand. For the teaching aims at initiation into the working within the law's homogenised intellectual virtuality of those students who are prepared to face stands for or against

250 <https://www.academia.edu/6130822/HANS_KELSEN_TISZTA_JOGTAN_szerk_Varga_Csaba_Hans_Kelsen_Reine_Rechtslehre_Wien_Deuticke_1934_ed_Csaba_Varga_>

251 <https://www.academia.edu/6129185/ISTVÁN_LOSONCZY_ABRISSE_EINES_REALISTISCHEN_RECHTSPHILOSOPHISCHEN_SYSTEMS_hrsg_Csaba_Varga_>

252 <<http://www.scandinavianlaw.se/pdf/48-31.pdf>>

253 A. M. Honoré 'Legal Reasoning in Rome and Today' *Cambrian Law Review* (1973), in particular para. III, 64 et seq.

which they are also ready to argue rationally and with personal conviction at any future time. For it is to be noted that any such learning process starts with the readiness of doubting ready-made clichés through critical reflection and ends by reaching a personal decision, both responsive and responsible. The best way of familiarisation with professional dealings is reading as much as students can, transforming formal learning into a devotion intellectually joyful and an experience successfully fed back hopefully in practice.

As to the selection for reading, the mainstream Western European and English-American contemporary literature can serve as a *sine qua non* only provided that it will not exhaust the list of titles to be dealt with and will then be complemented by classics of land marking German legal philosophising as well as domestic authors and ones taken from our neighbourhood in Central Europe and the Balkans as well.

Or, global learning with local focus—this might be the ideal stuffed with historical sensitivity drawing from own past and caring for future, while offering an open and global perspective, with a dialectical interplay between the universal and the particular (the abstract-general and the concrete-individual) to be re-assessed again and again.

IV. Perspectives

Students assembled in our law schools with commitment to play a role in public life are to know from the beginning that any land marking ending of the system of “actually existing socialisms” (having paralysed the society for half a century, disintegrating its micro-textures and deforming the very roots of its ability to self—control and regeneration) requires lawyers who are also aware of the lasting foundations of law behind the facade of its ever changing formalisms. Therefore it is no longer sufficient to teach those laws which are applicable in Hungary and in the European Union. Instead, the historical and theoretical matrix of law in constant formation, its philosophical and economic milieu with the theological and moral motives behind it are also to be taught. For the dilemmas having for thousands of years shaped the lawyers’ minds (with the implied teleology of individual legal arrangements) in this worldly *ordo* are also to be revealed from behind the flux of everyday routine. Or, the educational vocation is by far not to simply prepare subordinate employees with procedural skills as technicians trained to executing administrative tasks. Philosophical and historical subjects in law have to cast light on those considerations that motivate the order itself, to provide guidance in matters vague and undecided, to stuff pioneering initiatives both on unbeaten paths and in pondering on how to change the prevailing.

The objective is to initiate to what is behind timely routine, to help exploring our world by forming visions and elaborating conceptions on it through weighing pros and cons when taking creative and responsible decisions. The goal is to enable forming independent opinions, orientating our selves, making choices, and

launching innovations in facing the challenges of the epoch (too controversial, burdened by the chance of fatal errors, in an age when superpowers tend to claim the right for themselves to define what is ultimate wisdom and what will be the destiny of mankind), issues which should be—albeit are in fact scarcely—done personally in our brave new world democracy.

A vocational credo²⁵⁴ resulting in a scholarly conclusion²⁵⁵ has summarised this way the adventure of getting acquainted with the philosophy implied by teaching legal philosophy in Hungary:

“We followed a path that led to law from the paradigms of legal thinking, and from the self-assertion of legal formalism to its overall cultural determination. Yet, our human yearnings peeked out from behind the illusory reference of our security and we could discover reliable, solid grounds only in the elusive continuity of our social practice. In the meantime it proved to be a process that we had thought to have been present as a material entity and what we had believed to be fully built up proved to build continuously from acts in an uninterrupted series.

What we have discovered about law is that it has always been inside of us, although we thought it to have been outside. We bear it in our culture despite our repeated and hasty attempts at linking it to materialities.

We have identified ancient dilemmas as existent in our current debates as well. We have found long abandoned patterns again. We have discovered the realisations of common recognitions in those potentialities and directions in law, which we believed to have been conceptually marked off once and for all.

However, we have found an invitation for elaboration in what has revealed itself as ready-to-take. Behind the mask, and in the backstage, the demand for our own initiation, play, role-undertaking and human responsibility has presented itself. We have become subjects from objects, indispensable actors from mere addressees. And, we can be convinced that despite having a variety of civilisational overcoats, the culture of law is still exclusively inherent in us who experience it day by day. We bear it and shape it. Everything conventional in it is conventionalised by us. It does not have any further existence or effect beyond this. And with its existence inherent in us, we cannot convey the responsibility to be borne for it on somebody else either. It is ours in its totality so much that it cannot be torn out of our days or acts. It will thus turn into what we guard it to become. Therefore, we must take care of it at all times since we are, in many ways, taking care of our own.”

After the fall of Communism, having joined the European Union and living as subject to, and preferably also as a factor shaping, globalism in progress, the law's reduction to national boundaries and positivised exclusivity has been shaken anyhow in our region, too. Law is not any longer the entity that classical positivism used to teach to be.²⁵⁶ Mixed forms are established as core elements of the juridic-

254 In extensive quote from Csaba Varga 'Búcsúírás' [Farewell notice] in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2003-ban végzettek évkönyve* [Yearbook of those graduated in 2003] (Budapest: Alumni 2003), 119–122.

255 Varga *Lectures on the Paradigms...*, para. 7: »Concluding Remarks«, 219.

256 Cf. Csaba Varga 'What is to Come after Legal Positivism? Debates Revolving around the Topic of »The Judicial Establishment of Facts«' in *Theorie des Rechts und der Gesellschaft* Festschrift für Werner Krawietz zum 70. Geburtstag, hrsg. Manuel Atienza,

ity. Law is dissolved in new forms of sociality. Prevailing *mentalités juridiques* actualise it to respond to new challenges under the coverage of new formalities. Therefore to grant the lawyer a vision of the contexture—potentials and limitations—within which he/she can operate by drawing from is the very last and lasting task of legal education; a task that can only be filled adequately by historical and theoretical approaches to law under timely conditions.

The strength and weakness of what we can do now lie exactly in how we can respond to the actual *Weltgeist*, by transforming it into a renewed *esprit juridique* by the time ahead of us.

PARTITÚRA ÉS KATARZIS

Mi végre szolgál a jog?

(2010)²⁵⁷

Európában a teológiai viták lefolytatásával a középkor végén érett be annak felismerése, hogy az emberi gondolkodás megjutalmazhatja önmagát. Az alapkérdés ez volt: vajon beépítette-e a Teremtő a természetbe működése törvényeit, vagy sem. Mert ha igen, úgy immár nem Éva kíváncsiságával vetekedő ősbűn a külvilágunkat s belvilágunkat egyaránt mozgató isteni szándék kifürkészése. Istennek tetsző cselekedet ez, amiként az is, hogy a *tudomány* leváljék a *teológiáról*. Vagyis az, hogy az ember teljességgel belakja e világot, melyben élnie adatott.

Létrejött a szekuláris tudomány, egyedül a világvallásokban fogant civilizációk közül. Az emberi értelem kultusza kísérte, egyedül a világvallásokban fogant civilizációk közül. Mert társadalmi újjászületésünk (a *re-naissance* és a *re-formatio*) végletes *intellektualizáltságba* torkollott. Az ész cselével a rideg természetből taszított ember a természet urává lett. Mint HEGEL mondá: talpáról a feje tetejére állott. Elért sikereitől felpöffeszkedve azonban öngerjesztően elbizakodott, s Isten helyett önnön értelmének, a *ratio* önmagában elégségességének emelt templomot (amiként ezt a XIX. század pozitívizmusát indító COMTE²⁵⁸ és végző POINCARÉ,²⁵⁹ majd a XX. század liberalizmusa mosolyogtató öntömjenezésében láthatjuk).

Mentalitásváltás ment végbe, ami több is, más is, mint egyszerűen a keresztény hagyomány teológiai megkérdőjelezése. A végső kérdés mindvégig az univerzumban önnön pozicionálásunk körül forgott: középpontjában állunk-e, vagy jelentéktelen mellékszereplői vagyunk? öncélként, vagy akkor kiteljesülhetőként, ha a természet könyvében leírt rendbe alázattal belesimulunk? Köldökei vagyunk hát e világnak, avagy porszemek a mindenségben? Tudjuk, hogy racionalizmusra ha-

257 Első megjelenése in [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2008-ban végzetek évkönyve* (Budapest: Alumni 2010), 78–80 és [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar] *2009-ben végzetek évkönyve* (Budapest: Alumni 2010), 76–78.

258 August Comte *Cours de philosophie positive* (Paris: Rouen 1830) és további hat kötet 1842-ig.

259 Henri Poincaré *A tudomány értéke* {La valeur de la science (Paris: Flammarion 1905) 278 [Bibliothèque de philosophie scientifique]} ford. Kiss Kázmér (Budapest: Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedés 1924) 231 [Filozófiai könyvtár 7].

gyatkozásunkat esendőségünk is táplálja. Önzésünk ezért az első válasz felé hajlít. Ennek megfelelően lassan átalakul társadalmi létünk szerveződése is.

(*Fides et Ratio* – a keresztény kultúra ősi toposza ez, amit enciklikájában erősített meg II. JÁNOS PÁL pápa.²⁶⁰ Nálunk nemrég bemutatottan, MICHAEL HAYDN oratóriuma mondatja az Igazságossággal, majd a Kegyelemmel egy tanulságos dialógusban: „Nehéz eset. A csalóka ész mond igaz ítéletet?” Hiszen „Ha eszedre hallgattál, az mindig ámtított.” Mert értelmünk bármennyire személytelennek, ember-voltunk eredendő gyengeségeitől megszabadítottnak tetszik is, mégsem irányíthat egymagában. Istentől teremtett egyik *facultas* ez csupán, mint akár érzékiségünk. Ha nem *imago Dei* mivoltunk²⁶¹ alázata táplálja, úgy akár a legrosszabbat hozza ki belőlünk. Amiként HAYDN-nál a Világfi döbbenten kérdezi, az előbbi dialógus folytatásaként: „Hát van hatalma az embert ily galádul becsapni? Kitől van a sátán hatalma?”²⁶²)

Felvilágosodásunk terméke az ember *magabizása* az általa teremtett *mesterséges értelemben*. Önnön sorsát rontja majd vele, mert logikáját követve saját kreálmányát részesíti előnyben a természetes értelemmel szemben. A paraszti ész józanságát hátrahagyva szeleteli darabokra gondolati világát: emberlétünk egységét, társadalmi közösségiségünk összefüggését. Hit, erkölcs, jog, gazdaság, demográfia, politikum (és a többi) elkülönülő világaira szabadal szét, hogy önálló fejlődésekre ösztökéljen az összes többire való tekintet nélkül. Úttörőként hozsanázza, aki ezekből – Münchhausen módján – a többi fölé növekvő demiurgoszt farag.

Emberi teljességünk eközben kivész e világból. Érzelemvilág, ösztön, intuíció és misztikum²⁶³ mind szégyellni való maradék, avitt kacat. Amit évmilliók során emberlétben kiküzdöttünk, csökevény lett, leküzdendő. (És ami mégis kibukkan a bármelyikünkől, legfeljebb irodalmi történekként mesélhető el.) Mert az, ami racionálisan nem ragadható meg, az ész trónfosztásának irracionálisizmusát testésíti meg.²⁶⁴ Civilizációs útválasztásunk ára ezzel teljes előtörténetünk kíméletlen elpusztítása.

260 1998. szeptember 24-én, szövege in <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=69>>.

261 A *Teremtés könyve* 1:26–27: „Isten újra szólt: »Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlónak.« [...] Isten megteremtette az embert, saját képmására alkotta”. Vö. <http://en.wikipedia.org/wiki/Image_of_God>.

262 A *bűnbánat és a megtérés harca* [Der Kampf der Buße und Bekehrung] (MH 106; 1768), szereplői itt Gerechtigkeits / Gnade / Weltmensch: „O schwere Fall! Durch den Vernunft-Betrug, soll diese dir wie ein Orakel raten?” / „So oft du die Vernunft gehört, so hat sie dich betört” / „Hat Satan denn Gewalt die Menschen so zu hintergeh'n und betrügen? Wer gibt sie ihm?” (Rákóczi Katalin fordítása, a Vashegyi György szervezte és vezényelte Művészetek Palotája-beli bemutató [Művészetek Palotája, 2009. május 14.] sokszorosított szövegkiadványában).

263 Kéziratból pusztán posztumusz megjelentetett műveiben a reneszánsz sokoldalúság egyik utolsó zseniális megtestesítője, a pécsi VÁRKONYI NÁNDOR írja ezeket le a Budapest: Széphalom Könyvműhely kiadásában MEZEY KATALINTól az ezredvégen szerkesztett sorozatában.

264 Nem véletlen, hogy a *Die Zerstörung der Vernunft* (Berlin: Aufbau-Verlag 1954) 692 {Az ész trónfosztása Az irracionalista filozófia kritikája (Budapest: Akadémiai Kiadó 1954)

Rationk azonban szabadon lebeg, fortyogva, bugyborékolva épít világokat. Persze maga sem több, vagy más már, mint finomkodás, piperézés a romokon. Vagy romok fölött, amit az összességből kimetszett s átracionalizálóan deformált részek kultuszára emeltünk.

Teljesítményünk nemcsak Janus-arcú; ellentmondásos is. Mert ennek köszönhetjük Nyugat világaluraló erejét, technológiai leleményét. Zabolátlan túlfejlésével azonban mára felemésztette évmilliárdok hozadékát, e galaxis és populáció tartálékát. Egyúttal védtelenné is lett az eddig primitívként lenézettekkel szemben, hiszen kiegyensúlyozottabb önreprodukcióra képesek azok a részben mai, de főként jövőendő civilizációk, amik változatlanul az egység kultúrájából merítenek erőt.

*

Felismerik-e vajon az olvasó, hogy mindvégig egyetlen közeg intimitásába próbálom őt bevonni – abba a környezetbe, amelyikben jogunk vergődik?

*

Mert a felvilágosodás valóban lebontott elviselhetetlenné lett korlátokat. Tényleg liberalizált: energiákat szabadított fel, perspektívákat nyitott. Ámde egyidejűleg konstruált (kitalált, gondolatilag szerkesztett) politikafilozófiákkal váltotta fel őseink megküzdött tapasztalatát, a hagyományt. Modernitására büszke elődünk a tekintély és hatalom (*autoritas* és *potestas*) minden zugába önnön magából büttykölt elemeket zsúfolt. Ezzel végleg magára is maradt. Nekünk sincsen másunk már, csak eszünk, önnön *rationk*ba kapaszkodó s értelminek vélt képességünk, mert mindent, amit örököltünk (és amelyre bajban önazonosságunkként még hagyatkozhatnánk), eltékoztunk.

Jogként a hagyománytól szentesített helyébe a merőben tételezett lép. Önmagában elégséges, működtet bennünket, újratermeli önmagát. Egykor még „régí jó” volt, mert alkalmasként hosszú gyakorlásában hagyományosult.²⁶⁵ Mára bármi

696} Lukács Györgye egyre torzulóbb, magát is védtelenné tevő személyiségalakuláson ment át, miközben esztétikát megalapozni kívánó racionalizálása a művészetről éppen tárgya iránt maradt érzékletlen.

265 Fritz Kern 'Recht und Verfassung im Mittelalter' *Historische Zeitschrift* 120 (1919) 1, 1–79 & in <<http://www.jstor.org/pss/27603521>>: „Das Recht ist alt. Das Recht ist gut. Das gute alte Recht ist ungesetzt und ungeschrieben. Altes Recht brings jüngerer Recht. Rechtserneuerung ist Wiederherstellung guten alten Recht.” {Kingship and Law in the Middle Ages Studies, trans. S. B. Chrimes (New York: Frederick A. Praeger 1956) 214 [Studies in Mediaeval History 4] & in <http://books.google.hu/books?id=T97Ap0EIHNIC&printsec=frontcover&dq=%22fritz+kern%22&source=bl&ots=lsSAAdn9mH&sig=d0iWNU2RwGJEtXxI3Yx8onoosCU&hl=hu&ei=vFGAS8fiDoXqnAOmn4nmBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CBEQ6AEwAg#v=onepage&q=&f=false>: “Law is old. Law is good. The good old law is unenacted and unwritten. Old law breaks new law. Legal innovation is restoration of the good old law.”}

érvényes lett, amit megfelelő szerv, eljárás és forma ekként és ezzel kinyilvánít. A jog állami képződmény, az állam pedig jogi produktum. Amint Kelsen tiszta jogtanában megtanulhattuk, a jogpozitivizmus ezzel önmagába bezárul.

*

Jogászként tehát halott szövegekkel dolgozunk. Kották ezek csupán, noha kötelező lehet lejátszanunk. Persze tehetségtelen tanonc csupán, és nem zenész, aki mindezen pusztán technikaként zsonglörködik, a jeleken nem látva túl. Mert jobb híján állanak ezek itt: közvetítőként, jelzésként, utalásként. Nem bennük rejlik az az eredendő gondolat vagy eszmény, aminek üzenetté formálásakor, mint emlékeztetőre, a gondolat valamiféle időleges testté lett; mégis hozzájuk folyamodunk. Liturgikus szereplő volt, az istenáldozaté, amelyről a szertartás megemlékezik, midőn az egykori csodát megújítva meg is erősíti. BACH fenséges istendicsérete nem kottafejekben rejlik. Mai utóda sem hangjegy-megszólaltató, hanem művész, aki performanciájában katartikusan újraéli BACHot.

Óvakodjunk hát a lélek nélküli jogalkalmazástól. Mechanikus applikációt helyettünk elvégezhetne akár egy majom vagy gép is. Értékvédelemre felhívás minden jogszöveg; értéktalimat kell napi munkánkban is megvalósítanunk.

Ősök, elődök, embertársak állnak mögöttünk. Kultúránkban csak így tudtak nekünk üzeni. Tudnunk, feltételeznünk, és érvényesítenünk kell hát, hogy nem mérő szöveget, hanem jóra valósságukat hagyták ekként számunkra örököül.

MAGAM A GONDOLKODNI – A JOGBAN
GONDOLKODNI – MEGTANÍTÁSÁT TŰZTEM
CÉLUL MAGAM ELÉ
(Hanich Veronika interjúja)

(2016)²⁶⁶

– *Hogyan jutott el a jogi egyetemig, mikor és milyen indítatásból választotta ezt az utat?*

– Szerencsésnek mondhatom magam, mert éppen nem gondtalan ifjúságban volt részem. Nagyapám, a postának is egykor országosan több száz kocsit szállító hintógyáros cégét apám fejlesztette Dél-Dunántúl jó nevű autókarosszériagyártó üzemévé; én még akkor is, amikor már államosítottak s lakásunkból is kitettek, háborúból visszamaradt saját építésű egykori buszainkon utazhattam. Ennek megfelelően valamennyien »kizsákmányoló« osztályszármazásúvá lettünk, majdnem páriák. Egyetemenként bányamérnökre, Miskolcra is úgy kerülhettem egyáltalán, hogy tizenhárom hónap mélyszinti csilléskedés után immár saját kádereként javasolt a pécsi szénbánya. Mire visszavergődtem onnan Pécsre, s jobb híján jogra, még első évemben bekövetkezett a katolikus ifjúsági pasztoráció állambiztonsági megtorlása, s magam egy több száz pap elítélésével járó ún. államellenes összeküvésben találhattam inkrimináltan magamat. Mostanában derült csak ki, hogy a szigorúan titkos vádiratban meg is neveztettem. Bármennyire beledolgoztam hát magamat a végzés idejére a jogelméletbe, Pécsen nem maradhattam. Szintén mostanában derült ki, hogy a politikai rendőrség még két évtizeden át az állandó lakcímem szerinti részlegéhez mindig továbbküldte megtorló akciójuk engem érintő anyagát – egy „politikailag megbízhatatlan”-kartotékrendszer részeként. Kereszténység, magyarság – pécsi polgárként ez maradt a fogódzónk. Számomra tudatosan megkettőzött, titkos élet jött így létre. Kemény próbára tevés, mindennapokban is erkölcsi integritást feszegető választások sora, mindenki másénál jobb teljesítmény felmutatásának a kényszere kísérte ezt. Viszont igencsak megedzett egy egész életre.

266 Elsőként '»Magam a gondolkodni – a jogban gondolkodni – megtanítását tűztem célul magam elé« Interjú [Hanich Veronika] Dr. Varga Csaba professzor úrral' *Ítélet* XIX (2016) 2, 4–6.

– *Első munkatapasztalatai?*

– Orgonista, költő, filozófus vágyakkal indultam, kétszer is megismételve egy további, budapesti filozófiai egyetemváltást – ám abban, ami maradt, azaz a jog feletti teoretikus tűnődésben úgyszólván mindezt utóbb megtaláltam. A rosszból itt is jó lett, hiszen tanáraim át tudtak menteni a jogtudományok fellegvárába, az akadémiai jogtudományi intézethez, Budapestre. Családalapítás, otthontól elszakadó lakásteremtés – a rettenetes nehézségekre asszonyom ma is győtrelemmel emlékezik. Én pedig még eltökéltebben dolgoztam. Éveken át kellett kivívnom, hogy az elméleti s ne az összehasonlító jogtudomány területén számoljanak velem; néhány év további keserves küzdelme után akadémiánktól sokfelé küldött, majd nyugati egyetemektől szívesen hívott, szakmánk nemzetköziségében elismert kutató lettem.

– *Hogyan került egyetemünkre?*

– Éppen a rendszerváltást megelőző fél évtizedben jött el az ideje, hogy immár saját kezdeményezésből, de meghívottként hosszabb időre vendégkutatóként működhessem végre angol nyelvterületen is: Ausztráliában, Japánban, majd az Egyesült Államokban, végül Skóciában. Akkor már évtizednél több idő óta tanítottam jogelméletet félállásban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, amiből persze mai kormányzó erőinknek tartott esti Bibó-kollégiumi különkurzusaim sora maradt mára leginkább emlékezetes. Hazatértem után, megfelelő fokozatszerzéssel kísértén egyetemi tanári címet nyertem. Nem sokkal később pedig egyidejűleg az első szabadon választott miniszterelnököt szolgálhattam, tanácsadó testülete tagjaként.

Akkor találkoztam először mai nagykancellárunkkal, az akkor Rómából frissen visszatért ERDŐ PÉTER professzorral, amikor mai egyetemünk akkori kormányzati-egyházi koncipiálásán dolgoztunk. S szintén akkor, annak örvéen ismerkedtem meg személyesen majdani alapító dékánunkkal, hogy az igazságtételi törvény megsemmisítésével az Alkotmánybíróság letaglózta egy nemcsak jogállami, de sikeres átmenet esélyeit. Nos, a katolikus, majd református egyetemalapítás hathatós ösztönzését kormányzatunkban nemzetstratégiai prioritásként éltük meg és sokan kezdeményezően segítették. Amikor immár megváltozott, ellenségessé lett kormányzati közegben jogi karunkkal a katolikus egyetem kiegészítésére került sor, a néhány tagú előkészítő bizottságban való részvételem már csak jóleső következmény volt.

– *Milyen tapasztalatokra tett szert egyetemi oktatómunkája során?*

– Módszerben, tantárgystruktúrában számos újításunk volt; idővel ezek sajnos lenyesegetésre kerültek. ZLINSZKY a „jog és...” (filozófia, logika, retorika, gazdaság, környezet) típusú tárgybővítése akkoriban siker volt. Magam a gondolkodni – és jogban gondolkodni – megtanításán igyekeztem. Ahogy hajdani tanítványok, ma a kormányzat, az igazságügy csúcsán állók mondják, hogy azért maradtam emlékezetes s meghatározó számukra, mert nem a mikénti értelmezés, eljárás egy

adott időmetszetben érvényes kialakultságát, merő technikát, hanem a jogászként megélhető felelős közéleti lét alapjairól, a bármely nehéz helyzetben szükségképpen felvetődő dilemmáknak a jog gyökereihez visszatérő feloldásáról tanítottam nekik. Akkor intézet voltunk, majd tanszék lettünk. Alapíthattam, majd vezethettem ezt, az országban egyedül hivatalosan akkreditált „Kiválósági hely” gyanánt.

– *Díjak, kitüntetések?*

– Fél évszázadon át munkálkodhatom immár, jóleső támogatással a háttérben. Csak ezután jött a legelső elismerés: az élő jogtudósok közül negyedikként és eddig utolsóként néhány éve vehettem át Széchenyi-díjat.

– *Mit tart legnagyobb pozitívumnak a PPKE JÁK-on szakmai és közösségi szempontból?*

– Induló évtizedünk maga volt a pezsgés, annak hallgatóinkkal közös öröme, hogy mindennek az ellenére sikeresen létrejöttünk. Gyermekeink szakmai és politikai közéleti alkalmak tömegét szervezték, az *Ítélet* orgánuma tenni akarások olykor hevült vitacikkeitől tombolt. Tartósnak bizonyuló közös érdeklődések formálódtak. Két évtizede volt speckoll-hallgatóim nemrég kényszerítették ki, hogy évente kétszer – későbbi hallgatókkal kibővítve – formálisan összejöjjünk. Mert életük tartalmává szervesült ez, ami egykor volt. Alumni? A későbbiekkel együtt közös társaság szövődik, akikkel csaknem éjfélíg folytatjuk az egykor elkezdett vitákat. Ők azok, akik büszkén vallják: ma is szellemi izgalommal, igazi hivatástudattal élnek.

Nos, idővel sokat változott a hallgatóság háttere, szellemi késztetettsége. Nem csak olvasottságban, felkészültségben, de – családi asztal körüli beszélgetések ritkulásával talán? – az előd generációk tapasztalatainak továbbélésében is. Mintha a várakozások is változnának, s az ember, mint gondolkodó, felelős lény helyett a diplomás professzionalizmusra terelődnék a hangsúly. Hallgatóink nem is egyszerűen az egyetemista szellemi töltekezés egy egész életben egyedülálló idejét élik, hiszen folyvást rohangálnak, túl korán kényszerülve az arra készülésre, amiben egykor majd hivatásosok, s egyben pénzkeresők lesznek...

Karunkat megalapozott hírűnek, szilárd igényességűnek, erőteljesen felépültnek és megállapodottnak ismerem. Befelé pedig – tanusíthatom – jó kedvű és támogató. Közösséget formál, melynek alakításában különösen erősek nagyszerűen helytálló egykori végzettjeink.

– *Jövőbeli tervek?*

– Változatlanul munkálkodom. Új kutatást, továbbgondolást a régiekkel sáfarkodás egészíti ki. Hiszen most jelent meg válogatott írásaim négyszáz oldalas kötete – oroszul, szentpétervári tudományos kiadónál, könyvsorozatukban történetesen KELSEN után.²⁶⁷ Itthon pedig kari kiadásban jelenik meg egy nagy terjedelmű kö-

267 Вапра Чаба Загадка права и правового мышления Избранные произведения [The enigma of law and of legal philosophising: Selected works] Пер. англ. и венгр.; Сост.

tetem, egybefogva az utóbbi éveknek a jog természetét illető kutatásait.²⁶⁸ Lassan készülődöm egy angol kötettel is.²⁶⁹ Közben eddigi hivatásomból is ki kell kacsintanom, egy pécsi könyv erejéig, melyben az automobilizmus vidéki elterjedésében nagyapám s apám cége játszott szerepet kell monografikusan s dokumentumok közreadásával feldolgoznom.²⁷⁰ Nemsokára egy legkülönbébb gondolkodókat összehívó olyan hatalmas szentpétervári nemzetközi konferencia-sorozat idei első napján kell szólanom, amely Kelet/Nyugat-témában történetesen a nemzeti érdek nevesíthetőségét a globális kihívások közegében keresi.²⁷¹

Csodálom ugyan Nobel-díjasainkat, kik önnön területükön, természetkutatásukban radikális téma-, sőt tudományváltással tudták megújítani önmagukat. Változtatlan szakmai érdeklődésemet nem szégyellve azonban magamat a jövőben is a tudás és a bölcelem kíváncsú keresztútján képzelem, melynek folyton megújuló, önmagából is táplálkozó kimeríthetetlensége – mint KANT is mondta a jogfogalomról – végtelen.

и науч. ред. М. В. Антонова (Санкт-Петербург: Издательский Дом «Алеф-Пресс» 2015) 408 & <<https://zenodo.org/record/5919088#.Y31h7FTMKUk>>; majd más tanulmányokkal ukránul Вappa Чaбa *Порівняльне правознавство як філософія права – філософія права як порівняльне правознавство* [Comparative jurisprudence as legal philosophy and legal philosophy as comparative jurisprudence] (Budapest/Будапешт: Magyar Elektronikus Könyvtár [Országos Széchényi Könyvtár] / Угорська електронна бібліотека [Національна бібліотека імені Ференца Сечені] 2019) 167 <<http://mek.oszk.hu/19200/19263/>>.

268 Vö. Varga Csaba tollából *Elméleti jogtudomány* Körkép, dilemmák, útkeresések (Budapest: Pázmány-Press 2017) 518 [Tanulmányok 36] & <<http://mek.oszk.hu/17900/17995/17995.pdf>> és *Jogfilozófia a múlt, a jelen és a jövő ölelésében* (Budapest: Pázmány Press 2018) 616 [Tanulmányok 44] & <<http://mek.oszk.hu/18900/18995/18995.pdf>>.

269 Varga Csaba *Varga Gyula Autókarosszéria- és Kocsigyár* Motorizáció Pécsen, a XX. század első felében – egy családi vállalkozás tükrében (Pécs: Házmaster '98 Kft. 2016) 407 [Pécsi Krónika] & <<https://mek.oszk.hu/19800/19833/>> & <<https://zenodo.org/record/5915014#.YfR5X7q6qUk>>.

270 Ebből lett Varga Csaba tollából és történetesen egyetemtől független saját finanszírozásban a *Comparative Legal Cultures* On Traditions Classified, their Rapprochement & Transfer, and the Anarchy of Hyper-rationalism (Budapest: Szent István Társulat 2012) 253 [Philosophiae Iuris] & <<http://mek.oszk.hu/15300/15386>>; *Theory of Law* Norm, Logic, System, Doctrine & Technique in Legal Processes, with Appendix on European Law (Budapest: Szent István Társulat 2012) 371 [Philosophiae Iuris] & <<http://mek.oszk.hu/15400/15409>>; és *Contemporary Legal Philosophising* Schmitt, Kelsen, Lukács, Hart, & Law and Literature, with Marxism's Dark Legacy in Central Europe (On Teaching Legal Philosophy in Appendix) (Budapest: Szent István Társulat 2013) 342 [Philosophiae Iuris] & <<http://mek.oszk.hu/14800/14861>> trilógiája.

271 A XVI–XVII. és XIX–XX. Nemzetközi Lihacsevszkiji Tudományos Konferencián [Международные Лихачевские научные чтения] (2016–2022) vehettem eddig angol és orosz nyelvű anyaggal részt.

IV.

ADALÉKOK
A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
ÉS A KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
LÉTREJÖTTÉHEZ
ÉS ÁLLAMI BEFOGADTATÁSÁHOZ
(Egy kormányfőtanácsos emlékeiből)

(2022)

1. Hátterek [221] 2. Pázmány Péter Katolikus Egyetem [224] 3. Károli Gáspár Református Egyetem [236] 4. Összegzés [254]

1. Hátterek

Bő három évtizeddel ezelőtt értelmiségünk nem csekély részét lázba hozta az, amit a rendszerváltó átalakulással megnyílt lehetőségeknek gondolt. Magam a politikai érlelődés időszakára éppen komoly nemzetközi meghívásokra és tudományos szerveződésekben kezdeményező részvételre beértem, ausztráliai félévből, japán hónapokból, amerikai két félévből, s végül számos skóciai hónapból érkeztem haza, gyakorlatilag az első szabad választásokra. Saját elgondolható eshetőséges szerepjátásomról az ország sorsát új utakra vivő változások horderejének tudatában akkoriban mégis úgy gondolkodtam, hogy éppen elért – bármiféle, de biztatón kezdetét vett – nemzetközi befogadtatásom kamatoztatásával kellene és lehetne majd mindenekelőtt segítenem a hazai előrelépést. A kormányzati lépések azonban – ami bármennyire természetes, a mindennapi megtapasztalásban mégis valamelyest riasztó hatású volt – adott helyzetek egymásra sűrűsödése összevisszaságának a logikáját, s nem álmok és fedezetlen remények ritmusát és lendületét követték; ez pedig előbb-utóbb engemet is arra késztetett, hogy közvetlenebb részvétel lehetőségeit keressem az átalakulás összetett folyamatában. Addigra egyébként is kiderült, hogy magam és jónéhány társam bármiként is kívülről megkísérelt javaslatokkal, ösztönzésekkel, netán adott pozíciókat világosan meghatározó állásfoglalásokkal próbáltunk élni, azok úgyszólván törvényszerűen elvesztek a gyakorlati politikacsinálás sűrűjében. A legelemibb tájékozódás pedig rögvest világossá tette, hogy az addigi úgynevezett rendszerváltók a dolgok rendje szerint időközben professzionális politikai aktorokká (kormánytagokká, alkotmánybírákká, diplomáciai szerepjátókká) lettek, s így távoztukkal a Magyar Demokratikus Fórum ikonikus központja, a rendszerváltó politikai erőt addig megtestesítő Bem-téri székház lényegileg kiürült. Így hát ott kezdtem el először

munkálkodni – túl persze kutatásaim folytatásán az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében, részvételemen az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogelméleti oktatásában, valamint a szocialista egyetemi jogászképzés megújítására 1990 őszén három teljes év tartamára az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara körén belül indult s egy hatalmas nemzetközi egyetemi konzorciumtól támogatott, maastrichti professzor barátommal együtt kezdeményezett és elnyert európai gazdasági közösségi gigaméretű projekt koncepcionális és napi menedzselésén –, részt véve az MDF külügyi, majd jogi bizottsága újrászervezésében. Az előbbiben számos európai kapcsolatfelvételi utazás várt rám s egy háttérül szolgáló szakértői csapat összeállítása, az utóbbiban pedig egyáltalán a jelenlétünk megszervezése. Nos, ez utóbbi minőségében ért a taxisblokádnak, mely egy szakmai felismerésen keresztül – ti. azén, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége úgyszólván szokásosan hamis szómágiája ellenére az, ami bekövetkezett, nem polgári engedetlenség, hanem, tekintve az abban rejlő mélyen erkölcsi motivációk teljes hiányát, egyszerűen a közrend szándékos megsértése volt, járulékosan jelentős károkozással társult²⁷² – közvetett érintkezést biztosított számomra a miniszterelnökkel. Ezzel indult, általa személyesen átlátott területeken, különféle felkért közreműködéseknek azon sora, amelyek végeredményeként nem sokkal később a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület tagja lettem.

Ebbéli minőségünkben²⁷³ felhatalmazásunk a miniszterelnöki kabinetben belüli kommunikáción túl leginkább semmire sem volt, de közvetlenül a miniszterel-

272 Ld. »...csak múlásunk törvény...« Varga Csaba jogfilozófussal beszélget Mezei Károly (Budapest: Kairosz Kiadó 2012) 142 [Magyarnak lenni CIII] & <<https://mek.oszk.hu/19800/19835/>>, 121–122, akkor kifejtetten pedig Varga Csaba 'Polgári engedetlenség: Jogfilozófiai megfontolások s amerikai tanulságok a jog peremvidékéről' in *A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban* A Bibó István Szakkollégium 1991. március 9–10-i konferenciájának előadásai és vitája, szerk. Csapody Tamás & Lenkei Júlia (Budapest: T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft. 1991), 158–163 [Twins Konferencia-füzetek 2].

273 Indító koncepciójában így ír erről a kinevezett vezető, Kodolányi Gyula: Mtt / Belső feljegyzések (XiX-a-150-j) (1991. szeptember 17.) in *A kormányzás fókuszában* Iratok a magyar állam- és a központi közigazgatás, a Miniszterelnöki Hivatal történetéhez, 1990–1993, szerk. Dévavári Zoltán, Kajdi József (Budapest: Magyar Napló 2018) 747 [Veritas könyvek 12], 434: „A tanácsadók a külvilág szemében a miniszterelnök [...] teljes bizalmát élvezik, szakértelmük és lojalitásuk folytán. Hogy a külső és belső elvárásoknak megfelelhessenek, saját területükön minden lényeges, bizalmas kormányzati információnak birtokába jutnak, és pontos és naprakész képük van az őket illető kormányzati folyamatokról. A tanácsadók rövid (1-3 oldalas) feljegyzéseket készítenek a miniszterelnökhöz, szükség esetén; ezek információk, ötletek, kérdések és javaslatok. A feljegyzések postafordultával visszajutnak hozzájuk, a rájuk írt válasszal vagy láttamozással. Eljárásra csak ezek a válaszok jogosítják fel őket.” Éthoszában e koncepció nagyban-egészében meg is valósult, de lényegesen oldottabb és tágabb körű ügyeket indító és visszacsatoló mechanizmusokkal. Magát e koncepciót azonban először a fenti közlés publikálásával, vagyis mostanában ismertem meg.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy intézményi mivoltában maga a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület valamikor 1992 szeptemberében már megszűnt – feltehetően mert mint az 'Interjú Ferencz Csabával' in Kasza László *Metamorphosis Hungariae* 1989–1994

noéktól való függelmünk, vele és kabinetjével legszorosabb kapcsolatunk hatékony kezdeményező erő, s ezzel együttműködési és kifelé hatásgyakorlási lehetőséget biztosított – ránk bízott ügyek vállalásában és saját, önnön hierarchikus és horizontális síkjainkon nyilván sokszorosan s folyvást egyeztetett kezdeményezésekben egyaránt. Ezekben és ezekkel próbáltunk hidat építeni saját politikai hátterünkön túl egész társadalmunk és a nemzetközi nagyvilág felé, azért, hogy segítőkészségeket ösztökeljünk és becsatornázzunk. Röviden szólva tehát, igyekeztünk segíteni a mögöttünk álló politikai erőt és kormányzatát, hogy a nemzeti újraépítéshez további fogódzókat, ösztönző és integráló közvetítéseket találjunk. Jövőt illető elképzeléseinkben minden egyéb elgondolással, iránnyal és dimenzióval szerves egységet képezve hittünk abban, hogy motorjai lehetünk az ország társadalmi előretörésének és fokozatos gazdagodásának; hogy a jövőendő állapotok majdani belakásának velejárójaként nemsokára bekövetkezik a lelki igényesség reneszánsza is, hitbéli újjászületéssel s egyházi intézményi újraépüléssel egyaránt, s így ezek bátorításának szintén nemzetstratégiai fontosságot kell tulajdonítanunk. Egyéb lehetőségek közt ezért említettem már egyik a miniszterelnöknek címzett korai feljegyzésemben például a Szent István Akadémia mielőbbi újraélesztésének kívánalmát. S ezért jelent meg vízióinkban szintén igen korán egy katolikus egyetem gondolata, nemzetstratégiai megfontolásból, mint egy új középosztály (azaz egy feltétlenül nemzetfenntartó értelmiségi réteg) szerveződésének csúcserjesztője, edukációs nézőpontból pedig egyben záróköve. Hiszen csakis egy saját egyetem biztosíthatja, hogy azok, akik hál’Istennek folyvást növekvő körben és intézményesedéssel már katolikus óvodákban, általános és középiskolákban nevelődnek, értékvallás tekintetében és szociálisan is valamelyest homogén közegben, saját hagyományokat teremtve, nos, ezek az előbbiek folytatásaként tekinthető saját egyetemen s annak lassan kiépülő doktori kurzusain folytathassák felsőfokú szakemberré képződésüket, majd eme akár további együtt töltött évtized eredményeként immár egy egymással ismerős s egymást számon tartó, a társadalom szociálisan összeszokott részeként élhessék le felnőtt életüket. Szintén e nemzetstratégiai elgondolás összetevőjeként ölthetett ebben testet (pontosan úgy, mint a Szent István Akadémia újrálétesülésének és eredendő funkcióbetöltésének akkor hitt várakozásában) annak további igénye, hogy a történelmünkben sohasem volt nehéz napi kihívásokra válaszadást segítő közegként a tudományművelésnek és szervezésnek ilyen új fóruma segíthesse a kormányzat munkáját, távlatosan betöltve talán nem keveset abból, amit iránytű és kontroll szerepkörében – természet-szerűleg más résztvevőkkel együtt – ezredéves tapasztalatával felvállalhat.

Mint utóbb kiderült, maga a gondolat – sem a Vatikán, sem annak még a szocializmus végén való állami fogadtatása oldaláról – nem volt teljességgel előzmény-

[interjúk] (Budapest: Századvég 1994), 203 megvallja, sikerére s önálló ügygondozására feltékenyen „aláasta tevékenységét [...] az apparátus” –, s ekkortól lassan laza összeszervezettségben és miniszterelnöki kabinetfőnöki égisz alatt kezdtünk tevékenykedni.

telen vagy merőben új, de mivel a Tanácsadó Testületben nem tudtunk erről, nem is befolyásolták a katolikus egyetem-ügyben való későbbi részvételünket.²⁷⁴

2. Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Az 1990-es évben kezdődő ilyen irányú tisztán hazai mozgolódásokról szintén legfeljebb hallomásaink lehettek, leginkább sajtóvisszhangból. Arról például, hogy májusban megalakult a Katolikus Egyetemi Alapítvány Szervező Bizottsága, majd ez – az Isteni Szeretet Leányai Kongregációtól e célra felajánlottan – kérte az államtól a Rendőrtiszti Főiskolává avanszált egykori csodálatos hegyvidéki rendházuk rendelkezésre bocsátását. Arról, hogy még e nyáron maga az Alapítvány is megalapításra s hamarosan bírósági bejegyzésre került, miközben a Rendőrtiszti Főiskola működtetőjeként a belügyminisztérium e kérelmet elhárítva más épületegyüttes-választást javasolt. Hogy ősztől télig az Alapítványban meghatározó szerepű SKRABSKI ÁRPÁD²⁷⁵ és felesége, KOPP MÁRIA²⁷⁶ előkészítették, kidolgozták, majd véglegesítették mindannak tervét, hogy a majdani Katolikus Egyetem Szociális és Egészségtudományi Karaként milyen felállásban s tantervvel, és pontosan milyen órarenddel kezdhessék meg az oktatást. Időközben beadványokkal fordultak erről több miniszterhez, vatikáni nunciushoz, végül magához ANTALL JÓZSEF miniszterelnökhöz, a szándék egyházi nyugtázását kivéve nem éppen sikerrel.

1991 áprilisában a Művelődési és Közoktatási Minisztérium miniszteri értekezletén történt, hogy az egyházi ügyek intézésének főosztályvezetője, PLATTHY IVÁN²⁷⁷ „fölvetette: össze kellene hívni a történelmi egyházak vezetőit, hogy is-

274 A [Művelődési és Közoktatási Minisztérium] Egyházi Kapcsolatok Főosztálya [Platthy Iván főv.] *Feljegyzés Dr. Kálmán Attila politikai államtitkár úrnak* (Tárgy Katolikus egyetem létesítése) (1992. július 17.) dokumentuma emlékezik vissza arra, hogy „A Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok felvételét előkészítő 1989. évi őszi tárgyalásokon [...] a Vatikáni delegáció magyarországi megbeszéléseit vezető [...] COLASUONNO érsek felvetette, hogy van-e akadálya annak, hogy az egyház önálló bölcsészkarral működő felsőfokú intézményt létesítsen Magyarországon, kiterjesztve annak hatáskörét Közép-Kelet Európára.” Erre a felvetésre azonnali kormányzati válaszként „dr. GLATZ FERENC művelődési miniszter [...] egyetért és elképzelését támogatni tudja.” FRANCESCO COLASUONNO december második hetében tárgyalta a magyar kormánnyal; a továbbiak tekintetében ekkor fogadta a Hittudományi Akadémia professzori küldöttségét is. Ld. Erdő Péter tollából ‘A Pázmány Péter Katolikus Egyetem’ *Magyar Sion* XI/LIII (2017) 1, 3–24 & <https://epa.oszk.hu/01300/01397/00021/pdf/EPA01397_magyar_sion_2017_1_003-024.pdf>, 5 és ‘A Pázmány Péter Katolikus Egyetem’ in *Az emberibb jövőért* 30 éves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem [összeáll. Elmer István] (Budapest: Pázmány 2022), 11–20, 12.

275 SKRABSKI ÁRPÁD (1939–2009) számítógépes mérnök, pénztári és egyéb országos intézmények vezetője, utóbb szociológus, végül zsámbéki tanítóképző főiskolai tanár; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Skrabski_Árpád>.

276 KOPP MÁRIA (1942–2012) orvos pszichológus, ekkor már kandidátus, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézetének alapító igazgatója; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kopp_Mária>.

277 PLATTHY IVÁN (1939–) tanár, az egyházi kapcsolatok főosztályvezetője, majd c. állam-

mertessék a nem hitéleti jellegű felsőoktatási intézményeikkel kapcsolatos elképzeléseiket.”²⁷⁸ Nos, mintha tényleg felgyorsultak volna ekkortájt az események. A szovjet páncélosoktól frissen kiűrtett piliscsabai egykori Perczel Mór lakatya átadása már májusban megindul. A nyár folyamán az alapítványiak tovább finomítják, immár tárgyfelelősökre s tárgyleírásokra lebontottan a szociális és egészségtudományi kar elgondolását, sőt a mérnöki tervek is elkészülnek a campus átalakításához. A lendület oly erős, hogy a Katolikus Egyetemi Alapítvány friss tagjaként a matematikus PRÉKOPA ANDRÁS²⁷⁹ egy Business School hasonló részletességű tervezetével szintén hamarosan előáll.

Ma hozzáférhető rideg adatok azonban már más ösről szólnak. A Katolikus Egyetemi Alapítvány 1991. szeptember 16-i kuratóriumi ülésén SKRABSKI ÁRPÁDOT leváltják, az új elnök SEREGÉLY ISTVÁN²⁸⁰ egri érsek lesz, titkárrá pedig a piliscsabai polgármestert választják. Ezen új vezetőség az Alapítvány egész addigi gondolkodását javarészt teljességgel elveti, a felmentett vezetők ismételt kísérlete pedig arra, hogy kormányzattal, egyházzal, a nemrégiben általuk alapított alapítvánnyal újból kapcsolatot teremthessenek, sikertelennek bizonyul.²⁸¹

Nem emlékezhetem arra, hogy mikor és miről, honnan és miért szereztem tudomást, de akkoriban került kezembe egy feltehetően 1991-es nyár közepi *A Magyar Katolikus Egyetemi Alapítvány* felcímű egylapos, illetőleg egy *Az Egyház szívéből (ex corde ecclesiae) született a Katolikus Egyetem* című háromlapos nyomtatvány, mely SKRABSKI ÁRPÁD elnöksége mellett három létrehozandó intézménnyel és ezek felelős szervezőivel számol, s ezek: bölcsészkar (MARÓTH MIKLÓS²⁸²), szociális és egészségtudományi kar (KOPP MÁRIA), valamint egyházzenei és egyházi munkatárs képző intézet (TARDY LÁSZLÓ²⁸³). Talán már az új kuratóriumi felállás

titkár; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Platthy_Iván> és <<https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2009/34/21>>.

278 Kálmán Attila ‘A Károli Gáspár Református Egyetem alapítása’ [2013] 10 in <<http://www.kre.hu/portal/index.php/home/az-alapitasrol.html>>, 3.

279 PRÉKOPA ANDRÁS (1929–2016) Széchenyi-díjas matematikus, akadémikus, műszaki egyetemi, majd ELTE-tanszékvezető; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Prékopa_András>, <<https://www.nevpont.hu/palyakep/prekopa-andras-dc4a4>> és <<http://www.matud.iif.hu/2017/04/13.htm>>.

280 SEREGÉLY ISTVÁN (1931–2018) a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke (1990–2005), a Pázmány Péter Katolikus Egyetem első nagykancellárja; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Seregely_István_\(érsek\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Seregely_István_(érsek))>, ld. még <<https://web.archive.org/web/20080303212020/http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2006.03.12/0701.html>> és <<https://www.keesz.hu/in-memoriám-seregely-istvan-egri-ersek>>.

281 A korai történések itt összefoglalt kronológiája a <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pázmány_Péter_Katolikus_Egyetem> adatsorában található.

282 MARÓTH MIKLÓS (1943–) klasszika-filológus orientalista akadémikus, Corvin-lánccal kitüntetett Széchenyi-díjas egyetemi tanár; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Maróth_Miklós> és <<https://avicenna-kkki.hu/intezetunk/munkatarsaink/maroth-miklos/>>.

283 TARDY LÁSZLÓ (1941–) bő fél évszázadon keresztül a Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás-) Templom kántor-karnagya; vö. <<https://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA15134>> és <<http://lexikon.katolikus.hu/T/Tardy.html>>, ld. még <<http://real.mtak.hu/90142/1/TardyLaszloOsszhang.pdf>>.

hírnökeként és az új koncepció jegyében, ezekhez járul dokumentumaim közt két nyomtatvány: egy dátum nélküli 20 lapos bölcsészkar terv, valamint egy 36 lapos *Piliscsaba Katolikus Egyetem* Beépítési és tanulmányterv (Makona Tervező Iroda 1992).

Munkanaplómból ugyanakkor kiderül, hogy 1991. szeptember 14-én kezdődik – persze régi kollegiális-baráti ismeretség nyomán – ez irányú személyes kapcsolat MARÓTH MIKLÓSSAL. Miniszterelnökségi jogértelmezést kérve keres ekkor fel, mert úgymond a Művelődési és Közoktatási Minisztérium jogászai bár egyházi gimnáziumot és tanítóképzőt állami költségvetésből támogattnak, egyetemekenél csakis állami intézménynél, vagyis az egyházi és a magánalapításúak kategóriáját kizárva tartják biztosítandónak a normatív támogatást. Majd levélben kéri, hogy október 8-án vegyek részt BAKOS ISTVÁNNAL²⁸⁴ folytatott bölcsészkar tervzet-megbeszélésén.

Naplómban továbbhaladva, egy hét múltán, október 15-én tanácsadó testületi feljegyzésben kísérem meg – akkori tudomásom szerint FORRAI ISTVÁN²⁸⁵ helyettes kabinetfőnökkel párhuzamosan – a miniszterelnök számára megindokolni, hogy másnapi egri útján – első látogatásán a katolikus egyházfőnél – miért kellene a Magyar Katolikus Püspökök elnökével való hivatalos találkozáskor az érsektől szóba hozandó katolikus egyetem ügyét felvállalnia.

Miniszterelnöki Tanácsadó Testület

Varga Csaba

Budapest, 1991. X. 15.

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 3 pl.

Egy pl. 2 old.

ANTALL JÓZSEF miniszterelnök úr részére!

KATOLIKUS EGYETEM LÉTESÍTÉSE

**a Pázmány Péter Hittudományi Egyetem
többkarúvá alakításával**

ELEMZÉS:

284 BAKOS ISTVÁN (1943–) művelődéskutató, aktivista, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Felsőoktatási és Kutatási Főosztályának vezetője; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Bakos_István_\(művelődéskutató\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Bakos_István_(művelődéskutató))> és <<https://kultura.hu/bakos-istvan-muevelodes-kutato-kapta-a-bethlen-gabor-dijat/>>, ld. még <https://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/10-bakos_0.pdf> és <<https://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/11-bakos.pdf>>.

285 FORRAI ISTVÁN (1958–) közgazdász.

A Miniszterelnök úr holnapi egri útján találkozni fog **Seregély érsek** úrral. Tervek szerint ő a mellékelt levelet mutatja majd be Miniszterelnök úrnak, hogy valamiféle „Támogatom!” kifejezésével azon a jóváhagyását elnyerje.

Szerény fővárosi indítás és a piliscsabai volt laktanyán történő kiépülés gondolatával a Katolikus Egyetem Alapítvány a minisztériumi szakhatóságokkal az előkészítő tárgyalásokat lefolytatta. Ennek eredménye:

1. A Pázmány Egyetem többkarúvá tétele esetén egyoldalú egyházi aktussal létesíthetők bölcsész- s később további karok – *anélkül, hogy mindez parlamenti jóváhagyást igényelne*, vagy ennek kapcsán szembe kellene néznünk pl. a Hit Gyülekezete vagy a mormonok állami segédlettel történő főiskolaalapítási igényével.

2. Mivel a jelenlegi jogi konstrukció az állami pénzügyi támogatás szempontjából az „állami” és a „magán” kettősségére épül, s az „egyházi” értelmezés szerint minősül előbbinek vagy utóbbinak, a „Támogatom!” kifejezése a *Pázmány Egyetem eddigi támogatásának mintájára* megoldaná a kérdést – anélkül, hogy ezzel pl. az előbbiekre vonatkoztatható precedenst szolgáltathatna.

(Előzetes elképzelések szerint *Rabár* Ferenc professzor urat kérnék fel rektornak.)

KÖVETKEZTETÉS:

Egy ilyen egyetem léte és kisugárzó hatása messzemenően nem csak egyházi ill. vallási szempontból értékelhető. **Politikai jelentősége is felbecsülhetetlen** az ország jövőendő arculata, polgársága és értelmisége szellemiségének alakulása szempontjából.

Bölcsészkarának terve máris azzal az eséllyel kecsegtet, hogy az ELTE számára kemény versenypartnert – és alternatívát – hoz létre.

Hamarosan újságírói, társadalomtudományi, jogi, igazgatási karok követhetik a bölcsészkart. Mindez nemcsak szociológiai értelemben, de szemléletileg is kihívást jelenthetne az intellektuális életünkben mindmáig úgyszólván egyeduralkodó balos, marxizáló, ill. doktriner áramlatokkal szemben.

JAVASLAT:

1. Seregély érsek úr kérésének a fenti értelemben történő támogatása.

2. Lehetőség szerint a regionális ill. vidéki fejlesztési alapokból is (pl. – aktualizálódása esetén – az Expo utáni 30 milliárdból) a piliscsabai többkarú, könyvtárral teljes kiépülés külön pénzügyi támogatásának biztosítása.

Handwritten signature in blue ink.

Majd november 17-én számol be MARÓTH arról, hogy bár 200 fő számára engedélyezték már az indulást, a pénzügyi támogatás egyelőre még csak merő ígéret.

Egyházi oldalról tény, hogy – a Hittudományi Akadémia kibővítésével, az Apostoli Szentszék Katolikus Nevelési Kongregációjának 1992. január 24-én kelt Prot. N. 223/91/9. számú hozzájárulásának birtokában – a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 46/1992. számú határozatával 1992. január 30-án megalapítja a Katolikus Egyetemet, amit a 2/1993. (II. 4.) OGY határozat nyomán a Magyar Köztársaság Kormánya 1993. május 25-én kelt 1032/1993. (V. 6.) Korm. határozatával elismer, majd a Felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. tv. 1. számú mellékletébe foglal.

Az állami elismerés tényleges tartalma s ebben főként a normatív támogatás kérdése azonban még változatlanul tisztázatlan. Ennek előmozdítását kérve keres fel újból MARÓTH MIKLÓS 1992. február 17-én, majd március 13-án késő délután;²⁸⁶ e bizonytalanság eloszlatását célozva zajlik majd március 30-án formális megbeszélése KODOLÁNYI GYULÁVAL,²⁸⁷ a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület vezető címzetes államtitkárral; s mindennek háttereként közli ekkor azt, hogy „a Katolikus Egyetem szervezői SEREGÉLY ISTVÁN egri érsek nevében 1991 novemberében levelet írtak ANTALL JÓZSEF miniszterelnök úrnak, kérve támogatását. Levelükre a mai napig választ nem kaptak.”²⁸⁸

A kiutkeresés változatlanul részben a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületnél folytatódik,²⁸⁹ míg csak 1992. június 15-én délben KODOLÁNYI GYULÁNál széleskö-

286 Amit megelőzően a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökeként SEREGÉLY ISTVÁN érseknek a művelődési és közoktatási miniszter ANDRÁSFALVY BERTALANHOZ 1992. március 9-én írt tájékoztató és támogatást kérő levelére szintén nem érkezett válasz.

287 KODOLÁNYI GYULA (1942–) Kossuth-díjas költő, címzetes miniszterelnökségi államtitkár, a miniszterelnök külpolitikai tanácsadója; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kodolanyi_Gyula> és <<https://mmakademia.hu/mobil-eletrajz/-/record/MMA18338>>.

288 Miniszterelnöki Tanácsadó Testület (Izinger Anna) *Emlékeztető* (Tárgy: A Pázmány Péter Egyetem tényleges létrehozása, illetve beindítása) (1992. március 30.).

289 Egy *Emlékeztető* (Izinger Anna telefonbeszélgetése Szögi Lászlóval a kérdésről: „Kinek a jóváhagyása kell a PPKE bejegyzéséhez?”) (1992. április 2.) tisztázza, hogy a névváltoztatáshoz – »Pázmány Péter Katolikus Egyetem« a »Pázmány Péter Katolikus Hittudományi Akadémia« felváltásával – „a Parlamenttől [...] a MKM kérni fogja a 6. sz. Országgyűlési határozat mellékletének (ami a felsőoktatási intézmények névszerinti felsorolása) módosítását.” Egy bő hónap múltán pedig A Magyar Katolikus Püspöki Kar Elnökétől *Biszterszky Elemér államtitkár úrnak* (1992. május 19.) levele közli egyetértését KODOLÁNYI GYULA május 4-i ajánlatával, miszerint „egyelőre tekintsünk el a parlamenti jóváhagyástól, illetve a névváltoztatás bejegyzésétől”.

A [Művelődési és Közoktatási Minisztérium] Jogi és Igazgatási Főosztály (1382/1992.) V[arga] Gy[őző főv.] *Feljegyzés Dr. Biszterszky Elemér államtitkár úrnak* (Tárgy: Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Bölcsészettudományi Kara) (1992. július 15.) dokumentuma egyebek közt azt tartalmazza, hogy a Felsőoktatási és Kutatási Főosztály (SZÖGI LÁSZLÓ főv.) április 3-án kérte kormányelőterjesztés készítését, és ennek nyomán tartottak a Miniszterelnöki Tanácsadó Testületben április 22-én értekezletet – a kormányzat részéről MARINOVICH ENDRE miniszterelnöki kabinetfőnök, SZÖGI LÁSZLÓ és VARGA GYŐZŐ, MKM-főosztályvezetők; a Tanácsadó Testület részéről FERENCZ CSABA és IZINGER ANNA; katolikus egyetemi részről pedig ERDŐ PÉTER, GÁL FERENC, MARÓTH MIKLÓS, NÉMETH LÁSZLÓ (Esztergomi Érsekség), SZONTAGH CSABA (belgyógyász, az esztergomi Vaszary Kolos Kórház igazgatója) és TÖRÖK JÓZSEF részvételével.

rú kormányzati és egyházi egyeztetés²⁹⁰ eredményeként döntés nem születik arról, hogy a »Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia« nevet ideiglenesen megtartják; a piliscsabai campus pedig vagy cserealapként vagy a Veres Pálné utcai ingatlanon és Esztergomon túl szintén központként szolgál majd, esetleg tehát hosszú távon ezekkel együtt szintén kiépítésre kerülve. Ám félve az őszi tényleges karindítás anyagi bizonytalanságától s ezzel az egész projekt veszélyeztetettségétől, MARÓTH MIKLÓS június 19-én ismét felkeres, az iránt tanácskozándó, hogy mikép-

Budapest, 1992. június 20.

Tisztelettel

Kálmán Attila
(Dr. Kálmán Attila)

Mellékletek:

- Platthy Iván főv. feljegyzése az előzményekről
- Dr. Varga Győző főv. feljegyzése a kialakult helyzetről
- vonatkozó hatályos jogszabályrészecskék, levelek

Antall József megismerteti elnököit: (június²¹ 16, 23-as)

- 1, Ez szembeáll az a'kálánai f'kálánai irányval a 18. század óta.
- 2, Meglátást, ki van a'kálánai f'kálánai politikai fog.
- 3, Tehát: a hittudományi akadémia megvan az ELTE-ben

VITA után: döntés:

- a) Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Tanácsadó Testületből FERENCZ CSABA, Varga Csaba és IZINGER ANNA, s egyházi oldalról GÁL FERENC és ERDŐ PÉTER, MARÓTH MIKLÓS, továbbá NÉMETH LÁSZLÓ, SZONTAGH CSABA és TÖRÖK JÓZSEF vesznek ezen részt.

KÁLMÁN ATTILA közoktatási államtitkár a miniszterelnökhöz címzett feljegyzésének (1992. június 20.) ANTALL JÓZSEF reakcióját rögzítő széljegyzetei

290 KODOLÁNYI GYULA *Meghívó* (1993. június 10.) szerint a kormányzat oldaláról MARINOVICH ENDRE, BAKOS ISTVÁN, VARGA GYÖZÖ, SZABÓ KÁLMÁN (ME Hivatal), a Tanácsadó Testületből FERENCZ CSABA, Varga Csaba és IZINGER ANNA, s egyházi oldalról GÁL FERENC és ERDŐ PÉTER, MARÓTH MIKLÓS, továbbá NÉMETH LÁSZLÓ, SZONTAGH CSABA és TÖRÖK JÓZSEF vesznek ezen részt.

pen lehetne esetleg a Katolikus Egyetem ügyében a jelek szerint járatlannak bizonyuló ANDRÁSFALVY²⁹¹ miniszter megkerülésével vinni előbbre a függő kérdéseket.

Az idő rohanni látszik, az események azonban egyelőre nemigen mutatnak előre. Június 20-án KÁLMÁN ATTILA²⁹² politikai államtitkár az, aki immár hivatalból közvetít a Miniszterelnök felé. Feljegyzése szerint az egri érsek mint püspökkari elnök meghatalmazottjaként GÁL FERENC²⁹³ rektor indítani akarja „a Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia bölcsészettudományi karát kb. 200 hallgatóval [...] őszől a volt Központi Katonai Kollégium Ménesi úti épületében”, s ehhez kéri „az új kar *Magyar Közlöny*ben történő kihirdetésének engedélyezését”.²⁹⁴ Nos, saját tanácsadó testületi másolati példányom²⁹⁵ ekként őrzi hitelesen lapalji feljegyzésben a miniszterelnök reakcióját:

„Antall József megismétli ellenérveit: 1) Ez szemben áll az általános fejlődési iránnyal a 18. század óta. 2) Megháttrálást, kivonulást jelent politikailag. 3) Inkább: a hittudományi akadémia menjen be az ELTÉ-be. VITA utáni döntés: a) Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Tanárképző Intézete b) újabb egyeztetést a magyar püspöki kar vezetőivel.”

Mindez kísértetiesen cseng egybe azzal az vélekedéssel, ahogyan történetesen néhány napon belül ANTALL JÓZSEF maga beszél erről a személyes bizalmába fogadott s vele már az életművet átfogó beszélgetés-sorozat készítésébe kezdett televíziós szerkesztőnek:

„Tudja most azzal az ötlettel álltak elő, hogy a Katolikus Teológiát egészítsük ki bölcsészettel. Legyen egy olyan katolikus izé, ami soha nem volt Magyarországon, MÁRIA TERÉZIA óta legalábbis nem. Katolikus bölcsészetet csinálni a Teológia mellett azért, hogy még néhány embert egy rosszul képző, kevés pénzzel rendelkező katolikus egyetemre kivonjunk ahelyett, hogy a Hittudományi Kart csatolnánk vissza az egyetemhez, ahogy ez kétszáz évig volt, és BOLBERITZ²⁹⁶ adjon elő a hülye politológusok helyett, és szálljon szembe ezekkel. És a rendelkezésre álló szellemi erőket nyomjuk bele a létező egyetembe, ne pedig a különböző műkedvelő karokba vonuljunk ki. Én egy harcos alkat vagyok, konfrontálódó...”²⁹⁷

291 ANDRÁSFALVY BERTALAN (1931–) Széchenyi-díjas néprajzkutató, művelődési és közoktatási miniszter (1990–1993); vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Andrásfalvy_Bertalan> és <<https://mmakademia.hu/mobil-eletrajz/-/record/MMA27872>>, továbbá életút-értékelés <<https://www.youtube.com/watch?v=Rasm8ps8VmM>>.

292 KÁLMÁN ATTILA (1938–2015) tanár, művelődési és közoktatási államtitkár (1991–1994); vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kálmán_Attila>, életút-interjú <https://www.youtube.com/watch?v=289RsIgU5Rg>.

293 GÁL FERENC (1915–2008) a Hittudományi Akadémia dogmatika professzora, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem első rektora; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Gál_Ferenc_\(teológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Gál_Ferenc_(teológus))> és <<http://lexikon.katolikus.hu/G/Gál.html>>.

294 MKM Politikai Államtitkár (K-1764/92.) a *ME részére* (1992. június 20.).

295 TT 583/92. sz.

296 BOLBERITZ PÁL (1941–2020) hittudományi akadémiai filozófiai tanszékvezető; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Bolberitz_Pál>.

297 1992. június 28-án elhangzott beszélgetésrészlet in Osskó Judit *Antall József* Kései memoár (Publikálatlan interjúk) (Budapest: Corvina 2013) 286, 71.

Kevéssel később, június 30-án értekezetet magunk hívunk össze, melyen a Pénzügyminisztérium képviselője nyilatkozik, s eszerint a normatív támogatásnak nincsen akadálya. Ugyanakkor annak változatlanságáról ismét döntés születik, hogy annak érdekében, hogy országgyűlési döntés helyett egy kormányhatározat is elégségesnek bizonyuljon a legalizáláshoz, ne legyen névváltoztatás.²⁹⁸ Mindazonáltal egy hónapon belül, július 20-án még az Alapítvány Intéző Bizottsága, majd július 24-én maga MARÓTH MIKLÓS folyamodik újra a normatív állami támogatás biztosításáért.²⁹⁹

Mindezek a fejlemények azonban a kormányfő számára még változatlanul nem lehettek sem meggyőzőek, sem átütő erejűek. Legalábbis ez tűnik ki abból, hogy július 28-án az Igazságügyminiszter ad jelentést a Miniszterelnök számára, miután az előbbi az utóbbi felkérésére tájékozódott a Hittudományi Akadémia jelen és jövő vezetőinek az egyetemalapítást illető állásfoglalásáról. Feljegyzése szerint előljáróban a miniszter helyzetképet vázol két vendégének, s ebben ANTALL JÓZSEF már ismertetett pozícióját ekként foglalja össze:

„Miniszterelnök úr [...] stratégiai hibának tartaná a további szegregációt és izolációt felsőoktatási téren, különösen a bölcsészkar siralmas és aggasztó, számunkra rendkívül kedvezőtlen vonala miatt”, amelynek kapcsán „legalábbis aggályos egy piliscsabai »című« vadonatúj bölcsészkar lehetséges színvonala”, lévén – egyebek közt – „olyan elszívó hatást fejthet ki, amely tovább rontja pozícióinkat az ELTÉN. Inkább az lenne a cél, hogy az ELTE keretén belül működjön teológiai fakultás, reményt adva ezzel egy jobb perspektívának is, ha nem is máról holnapra.”

Ezután pedig feljegyzése a soron következő dékán, BOLBERITZ PÁL helyzetmegítélését összegzi:

298 Résztevők a Tanácsadó Testület részéről Varga Csaba és IZINGER ANNA, a kormányzat részéről SZÖGI LÁSZLÓ és VARGA GYÖZÖ, valamint NASZVADI GYÖRGY (PM), s a rektor GÁL Ferenc. Itt egyebek közt arról is beszél a rektor, hogy az újságírás szakjának beindítását egy évvel későbbre tervezik, valamint hogy egyelőre – a majdani hallgatói normatíva terhére – hat egyetemi tanárt szándékoznak kinevezni.

Magunk között ekkor elhangzik egy olyan vélekedés is, miszerint a háttérben mindazonáltal szerepet játszó KOSÁRY DOMOKOS, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke maga is egy a katolikus egyetemlétesítéssel szembeni indulatot táplál, bizonyára a kormánnyal szembeni bántottságból, merthogy egyfelől a tudományos minősítés időközben elkerült a Magyar Tudományos Akadémiától, s másfelől a kormányzat nem segítette hatékonyan a Collegium Budapest (vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Collegium_Budapest>) helyproblémájának megoldását.

299 Először a Katolikus Egyetemi Alapítvány Intéző Bizottsága [Gál Ferenc rektor, Kasza Péter üv. aleln.] *dr. Kodolányi Gyula államtitkár úrnak* (1992. július 20.), majd Maróth Miklós *Dr. Kálmán Attila államtitkár úrnak* (1992. július 24.). Ez utóbbi levélben MARÓTH közli még egyebek közt, hogy a zsámbéki és az esztergomi tanárképző integrálásával terveznek egyetemi szövetséget. Az államtitkár KÁLMÁN ATTILA pedig MARÓTH MIKLÓS a miniszterelnöknek továbbítandó levelére még rájegyzi: „Tisztelt Miniszterelnök Úr! [...] kérlek, hogy PASKAI LÁSZLÓT, GÁL FERENCET és MARÓTH MIKLÓST egy egyeztetett időpontban mielőbb szíveskedjék fogadni.”

„sajátos módon (jelenleg) Vatikán jobban preferálja az úgynevezett nem állami teológiai karokat, mert rosszak a Szentszék tapasztalatai német relációban”, s ezért „presztízs-okokból könnyű Róma *placet*-jét megnyerni egy új próbálkozáshoz”. Mindazonáltal függetlenül attól, hogy ennek „»befogadásáról« a Pázmány Péter Teológiai Akadémia igenlően nyilatkozott [...] ez nem jelentheti egy új katolikus egyetemi kar létrehozását”, sőt – véli – egyáltalán „nem indokolt a »katolikus« elnevezés, mivel veszélyt is hordozhat magában”.

Az intézményt aktuálisan vezető dékán TÖRÖK JÓZSEF³⁰⁰ professzorral együtt így e két felelős pozícióban lévő, tekintélyes teológiai tanár végső üzenete az igazságügyminiszteri jelentés szerint annak kívánalma, hogy „A Kormány egyenesen tiltsa meg a szerveződés öngerjesztő módszerrel való »katolikus egyetem« elnevezését; ez jogszerűtlen is, mert Parlamentet igényelne.”³⁰¹

Nos, magam nem tudhatom, mert nem a mi térfelünkön pattogtak a labdák, vajon e dokumentum vált-e ki vihart a Művelődési és Közoktatási Minisztérium azon vezetőinél, akik feltétlenül támogatandónak látják egy katolikus egyetem létrehozatalát, vagy netalán esetleg éppen a miniszterelnök kért tőlük háttértisztázást, mindenesetre már másnap az egész ügymenetben a Művelődési és Közoktatási Minisztérium eddig is illetékesként eljáró két főosztályvezetője közös szakvéleményben rögzíti, hogy – egyfelől – pontosan szabályozott a római katolikus egyház képviselete, következésképpen a megidézett dékán urak „csak magánvéleményt fogalmazhattak meg” (vagyis semmiféle hivatalos súllyal nem rendelkeznek), ugyanakkor jogilag – és másfelől –

„Az új felsőoktatási törvény hatálybalépéséig a katolikus egyház – külön kormányengedély és *Magyar Közlöny*-ben való kihirdetés nélkül is – saját elhatározással a már működő Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémián szakmai-személyi feltételek biztosításával – akár bölcsészszarként – akár milyen indokolt képzést indíthat, amihez a költségvetési törvényben meghatározott normatív támogatást folyósítani kell”.³⁰²

A miniszterelnöki kabinetfőnök ugyanerre a napra, július 29-ére a kormányzati oldal illetékeseit szakmai konzultációra összehívja, s ez szintén hasonló jogértelmezéssel szolgál. Eszerint 1) az 1990. évi IV. törvényben benne van az „egyház egyetemalapítási jogköre”; ennek gyümölcset 2) az állam „köteles a hasonló állami intézményekkel azonos mértékű költségvetési támogatásban részesíteni”; mindezeknél, államiaknál s egyebeknél 3) „az oklevelek egyenértékűek”; végezetül pedig 4) „a Bölcsészettudományi Kar alapítását illetően a kormány nem rendelkezik hatáskörrel”.³⁰³

300 TÖRÖK JÓZSEF (1946–2020), közép- és újkori egyháztörténeti tanszékvezető; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Török_József_\(teológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Török_József_(teológus))>.

301 Balsai István *Jelentés dr. Antall József miniszterelnök úr részére* (Tárgy: Miniszterelnök úr utasítására megbeszélés Bolberitz Pál és Török József teológia professzor urakkal a pilisicsabai úgynevezett Katolikus Bölcsészkar ügyében) (1992. július 28.).

302 Bakos István – Varga Győző *Tájékoztató a Kormány részére A Kormány partnere(i) az egyház képviseletére – az egyházi szabályok szerint – jogosult személy(ek)* (1992. július 29.).

303 Résztvevők MÜLLER GYÖRGY miniszterelnökségi helyettes államtitkár, BAKOS ISTVÁN és

Egy hét múltán azonban, nyilván a miniszterelnök problémázgatásainak alátámasztására, az egyszersmind közigazgatási szakértő szerepét betöltő helyettes miniszterelnökségi államtitkár egy megszorító pontosítással él. Már pedig ennek jegyében ha az alapító intézményt minden további nélkül egyházi intézménynek tekintjük, úgy az valóban kormányhozzájárulás nélkül létesíthet bölcsészettudományi kart; ám ha a következtetés levonásába annak természetes többletfeltételét is bele vesszük, hogy az egyháznak „a felsőoktatás terén élvezett autonómiája csak az egyházi jellegű képzésre terjed ki”, úgy ez már nem áll fenn. Ráadásul amennyiben alternatív eshetőséggént az egyetemalapító egyház akként járna el, hogy annak eredményeként immár „egy alapítványi formájú fakultás-féléről van szó”, akkor az már kétség kívül eltérő kategóriának, magánegyetemnek fog számítani.³⁰⁴

Másnap, augusztus 7-én beszélgetünk mindezekről a fejleményekről késő délutáni fáradtságban a Tanácsadó Testületben KODOLÁNYI GYULÁVAL s a miniszterelnök ügyvéd fiával, ANTALL GYÖRGYGYEL.³⁰⁵ A háttértényezők s a közvetlen perspektívák kapcsán szó esik arról, hogy a miniszterelnöki gondolkodást esetleg a múlt emlékeként valamiféle történelmi félelem, így akár egy ultramontán katolicizmussal vagy hegemonikus törekvések eshetőleges újrafeltámadásával szembeni ellenérzés befolyásolja. A jelen háttéradottságaként pedig arról, hogy mivel a kormánynak nincs kifejtett egyetempolitikája, így nem állanak rendelkezésére igazodási pontok sem. Lélektanilag viszont, a dolgok állásának ismeretében esetleg elgondolható, hogy miután a miniszterelnöki kabinet nem készítette fel főnökét e kihívásra annak teljes folyamatában, tehát napról napra s lépésről lépésre, ezért ő a mához mint végkifejlet-höz vezető hosszú érlelődés ismeretének hiányában akár egy puccsszerűen előállított kész helyzet kampányától is tarthatott. Magam ekkor a miniszterelnöki vélekedés teljességének a fontolóra vétele mellett próbálok meg érvelni. Azzal, hogy egyfelől az egyetemalapítás jog szerint nem tagadható meg (amely egyetemalapításnak ráadásul mi magunk éppen a közvetlenül nemzetstratégiai fontosságát és jelentőségét érzékeljük), másfelől szintén komolyan veendő az eredendő miniszterelnöki szándék, vagyis az egykori Pázmány Péter Tudományegyetem eredeti hagyományának és szellemiségének az újraélesztése – már csak a hosszabb távon több lábon állás és a stabilizálódás jegyében és érdekében is. Ugyanakkor meghökkentő napi háttérkörülmény, hogy költségvetési keret mindettől függetlenül rendelkezésre áll az egykori szovjet laktanyák rekonstrukciójára, és ez mindenképpen felhasználásra fog kerülni. És e pénz elköltesekor miért a Corvinus vagy MÉCS IMRE kecskeméti³⁰⁶

VARGA GYÖZŐ művelődési és közoktatási minisztériumi főosztályvezetők, valamint NAGY SÁNDOR pénzügyminisztériumi osztályvezető, ld. *Forrai István Feljegyzés a Miniszterelnök úr részére* (Tárgy: A Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémián Bölcsészettudományi Kar létrehozásával kapcsolatos kérdések) (1992. július 29.).

304 Müller György *Vélemény a Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia helyzetével kapcsolatos jogi kérdésekről* (1992. augusztus 6.).

305 Antall György (1961–) a miniszterelnök elsőszülöttje, ügyvéd; vö. <https://konzervatorium.blog.hu/2007/01/01/antall_gyorgy> és <<https://apelsotrust.com/antall-gyorgy/>> <<https://hu.linkedin.com/in/gyorgy-antall-81932a19>>.

306 1990-ben jött létre CSÓRI SÁNDOR, GÖNCZ ÁRPÁD, KONRÁD GYÖRGY és MÉCS IMRE kurá-

egyetemlétesítési terve maradjon csupán talpon a támogatás felhasználásáért folyó versenyben, s abból miért éppen az országtöbbség katolikusságát is képviselő intézményt, Piliscsabát hagynánk ki? A gondolatfolyamot magam azzal zárom, hogy szívem szerint katolikusként máris továbblépnék, s egy református egyetemalapítást készíttetnék elő.

Augusztus 11-én – GÁL FERENC kora esti látogatását³⁰⁷ követően, éjszakába nyúlóan még tíz óraker – Tanácsadó Testületünkben FERENCZ CSABÁVAL,³⁰⁸ a miniszterelnök nemzetbiztonsági tanácsadójával, valamint a helyettes miniszterelnöki kabinetfőnökkel, FORRAI ISTVÁNNAL tovább problémázzunk a miniszterelnöki húzódozás lehetséges háttérkörülményeiről. Felvetődik, hogy látszat szerint abban esetleg az én-képében meghatározóan történész múltú ANTALL JÓZSEF számára kiemelten fontos KOSÁRY DOMOKOSNAK, a hazai történettudomány-művelés nesztorának, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének úgymond „evangélikus vonala” (vagyis olyan további tudományos tekintélyek kulturális-vallási háttere, mint SZENTÁGOTHAJ JÁNOSÉ,³⁰⁹ avagy ANDORKA RUDOLF³¹⁰ és CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ³¹¹ barátunké) köszön vissza; hogy Sárospatak protestáns tanárképzése önmagában megvethetné egy református egyetem alapját; s hogy ilyen és hasonló háttérkörülmények egészükben akár fékeztethetik is egy katolikus egyetem elsőként létrehozását. Ugyanakkor mindannyian az államférfiúi bölcsesség megnyilatkozását látjuk abban, hogy a miniszterelnök nem kíván bármely egyházi szerveződés bármiféle kiágazását eleve támogatva, legimitálva s normative finanszírozva bárki használatára precedenst teremteni. Már pedig ha így van ez, úgy nem egyszerűen egy történetesen általunk személy szerint támogatandónak ítélt katolikus egyetemalapítás ellen küzd, hanem annak elsőségéért, hogy a történelmileg az egykori Pázmány Péter Tudományegyetemhez kapcsolódó katolikus gondolat a szerves

tori minőségével a kecskeméti Közép-Európai Nemzetközi Egyetem Alapítvány, amelyhez a város az egykori Rudolf-laktanya 12 hektáros területét adományozta; vö. <<https://hiros.hu/kecskemet/hirek/ki-furta-meg-legutobb-a-kecskemeti-egyetem-otletet>>.

- 307 Arról tájékoztatott, hogy egyfelől ANDRÁSFALVY miniszter augusztus 18-án 9 óraker fogadja őt MARÓTH MIKLÓSSAL, másfelől pedig hogy KÁLMÁN ATTILA államtitkár a Ménesi út I–II. emeletének rendbehozatalára fedezetet ígért, Zsámbék és Esztergom tanítóképzői pedig mint gyakorló iskolai háttér szolgálnak majd.
- 308 FERENCZ CSABA (1941–) villamosmérnök úrkutató, a műszaki egyetem címzetes egyetemi tanára; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Ferencz_Csaba_\(úrkutató\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Ferencz_Csaba_(úrkutató))>.
- 309 SZENTÁGOTHAJ JÁNOS (1912–1994) pécsi, majd budapesti anatómia professzor, MTA-elnök, országgyűlési képviselő; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szentágotthai_János>, <<https://pte.hu/hu/szentagotthai-janos-1912-1994>> és <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MuMaTu-a-mult-magyar-tudosai-1/szentagotthai-janos-5F13/>>, önvallo-másként pedig <<https://www.matud.iif.hu/2012/11/02.htm>>.
- 310 ANDORKA RUDOLF (1931–1997) szociológia professzor, akadémikus, a Budapesti Közgazdasági Egyetem rektora; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Andorka_Rudolf_\(szociológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Andorka_Rudolf_(szociológus))> <<https://www.nevpont.hu/palyakep/andorka-rudolf-7a614>>, <<https://www.andorka.hu/>>, önvallo-másként pedig <<https://www.visszaemlekezesek.hu/andorka-rudolf>>.
- 311 CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ (1925–2007) szociológus akadémikus, egyetemi tanár, az MTA Szociológiai Kutatóintézetének igazgatója; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Cseh-Szombathy_László_\(szociológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Cseh-Szombathy_László_(szociológus))>.

fejlődést megszakító kommunizmus összeomlásával a jogutód Eötvös Loránd Tudományegyetemnek újból legitimitáló magjává válják – s ehhez képest egy önálló katolikus egyetem elképzelése csak többletgondolat, külön problematika lehet, s önálló megvalósulásra is csak így törekedhet. Másnap délben, hivatalos értekezletünkön ezt szintetizálja a Tanácsadó Testületben eleinte szintén vezető szerepet viselő KISS GYÖRGY (O'SVÁTH GYÖRGYgel és TAR PÁLLal együtt a miniszterelnök egykori osztálytárs barátja)³¹² azzal a felütéssel, hogy a katolikus egyetemlétesítést a miniszterelnöktől megjelölt távlati stratégia első lépéseként mint önálló problematikát vállaljuk fel, nyitottan a további törekvések számára.

A rákövetkező napon, augusztus 13-án újragondoljuk ismét az ügyet, immár a július 23-i kormányülés éppen elkészült s így számunkra is immár hozzáférhetővé lett jegyzőkönyve alapján. Ennek tanúsága szerint a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Tanárképző Intézetének létrehozataláról lehet csupán szó. Egyfelől azért, mert egy akadémiának nem lehet kara, másfelől pedig egyetemi rang elnyeréséhez a törvény szerint legalább két kar szükséges. Mindez szabad fejlődést biztosít elvileg Piliscsabának és Esztergomnak egyaránt. Amikor pedig mindezeknek a további fejlődése eléri az egyetemalapításra való érettség fokát, úgy nem »Pázmány Péter Katolikus Egyetem« gyanánt, hanem egy »Magyar Katolikus Egyetem« létesítésének az országgyűlés elé terjesztésével lehet majd eljárni – Esztergom székhellyel úgy, hogy az majd átveszi egyfelől a Pázmány Péter Hittudományi Kart s másfelől a Tanárképző Intézetet, mely terv szerint nemsokára létrehozatalra kerül.

Munkanaplóm utolsó ide vonatkozó bejegyzése szerint 1993. április 29-én késő este ismét felkeres MARÓTH MIKLÓS, lényegében a rég ismert gondok változatlan fennállására panaszkodva, nevezetesen azért, hogy az átalakítás nehézségei, pénzügyi tisztázatlanságai sokszoros gubancában esetleg még valamelyest segítségére lehessenek.³¹³

A visszaidézhetőségben ezzel saját beavattatásom, vagyis olykor ösztönző, néha problémamegoldást segítő, mindenkori közvetítő szerepem – és így természetesen informáltságom is – véget ért.

Nehéz lenne, s talán nem is szükséges e néhány éves eseménysor adataiból és körülményeiből következtetéseket levonni. Annál kevésbé, mivel levéltári kutatásokkal feltárható teljes folyamatára helyett kizárólag a kormányzati oldalról, a fogadóéről és remélt finanszírozójáról, s azon belül is egyetlen, nem kifejezetten az ügy menedzselésére hivatott közigazgatási, hanem egyszerű közbenső, ráadásul politikai közeg segítségére hivatott közbejöttéről, s annak részeként egyetlen lelkes résztvevő személyes emlékeiről s megőrzött dokumentumairól van itt csupán szó. Ám talán ez sem kevés ma, három évtized elteltével, különösen azért, mert a Páz-

312 KISS GYÖRGY (1931–1998) műszaki egyetemi pszichológus docens; vö. <<https://www.nevpont.hu/palyakep/kiss-gyorgy-813b6>>, továbbá lásd Rainer M. János *Jelentések hálójában* Antall József és az állambiztonság (Budapest: 1956-os Intézet 2008) 295.

313 Egyházi oldalról az egyetemalapítás koncepcionalitásának és jogi/kanonjogi keretfeltételeinek alakulását rögzíti Erdő 'A Pázmány Péter Katolikus Egyetem' (2017), 4–8, valamint <[http://lexikon.katolikus.hu/P/Pázmány Péter Katolikus Egyetem.html](http://lexikon.katolikus.hu/P/Pázmány_Péter_Katolikus_Egyetem.html)>.

mány Péter Katolikus Egyetem létrejöttének társadalomtörténete még nem íratott meg, hiszen az az egyébként példaszerűen kimerítő anyag, ami mindazonáltal hi-telesen rendelkezésünkre áll, a formát öltés *de jure* aktusainak rögzítésében, tehát az egyházi alapítás történetében és kánonjogi tényeiben jórészt kimerül.³¹⁴ Már pedig önmagában ebben s ebből nyilvánvalóan nem sejlik fel, nem érzékelhető s nem is közvetítődik az a lelkesedés, előrevívő erő, háttérben munkáló támogatás, igencsak nagyon sokak kifejezett rokonszenve és mások hallgatólagos bátorítása, amely pedig ezeket a történéseket körülvette, előrelendítette, mintegy a nemzeti újjászületés egyik lehetséges hatótényezőjeként, úgyszólván szimbólumaként segítette és sürgette, hivatalosok és nem-hivatalosok részéről egyaránt, mégpedig – és ez nem éppen érdektelen – vallási meggyőződéstől, hovatartozástól teljességgel függetlenül. Amelyek nélkül az itt leírt kormányzati erőfeszítések is csupán holt talajban véghezvitt öncélú gyakorlatok és mesterkedések lehettek volna.

Az összképből, úgy vélem, végső soron az derül ki, hogy e sokirányú egyhá-zi, kormányzati, a tudományos és az akadémiai szférából érkező, és korántsem utolsó sorban legmélyebben társadalmi kezdeményezések, ösztönzések, szükség-átérzések bonyolult, nem csekély mértékben egyszerre egymásba fonódó és ugyanakkor szét is ágazó szövevényében mint egyfajta boszorkányműhelyében ép-pen nem úgy forrongtak az egyes összetevők, mint ahogyan ez a kezdő lépések s a voltaképpen, a ma látott megvalósulás egyetlen ívként történő összekapcsolásával nyerhető leegyszerűsített képből mutatkoznék. Az eredmény létrejöttéig eltelt idő viszonylagos rövidsége ellenére, láthattuk, hosszú volt az az út, amelynek során a ma ismert eredmény kiformalódott.

Beszámolóm erről nyilván és erőteljesen a kormányzati erőfeszítések kacska-ringóit mutathatja csupán, amelyben nemcsak hosszú távú politikai, nemzetstra-tégiai megfontolások játszottak szerepet, hanem mindezek valóságos szervező közegeként az a jogi közeg, a kormányzati lépéseknek az a bár formalizált, de há-tárhelyzetekben világos útmutatással korántsem szolgáló kerete, amely nem egy-szerűen a lehetőség és lehetetlenség, hanem mindkét alternatíván s persze köztes területein belül a *mire?*, *mivégre?*, és *miként törekedjünk?* talán járható, de távolról sem egyértelmű útjelzőit úgyszintén kicövekelte.

3. Károli Gáspár Református Egyetem

Ha 1992. augusztus 7-én, amikor még a katolikus egyetemalapítás gondjával vívó-dunk, bennem szabad gondolatként, mintegy egymást követő és kiegészítő párban tűnődve, máris egy protestáns egyetem létesítésének szükségessége vetődik fel, úgy az éppen pillanatnyi ötlet aligha lehetett. Kellott lennie előzményének, leg-alábbis gondolatban, ami már korábban s szervesen érlelődött, s amit persze nyilvánvalóan nem dokumentáltam a magam számára sem. Mindenesetre még ekko-riban, 1992 nyárvégén, amikor a katolikus egyetem ügyét legalábbis a Tanácsadó

Testület rendelkezésére álló szervező kapacitás szemszögéből nézve már többé-kevésbé befejezettnek gondolhattam, találkozást kérve a Miniszterelnöktől hozzájárulását kértem ahhoz, hogy a magyarországi református püspököket meglátogatva őket saját egyetemalapítás megfontolására s kezdeményezésére rábeszélhessem, vagy legalábbis annak elérésére, hogy egy ilyesfajta tűnődés gondolati kísérletként megindulhasson bennük, s egyszersmind megoszthassam velük a katolikus egyetem létrehozatalának egyébként nehéz folyamatából adódó tapasztalatokat.

Mikor elinduláskor az előfeltevéseket MARINOVICH ENDRE³¹⁵ kabinetfőnökkel tisztáztam, számomra előfeltevésként – minden egyébkénti konkrétum alapjaként – kettős üzenet fogalmazódott meg. Egyfelől annak kinyilvánítása, hogy a már megtett, a magyar katolikus egyházat érintő lépésnél a kormányzat nem feltétlenül kíván megállni, vagyis előszeretettel várja, egyenesen bátorítja a magyar reformátusság hasonló kezdeményezését. Másfelől viszont ennek minden mozzanatát, megvalósításra tervezett intézményesülését a magyar jogszabályok és az érvényben lévő egyetemi akkreditációs követelmények legszigorúbb érvényesítésével tudja csupán elképzelni. Azaz amennyiben egyáltalán meghallgatásra találok, úgy már az őszinte segítség szándékán túl csak annak tanulságait hangsúlyozhatom, hogy a katolikus intézményépítés megkísérlése szerencsére kellő önkontrollal, majdhogynem minimalista programmal indult, ám ennek ellenére rendkívüli nehézségekkel találkozott, és hogy e ponton a kormányzatnak éppen nem bármiféle elnéző nagyvonalúság gyakorlása a feladata vagy célja, hanem a törvényi és akkreditációs követelmények maradéktalan teljesítéséhez történő ragaszkodás.

Ezen autós kirándulások megkezdéséről nem maradt feljegyzésem, de mindezek lehetőségeit és esélyeit latolgató, valóban tapogatózó első utam még 1992 tavaszán a gyakorlatilag barátként tisztelt régi ismerőshöz, a sárospataki gyűjteményi előjáróhoz,³¹⁶ SZENTIMREI MIHÁLYHOZ vezetett,³¹⁷ aki az akkor és ott református levéltári igazgató, ugyanakkor az MDF-es országgyűlési képviselő HÖRCSIK

315 MARINOVICH ENDRE (1940–) közgazdász, címzetes államtitkár, miniszterelnökségi kabinetfőnök, utóbb a Külkereskedelmi Főiskola tanszékvezetője; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Marinovich_Endre>.

316 Megjelenésekor a sárospataki reformátusság élő hagyományát feldolgozó szociográfia – Lázár István *Kiált Patak vára* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó [1974]) 471 [Magyarország felfedezése] műve – olyannyira megindított, hogy elhatároztam híres, a szocializmusban mellőzése ellenére helyi egyházi erőből működő és fejlődő, minden időben e nemzetstratégiailag fontos távoli – hiszen a trianoni határmegvonás óta Kelet-Szlovákiába, a szovjet-ukrán Kárpátaljába és a Romániához került Máramarosba úgyszólván beékelődő – határszögletben szétsugárzó kulturális hatású könyvtárának a számomra nyitva álló lehetőségekkel történő segítségét. Az 1970-es évek óta ez oly sikeresnek bizonyult, hogy az ezredfordulóra a férje halálával könyvtárvezetővé vált özvegy, SZENTIMREI MIHÁLYNÉ már több mint húszezrenyi – magyar- és idegennyelvű, irodalmi, művészeti és tudományos, könyv és folyóirati – ajándék-tételemmel számolt.

317 SZENTIMREI MIHÁLY (1924–1999) lelkész, könyvtáros, sárospataki református könyvtár-, majd gyűjteményigazgató ill. teológiai akadémia alapító igazgató; vö. <<http://srta.hu/szentimrei-mihaly/>> ill. felesége OLÁH IBOLYA (1949–2005) lelkész; vö. kettejükre <<https://tirek.hu/documents/248/201002.pdf>>, 19–20.

MINISZTERELNÖKI KABINETIRODA II.

Dr. Varga Csaba
főtanácsos

Szigorúan titkos!
Mekf. 0077/4/1992.

1992. november 13.

Kapja: Dr. Marinovich Endre
Dr. Forrai István
Kodolányi Gyula
Dr. Kálmán Attila
Dr. Biszterszky Elemér
Dr. Pálos Miklós
Bitsánszky Géza

FELJEGYZÉS

A Magyar Protestáns Egyetem ügyében
1992. október 31-én
Miskolcon és Sárospatakon
folytatott beszélgetésekről

Hónapokkal korábban, amikor még a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület kebelében a Magyar Katolikus Egyetem gondolatának valóra váltását igyekeztünk a saját eszközeinkkel segíteni, párhuzamos feladatként már felvetődött, hogy az előbbi sikere esetén, legalábbis gondolatként a Magyar Protestáns Egyetem ügyét is fel kell vetnünk, s amennyiben saját elhatározást tapasztalnánk, ennek formálását segítenünk.

Ezért tavasszal már beszélgetést folytattam Szentimrei Mihálylyal, a Sárospataki Református Gyűjtemény igazgatójával, valamint Hörcsik Richárd MDF-es képviselővel, akkoriban a frissen újraindított Sárospataki Teológiai Főiskola megbízott igazgatójával, valamint kora ősszel Hegedűs Loránttal, a magyarországi református egyház zsinati elnökével, a Dunamelléki Egyházkerület püspökével.

Az október 31-i beszélgetés célja az volt, hogy egyfelől a magyarországi református egyház esetleges elképzeléseiről, ezek alakulásáról, netalán a különféle egyházkerületekben ezek egységes szándékká ötvöződéséről tájékozódjam, másfelől pedig közvetítem a Magyar Katolikus Egyetem gondolatának alakulásával (illetőleg az elmúlt őszre a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia bölcsészettudományi, illetve tanárképző intézetében történő formát öltésével) kapcsolatban felvetődő, különösen szervezési szempontból értékelhető és hasznosítható tapasztalatokat.

Az ügyben szerepet játszó történeti, egyházpolitikai, oktatás- és tudománypolitikai nézőpontokon túl mindenekelőtt az egyetemalakulás jogi hátterét, nehézségeit és buktatóit vázoltam, valamint kormányzatunk megértő, a jogállamiság feltételeihez és követelményrendszeréhez ugyanakkor elfogultságok nélkül kötődő magatartását. Említettem, hogy a különféle katolikus egyházi és társadalmi körökkel való kapcsolattartásban és együttműködésben végső soron az is döntőnek bizonyult, hogy a katolikus álláspontok végül egységessé formálódtak.

A beszélgetésnek óhatatlanul is alapját képezte gróf Klebersberg Kunó korai írása, melyben - a magyar egyetempolitikával összefüggésben, de egyszersmind arra is tekintettel, hogy a **protestantizmus eszméje** történelmileg megállt a Kárpátok hágóinál - egy Középeurópai Protestáns Egyetemet Sárospatakra álmódott meg. Ezzel kapcsolatban érdemes emlékeznünk arra, hogy ez a térség az **orosz, fehérorosz, ukrán, szlovák és román kultúrák** határvidékén, mindenekelőtt a máig elhanyagolt **ruszin kultúra** közvetlen szomszédságában található. Nem csupán Comenius szelleme mutatott itt vegyes kultúrájú középeurópai együttműködésre példát, de a gazdag, ma is korszerű sárospataki könyvtári gyűjtemény ma is meglepő sokszínűsége, s nem utolsósorban a frissen újraindított teológiai főiskola Dél-Kelet-Szlovákiával, Kárpátaljával, valamint Észak-Erdéllyel (mint természetes háttérrel, a könyvtári, tanulmányi, pasztorizációs és szociális

jellegű támogatás célterületeivel, valamint lelkészi és hallgatói utánpótlási kapcsolatokkal) kialakult együttműködése máris **regionális felelősségvállalást** sugall. Amint tőlem megtudták, a Budapest, Esztergom és Piliscsaba térségében majdan önállósuló Magyar Katolikus Egyetem a szlovák kultúrát (nyelvet, irodalmat és történelmet) már mai csíraformájában is felvállalta.

Beszélgető partnereim most az alábbiak voltak: dr Mészáros István Tiszán-inneni egyházkerületi püspök, Szabó Dániel Tiszán-inneni egyházkerületi főgondnok, valamint Szentimrei Mihály lelkész, gyűjteményigazgató, a Sárospatakon ez idő szerint működő református intézmények (teológiai főiskola, gimnázium, könyvtár, levéltár, adattár és múzeum) igazgatóságának jelenlegi vezetője.

A zsinati elnök, dr **Hegedűs Loránt** püspök a maga nevében és - püspöktársai véleményét megelőlegezve - a magyarországi református egyház nevében is lelkesen támogatná a Magyar Protestáns Egyetem gondolatát általában s Sárospatakon megvalósulását különösen, ha és amennyiben az operatív feladatot az érintett egyházkerület magára vállalja.

Dr. **Mészáros István** érintett egyházkerületi püspök átlátja a feladat időszerűségét, ugyanakkor nem érzi e pillanatban áthidalhatónak azt az ellentétet, ami e legmagasabb szintű kihívás, s a református egyház általános leromlottsága, a vívőerejű személyiségek, és különösen református szellemiségű értelmiségiek ritkássága között feszül. Ez az ellentét most vált számukra kézzelfoghatóvá, hogy az újonnan visszaszerzett református intézmények valóban református szellemben történő telítésére kerül sor. Ezért most feladatának érzi, hogy óvja egyházát attól, nehogy a kultúrprotestantizmus hamis csapdájába hulljanak.

Szabó Dániel egyházkerületi főgondnok bizonyult a legfelszabadultabb elmének a jövő tervezésében. Nemcsak politika- és felelősségmentes helyzetének köszönhető ez, hanem mindenekelőtt annak, hogy a magyarországi református egyház részéről ő került legközelebb az ún. Miskolci Bölcsész Egyesület (amelyben egyébként vendégprofesszorként Hegedűs és Mészáros püspökök is tanítanak) ügyének felkarolásához, az oktatási folyamatban protestáns szellemiség biztosításához és - közös miskolci hátterük révén - a Magyar Protestáns Egyetem lehetséges részeként való felfogáshoz. Szabó Dániel ez idő szerint amerikai és holland vendégprofesszorokat, valamint lelkipásztori szolgáltatást és hallgatói ökumenikus kört szervez a Bölcsész Egyesület részére. Az egyházban határozott híve annak, hogy a Bölcsész Egyesület jövőjét a majdani Magyar Protestáns Egyetembe integráltan és ugyanakkor az Észak-magyarországi Universitas egyik alkotójaként álmodják meg.

Szentimrei Mihály egyházkerületi gyűjteményigazgató a jelen gondjaival vívódik: az újonnan indított teológiai főiskola intézményi, tanári és könyvtári, valamint tantermi és kollégiumi kiépítésével, továbbá a közel egyezer fős gimnázium vezetői, pedagógiai és kollégiumi gondjainak megoldásával. Rendkívül szűkös adminisztrációjukba, továbbá realizmusra kényszerült gondolatvilágukba egyenlőre még **nem fér bele, hogy egyetemi növekedésre gondoljanak**. Ugyanakkor a kihívással már ma is, s a távlati tervezésben pedig operatíve is tisztában vannak. A kollégium központi ingatlanán elképzelhető egyetemet kiszolgáló épület emelése; a központi ingatlant övező egyéb egyházi tulajdonú telkeken és épületekben pedig a szükséges bővítések elhelyezése, a város felett magasodó két domb közötti völgyben pedig egy megnövekedett többkarú egyetem diákvárosa kiépülhetne.

Beszélgetésünkből a jogi háttér tisztázása - látszólagos elkedvetlenítő bonyolultsága ellenére is - kifejezetten cselekvésre és újragondolásra ösztönzően hatott e református

vezető személyiségekre. A katolikus példa említése is konkuráló megoldások végiggondolására készítette őket. Az Északmagyarországi Universitas hivatalos csatlakozási felkérésére ugyan eddig nemleges választ adtak, a Magyar Protestáns Egyetem létrehozásának perspektívája azonban e tekintetben is differenciáltabb és távlatos gondolkozásra serkentő hatással járhat.

Cselekvésük ösztönzőjeként, ugyanakkor a kormányzati adottságok, lehetőségek és korlátok hű közvetítéseként tekintették Kálmán Attila államtitkár úr korábbi látogatását. Saját látogatásom, úgy érzem, szintén e kettős hatást erősítette.

RICHÁRD³¹⁸ társaságában fogadott. A felvetéseken végig elgondolkodva a talán bejárható különféle utakról egyre komolyabban, de számukra még nyilvánvalóan csak kezdő gondolati játék gyanánt beszélgethettünk.³¹⁹

Ezt követően kerestem fel 1992. szeptember 14-én irodájában sok óras délutáni beszélgetésre HEGEDŰS LÓRÁNT³²⁰ püspököt. A magam részéről teljes bizalommal, hiszen tudtam óriási szervező munkájáról, kezdeményezőkézségéről, irodalmi munkásságáról, és egykori – az általa pályakezdekésekor titkárként szolgált RAVASZ LÁSZLÓ püspök kommunista eltávolítása után – kényszerhelyként a Pécs-közei Hidason megkezdett hosszú szolgálatáról, ami pécsi gyökereim és felnövekvésem okán benne is ébreszthetett némi személyes közösséget velem. Talán túl sokat is prelegáltam néki, akkoriban magam még Sárospatak megújulásában és másoktól is támogatásában bízva, az iskolaváros, főiskola és akadémia történelmi hagyományáról, a reformáció kárpáti szétsugárzása egyházi hagyományáról, egy szlovák, ruszin, ukrán, orosz, román peremvidék geopolitikai kulcspozíciójáról, az Észak-Magyarország és Debrecen közti tér regionalitásáról, hatalmas könyvtárának megléte és a Miskolci Bölcsész Egyesület³²¹ közelsége praktikalitásáról. Mon-

318 HÖRCSIK RICHÁRD (1955–) sárospataki lelkész és református gyűjteményi levéltáros, utóbb debreceni hittudományi egyháztörténész lett.

319 Egy nekrológban írja a <<https://www.parokia.hu/v/elhunyt-tuski-istvan/>> ill. <<http://nyemrlsz.newlights.info/index.php/118-ismeretlen/270-tueski-istvan-nekrológ>>, hogy „A Károli Gáspár Református Egyetem gondolata dr. SZABÓ DÁNIEL szívében született meg és az egyetem szükségét látva, mindent megtett beindítása érdekében.”

320 HEGEDŰS LÓRÁNT (1930–2013) lelképásztor, zsinati lelkészi elnök, a Dunamelléki református egyházkerület püspöke; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Hegedűs_Loránt_\(református_püspök\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Hegedűs_Loránt_(református_püspök))> és <<https://barankovics.hu/90-eve-született-hegedus-lorant/>>.

321 Ld. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Miskolci_Bölcsész_Egyesület>, <https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/363511/default/doc_url/Miskolci_Blcisz_Egyeslet.pdf> (1995?) és <<https://www.miskolcibolcseszegyesulet.hu/>>.

dandóm summája mindazonáltal és nyilvánvalóan az volt, hogy bármi történjék is részükről ez ügyben, abban a magyar református egyháznak egységesnek kell lennie, s hogy a kormányzat prekonceptiók nélküli teljes nyitottsággal bármiféle javaslatot szívesen megfontol, ami a felvetődő nemzetnevelési, egyházi és tudományos érdekek szempontjából hasznos és betölthető szerepjátszást segíthet elő.

HEGEDŰS LÓRÁNT szívélyes barátságossággal és közvetlenséggel fogadott, s valóban jól beszélgettünk. Rengeteget mesélt, itt aligha felsorolható témák sokaságát érintve s a legkülönbélebb irányokban váltva, hiszen ő előzetesen nem készülhetett e találkozásra. Utána még többször felkerestem, hiszen kellemes partnerekként kezeltük egymást, egyetlen különbséggel. Bár élénken és sokat adott elő életéből s az őt foglalkoztató gondokról és aktuális gondolatokról szintén vallott, voltaképpen példás diplomataként viselkedett, merthogy éppen semmit sem árult el. Az ügyet illető észjárásába, aktuális gondolataiba, alakuló terveibe, jövőendő elszánásaiba a legcsekélyebb mértékben sem avatott be. Feltehetően éppen ez is magyarázza, hogy valamiféle kitarulkozóbb megnyilatkozás reményében újból és újból, számos alkalommal még kerestem társaságát.

Annak érdekében, hogy a fedezetlen tűnődés és álmodozás állapotából kimosduljunk, október 31-én ismét a változatlanul célpontnak tekintett Sárospatakra mentem, hogy most már komolyabban áttekintve a lehetőségeket és szándékokat, magával az elhatározásra s döntésre hivatott püspökkel is beszélhessek. SZENTIMREI MIHÁLY most bizalmas barátjaként a tárgyalási alkalomra általa odahívott egyházi előljáró SZABÓ DÁNIEL³²² társaságában fogadott, ám minél konkrétabban fogalmazódhatott volna meg bármiféle felvetés, annál több nehézséget láttak és fogalmaztak meg ők, akik az egyetem ügyének előmozdításában felelős szerepet játszhattak volna. Végső soron hasonló döntésképtelen helyzettel találkoztam a miskolci székhelyén felkeresett sárospataki püspök, MÉSZÁROS ISTVÁN³²³ személyében is.

Időközben azonos vállalással felkerestem még a sárospataki püspökön túl a pápai előljárót is (talán Székesfehérvárott vagy Veszprémben), várakozásom azonban szintén nem javulhatott: MÁRKUS MIHÁLY³²⁴ püspök legenyhébb kifejezéssel élve társaihoz hasonlóként tartózkodónak bizonyult. Mindketten udvariasan meghallgattak, de sem a gondolattal bárminemű rokonszenvet, sem ahhoz kapcsolódó po-

322 SZABÓ DÁNIEL (1933–) utóbb szocialista önkény folytán papi szolgálatról eltiltott lelkész, a Tiszáninneni Református Egyházkerület főgondnoka; vö. <<http://sdg.org.hu/irasok/szabo-daniel>> és <<https://www.tirek.hu/reforras-magazin/lxii-evfolyam-3-szam/d-szabo-daniel-laudacioja-a-sarospataki-reformatus-kollegiumert-dij-atadasa-alkalmabol/>>, ill. <<https://srta.hu/hirek/a-kilencven-eves-d-szabo-danielt-koszontottek-sarospatakon/>>.

323 MÉSZÁROS ISTVÁN (1929–2007) lelkész, a Tiszáninneni református egyházkerület püspöke, a sárospataki Teológiai Akadémia tanszékvezető tanára; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Mészáros_István_\(lelkész\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Mészáros_István_(lelkész))> <<http://regi.reformatus.hu/mutat/13366/>>, <<https://reformatusszemle.ro/sites/default/files/articles/100/2/RSZ100-456.pdf>>, <<https://www.tirek.hu/reforras-magazin/lx-evfolyam-1-szam/in-memori-am-dr-meszaros-istvan/>>.

324 MÁRKUS MIHÁLY (1943–) lelkész, a Dunántúli református egyházkerület püspöke, a Pápai Református Teológiai Akadémia tanszékvezető tanára; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Márkus_Mihály>.

zítív vagy negatív szándékot nem sejtetve, megnyilatkozásaikban a mindent túlélő óvatosság és a szívélyes elválás kizárólagos jegyeivel bocsátottak utamra.

Ám az időközben többször még felkeresett HEGEDŰS LÓRÁNT egyre szívélyesebbnek s az ügyet sajátként felvállalónak bizonyult, noha eleinte még melegen pártolta volna a sárospataki helyszínt. Mindezek sorában 1993. január 12-én egy fél délutánt szintén végigbeszélgettünk, főként miután megemlítette, hogy február végén majd zsinati döntés lesz az ügyben, s addig kell bármiféle betérjesztéssel élni, természetesen tantervekkel stb. kísértén. Saját koncepciójaként itt már – Debrecen kivételével, ahol is a Tisza István Tudományegyetem karaként működne az ottani teológia – meglévő intézmények betagolására gondolt, így a Budapesti Teológiai Akadémia és egy a Miskolci Bölcsész Egyesület önlemondó átalakulásából létrejövő bölcsészeti kar³²⁵ kettősségére, kiegészítve a Sárospataki Teológiai Akadémiával, a Nagykovácsi Tanítóképző Főiskolával, valamint Pápa intézményével. Katolikusként csodálkozhattam annak közlésén, hogy a holland egyházak szétforgácsoltak, egymással csaknem ellenségesek, magyarországi egyetemalapítás ügyében azonban nemcsak összefogásra, de komoly segítségre is készek. Ezután beszélt egyháza köréből sok hazai ellenzőjéről, akik kiváltképpen a Miskolci Bölcsész Egyesülettel való lehetséges fogódzást támadják, noha – mint mondá – 1500 hallgatója van, s annak kibukottjai szoktak az Eötvös Loránd Tudományegyetemre átmenni, nem pedig megfordítva!

Ugyanezzel a vállalással időközben felkerestem még a sárospataki püspököt miskolci székhelyén s a pápait, talán Székesfehérvárott vagy Veszprémben. Azonban várakozásom ellenére MÉSZÁROS ISTVÁN és MÁRKUS MIHÁLY legenyhébb kifejezéssel is tartózkodónak bizonyult. Udvariisan meghallgattak, de sem a gondolattal bárminemű rokonszenvet, sem ahhoz kapcsolódó pozitív vagy negatív szándékot nem sejtetve, megnyilatkozásaikban a mindent túlélő óvatosság és a szívélyes elválás kizárólagos jegyeivel utamra bocsátottak.

A négy közül három püspök meglátogatásának mindazonáltal volt közös tanulsága. Nevezetesen az, hogy határozott távolságtartással, hacsak nem burkolt ellenszenvvel azért tudtomra adták: bármelyikük rokonszenvezne is egy egyetemalapítás gondolatával, óhatatlanul Debrecennel, a hazai magyar reformátusságnak járó állami normatív támogatás az idő szerint első számú kedvezményezettjével kerülne szembe. Ebből okulva, ezért és ekkor Debrecenbe már nem látogattam el.³²⁶

325 Számos református és más notabilitás társaságában HEGEDŰS LÓRÁNT a Miskolci Bölcsész Egyesület oktató munkájában szintén részt vett, azt különféle módokon támogatta, jövőt illető református felsőfokú képzőhelyként perspektivikusan számba vette. Az ezt illető háttértárgyalásokról tájékoztat -h- 'A reformátusokkal egyezkednek a bölcsészek? A zsinat döntését várják' *Új Hirnök* Észak-magyarországi hetilap II (1991. november 4.) 44, 8, illetve – utólag, immár a református egyetem gondolatából kivetettként – *Reformátusok Lapja* XXXVII (1993. március 14.) 11, 1.

326 Minderről így emlékezik meg a Károli Gáspár Református Egyetem hivatalos honlapján a legilletékesebb, Kálmán Attila 'A Károli Gáspár Református Egyetem alapítása' [2013] 10 in <<http://www.kre.hu/portal/index.php/home/az-alapitasrol.html>>, 3:

„ANTALL JÓZSEF miniszterelnök tanácsadó testületében – a Magyar Katolikus Egyetem ügyeinek tárgyalása közben – fölmerült, hogy amennyiben saját szándékot tapasztalná-

Ám valamikor szólt HEGEDŰS püspök, hogy 1993. január 25-én Ráday-utcai dísztermükben a Magyar Református Egyház Zsinati Elnöksége szervezésében gyűlést hívnak össze, ahol a hazai reformátusság egyházi képviselői egyetemi és akadémiai református jelekkel együtt véleményt cserélnek egy magyar református egyetem alapítása kérdéséről. Formális meghívást kaptam, megjelentem, s kívülálló félként csupán jegyzeteltem. Ennek során, a sajtóbeszámoló szerint „mintegy nyolcvan lelkeszi és világi szakember”³²⁷ társaságában, csupán az akkor és ott számomra érdekes megnyilvánulásokra figyelve, remélhetőleg az elhangzottakat híven értve, az alábbiakat rögzítettem:

Az ülés elnökül felkért MÁRKUS MIHÁLY püspök ismerteti a február 24-i zsinati döntés kereteit, mely egy vagy két – dunai és/vagy tiszai – református egyetemmel számol; ugyanakkor ellenérdekeltként említi Debrecent, továbbá Sárospatak sajátos problémáját.

SZATHMÁRI ISTVÁN³²⁸ nyelvészprofesszor szenvedélyes megszólalásban a református harciasságra emlékezik, példázva azzal, hogy a XVI–XVIII. század húsz magyarországi nyomdájából a nagyszombatit kivéve mind protestáns volt. Hangsúlyozza a bölcsész alapú műveltség biztosításának elsődlegességét, azt, hogy a református tanárképzés – a debreceni tanítóképzőnek az Eötvös Kollégiumra emlékeztető működése (nyelvekre is koncentráció, éjszaka is nyitva tartó könyvtár, és így tovább) alkotta ma is érződő hatásával a XIX. század magyar reformátusságát.

nak magyar protestáns egyetem kezdeményezésére, azt is segíteni kellene. A beszélgetés alapjául KLEBELSBERG KUNÓ (kulturálisminiszter 1922–31-ig) korai írása szolgált, amelyben Sárospatakon Közép-európai Protestáns Egyetemet álmodott meg arra hivatkozva, hogy a protestantizmus eszméje megállt a Kárpátok hágóinál, valamint arra, hogy a város az orosz, fehérorosz, szlovák, román s mindenekelőtt a máig elhanyagolt ruszin kultúra közvetlen szomszédságában található. A fentiekről Varga Csaba miniszterelnöki főtanácsos készített feljegyzést. Ő tájékoztatta hónapok múltán HEGEDŰS LÓRÁNT és MÉSZÁROS ISTVÁN püspököket, valamint SZABÓ DÁNIEL főgondnokot és SZENTIMREI MIHÁLY gyűjteményi igazgatót az egyetemalapítás jogi feltételeiről, nehézségeiről, valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem alapításának hasznosítható tapasztalatairól.

HEGEDŰS LÓRÁNT és SZABÓ DÁNIEL lelkesen támogatta az egyetemalapítást, s az utóbbi az ún. Miskolci Bölcsész Egyesületnek és a saját holland kapcsolatainak bevonását is javasolta. Az újraindult sárospataki teológia és kollégium gyakorlati gondjaival birkózó másik két vezető csak távolabbi célként tudta elképzelni – egyházkerületében – református egyetem szervezését.”

327 Átfogva a teljes diszkussziót, ld. ‘Nyílt fórum a református egyetemről: Távlatos reménysek, racionális megfontolások, nyitott kérdések’ *Reformátusok Lapja* XXXVII (1993. február 14.) 7, 1 és 4, továbbá – és szintén kellő részletezéssel – ld. még ‘Református egyetem Miskolcon?’ *Új Magyarország* III (1993. január 28.) 23, 11 és ‘Nyílt fórum a Ráday-kollégiumban: Legyen-e református egyetem?’ *Reformátusok Lapja* XXXVII (1993. február 7.) 6, 3. A két nap eseményeiről hangfelvétel nem készült, s láthatóan gyorsírással lejegyzés sem. A rengeteg megszólalást így a sajtóbeszámolók dokumentálják, s magánfeljegyzések, az általam összefoglaltakon túl remélhetőleg más résztvevőktől is. Nem véletlen hát, ha két nap sűrűségéből mást és mást válogattak, netán hallottak ki a külső megfigyelők s maguk a szereplők is.

328 Feltehetően SZATHMÁRI ISTVÁN (1925–2020) ELTE nyelvész professzor tanszékvezető; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szathmári_István>.

Ismertetik RITOÓK ZSIGMOND³²⁹ akadémikus levelét, mely egy Eötvös Kollégium-szerűség mellett teszi le a voksot, kalandorgondolatnak minősítve egy kifejezetten protestáns egyetemalapítást, mert az szerinte vagy nem lesz református, vagy majd hitvitákba fullad.

MÁRKUS püspök véleményeket rögzít: a tiszai egyetem Károli Gáspár, a dunai Szegedi Kis István nevét viselhetné, alapként Debrecen ill. Budapest egyetemi rangú karaival, s ehhez ötletként még az évszázadnyi múltú pápai és az 1948-ig folyamatos működésű kecskeméti jogakadémia újratámaszthatása járul.

A zsinati elnökhelyettes megerősíti, hogy a református egyetem ősi gondolat, ami holland, svájci, angol–amerikai változatokban ma is él.

SZABÓ DÁNIEL önmagában előrelépésnek minősíti, hogy Magyarországon négy püspök és négy főgondnok összejöhetett egyetlen gondolat közös felvállalására, s tudósít arról, hogy január elején már tartottak e kérdésről magyar–holland operatív értekezletet, olyan holland elnökkel, aki hazájában korábban maga is oktatási miniszterként szolgált.

CSIKAI GYULA³³⁰ rektor emlékeztet arra, hogy a kálvinista Rómában már évszázada eldöntetlen vita – s régen is, azóta is csak habozó válaszok születtek rá –, hogy milyen egyetem legyen, ha egyáltalán legyen a kollégium mellett. Debrecenben *universitast* gondolna teológiai kollégiummal mint taggal, s tanárképző ill. újraindítandó jogi karokkal.

TÖKÉCZKY LÁSZLÓ³³¹ bölcész docens megállapítja, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcész reformátusai – beleértve SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLYT³³² is – tiltakoznak egy református alapítású egyetem ellen. Megválaszolhatatlan kérdés számára, vajon a gyülekezeti fenntartás nem válik-e előbb vagy utóbb a tudomány- és tan szabadság korlátozójává. A maga részéről Eötvös Kollégiumot részesítene előnyben, Budapesten és Debrecenben, szelekciós lehetőséggel, de ösztöndíjrendszerrel, megerősített középiskolai mögöttesel.

GINSZTLER JÁNOS³³³ egészében optimizmust sugall azzal, hogy minden nehézség legyőzhető és legyőzendő. A budapesti műszaki egyetem rektorhelyetteseként önálló indítás helyett a velük, a közgazdasági egyetemmel, valamint a közigazgatási főiskolával szerveződő budapesti *Universitas*-szövetségbe kapcsolódás lehetőségét javasolja inkább, felajánlva számos tárgy református egyetemi oktatásának

329 RITOÓK ZSIGMOND (1929–) nyelvész akadémikus, ELTE tanszékvezető professzor; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Ritoók_Zsigmond_\(filológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Ritoók_Zsigmond_(filológus))> és <<https://klf.elte.hu/ritookzsigmond/>>, valamint <<https://corvinlanc.kormany.hu/ritook-zsigmond/>>.

330 CSIKAI GYULA (1930–2021) akadémikus, volt debreceni rektor, majd művelődésügyi miniszterhelyettes, az Atommagkutató Intézet igazgatója, az egyetemi kísérleti fizikai tanszék vezetője; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Csikai_Gyula> és <<https://ttk.unideb.hu/hu/csikai-gyula-megemlekezes/>>, valamint <<http://energiapedia.hu/csikai-gyula>>.

331 TÖKÉCZKY LÁSZLÓ (1951–2018) az ELTE nevelés-, majd művelődéstörténész docense, a Duna-TV alapító kuratóriumának tagja, a *Hitel* szerkesztője; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Tökéczky_László>, <<https://www.elte.hu/content/fontos-hogy-ezeket-a-dolgokat-el-tudtam-mondani.t.7140>> és <<http://confessio.reformatus.hu/v/tokeczky-laszlo-a-kulonos-ember/>>.

332 SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY (1943–2016) irodalomtörténész akadémikus egyetemi tanár; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szegedy-Maszák_Mihály>.

333 GINSZTLER JÁNOS (1943–2019) akadémikus a Budapesti Műszaki Egyetem mechanikai technológia és anyagszerkezet tan szék vezető professzora, 1991–1998 között nemzetközi ügyekért felelős rektorhelyettes; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ginsztler_János>.

az átvállalását, ezek sorában említve az egyházi építészet, a technikai vívmányok (heti váltásban az egyes területek prominens szakértőivel), a technikatörténet, az építészettörténet, a mérnöki alkotások esztétikája, a műszaki-igazságügyi szakértés, az informatika, a statisztikai adatfeldolgozás, valamint a matematika és fizika diszciplináját.

SZÖGI LÁSZLÓ³³⁴ mint egyetemtörténész eleve elfogadja Debrecént mint természetes történelmi hátteret. Valóságos és meghatározóan lényegi igénynek tartja a református iskolarendszert kiszolgáló református tanárképzést, amelyre tanító- ill. tanárképzővel Debrecen ill. Budapest szövetkezhetne. Nem látná problémát annak azonban, ha tanárképzésben gondolkodván bárki a Miskolci Bölcsész Egyesületre szeretne alapozni. Mert az állami elismerés, az akkreditáció mindenképpen olyan kemény szabályfeltételeknek történő megfelelést feltételez, hogy a siker reményében indítani legfeljebb minimális programmal, tehát igen kevés szakkal lehetne.

SZABÓ DÁNIEL és többen mások szenvedélyesen erőltetik, hogy szülessék végre elhatározás: „A hit hegyeket mozgat: lépni kell!” és „Ma lépni, vagy soha!” – mondják, mint közmondásos alapigazságokat.

Magánvéleményt nyilvánítva MÁRKUS püspök azzal kezd, hogy a szocialista hatalom a református egyház erejében tévedett. A Zsinat lefejezésével teljuralmát hitte, de püspökök, egyházkerületek, egy-két papnyi kis közösségek mindig ellenálltak, s ezért sohasem volt a külső erő győzelme teljes. Ma szintén ezekből lehet és kell építkezni, tehát alulról. A jelen összetett helyzetében ugyanakkor ez szintén nem könnyű, mert demokratikus döntéshozatal során történő közös megegyezést kíván. A véleménykavargásban visszatérő pont a Miskolci Bölcsész Egyesület kérdése. Javaslatra ennek megszüntetve megőrzése. A Zsinatot arra kell bírni, hogy egyetem hozassék majdan létre állami döntéssel megerősítve, ám soklábúság biztosításával, hogy egyik egység (például éppen Miskolc) esetleges bukása ne vonhassa maga után a többi.

Saját megszólalását HEGEDŰS LÓRÁNT retorikai erővel kezdi: „RÍTOÓKKAL a semmiben higgyünk? a semmi dialektikájában, a bagolyhuhogásban?” Mert szerinte RÍTOÓK félreérti a helyzetet: az egyetempártiak éppen nem semmiből, hanem meglévőből akarnak hálózatot, minőséget, egységet szervezni. Könyvtári háttérként a Ráday- és a sárospataki bibliotékát említi. Az utóbbinak a megmaradásért úgy küzdött még alig pár évtizede ÚJSZÁSZY KÁLMÁN,³³⁵ hogy százezres történelmi gyűjteményből háromszázszáz nagykönyvtárrá fejlesztette. S a lehetőségek? Mint emlékezett, fiatalon ő még hidas száműzetésében 50 címmel kezdte, ám mai könyvvállománya már húszezres nagyságrendű.

TÓTH KÁLMÁN³³⁶ pápai teológiatanár szép szavakkal kísérel meg lelket önteni az összejeittekbe: „egy grammatikai állapot fizikai állapottá léssen: a negatív szelle-

334 SZÖGI LÁSZLÓ (1948–) egyetemtörténész, az ELTE levéltári vezetője, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium felsőoktatási és kutatási főosztályán miniszteri tanácsos; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Szögi_László_\(történész\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szögi_László_(történész))> és kiegészítőleg még <https://library.hungaricana.hu/hu/view/MALE_LK_15_2018/?pg=8&layout=s>.

335 ÚJSZÁSZY KÁLMÁN (1902–1994) lelkész teológus, népfőiskolaalapító, sárospataki gyűjteményi igazgató és egyházkerületi főgondnok; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Újszászy_Kálmán> és <<http://srta.hu/dr-ujaszzy-kalman/>>, valamint <https://mandadb.hu/dokumentum/1065498/77_195_Dr_ujaszzy_Klmn_Gysztvirat_9414_2.pdf> és <<https://napkeletnepe.hu/2018/01/17/a-bodrog-parti-maganyos-cedrus/>>.

336 TÓTH KÁLMÁN (1917–2019) a Pápai, majd Budapesti Református Teológiai Akadémia Ószövetség-tanára; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Tóth_Kálmán_\(teológus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Tóth_Kálmán_(teológus))> és <<http://www.refdunantul.hu/hir/mutat/18207/>>.

miség parnasszusát akarjuk vajon megélni itt?” Előrelépést lát a múlt szeptemberi defenzív vélekedéstől egy rendkívül harcos akarásfilozófia mai megjelenéséig, ami immár akár kisebb önfeláldozásokat is vonhat maga után.

TÖTTÖSSY CSABA³³⁷ nyelvész az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarai magyar–orosz orientáltságával szemben éppen a Miskolci Bölcsész Egyesület tag horizontú nyelvkultuszát állítja szembe. Példáz az egyszakos Biblia-ismerettel s a művészettörténettel. Ez utóbbi maximális terheléssel, elmélyülten zajlik. A tanfolyam tisztasága, lelkesége, kontraszelekció-hiánya egyedülálló. Felvételi vizsga ugyan nincs, a tanulmányok sikere mégis szelektál. S mi a titka mindennek? „Csak úgy születtek nagy dolgok, ha bátrak voltak, akik mertek.” Teátrálisan kérdezi: „miféle purizmus van jelen itt is, ami a személyiség fejlődését az anyakönyvi bejegyzéssel lezárja?” Tanszékként (azaz nem önálló szakként) javasolja pedagógia és filozófia felvételét. A Miskolci Bölcsész Egyesület azért példaadó számára, mert bár kiköltöztetésekor a bérlet 30 millió Ft-nyi költsége gondot okozott, ma már a lízing sikeres, mert bérletet és vásárlást egyesít, s ehhez önnön munkájukból nemsokára egy tőketermelő költségvetés is járul majd. Ajánlhatja ráadásul már csak azért is, mert eredetileg Utrecht is városi református egyetemként született, s APÁCZAI CSERE JÁNOS pontosan ezt vitte volna Erdélybe.

Mintegy felszólításra reagálva, a Miskolci Bölcsész Egyesület alapítója, lelke és elnöke, GYÁRFÁS ÁGNES³³⁸ szólal meg hosszabban, s mintha promóció lenne, részletezi helyzetét, elért sikerét, egyetemmé válással biztató fejlődését.³³⁹

337 TÖTTÖSSY CSABA (1931–2011) klasszika-filológus, az ELTE Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszékének tanszékvezető professzora; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Töttössy_Csaba>.

338 GYÁRFÁS ÁGNES (1932–2021) a magyarság származásának kutatója, a Miskolci Bölcsész Egyesület alapító elnöke; vö. <<https://hu-hu.facebook.com/Dr-Gyarfás-Ágnes-164836650205839/>> és <<https://mediaklikk.hu/cikk/2018/07/04/arcvonasok-gyarfas-agnes-a-miskolci-bolcsesz-egyesulet-megalapitoja/>>, háttérként pedig <https://hu.wikipedia.org/wiki/Miskolci_Bölcsész_Egyesület>.

339 Eszerint anyagi helyzetük 1992 végére rendezett lett. KUPA MIHÁLY miniszter még a tavasszal 10 millió Ft kompenzációs pénzt ígért, s ezt a művelődési és közoktatási minisztériumi ellenőrzés után meg is kapták.

Elhelyezkedésük: a volt pártház IV–V. emelete (1020 m²), 50.000 beletárolzott kötettel (magában foglalva LÉVAY JÓZSEF református könyvtárhagyatékát, 600 év pedagógiai szempontú anyagával); a Mindszent-tér IV. emelete guruló polcosan berendezve; kétházas komplexum (3650 m²) kétszáz fős előadótermekkel; kollégium (kétágyas szobákkal, menzával).

Tanári karuk magas szinten „a múlt szertelenjeiből” verbuválódott, köztük 4 akadémikussal, 11 nagydoktorral, 30 kandidátussal, továbbá 120 dr. univ. címmel rendelkezővel. Egészében a tanári kar felének van tudományos fokozata, s a tanári kar egyharmada Miskolcon él.

Pénzügyi helyzetük: 20 millió Ft bankban, 6 millió Ft értékű ingatlan Edelenyben (GYÁRFÁS ÁGNES felajánlásának köszönhetően). Eddigi beruházásuk 200 millió Ft, berendezésük pedig 10 millió Ft értéket képvisel. Garanciájuk van hallgatóik 5 éves fizetés-vállalása formájában, valamint KUPA MIHÁLY miniszter garancialevele. Épület-lízingjük (Árnyaskert) 2,5 millió Ft évente, valamint a központjuk 99 éves ingyenes bérlete.

Jelenleg 876 hallgatójuk van. Ígervény van 300 hallgató állami normatív támogatására (30 millió Ft); a tandíj első félévben 25.000–30.000 Ft, a másodikban 21e–16e–12e Ft a kitűnő eredménytől a jóig; árváknak és menekülteknek ingyenes, a munkanélküliek pedig kedvezményben vagy hitelben részesülnek.

TÖKÉCZKY LÁSZLÓ pontosbítja korábbi felszólalását. Szerinte Budapest-közpon-túság kellene tanárképzésben, kisugároztatva hatását, s oly komolysággal, hogy oktatóinak kétharmada főállásban lássa el feladatát. „A bölcsészkar pedig marad-jon csak álom.” Beteges és nevetséges, úgyszólván kórtünet szerinte, hogy míg a magyar katolikus egyetem nemsokára négy szakkal indul (hiszen ötödik szakjuk már tervezési szinten visszautasítást nyert), hová és főként mit gondol a Miskolci Bölcsész Egyesület – és persze református támogató tábora –, hogy eleve maga vállalná huszonegy szak gondozását?

SZABÓ DÁNIEL újabb s ezúttal keserű megszólalása Észak-Magyarországot tönk-retett, kiüresített, lerontott erkölcsű országrésznek festi le. Perspektívája ezért nem más, mint vagy Európa, vagy a Balkán majdani győzelme e nem csekély, de más országrészekhez hasonló fontosságú területen. Miközben az egyetemalapítás kap-csán egyesek tudós kételyeiket cifrázzák itt – folytatja –, még azt sem tette senki nyilvánvalóvá, hogy önmagában egy cigánygyerek ellátása is többbe kerül az állam-nak, mint egy egyetemista finanszírozása. Meg kell hát kísérlni azt, amit lehet! „Ha nem sikerül, sem leszünk rosszabb atyánkfiai atyáinknál.”

HEGEDŰS püspök ehhez teszi hozzá: csak realitás esetén járjunk el, de akkor azonnal.

Az elnöklő MÁRKUS püspök zárszóban von szomorú párhuzamot azzal, hogy míg a XVI. században Hollandiában minden város alapíthatott saját egyetemet, nekünk ilyesmi azóta sem adatott. Mindaz azonban, ami elhangzott, talán mégis ahhoz sikerít, s így remélhetőleg nem is más, mint „előszó a hőskölteményhez”, a majdanihoz.

Másnap, január 26-án nyílt fórumként folytatódott a tanácskozás, amiről a követ-kezőket jegyeztem fel:

Erdély neves képviselőjeként KOZMA ZSOLT³⁴⁰ nagy ívű előadása részeként a fennálló magyarországi állapotokat jellemezve említi, hogy Erdély külső részsein, ahol magyar televízió vehető, csekélyebb a lelkeség, a kreativitás s az egyházlátó-gatás, mint a belső részeken.

MÁRKUS püspök emlékeztet arra, hogy decemberben még Dunántúl és Tiszán-túl kettősségében tervezettek, januárra azonban Debrecen már kiesett, minthogy csakis saját egyetemi múltját építi tovább – a létező intézmények egyetlen országos összefogása így változatlanul kérdéses.

KÁLMÁN ATTILA református egyházkerületi főgondnok, pedagógiai szaktekin-tély, ugyanakkor az egyetemalapítás ügyében hivatalból is illetékes államtitkár minőségében egyaránt az Eötvös-kollégiumi mintát, s mellette a tanító- és nyelv-tanárképzés kiépítését szorgalmazná. A Miskolci Bölcsész Egyet. jogutódlásában túl nagy kockázatot érzékel. Hangsúlyozza, hogy teljes megszűnés esetén lehetne legfeljebb kizárólag aktuális református egyetemi szükségések szerinti átvételről szó. Maga is elhibázott önbizalom jegyeként értékeli, hogy míg a katolikusoknál

Profithozó vállalkozásuk jelenleg a könyvkiadás, továbbá a könyvesbolt, valamint for-dító-, tolmács- és leíró irodájuk üzemeltetése.

340 KOZMA ZSOLT (1935–) teológus, a kolozsvári Egységes Protestáns Teológiai Intézet pro-fesszora, a budapesti Ráday Akadémiától Doctor Honoris Causa címmel megtiszteltetn (1990); vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kozma_Zsolt>; <<http://www.kre.hu/portal/index.php/kiadvanyok/életinterjuk/246-kozma-zsolt.html>> és <<https://proteo.cj.edu.ro/hu/szemelyek/oktatok/kozma/publikaciok>>.

7–8 teológiai képzőhely közül csak egy minősül egyetemi teológiai akadémiának és a majdani katolikus egyetem megelégszik négy szakkal, a református oldal mindkét teológiai képző intézménye önmagát egyetemi teológiai akadémiának kívánja – anélkül, hogy meglévő szerény hátterével s nemzetközi kapcsolatrendszérével, csekélyebb szellemi kapacitásával igazán számolna. Összegzésül ezért inkább főiskolai szintű képzésben gondolkodnék.

SZABÓ DÁNIEL hitet tesz ismételten amellett, hogy „emberi szellem kell kockamakultúra helyett”.

A debreceni teológiai dékán FEKETE KÁROLY³⁴¹ azon félelmét osztja meg a gyűléssel, hogy az egyetemalapítás a református állami pénzügyi támogatási kontingens túl nagy részének felemésztését kockáztatná.

HEGEDŰS püspök azonnali válasza szerint azonban bármiféle félelem alaptalan, mert a kialakult 30% – 30% – 20% – 20% arányú elosztást semmi sem veszélyezteti.

Többé-kevésbé konszenzussal zárul a tanácskozás. Eredményeként annyit jegyeztem még fel magamnak e nap vitáiról, hogy az egyetemalapítás a résztvevők szerint „muszáj, de nem Miskolcon!”³⁴²

Ehhez képest a következő nap, január 27-én a Művelődési és Köznevelési Minisztérium főosztályvezetőjével, SZÖGI LÁSZLÓVAL találkozom, hogy kiértékeljük az eddigi fejleményeket. Megerősíti, hogy a kormányzat semmiféle prekonceptióval nem rendelkezik, de kezelhetetlensége okából nem szeretnének sem a Miskolci Bölcsész Egyesülettel, sem budapesti központ feltételezése esetén miskolci oktatási szinttel fogódzni.

A rákövetkező napon, január 28-án pedig már HEGEDŰS LÓRÁNTTAL beszélgetek ismét, az elmúlt két nap tanulságáról. Magam a Pázmány Péter Katolikus Egyetem ügyének országgyűlési tárgyalása kettős tanulságaként közvetítem számára, hogy a parlamenti ellenzék, miközben nem ellenkezett, ugyanakkor viszont a „Hát ilyen egyszerű?” jelszavával a katolikus egyetemplétesítést egyszerű precedensként kezelte. Ezért bizonyára a kormányzat a katolikus és a protestáns egyetemplétrehozattal le fogja zárni az egyházi egyetemalapítási folyamatot. További személyes eljárásához mintegy észrevételként hangsúlyozom, hogy szemantikailag, tárgyalási pragmatizmusban egyaránt különbséget kell majd tenni egy egyetemi szakköbítés kormányzati jóváhagyása és maga az egyetem országgyűlési alapítása között csakúgy, mint a Miskolci Bölcsész Egyesület mint olyan és történetesen ugyanezen formációnak vagy erőközpontnak a református egyház vagy egyetemi elgondolása által hasznosítható bármely szelete vagy része között. Végezetül maximális pragmatizmust, sőt szükség esetén visszavonulási készséget sugallok számára tárgyalásoknál, és lehetőleg – merthogy ő az első pillanattól úgyszólván az utolsóig láthatólag a miskolci egyesületi kísérlet és adott formában történt

341 FEKETE KÁROLY (1960–) lelkész debreceni teológia tanár, utóbb püspök; vö. <[https://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_Károly_\(püspök\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Fekete_Károly_(püspök))>.

342 Kálmán 'A Károli Gáspár Református Egyetem alapítása', 4–5 ehhez még hozzászól: „Végül az ellenzék közös levelet írtak az egyház, valamint a református felsőoktatási intézmények vezetőinek. Úgy vélték, hogy református egyetem helyett az Eötvös Kollégiumhoz hasonló önálló szakkollégiumra lenne szükség a különböző állami egyetemeken tanuló református diákok számára. Legalább Budapesten és Debrecenben.”

megvalósultsága református egyetemi bölcsészkaroként történő beemeléséért kardoskodott – a Miskolci Bölcsész Egyesület még néven említésének is a mellőzése. Hiszen az egyetemalapításnak sem csak barátai vannak; a Miskolci Bölcsész Egyesülettel azaz egy új akkreditációs folyamattal szemben azonban valamiféle széleskörű bizalmatlanság egyszerűen tapintható. Ugyanakkor ismét fogalmi játék egyszerű kérdése, hogy a kormányra kizárólag az indítandó szak tartozik. Következésképpen az már az egyetemalapító egyház belső ügye, hogy saját neve és erkölcsi felügyelete alatt a tényleges képzést honnan s milyen előzményből veszi, akár egy bölcsész egyesületi szabadegyetem erőforrásainak átalakításából, mert a megítélendő produktum ígéretén van kizárólagosan hangsúly. Nos, mindezt ő figyelmesen meghallgatta. Gondolati summázata mégsem más volt, mint hogy saját Ráday utcai intézményükön túl Miskolc és Nagykőrös, kiegészítő részekként pedig Sárospatak és Pápa egyetemi karrá tételében reménykedik.

Végül megtörtént az egyetemalapító aktus. Mint az Alapítólevélből³⁴³ kitűnik,

„A Magyarországi Református Egyház Zsinata 1993. február 24-i ülésén a bibliai Ige szellemében »Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való« (Hős 4:6), egész nemzetünk javát és üdvét tekintve döntött a Károli Gáspár Református Egyetem megalapításáról. Ezt a szent elhatározást a Magyar Köztársaság Kormánya támogatta, és folyó év szeptember 21-én az Országgyűlés jóváhagyta.”

A zsinati elhatározást követő napon, február 25-én késő délután még búcsúlatogatáson felkeresett SZABÓ DÁNIEL, hogy az eredményekről beszéljünk. Az ő értelmezése szerint létrejött egy egyetemi szintű Hittudományi Egyetem, karként a Nagykőrösi Tanítóképző Intézettel s feltételelesen a Miskolci Bölcsész Egyesülettel, mint egyelőre még latolgatás tárgyával. Úgy tudja, hogy a holland egyháztól kapnak garancialevelet költségvetésükre, valamint a saját egyházi költségviselés és a tényleges kiadások közt bizonyára létrejövő differencia fedezésére. Számomra a megoldatlanság s a jövőt illető baljóslat érzését keltette, mikor azt is elmondta, hogy a miskolci polgármester immár levélben biztosította egy bölcsészkarnek a fogadását, amennyiben bármiféle latolgatás tényleges egyetemi építkezéssel társul. Valamelyes konszenzualitást biztosít viszont, hogy a zsinati határozmány végrehajtására tanácsot hoztak létre, amelyben elnökként HEGEDŰS LÓRÁNT, mellette pedig GAÁL BOTOND³⁴⁴ és TŰSKI ISTVÁN³⁴⁵ felelős a további tennivalókért. Végül kellemes és felemelő hír, hogy – szintén holland segítséggel – a Csehszlovákiához csatolt egykori Komáromban (Komarno) teológiai intézet létesül, s perspektívikusan ennek háttere lesz Pápa, párjaként Sárospatak.

343 ‘Megnyílt a Károlyi Gáspár Református Egyetem: Alapítólevél’ *Confessio* XVII (1993) 4, 93–94.

344 GAÁL BOTOND (1946–) matematika–fizika tanár gimnáziumigazgató, debreceni református kollégiumi főigazgató, teológiai akadémiai tanár; vö. <https://silverprince99.wixsite.com/bgaal>

345 TŰSKI ISTVÁN (1924–2010) lelkész, 1947-től Hollandiában; vö. <https://www.academia.edu/71353077/A_holland_misszió_Tűski_István_Lajos_református_lelkész_Hollandiában> és <<https://www.parokia.hu/v/elhunyt-tuski-istvan/>>.

Ezzel le is zárult bárminemű kapcsolódásom a majdani Károli Gáspár Református Egyetem létrejöttéhez, aminek későbbi történéseiről, így egy új bölcsészkar kiforrásáról már csak a sajtóból értesültem. Évekkel később, SZENTGYÖRGYVÖLGYI PÉTER³⁴⁶ meghívására részt vettem kecskeméti jogi tanfolyamindításuk több beköszöntő protokoll-eseményén, a főtéri református templomban s Jókai-úti reprezentatív épületükben, de személyes szerepet ott már nem játszottam. A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karával utóbb természetszerűleg alakult kollegiális kapcsolatom, ez azonban kormányzati vonzatú politikai tartalmat érthetően már egyáltalán nem tartalmazott.

A protestáns egyetemalapítás nyilvánvalóan a katolikustól részben eltérő tapasztalatokból indult ki, s szintén eltérőeket termelt ki magából. Eleve több-központúság rejtett benne, vagyis négy elvileg önálló méltóságú és működési terű magyarországi egyházi kerület érdekeinek lehetséges szétágazása, ami önmagában egyfajta versengést feltételezett a saját érdekkielégítésért. A protestáns egyházépítésnek és iskoláztatásnak saját története és hagyománya volt, így hát egyenesen törvényszerű, hogy a katolikusétól eltérő érzékenységeket, múltbéli tanulságokat, elfojtott vágyakat s netalán kudarcélményeket, végeredményben tehát eltérő prioritásokat szintén hordozott. Meghatározó papi férfiai s tudósai közül többeknek nyújtott a szocializmus végkorszakának enyhülésében egyfajta mentsvárat s ugyanakkor szereplési és önmegvalósítási terepet a Miskolci Bölcsész Egyesület, ezért nem csodálható, ha a szocializmustól a formálisan vett *universitas* és *academia* körén kívülré rekesztett entellektüelek egyszerű átnevezéssel máris késznek látták ezen egyesület keretei és tartalma egyetemenként átvehetőségét – talán túl sokáig is.

A legkényesebb tárgyalási üzenet volt számomra, hogy végig határtalan s gyakorlatilag jobbára felelőtlen étvágyuk tobzódása ellen kellett küzdenem és nyilván anélkül, hogy ezzel bármiféle érzékenységet felsérthetnék. Merthogy úgy éreztem, hogy náluk mintha folyamatos túlvállalással kompenzálás történnék valamiféle megkésetttség, netán kisebbségség tudat alatti érzete nyomására. Hiszen bármennyire részletezem is történéseinek részleteit, semmibe veszik a friss katolikus tapasztalatot. Pedig az kellő önmérsékléssel négy szak indításának akkreditációs próbatételével is majdhogynem elvérzett (az ötödiknek pedig maguk kényszerültek a feladására), ők pedig most fölényesen és azonnal nem kevesebbel, mint huszonegy bölcsész iránnyal indítanak. Ahányszor tehát megszólaltam, figyelmükbe ajánlottam a lélekszámban, intellektuális erőben feltehetően többségben lévő hazai katolicizmus szerény, visszafogott, megfontoltan minimalista programjával is előállott és nehezen leküzdött buktatókat. Mindig meghallgattak, ám az efféle érveket leginkább fölényesen elnéző mosollyal nyugtázták.

Vitájuk, amiről beszámolhattam, ugyanakkor izgalmas volt, s bizony a magyarországi reformáció leülepedettnek hitt mélyrétegeiből is rengeteget a felszínre hozó. Látszólag heves összecsapások történtek, mintha egymást kölcsönösen ta-

346 SZENTGYÖRGYVÖLGYI PÉTER (1942–) jogász, a főváros kormányzati megbízottja (1991–1994), a szegedi egyetem kihelyezett tagozataként 1994-től induló kecskeméti képzésének dékánja; vö. <<https://static.valasztas.hu/ve/j51/j51-iwMYFTxnIwTAiwI2KLMcgXnK2.htm>>.

gadták volna, valójában azonban ez a felszín, a vita merő látszata volt, hiszen a múlt – saját gazdag múltjuk – emléktárából, tapasztalati anyagából nyilvánvalóan mást és mást szólítottak meg. Feltehetően az utókor történelmi bölcsessége sem mondhat mást, mint hogy mindkét félnek egyszerre volt igaza. A *collegium* mellett lehetett a szükség, ám az *universitas* oldalán az eshetőség. És tény, hogy az adott pillanat, a *hic et nunc*, mely – és a történelmi utókor nézőpontjából ez a döntő! – egyszerinek bizonyult, nem egyéb kérdést, mint az egyetemalapítás lehetőségét vetette fel. Arra pedig pontosan e kihívás elfogadásával vagy elutasításával lehetett csakis választ adni. Bármiféle más alternatíva akkor és ott érdekkörön kívül lévén, ezek erőltetése kizárólag esélyvesztést eredményezhetett volna az akkor és ott kérdésében. Elodázásra pedig lehetőség nem kínálkozott. E perspektívából szemlélve (is) így – vélném – jó eredmény született.

Mindeközben természetesen becsülendő az utólagos morális igazságtevő kiegyensúlyozó értékelése, miszerint a vitában nem volt több hallható, mint hogy „ugyanazt akarják, csak másképpen”,³⁴⁷ miközben a történelmi lehetőséget csakis az ragadhatta meg, ki annak terminusaiban válaszolt.

4. Összegzés

Az egyetemalapítás ügye mind katolikus, mind református oldalról határozottnak tetsző indító pozíciókból végül folyvást tovább alakított, csiszolt, végső változatában pedig több vonásában eltérő megvalósulás lett. Mint egy zenei fantázia, melybe az első hangok után számos más is vegyül, ám aminek a végkicsengését majd maga a szimfonikus folyamat fogja létrehozni. Hiszen a kezdeti lökést, körvonalakat, sőt magát az intézményi keretet a kezdeményező egyházak szabták meg, ezek tartalma s így intézményiségének a mivolta azonban a közbeni események során tovább formálódott. S nyilvánvalóan nemcsak a kérdéses egyházakon belüli diszkusszióknak köszönhetően, hanem – túl a törvényi feltételeknek történő megfelelés kényszerén – a kormányzati ágensekkel folytatott viták és egyeztetések hatására is. Tisztulhattak az álláspontok, új és helyénvaló szempontok újabb finomításokat követelhettek, s ezek közegében jegecesedett ki az, ami végül megvalósulhatott. Maga a tény, hogy az egyházi kezdeményezésnek az állami befogadtatás szükségével több szereplős üggyé kellett válnia, egyszersmind több kontrollt, több újragondolást feltételezett. A vita, a megvitatás kényszere így segítette a végkifejletet. Majdhogynem úgy, mintha csak az „erdőntúli” vendégként érkezett teológusnak a folyamat bonyolultságát sejtető és ebben kölcsönhatásokkal is számoló szép gondolata érvényesült volna: „Hiszem, hogy nem csak a *communitas* a

347 Szesztay Ádám ‘Kik voltak a református egyetem kritikusai?’ *Magyar Nemzet* LVI (1993. december 27.) 301, 16, utalással (moldoványi) ‘Vélemények az egyházi tisztségviselők átvilágításáról’ *Magyar Nemzet* LVI (1993. november 13.) 265, 5 cikkének burkolt állítására.

feltétele a kommunikációnak, hanem a kommunikáció *communitast* teremt, s így remélhetem – ha nem is az egyetértést – legalább a megértést.”³⁴⁸

S hitem szerint az eredmény megnyugtató lett. Mindkét esetben, azok részéről is, akik eleinte saját helyzetértékelésükhöz híven, tehát alapos és megfontolt okkal, mert mindeközben a lényegét, az egyházi megújulást segítő szándékkal, kritikusan vagy pesszimistán közeledtek az indító gondolathoz. Létrejött tehát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, majd a Károli Gáspár Református Egyetem, olyan jövővel, amelynek mindenkori sikeréért most már a mindenkori sáfároknak kell megküzdeni.

348 Kozma Zsolt ‘Honnan, merre református értelmiség?’, idézi ‘Nyílt fórum a református egyetemről’ (1993).

KÉPJEGYZÉK

- 17 TEMPUS hivatali bélyegzőm (1995–1998)
- 17 Intézeti rózsa körbélyegzőnk (1998 körül)
- 19 Vendéglelőadóként emigrációból visszatértem a 90 éves CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN (2007. február 27-én (fotó: Varga Csaba)
- 19 Vendéglelőadóként küldetéséből visszatértem a 85 éves NEMESHEGYI PÉTER S.J. (2008. szeptember 29.) (fotó: Varga Csaba)
- 24 A 70 éves PÉTERI ZOLTÁNT köszöntöm az Építész Pincében (2000)
- 24 TAKEHIRO OHYA (Nagoya) jogfilozófussal és PÉTERI ZOLTÁNNAL BÁNDI GYULA dékánál (2005. szeptember 12.)
- 28 Első TEMPUS-konferencia Miskolcon: „The Poster and Its Model” (fotó: Mark Van Hoecke [Brussels]) (1997)
- 28 Első TEMPUS-konferencia Miskolcon: WERNER KRAWIETZ (Münster) professzorral (1997)
- 35 SAMUEL GREGG kutatási igazgatóval (Acton Institute, Michigan) és NORA O’CALLAGHAN professzorral (Ave Maria School of Law, Naples) a STEP budapesti konferenciáján (2005. július 12.)
- 35 STEP-konferenciánk plakátja Dísztermünk ajtaján
- 36 Első nemzetközi TEMPUS-rendezvényünk programja Szegeden és Pécsen (1997. március 20–21.)
- 37 Első nemzetközi TEMPUS-rendezvényünk programja Budapesten (1997. március 17–19.)
- 41 A Professzorok Batthyány Köre 2000. február 26-i rendezvényére Dísztermünkbe érkező DÁVID IBOLYA igazságminister beszélget Prof. TAXNER-TÓTH ERNŐ elnökkel, a vendéglátó dékánal s velem, aki „Megvalósulatlanul megvalósult vagy megvalósultan megvalósulatlan jogállam?” címen (*Ítélet* 2000. március 24.) kérdéseimet majd felteszem (*Népszava* sajtófotó: Demecs Zsolt)
- 42 Nemzetközi konferenciaszereplésen Vilniusban (2003. május 16.)
- 42 Nemzetközi konferenciaszereplésen Taipeien (2009. május 26.)
- 42 Nemzetközi konferenciaszereplésen délkelet-ázsiai résztvevőkkel Nagoyában (2006. december 9.)
- 43 Második TEMPUS-konferenciánk programja (Budapest, 1998)
- 43 TAKEHIRO OHYA előadás-meghívója (PPKE JÁK Jogbölcseleti Intézet, 2008. szeptember 12.)

- 47 ZLINSZKY JÁNOS és neje kétnapos meghívattal tisztainokai birtokunkon (első hat kép) és vendégeskedésünk PFEFFER FERENC mérnök, nagygazda barátunknál (utolsó három kép) (fotó: Varga Koppány)
- 49 Mestertanár kitérítésem átvétele HILLER ISTVÁN oktatási minisztertől és SZENDRŐ PÉTERTŐL, az Országos Tudományos Diákköri Tanács elnökétől (2009)
- 49 A Szibériai Szövetségi Egyetem (Krasznójarszk) vendégprofesszoraként (2010. szeptember 11.)
- 50 POZSGAY IMRE előadását követő előadásom a *Húsz éve szabadon Közép-Európában* SIMON JÁNOS rendezte konferenciáján az MTA Dísztermében (2010. november 25.)
- 52 Dedikáláson a Szent István Társulat sátoránál a Vörösmarty-téren (fotó: Varga Koppány)
- 55 A Magyar Akkreditációs Bizottság „Kiválósági hely” cím adományozásának diplomája (2006. április 28.)
- 56 Tanszékvezetői szobám, kiürítése előtt (2011. nyár) (fotó: Varga Koppány)
- 57 GÁLL EMESE, meghívottunkként Tisztainokán (1998 nyarán) (fotó: Varga Csaba)
- 57 VARGA MÁRTA és HAJDÚ ANTALNÉ GULYÁS ARANKA a titkárnői szobában, íróasztaluknál (2011 körül) (fotó: Varga Csaba)
- 59 Alumni-találkozón a Székely Nemzeti Tanács elnöke, IZSÁK BALÁZS vendégül látásával (2014)
- 59 Alumni-találkozón az azokat szervező SOBOR DÁVIDDAL (2011)
- 59 Alumni-találkozón egyebek közt (jobbra) szintén volt hallgatómként dr. LŐRINCZ JENŐ mentálhigiénés szakorvossal, a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete munkatársával
- 145 Az illegálisnak minősített ún. Sziklacserkészlet keretében a CSONKA FERENC káplán és VÁRHIDY GYÖRGY cserkészparancsnok szervezte csapatunk mátrai titkos táborozásán (1958)
- 147 A Nemzetközi Jog- és Társadalomfilozófiai Társaság (IVR) madridi világkongresszusán (1976)
- 148 Yale jogi kari meghívattal idején vendégelőadásom a Cornell Egyetemen (1986)
- 151 Az IVR Edinburghban rendezett világkongresszusa plenáris ülésének felkért előadójaként (1989)
- 153 „The Poster and Its Model” (fotó: Mark Van Hoecke [Brussels]) (Miskolc, 1987)
- 155 Az IVR New Yorkban rendezett világkongresszusa szünetében (1999)
- 163 Egyetemi dolgozószobámban (fotó: Koltay András) (2005)
- 167 Előadóként a *Húsz éve szabadon Közép-Európában* SIMON JÁNOS rendezte konferencián az MTA Dísztermében (2010. november 25.)
- 229 KÁLMÁN ATTILA közoktatási államtitkár a miniszterelnökhöz címzett feljegyzésének (1992. június 20.) ANTALL JÓZSEF reakcióját rögzítő széljegyzetei

NÉVMUTATÓ

- Acerbi, Angelo 44
Aczél-Partos Adrienn 48, 51
Ajani, Gianmaria 200
Akbaş, Casım 69
Andorka Rudolf 234
Andrásfalvy Bertalan 228, 230, 234
Antall György 152, 228, 233
Antall József 14, 46, 48, 108, 109,
110–111, 112, 114, 120, 124, 130,
134, 149, 155, 156–157, 163, 175, 179,
224, 226–227, 228, 229, 230, 231,
232, 234, 244
Apáczai Csere János 248
Aquino, Id. Tamás
Atienza, Manuel 37, 102
Augustine, Id. Ágoston
Austin, John 196

Ágoston, Szent 195

B
Bach, Johann Sebastian 46, 176
Badó Attila 31, 61
Bagdy Gábor 10, 120, 125, 157
Bagi István 67
Bakos István 226, 229, 232
Balázs Zoltán 40
Ball, Christopher 57
Balogh István 39
Balsai István 232
Barkó Antal 71, 92
Barnett, A. Hilaire 192
Bartsch, Hans-Jürgen 39
Bácskai István 54
Báger Gusztáv 83
Bándi Gyula 18, 24, 44, 45, 89, 187
Bánhegyi B. Miksa 49, 128
Bánkutiné Hajdú Éva 44
Bánrévy Gábor 10, 23, 65, 66, 71, 121
Belovics Ervin 66
Benedek pápa, XVI. 22
Benedek András 17
Benedek Ferenc 147
Bentham, Jeremy 196
Betti, Emilio 201
Békés Imre 10, 66, 121
Bibó István 40, 60, 63, 152, 156, 206
Bihari Ottó 145
Biszterszky Elemér 228, 238
Bittsánszky Géza 238
Black, Virginia 47
Bogár László 20, 21, 40, 103
Bogárdi Szabó István 21
Bolberitz Pál 22, 134, 163, 230, 231
Bolgár Vera 31
Bolyai János 194
Boronkay Miklós 20
Boros Péter 157
Botos Gábor 53, 66, 67
Botos Katalin 10, 121, 125, 157, 158
Boytha György 34
Boytha Györgyné 66, 67
Brietzke, Paul H. 200
Browne, Denis 192
Brörtl, Alexander 37
Busch Béla 66
Buttiglione, Rocco 33

- Calsamiglia i Blancafort, Albert 37, 43
 Calvin, Jean 195
 Cathrein, Viktor 202
 Chertes Attila 13, 14, 20, 34, 38, 66,
 122, 125, 126, 161, 197
 Cicero, Marcus Tullius 195
 Colasuonno, Francesco 224
 Comenius, Johannes Amos 239
 Comte, August 211
 Cotta, Sergio 202
 Cotterrell, R. B. M. 192
 Cowan, Thomas A. 192
 Czakó Gábor 21
- Csák Zsolt 66
 Cseh-Szombathy László 234
 Cserne Péter 24, 32, 34, 35, 40, 41, 42,
 63
 Csicsery-Rónay István 19, 21
 Csikai Gyula 246
 Csizmadia Andor 131, 148
 Cs. Kiss Lajos 58, 60, 61
 Csonka Ferenc 172
 Csoóri Sándor 233
 Csopor István 84
- D'Agostino, Francesco 202
 David, René 198
 Dávid Ibolya 38, 41
 De Lora, Pablo 38
 Demcsik Tamás 67
 Deme Erzsébet 76
 Diamond, Stanley 199
 Dijon, Xavier 202
 Diós István 54
 Dorogi Zsolt Pál 68, 192
 Dragon Pál 46
 Drábik János 21, 103
 Drienyovszky Lilla 22, 67
 Dworkin, Ronald M. 197, 198
- Eaglesburger, Lawrence 29
 Eco, Umberto 199
 Ehrenzweig, Albert A. 192
 Ehrlich, Eugen 197
 Einstein, Albert 194
- Elmer István 14, 70, 170
 Eperjes Károly 98
 Erdélyi Leonóra 60
 Erdő Péter 10, 12, 18, 22, 27, 36, 52–53,
 54, 55, 56, 120, 121, 125, 157, 165,
 216, 224, 228, 229, 235
 Euclid, ld. Eukleidész
 Eukleidész 194
- Fabók András 67
 Fallon, Richard H., Jr. 201
 Falusi Márton 23
 Farkas Olivér 54–55
 Fazekas Judit 66
 Fejős Zoltán 84
 Fekete Balázs 22, 24, 39, 40, 42, 63, 67
 Fekete Károly 250
 Ferencz Csaba 222–223, 228, 229, 234
 Finnis, John 33
 Fish, Stanley B. 196
 Fiss, Owen M. 201
 Fleck Zoltán 40, 103
 Fletcher, George 29
 Fodor György 91–92, 187
 Foucault, Michel 195
 Forrai István 226, 233, 234, 235
 Frank, Jerome 61
 Fraser, Angus M. 199
 Friedmann, Wolfgang 192
 Frivaldszky János 10, 12, 20, 23, 31, 32,
 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 55, 61, 66,
 122, 125, 126, 161, 198, 197, 199, 202
 Fröhlich Johanna 23
 Fuller, Lon L. 197, 198
- Gaál Botond 251
 Gaillard, Philippe 45
 Gaizler Gyula 65
 Gaizler Gyuláné Madarász Judit 65
 Gazsó Balázs László 69, 120
 Gábor Bertalan 20
 Gál Ferenc 10, 46, 126, 148, 161, 228,
 229, 230, 231, 234
 Gáll Emese 14, 34, 37, 56–57
 Germanus Gyula (Julius) 203
 Gerő András 40

- Gessner, Volkmar 45, 200, 203, 205–206
 Ginsztler János 246
 Glatz Ferenc 224
 Glenn, Patrick H. 32
 Gluckman, Max 199
 Goodrich, Peter 201
 Göncz Árpád 155, 233
 Graf Tamás 67
 Graveson, R. H. 192
 Grotius, Hugo 195
 Gurbán Györgyi 68
- Gyárfás Ágnes** 248
 Győrfi Tamás 14, 20, 32, 34, 66, 197, 199
 Gyurgyák János 54, 89
- Habsburg** 157
 Hack Péter 21
 Hajdú Antalné Gulyás Aranka 16, 34, 57, 58
 Handó Tünde 152
 Hanich Veronika 70, 215–218
 Harmathy Attila 25
 Hart, H. L. A. 64, 196, 197, 201, 206, 207
 Haydn, Michael 212
 Hayek, Friedrich 61
 Hársfai Katalin 91
 Hägerström, Axel 197
 Hegedűs Lóránt 157, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 250, 251
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 150
 Hegyi Szabolcs 32
 Herczegh Géza 149
 Hoeland, ld. Höland
 Hohfeld, Wesley Newcomb 201
 Hollós Ervin 146, 173
 Honoré, A. M. 203, 207
 Horányi Özséb 17
 Horkay Hörcher Ferenc 12–13, 20, 28, 40, 53, 61, 62, 64, 122, 125, 126, 161, 207
 Horn Gyula 119
 Horthy Miklós 149
- Horváth Attila 48, 103, 127, 175
 Horváth Barna 31, 63, 64
 Horváth Éva 65, 66
 Horváth Sándor 33, 62, 178, 187
 Hovanyecz László 58
 Hovanyecz Tünde 58
 Hóman Bálint 142
 Höland, Armin 45, 200, 203, 205–206
 Hörcher, ld. Horkay
 Hörsik Richárd 237, 238, 242
 H. Szilágyi István 12, 17, 20, 22, 23, 32, 34, 40, 41, 42, 43, 61, 66, 122, 126, 161, 199
- Intzessiloglou, Nikolaos** 43
 Isépy Tamás 29
 Israel, Joachim 195
 Izinger Anna 228, 229, 231
 Izsák Balázs 59
- Jackson, Bernard S.** 22
 Jakab András 32, 33, 40
 Jany János 66
 János Pál, II. [pápa] 52, 183, 185, 212
 Jelenits István 12
 Jellinek, George 60
 Jhering, Rudolf 197
 Jobbágyi Gábor 10, 65, 66, 73, 89, 120, 121, 125 157
 Joncheray, Jean 46
 József, II. [király] 135
 József Attila 172
 Juhász Gábor Tamás 198
 Justinianus 194
- Kahler Frigyes** 36
 Kalocsai Ilona 50, 93–94
 Kantorowicz, Hermann 197
 Karácsony András 39, 40, 61
 Karstedt, Susanne 201
 Kasza László 222
 Kasza Péter 231
 Katona István 58
 Kaufmann, Arthur 201
 Kálmán Attila 224, 225, 229, 230, 231, 234, 238, 242, 244, 249

- Kálmán György 65, 66
 Károli Gáspár 246, 250
 Kelecsényi Erzsébet 21
 Kelsen, Hans 26, 29, 60, 197, 206, 217
 Kern, Fritz 213
 Kertész István 65
 Kipke Tamás 68, 183–185, 186–188
 Kiss Artúr 151, 174
 Kiss Balázs 61
 Kiss György 235
 Klebelsberg Kunó 239, 245
 Kleininger Lászlóné 50, 71
 Klimo György 142
 Kodály Zoltán 164
 Kodolányi Gyula 222, 228, 229, 233, 238
 Koestler, Arthur 149
 Koltay Gábor 68, 110–118
 Koltay Tibor 45, 50, 81, 92
 Konrád György 233
 Kopp Mária 224, 225
 Korász Mária 83
 Kosáry Domokos 231, 234
 Kovács Lászlóné 71
 Kovács Péter 53, 65
 Kozma László 137, 138
 Kozma Zsolt 249, 254
 Könczöl Miklós 22, 24, 28, 35, 41
 Kötz, Hein 198
 Krawietz, Werner 28, 32, 37, 38, 39, 43, 196
 Kulcsár Kálmán 29, 131–132, 149, 205
 Kuminetz Géza 33, 70, 178, 198
 Kupa Mihály 248
 Kurczewski, Jacek 37
 Kühnelt-Leddihn, Erik von 143, 146, 172, 176
- Lakoff, George 196
 Lamm Vanda 32
 Lábady Tamás 73
 Láncki András 21
 Lázár István 237
 Leclercq, Jacques 202
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 195
 Lendvai Ildikó 150
- Lenin, Vladimir Iljics 148, 173
 Lévai Anikó 152
 Lévy József 248
 Lobacsevszkij, Nikolaj Ivanovics 194
 Lomnici Zoltán, ifj. 69, 120
 López Calera, Nikolas 37, 102
 Losonczy István 28, 61, 62, 206, 207
 López Calera, Nicolas 203
 Lőrincz Jenő 20, 59
 Lőrincz Lajos 12
 Lukács György 155, 212–213
 Lukács, John 143
 Lundstedt, A. Vilhelm 197
- Magyar Bálint 119, 160
 Maihofer, Werner 197
 Mann, Thomas 150, 173
 Mares, Petre 35
 Marga, Andrei 44
 Marinovich Endre 228, 229, 237, 238
 Maritain, Jacques 202
 Maróth Miklós 10, 119–120, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 234, 235
 Marx, Karl 148, 150, 152, 155, 168, 173, 196, 197
 Mattyasovszky Péter 141
 Mayer Mihály 38
 Mádl Ferenc 149
 Mária Terézia [királynő] 230
 Márkus Mihály 243, 244, 245, 246, 247, 249
 Márquez, Gabriel García 199
 Medick, Hans 195
 Melkevik, Bjarne 32, 34
 Messner, Johannes 202
 Mester Zsolt 54
 Meuwissen, Damiaan H. M. 38
 Mezey Katalin 212
 Mécs Imre 233
 Mészáros István 240, 241, 243, 244, 245
 Michaut, Françoise 192
 Mindszenty József 51
 Mirtse László 104
 Moldoványi [református író] 253
 Molnár Attila Károly 40
 Montemaggi, Linda K. 27, 93–94

Moór Gyula (Julius) 62
Müller György 232, 233

Nagy Csaba 83
Nagy Endre 152
Nagy Gábor Tamás 152
Nagy Imre 149
Nagy Lajosné 198
Nagy Sándor 233
Naszvadi György 231
Matthias Neeb 28
Nelson, Daniel Mark 202
Nemeshegyi Péter S.J. 19, 21, 137
Németh Borbála 22
Németh László 228, 229
Nisbet, Robert A. 201
Nonet, Philippe 198
Nógrádi Mária 64

Nyékyné Gaizler Judit 65

Ohya, Takehiro 24, 43
Oláh Ibolya, ld. Szentimrei Mihályné
Olivecrona, Karl 197, 201
Oloffson Placid 137
Orbán Viktor 14, 26, 152
Orosz Ágnes 48
Osskó Judit 230
Ost, François 32
O'sváth György 235

Paczolay Péter 10, 13, 16–17, 22, 29, 30, 31, 37, 39, 43, 60, 61, 104, 122, 125, 126, 161
Paksy Máté 23, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 61, 62, 125, 187
Palmer, Mark 29
Palmer, Norman 44
Paskai László 22, 165, 231
Pálos Miklós 238
Pázmány Péter 86
Perelman, Chaïm 196
Peschka Vilmos 22, 151, 207
Pethő Bertalan 21
Pethő Sándor 60
Petrik Ferenc 44

Péterfi Vilmos 50, 51, 82–84, 92–93, 102
Péteri Zoltán 13, 17, 18, 20, 23, 24, 31, 39, 40, 42, 56, 63, 64, 67, 119, 122, 123, 126, 149, 198
Pfeffer Ferenc 47
Pikler Gyula (Julius) 31
Pius pápa, XII. 51
Platthy Iván 224–225, 229
Poincaré, Henri 211
Pokol Béla 21, 40, 41, 205
Pomogáts Béla 83
Pons, Marcial 27
Pozsgay Imre 50
Prékopa András 225
Probert, Walter 192
Prokop Péter 51
Prugberger Tamás 67
Pulszky Ágost 31

Rabár Ferenc 109, 227
Radbruch, Gustav 197, 198
Radnay József 10, 18, 50, 51, 65, 71, 82, 92–93, 121
Rainer M. János 235
Rajháthy Beatrix 20
Ratzinger, ld. Benedek pápa
Ratzky Rita 83
Ravasz László 242
Rác Attila 12
Rákosi Mátyás 149
Rákóczi Katalin 212
Révész Tamás 25
Rihmer Zoltán 53
Ritoók Zsigmond 246, 247
Rixer Ádám 23
Rokay Zoltán 33, 187
Rooney, Miriam T. 192
Roos, Nico (Nikolas H. M.) 25, 27, 38
Ross, Alf 197, 201
Róth Miklós 21, 103
Rudden, Bernard 203
Rüthers, Bernd 37

Saad, Georges 35
Sack, Peter G. 203
Sainte-Laguë, André 172

- Samu Mihály 14, 151
 Sárý Pál 55
 Schanda Balázs 55
 Schiffer András 40
 Schmitt, Carl 26, 29, 41, 60, 156, 206
 Seidman, R. B. 192
 Seregély István 108, 109, 111, 156–157, 165, 225, 227, 228
 Shakespeare, William 199
 Shlapentokh, Vladimir 200
 Siklósi Péter 54
 Simonné Hajdú Hajnalka 71
 Simpson, W. B. 201
 Sík Sándor 172
 Skrabski Árpád 224, 225
 Smith, M. A. 201
 Sobor Dávid 21, 59
 Socrates, ld. Szokratész
 Somló Bódog (Felix) 62
 Sólyom László 45, 73, 147
 Stammner, Rudolf 197
 Stockinger, Victor Richard 52
 Stockinger János 52
 Strausz János 21
- Szabadfalvi József** 31, 62, 194, 206
 Szabo, Denis (Szabó Dénes) 201
 Szabó András 149
 Szabó Dániel 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 251
 Szabó Imre 119, 132, 149, 150, 173, 195
 Szabó István 55, 70, 89, 178–179
 Szabó József 63
 Szabó Kálmán 229
 Szabó Miklós 31, 32, 43, 55, 61, 104, 201, 206
 Szabó Viktor 67
 Szakács István 25
 Szalay Márta 83
 Szalay Péter 152
 Szamel Lajos 11, 124
 Szathmári István 245
 Szájer József 14, 26, 152
 Szász, Thomas 195
 Szegedi-Kis István 246
 Szegedy-Maszák Mihály 246
- Szekfü Gyula 142
 Szende Ákos 48, 71
 Szentágothai János 234
 Szentgyörgyvölgyi Péter 252
 Szentimrei Mihály 237, 238, 240, 241, 243, 245
 Szentimrei Mihályné Oláh Ibolya 237
 Szesztay Ádám 253
 Szénási Anna 71
 Szilassy Cézár 197
 Szilágyi István, ld. H. Szilágyi
 Szilágyi Péter 31, 60, 104
 Szilfainé Kovács Livia 58
 Szlovák Tibor 31
 Szokratész 199
 Szontagh Csaba 228, 229
 Szotáczy Mihály 131, 148
 Szögi László 228, 231, 247, 250
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 116, 140, 149
- Takács Péter 13, 17, 29, 31, 32, 55, 60, 61, 64, 122, 126, 161
 Tamás András 10, 66, 67, 121
 Tamás, Aquinói Szent 32, 33, 62, 186–188, 195, 202
 Tar Pál 235
 Tardy László 225
 Tattay Szilárd 23, 28, 31, 32, 33, 35, 41, 42, 125, 187
 Taxner-Tóth Ernő 41
 Techet Péter 22, 33, 40, 41
 Teleki László 68
 Tersztyánszkyné Vasadi Éva 10, 120, 125, 157
 Tittmann, Harold H. 51, 83
 Tímár György 21
 Toniatti, Roberto 37
 Tóth Dóra 66
 Tóth Kálmán 247
 Tóth Máté Rabán 69–70, 140–169
 Tóth Mihály 66, 89
 Tóth Tihamér 142
 Tóth Zoltán József 48, 127
 Török József 228, 229, 232
 Töttösy Csaba 248

Tőkéczy László 246, 249

Troper, Michel 35, 192

Tüski István 243, 251

Urbina, Sebastian 43

Újszászy Kálmán 247

Vadas Gergő 67

van Hoecke, Mark 43, 153

Varga Győző 228, 229, 231, 232, 233

Varga Gyula 171

Varga Katalin 51

Varga Koppány 44, 63, 64, 133,
159–160

Varga Lajos Márton 55

Varga Márta 16, 34, 57, 58

Varga Réka 45, 102, 103, 133, 154

Varga Zs. András 70

Vari, Massimo 183

Vas Tibor 63

Vasadi, Id. Tersztyánszkyné

Vashegyi György 212

Vályi Gábor 48

Várkonyi Nándor 212

Várszegi Asztrik 21, 48, 165

Verdross, Alfred 202

Véghely Anita 67

Villa, Vittorio 33

Villey, Madelaine 47

Villey, Michel 47, 189, 196, 202

Visegrády Antal 31, 37, 39, 62, 104, 207

Ward, Ian 199

Watson, Alan 195

Weber, Max 29

Wetzel Tamás 130–133

Winter, Gerd 45

Wittgenstein, Ludwig 206

Woodliffe, J. C. 192

Wróblewski, Jerzy 195

Zakar Ferenc Polikárp 22

Zágorhidi Czigány Balázs 49

Zétényi Zsolt 10, 21, 103

Zimmermann, Reinhard 32

Zlinszky János 10, 16, 18, 21, 23,
26–27, 33, 34, 44, 45–46, 47, 48, 50,
51, 64, 65, 66, 71, 77, 102–103, 104,
119, 121, 122, 124–129, 156, 157,
158, 161, 164, 187, 216

Zlinszky Jánosné Sternegg-Günther
Mária 47, 128

Zombor Ferenc 17–18

Zweigert, Konrad 198

Zsidai Ágnes 62, 64

Yach, Dianna M. 192

Yntema, Hessel E. 206

Közel egy évnyi előkészítő munka nyomán 1995 őszén kezdte meg működését a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, együtt annak Jogbölcseleti Intézetével. Varga Csaba a munkálkodásokat és eredményeket veszi számba mind a karalapítást előkészítő bizottságban, mind a kar egyik legkorábbi és legnagyobb, országosan is kiemelkedő intézetében, mely utóbbinak alapítója s emeritusi életkorának eléréséig vezetője volt. Minderről s oktatási tárgyáról több írást, publicisztikai beszámolót és dokumentumot újraközöl. Végezetül, mintegy függelék-ként csokorba szedi azokat a fejleményeket, amiket Antall József kormányzatában a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület kormányfőtanácsos tagjaként a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, majd a Károli Gáspár Református Egyetem megalapításának előkészítése során állami oldalról a segítők egyikeként megélhetett.

VARGA CSABA (Pécs 1941–) 1965-től a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének jogelméleti kutatója, kandidátus (1976), a tudományok doktora (1991), a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia tagja (2002–), Széchenyi-díjas (2013), jelenleg kutató professor emeritus. Egykor félállásban tanított az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogelméleti Tanszékén (1982–2002), 1992-től egyetemi tanárként.

9 786150 200361